

Kolektív autorov

Vypracovanie odborných študijných materiálov, ktoré sa venujú aktuálnym otázkam bezpečnosti relevantných pre SR ako člena EÚ a NATO

november 2016 | Banská Bystrica

VPLYV EÚ A NATO

NA EURÓPSKU A GLOBÁLNU STABILITU A ICH VÝZNAM PRE BEZPEČNOSŤ SR

9 788055 712147

Vedúci autorského kolektívu

Prof. PhDr. Peter Terem, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica

Autori

- Prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc., Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita: kap. 3.3 (0,73 AH); 3.4 (0,35 AH)
- Mgr. Barbara Baarová, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita: kap. 3.3 (0,73 AH); 3.4 (0,35 AH)
- Doc. PhDr. Peter Čajka, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 3.5 (1 AH)
- Mgr. Anton Fogaš, PhD., Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita: kap. 3.4 (1,07 AH)
- Prof. RNDr. Róbert Ištók, CSc., Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita: kap. 1.1 (0,54 AH)
- Mgr. Dominika Kosárová, M.A., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 2.3 (0,81 AH); 2.4 (0,66 AH); 2.5 (0,21 AH); 2.6 (0,46 AH)
- Prof. Ing. Igor Kosír, CSc., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 1.2 (0,67 AH); 1.3 (0,43 AH)
- PhDr. Irina Kozárová, PhD., Filozofická fakulta, Prešovská univerzita: kap. 3.2 (0,35 AH)
- Mgr. Marek Lenč, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 1.4 (0,38 AH); 1.7 (0,43 AH); 1.8 (0,44 AH)
- Mgr. Ivana Slobodníková, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 1.4 (0,38 AH); 2.2 (0,54 AH); 3.4 (0,11 AH)
- Prof. PhDr. Peter Terem, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 1.5 (0,75 AH); 2.1 (0,83 AH); 3.1 (2,24 AH); 3.7 (0,53 AH)
- Mgr. Martina Šinkovičová, PhD., GLOBSEC Academy Centre, Banská Bystrica: kap. 3.6 (0,84 AH)
- Doc. PhDr. Dalibor Vlček, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 1.6 (0,64 AH)
- Doc. Mgr. Jaroslav Ušiak, PhD., Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, UMB Banská Bystrica: kap. 2.3 (0,81 AH); 2.4 (0,66 AH); 2.5 (0,21 AH); 2.6 (0,46 AH)

Recenzenti

Prof. RNDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.

Doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

Technické spracovanie: Mgr. art. Zuzana Ceglédová

Študijné texty sú výstupom projektu pod názvom „Online séria odborných študijných materiálov: Vplyv EÚ a NATO na európsku a globálnu stabilitu a ich význam pre bezpečnosť Slovenskej republiky“, na základe zmluvy č. MVZP/2016/26 o poskytnutí dotácie v oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky Slovenskej republiky v pôsobnosti Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky.

Publikácia schválená Edičnou radou FPVaMV UMB v Banskej Bystrici dňa 20.09.2016 ako vysokoškolská učebnica.

© Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov 2016

ISBN 978-80-557-1214-7

OBSAH

01

Európska únia a Slovensko

02

NATO a Slovensko

03

Dynamické procesy európskej a globálnej bezpečnosti

1

Súčasná priestorovo-politická štruktúra Európy

1.1

str. 7

Európsky integračný proces od skončenia studenej vojny po súčasnosť- rozširovanie a prehlbovanie integrácie

1.2

str. 14

Súčasná inštitucionálna štruktúra EÚ

1.3

str. 22

1.4 Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ

str. 28

1.5 EÚ a demokracia

str. 33

1.6 Vznik SR a smerovanie k získaniu členstva v EÚ

str. 45

1.7 Zahraničná politika SR

str. 55

1.8 Predsedníctvo SR v Rade EÚ

str. 61

2

2.1 Transatlantické partnerstvo

str. 68

2.2 Účel Aliancie v 21. storočí

str. 80

2.3 Integrácia SR do NATO

str. 87

2.4 Bezpečnostná politika SR ako členského štátu NATO

str. 104

2.5 Bezpečnostné prostredie SR

str. 119

2.6 Bezpečnostné výzvy, riziká a ohrozenia SR

str. 123

3

3.1 Globálne a regionálne mocnosti v 21. storočí

str. 134

3.2 Príčiny vzniku ozbrojených konfliktov a vojen po roku 1990

str. 164

3.3 Vplyv separatizmu a nacionalizmu na formovanie politickej mapy Európy a sveta

str. 169

3.4 Konflikty na politickej mape sveta: Irak, izraelsko-palestínsky konflikt, rusko-ukrajinský konflikt, gruzínsko-ruské spory o Abcházsko a južné Osetsko

str. 177

3.5 Súčasný demografický problémy

str. 202

3.6 Energetická a environmentálna bezpečnosť

str. 216

3.7 Globálne trendy ďalšieho vývoja politickej mapy sveta

str. 226

ÚVODNÉ SLOVO

**Vážené kolegyně,
vážení kolegovia!**

**Milé študentky
a milí študenti!**

Odborné študijné texty „Vplyv EÚ a NATO na európsku a globálnu stabilitu a ich význam pre bezpečnosť Slovenskej republiky“, v podobe online série študijných materiálov, sú výstupom projektu Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, finančne podporeného Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky (projekt MVZP/2016/26). Cieľom projektu bolo pripraviť učebné texty, ktoré identifikujú kľúčové oblasti diskurzu vývoja medzinárodných vzťahov, globálnej a európskej bezpečnosti, dôležitých pre smerovanie zahraničnej politiky SR. Úsilie o zlepšenie dostupnosti aktuálnych tém európskej a globálnej bezpečnosti relevantné pre SR ako člena NATO a EÚ je prirodzenou reakciou na ich absenciu vo vzdelávacom procese. Ich význam spočíva v sprostredkovaní poznatkov nevyhnutných pre porozumenie úlohy a vplyvu spoločenstva demokratických štátov na stabilitu vo svete a pre podporu aktívneho a zodpovedného pôsobenia SR v EÚ a v NATO.

Primárnou cieľovou skupinou sú študenti vysokých škôl študu-

júci študijné programy v oblasti humanitných a spoločenských vied (medzinárodné vzťahy, politológia, európske štúdie, bezpečnostné štúdie, verejná politika a verejná správa, učiteľské smery: história, náuka o spoločnosti, geografia, cudzie jazyky), študenti stredných škôl, učitelia dejepisu, náuky o spoločnosti, občianskej náuky a geografie na základných a stredných školách, vysokoškolskí učitelia zameraní na prípravu a tvorbu učebných materiálov pre základné a stredné školy.

Súčasťou autorského kolektívu sú vysokoškolskí pedagógovia pôsobiaci na Fakulte politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, GLOBSEC Academy Centre Banská Bystrica, Fakulte humanitných a prírodných vied a Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity, Prírodovedeckej fakulte Ostravskej univerzity.

Materiál, ktorý Vám ponúkame, predstavuje skromný príspevok k vyplneniu nedostatčného odborného pokrytia dynamického vývoja medzinárodného prostredia v aktuálnej ponuke pre študentov vysokých škôl aj stredných škôl. Autori jednotlivých kapitol sa snažili nie len o vypracovanie objektívneho a informačne bohatého materiálu, ale aj o poskytnutie podnetov a inšpirácií pre samostatnú prácu študentov, rozvoj kritického myslenia a kreativity.

Značné úsilie je venované prepojeniu vedomostí s myslením a kognitívnymi funkciami. Sledujúc rozvoj všetkých dimenzií kognitívnych procesov: rozvoj pamäti, pochopenia/porozumenia, aplikačných schopností, analytických schopností, hodnotiaceho myslenia a tvorivosti, sa autorský kolektív snaží zrozumiteľným spôsobom priblížiť zložitost' a komplexnosť sveta, v ktorom žijeme. Jednotlivé témy sú pripravené v terminologicky prijateľnej forme pre študentov cieľových skupín, súčasťou textov sú otázky na samostatnú alebo skupinovú prácu, linky na dôveryhodné zdroje informácií, štatistické údaje, tabuľky, grafy, diagramy, mapy a pod. Zároveň budú vypracované aj metodické usmernenia pre vyučujúcich.

Veríme, že prostredníctvom čítania a kreatívneho využívania ponúknutých tém získa mladá generácia poznatky, ktoré prispievajú k vyššej úrovni porozumenia pôsobenia Slovenskej republiky v Európskej únii a Severoatlantickej aliancii.

Prof. PhDr. Peter Terem, PhD.

garant projektu
vedúci Katedry

medzinárodných vzťahov
a diplomacie
FPVaMV UMB
Banská Bystrica

EURÓPSKA ÚNIA A SLOVENSKO

1.1 SÚČASNÁ PRIESTOROVO-POLITICKÁ ŠTRUKTÚRA EURÓPY

Študijným cieľom tejto kapitoly je predstaviť žiakom/študentom súčasnú politickú mapu Európy. Jej obsah im má poskytnúť základné informácie o priestorovo-politickej štruktúre európskeho kontinentu, ktorá je z hľadiska foriem geopolitických jednotiek pomerne zložitá. Jej pochopenie si, samozrejme, vyžaduje znalosti historického vývoja Európy. Obsah kapitoly potvrdzuje, že nielen Európa ako celok, ale aj súčasná Európska únia predstavuje pomerne zložitú sústavu členských krajín, ktoré sa odlišujú z rôznych hľadísk:

- z hľadiska chápania postavenia hlavy štátu v jeho politickej štruktúre a v rozdelení kompetencií najvyšších štátnych orgánov;
- z hľadiska ponímania znakov spätých s formou vlády a kompetenciami jej zložiek;
- z hľadiska rozdelenia kompetencií medzi centrom štátu a jeho časťami.

Popri tom je však potrebné európsku priestorovo-politickú štruktúru vnímať aj v súvislosti s existenciou závislých území, ktoré však majú iný charakter ako takéto celky mimo Európy.

V politickej geografii vyčleňujeme tri formy geopolitických jednotiek: samostatné štáty, závislé územia a ostatné geopolitické jednotky. Komplikovanosť súčasnej globálnej priestorovo-politickej štruktúry sa odráža aj v ťažkostiach pri jednoznačnom zaradení konkrétnych geopolitických jednotiek do ich jednotlivých foriem.

V súčasnosti sa priestorovo-politická štruktúra Európy skladá zo 43 samostatných štátov, ktorých celé územie sa rozkladá na európskom kontinente. Okrem toho zasahujú do Európy aj Rusko (32% územia), Kazachstan (12%) a Turecko (3%).

Významným problémom v európskej politike je uznanie samostatného Kosova, ktoré vyhlásilo

svoju samostatnosť v roku 2008 ako republika¹. Samostatnosť Kosova uznalo viac ako sto štátov sveta. Z rôznych dôvodov ju však neuznali viaceré európske štáty (medzi nimi Bosna a Hercegovina, Grécko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Slovensko, Srbsko a Španielsko).

Na základe ponímania postavenia hlavy štátu v politickej štruktúre krajiny a v rámci kompetencií najvyšších štátnych orgánov rozlišujeme v Európe dva typy štátov - republiky a monarchie. Väčšina európskych štátov sú republikami, kde neexistuje panovnícky úrad a nositeľmi štátnej moci sú zákonodarný zbor, vláda a hlava štátu (ktorou je spravidla prezident). Tieto orgány majú vymedzené určité časové obdobie pre vykonávanie štátnej moci a ich personálne zloženie sa odvíja od výsledkov volieb.

Monarchistický model vlády má v Európe dlhodobé tradície. Vládnu mocou v nich disponuje panovník, ktorý využíva privilégiá stavajúce ho nad ostatných občanov a ktorý zastáva svoj úrad do životne (resp. do chvíle, keď sa ho zriekne). Všetky európske monarchie prešli v priebehu historického vývoja transformáciou, na základe ktorej v ich politickom systéme nejde o vládu jednotlivca a v ktorých je monarcha iba formálnou hlavou štátu.

Všetky európske monarchie v súčasnosti majú teda konštitučnú formu, pričom podobne ako v európskych republikách je zákonodarný zbor volený občanmi. Na základe titulu panovníka môžeme v Európe vyčleniť 7 kráľovstiev (Belgicko, Dánsko, Holandsko, Nórsko, Spojené kráľovstvo, Španielsko a Švédsko), dve kniežatstvá (Lichtenštajnsko a Monako) a jedno veľkovojvodstvo (Luxembursko). Medzi monarchie patrí aj Andorra. K monarchistickému modelu vlády má blízko aj Vatikán.

¹Výkonnú moc reprezentujú prezident a predseda vlády a zákonodarná moc je koncentrovaná v Zhromaždení Kosova. Paralelne je krajina medzinárodným protektorátom pod patronátom OSN. Medzinárodnú správu reprezentujú predstavitel dočasnej správy OSN (UNMIK) a zvláštny vyslanec Európskej únie, ktorý je zároveň predstaviteľom medzinárodnej civilnej správy.

Ak na typológiu štátov² využijeme ich znaky späté s formou vlády a kompetenciami jej zložiek (upravené podľa: Bína 1983, Ištók 2006), môžeme vo svete vymedziť deväť typov štátov. V Európe nachádzame štyri z nich:

Prvým z nich sú parlamentné republiky. Tento termín vyjadruje zvrchované postavenie parlamentu medzi ostatnými štátnymi orgánmi. Parlament má zákonodarnú funkciu a voči výkonným orgánom aj kontrolnú funkciu. Líniu štátnej politiky určuje vláda na čele so svojim predsedom. Prezident má v parlamentných republikách prevažne reprezentatívne funkcie. V súčasnosti možno za parlamentné republiky pokladať z európskych štátov Albánsko, Bosnu a Hercegovinu, Česko, Čiernu Horu, Estónsko, Grécko, Írsko, Island, Litva, Lotyšsko, Macedónsko, Maďarsko, Maltu, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Rumunsko, San Marino, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Taliansko a Turecko.

V republikách s deľbou zákonodarnej a výkonnej moci (ktoré sú niekedy označované aj ako prezidentské) sú zákonodarná a výkonná moc priamo volené, pôsobia navzájom nezávisle, pričom sa v tomto pôsobení navzájom brzdia a vyvažujú. Na čele vlády (kabinetu) stojí prezident (funkcia predsedu vlády tu teda neexistuje). Tento model, ktorý má pôvod v politickom systéme Spojených štátov sa v Európe výrazne neuplatnil. Niektorí autori sem z európskych krajín zaraďujú Švajčiarsko.

² V súvislosti s uvádzanými typológiami samostatných štátov je potrebné konštatovať, že neexistuje všeobecne uznávaný model fungovania štátu, a to ani z hľadiska jeho formy ani z hľadiska rozdelenia kompetencií medzi centrom štátu a jeho časťami. Každý štát preto pristupuje k tejto problematike individuálne. V rôznych štátoch nadobúdajú formy vlády a rozdelenie kompetencií rôzny obsah. Preto je sťažné skonštruovanie čo najvšitknejšej typológie a tiež aj zaradenie jednotlivých štátov do typov.

Tretím typom štátov sú parlamentno-prezidentské republiky a ostatné republiky s posilneným postavením prezidenta. V týchto štátoch je vláda ako výkonný orgán závislá na kontrole parlamentu. Na rozdiel od parlamentných republík je v ich politickom systéme posilnené postavenie prezidenta, ktorý určuje politickú líniu štátu a je spravidla priamo volený občanmi štátu. Dnes do tejto skupiny patrí Bielorusko, Bul-

Obr. 1 – Politická mapa Európy

harsko, Fínsko, Francúzsko, Chorvátsko, Kazachstan, Moldavsko, Poľsko, Rusko a Ukrajina.

V konštitučných monarchiách bola zdrojom štátnej moci pôvodne osoba panovníka. V súčasnosti ústavné práva vychádzajú z tohto princípu, resp. zo zásady suverenity ľudu. Kompetencie panovníka obmedzuje ústava, resp. tradičné zásady a predpisy (v prípade Spojeného kráľovstva). Zákonodarnou mocou disponuje parlament, politickú líniu určuje vláda na čele s jej predsedom. V súčasnosti do tohto typu patria všetky európske monarchie.

Ak zohľadníme politickogeografickú typológiu štátov sveta podľa rozdelenia kompetencií medzi centrom štátu a jeho časťami (nazývanou aj klasifikáciou štátov podľa členenia), môžeme v Európe vymedziť tri typy štátov – unitárne, zložené a regi-

onálne. V tomto prístupe sa výrazne uplatňuje geografiu príznačný priestorový aspekt, odrážajúci sa vo vymedzení jednotlivých vnútroštátnych celkov a v úrovni ich samosprávy.

Unitárne štáty sú charakterizované jednotnou sústavou svojich najvyšších orgánov, pričom neexistujú žiadne orgány jeho územných celkov, ktoré by sa vyznačovali nezávislou pôvodnou mocou. V týchto štátoch sú kompetencie nižších orgánov odvodené od ústredných a ich priestorový dosah sa opiera o územno-správne členenie, ktoré sa realizuje z centra a je prispôbené potrebám jednotného riadenia na celom území štátu.

Unitárne štáty rozdelujeme na centralizované a vyznačujú jednotnou a zároveň hierarchicky usporiadanou štruktúrou štátnych orgánov. V jej rámci má vyšší orgán výlučné kompetencie ovplyvňovať pôsobnosť a rozhodnutia podriadených orgánov. V decentralizovaných unitárnych štátoch je určitá časť výkonu štátnej moci na základe ústavy (alebo iných legislatívnych predpisov) delegovaná orgánom jeho územno-správnych jednotiek.

Unitárnou štátnosťou disponuje v súčasnosti väčšina štátov Európy. Trendy k decentralizácii unitárnych štátov sú typické v krajinách Európskej únie, pričom sú spojené s trendmi posilňovania právomocí regionálnej samosprávy na základe prenesenia kompetencií z centra. Tieto procesy prebehli aj v štátoch, ktoré sa stali súčasťou tejto integrácie po roku 2004.

Zložené štáty sa vyznačujú vnútornou štruktúrou, skladajúcou sa z viacerých členských subjektov, ktoré sa združujú v rámci pôsobenia spoločných najvyšších orgánov. Keďže členské subjekty sú priestorovo vymedzené, je aj štátna moc v zložených štátoch priestorovo rozdelená. Nositeľom medzinárodnej subjektivity a suverenity je zložený štát ako celok. V súčasnosti jediným fungujúcim typom zloženého štátu je federácia.

Federácia predstavuje zväzok štátov, v ktorom popri orgánoch štátnej moci a štátnej správy celého zväzu majú členské subjekty federácie vlastné orgány moci a správy (hovorí sa o tzv. sekundárnej štátnosti). Členské subjekty, ktoré môžu mať rôzne názvy (štáty, provincie, republiky, spolkové krajiny

a pod.), na svojom území vykonávajú štátnu moc v plnom rozsahu s výnimkou tých otázok, ktoré dobrovoľne odovzdali do kompetencií orgánov federácie (ide najmä o právomoci v oblasti zahraničnej politiky, obrany a menovej politiky).

V súčasnosti je v Európe šesť federácií. Federácie vznikli a fungujú v zásade na troch princípoch. Ich členské subjekty sú vyčlenené na základe etnických rozdielov medzi obyvateľmi štátu (Belgicko), na základe rozdielov, ktoré vznikli historickogeografickým vývojom (Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko), alebo boli vytvorené v prospech efektívnejšieho spravovania plošne rozsiahleho štátu (Rusko, kde sa však uplatňujú aj etnické rozdiely). Špecifickým príkladom zloženého štátu je Bosna a Hercegovina.

Regionálny štát môžeme charakterizovať ako prechodný model medzi unitárnym a zloženým štátom a niektorí autori ich dodnes zaraďujú do jednej z týchto dvoch skupín. Počet regionálnych štátov v Európe v posledných troch desaťročiach rástol a tak môžeme vyčleniť osobitnú skupinu krajín, ktoré patria do tohto typu. Regionálny štát spravidla vzniká decentralizáciou unitárneho štátu v podobe udelenia autonómie určitému regiónu alebo regiónom.

V týchto štátoch bol ich regiónom priznaný značný stupeň autonómie a to najmä regiónom s etnickou rozdielnosťou od ostatných častí štátu, vlastnou historickogeografickou identitou, resp. špecifickou polohou vo vzťahu k jadrovému územiu. Územnosprávne celky v týchto štátoch disponujú vlastnými samosprávnymi orgánmi, kompetentnými riešiť záležitosti, týkajúce sa daného regiónu. Na základe uplatnenia princípu samosprávy na svojom teritóriu rozlišujeme asymetrické a symetrické regionálne štáty. V asymetrických regionálnych štátoch autonómiu získala len určitá časť krajiny, pričom jej zbytok je spravovaný priamo centrálnymi orgánmi. Medzi takéto štáty patrí Fínsko, ktoré poskytlo vysoký stupeň autonómie súostrovju Ålandy.

Krajiny, v ktorých autonómne regióny pokrývajú celé ich teritórium, patria k symetrickým regionálnym štátom. V tomto kontexte treba spomenúť najmä Taliansko, ktoré pozostáva z 20 regiónov,

resp. Španielsko, kde decentralizačné procesy postupne vyústili do vytvorenia 17 historických oblastí. Spojené kráľovstvo taktiež priznalo vysoký stupeň samosprávy trom svojim historickým krajinám – Škótsku, Walesu a Severnému Írsku.

V globálnom kontexte nachádzame najreprezentatívnejšie príklady regionálnych štátov práve v Európe, kde existujú viaceré vplyvné regionalistické hnutia. Svojim pôsobením oslabujú postavenie tradičných národných štátov, opierajúc sa najmä o historické, resp. etnické povedomie obyvateľov regiónov. Niektoré z nich totiž v minulosti vystupovali aj ako samostatné štáty, resp. vyvíjali sa ako oblasti so zvláštnym postavením (historické regióny). Takýto vývoj zanechal hlboké stopy vo vývoji identity ich obyvateľov, ktorá je odlišná od ostatných častí štátu.

Špecifikom priestorovo-politickej štruktúry Európy sú mikroštáty. Ich terminologické vymedzenie je v relevantnej literatúre nejednoznačné. Politická geografia ich vyčleňuje hlavne na základe ich malej rozlohy (do 1000 km²). V Európe možno do tejto kategórie geopolitických jednotiek zaradiť Andorru, Maltu, Lichtenštajnsko, San Marino, Monako a Vatikán. Európske mikroštáty sú odrazom historického vývoja kontinentu, pre ktorý bola príznačná feudálna rozdrobenosť v podobe množstva štátov a štátikov. Andorra, Lichtenštajnsko, San Marino a Monako sú považované za pozostatky takejto priestorovo-politickej diferenciácie. Každý z týchto štátov má však osobitné črty svojho vzniku a vývoja.

Politická geografia vyčleňuje závislé územia na základe dvoch prístupov – politického a geografického. Pre európske závislé územia sa uplatňujú obe hľadiská. Pre politické hľadisko platí, že ide o také geopolitické jednotky, ktoré nie sú zaradené do integrálnej politickej štruktúry štátu, ktorý ich spravuje. Tento atribút závislých území chápeme v kontexte fungovania a zloženia zákonodarných orgánov materskej krajiny, na činnosti ktorých sa obyvateľstvo závislých území voľbami nepodiela priamo ani nepriamo.

Niektoré štáty umožnili obyvateľom závislých území, aby volili svojich poslancov do parlamentu materskej krajiny. Preto bolo potrebné politické hľadisko z hľadiska vymedzenia závislých území

rozšíriť a zohľadniť aj geografické faktory. Tento prístup spočíva v tom, že takéto geopolitické jednotky sú fyzickogeograficky odlišné, čo vyplýva najmä z ich vzdialenosti od materskej krajiny. Okrem toho sú rozdielne aj demograficky (hlavne z aspektu ich rasovej, resp. etnickej štruktúry).

Za závislé územia možno v Európe označiť šesť geopolitických jednotiek. Podľa upravenej klasifikácie J. Bínu (1983) v súčasnosti existujú na mape sveta štyri typy týchto závislých území:

- 1** Pridružené štáty, ktorým spravujúci štát priznáva plnú autonómiu, pričom si ponecháva kompetencie najmä v oblasti zahraničnej politiky a obrany. Tieto závislé územia nemajú zastúpenie v parlamente spravujúcej krajiny. Za takéto závislé územia v Európe považujeme tri geopolitické jednotky, spravované Spojeným kráľovstvom. Sú nimi ostrov Man a Normanské ostrovy, ktoré sa skladajú z dvoch celkov – Jersey a Guernsey.
- 2** Kolónie sú také závislé územia, ktoré majú z iniciatívy spravujúcej krajiny prenesenú štátnosť v podobe vlastných zákonodarných a výkonných orgánov s právomocou obmedzenej vnútornej samosprávy. Nemajú zastúpenie v parlamente spravujúceho štátu. Táto forma správy je v Európe charakteristická pre Gibraltár, ktorý je spravovaný Spojeným kráľovstvom.
- 3** Zámorské územia sú charakterizované svojim zastúpením v parlamente spravujúcej krajiny. Tento znak má symbolizovať integritu týchto teritórií so štátom, ktorý ich spravuje. Z Európy sem patria Faerské ostrovy, spravované Dánskom (ktoré v parlamente materskej krajiny zastupujú dvaja poslanci).
- 4** Zvláštne teritória sú územia, ktoré majú v porovnaní s ostatnými závislými územiaми špecifické znaky. Patrí sem

Svalbard, spravovaný Nórskom, ktorý tvoria súostrovie Špicbergy a Medvedí ostrov. Toto územie má špecifický štatút na základe medzinárodnej zmluvy z roku 1920, podľa ktorej jej signatári majú právo využívať prírodné zdroje na ostrovoch a v príľahlých moriach.

Európske závislé územia neprejavujú tendencie k vyhláseniu samostatnosti. Príčinou je úzky vzťah k materskej krajine (Guernsey, Jersey a Man), ktorý je v prípade Gibraltáru posilnený potrebou obrany pred nárokmi susedného štátu (územné nároky Španielska), resp. malý počet obyvateľov a teda neschopnosť samostatného vývoja (Svalbard). Výnimkou sú Faerské ostrovy, ktoré v budúcnosti predpokladajú vyhlásenie samostatnosti.

Pred štvrtstoročím bolo možné považovať politickú mapu Európy za stabilizovanú, resp. za dotvorenú. Dynamický vývoj, ktorý kulminoval v 90. rokoch minulého storočia však ukázal, že tento názor nezodpovedá skutočnosti a pravdepodobne aj v budúcnosti bude pokračovať trend zmien, ktorý transformuje priestorovo-politickú štruktúru Európy. Podľa M. Romancova (2005) možno hľadať dôvod v skutočnosti, že na európskom kontinente je „možné klasifikovať podstatne viac národov a jazykov, než dnes existuje štátov“. Proces vzniku nových štátov nie je v Európe ukončený. Môže prebiehať súbežne s európskymi integračnými procesmi, keďže tieto tendencie sa vzájomne nevyučujú.

Popri tom však v kontexte tohto vývoja pôsobí množstvo ďalších faktorov, ktoré pôsobia na dynamiku politickej mapy. V súčasnosti na nej nachádzame viacero problémových situácií, ktoré môžu v blízkej budúcnosti vyústiť do ďalších zmien. Podobne ako v ostatnom svete aj v Európe sa stretávajú procesy politickej dezintegrácie (ktorý vytvára tlak na vznik nových samostatných štátov) a trendy presadzovania ekonomickej a následne aj politickej integrácie, ktoré sa výrazne uplatňujú v rámci Európskej únie.

Priestorovo-politické usporiadanie Európy obsahuje aj v súčasnosti značný konfliktný potenciál. Dnešné konfliktné situácie súvisia s vývojom

v 90. rokoch minulého storočia, keď došlo k rozpadu Juhoslávie a Sovietskeho zväzu, sú však odvodené aj z dlhodobého historického vývoja a etnickej štruktúry európskych štátov. S tým súvisí činnosť separatistických hnutí, ktorá môže preásť aj do ozbrojených, resp. teroristických foriem. Zdrojom napätia sú aj nové výzvy, pred ktorými stoja európske štáty. Súvisia s príchodom imigrantov, ako aj s adaptačnými problémami imigrantských komúní (hlavne islamských).

Z hľadiska dezintegračných tendencií je potrebné zdôrazniť, že značný tlak na stabilitu priestorovo-politickej štruktúry Európy vytvára etnické zloženie obyvateľstva európskych štátov. Vo väčšine z nich je podiel štátotvorného etnika viac ako 90% ich obyvateľstva (aj keď za takmer etnicky homogénne štáty možno považovať iba Island, Írsko a Portugalsko). V tomto kontexte je však potrebné zdôrazniť zvyšovanie podielu alochtónnych (prístahovaleckých) komúní.

Ako píše B. Hnízdo (1995), je tu stále možnosť, že pôsobenie politického nacionalizmu bude smerovať k vzniku nových samostatných štátnych útvarov na európskom kontinente. Je paradoxné, že tento vývoj pravdepodobne postihne západnú Európu, kde fungujú najstaršie národné štáty. Podľa spomenutého autora je paradoxné, že dnes je priestorová štruktúra západnej časti kontinentu vystavená väčšiemu riziku zmeny štátnych hraníc než v posledných desaťročiach tradične výbušné regióny stredovýchodnej Európy a Balkánu.

Ako sme už spomenuli, aktívne pôsobenie politických nacionalistických hnutí môže viesť k vytvoreniu nových samostatných národných štátov v krajinách, ležiacich na západ od bývalej železnej opony. Pôsobenie nacionalistických, autonomistických a separatistických hnutí je spojené s Belgickom (Flámi), Francúzskom (Korzika), Spojeným kráľovstvom (Škótsko), Španielskom (Katalánci, Baskovia), resp. s Talianskom (sever). Ide často vplyvné hnutia, ktoré sú motivované dlhodobými tradíciami, pričom zároveň poukazujú na kultúrne a jazykové odlišnosti s väčšinovým národom a tiež na odlišný historický vývoj. S tým súvisí aj rozvoj regionalizmu v Európe, ktorého cieľom je presun právomocí z centrálnych štátnych inštitúcií na

regióny, ktoré by mali disponovať vysokým stupňom samosprávy.

Napriek zásadným zmenám priestorovo-politickej štruktúry stredovýchodnej Európy, Balkánu a postsovietskeho priestoru v poslednom štvrtstoročí možno registrovať aj v týchto častiach kontinentu značný konfliktný potenciál. Súvisí s existenciou početných etnických menšín, ktoré disponujú národnými štátmi (napr. maďarská menšina v Rumunsku, Albánci v Macedónsku, ruské komunity v bývalých sovietskych republikách), ale aj menšín, ktoré vlastným národným štátom nedisponujú (napr. Gagauzi v Moldavsku). V prvom prípade sa usilujú presadiť politické hnutia, ktorých cieľom je ireidenta, teda snaha o pripojenie území, obývaných menšinami k svojim národným štátom.

Ďalším zdrojom možných konfliktov sú hraničné a teritoriálne spory. M. Sobczyński (2013) identifikoval k roku 2012 v stredovýchodnej Európe 9 sporných situácií. Patrí k nim napr. spor o hranice v Piranskom zálive medzi Slovinskom a Chorvátskom a spor o polostrov Prevlaka medzi Chorvátskom a Čiernou Horou.

Nestabilitu v tomto priestore spôsobujú aj napäté vzťahy medzi niektorými štátmi, ktoré sú spôsobené historickými animozitami. Naproti tomu dlhodobý proces integrácie v západnej Európe prispel k eliminácii územných sporov medzi štátmi tohto makroregiónu.

Literatúra:

BÍNA, J., 1983. Politickogeografický prehľad súčasného sveta. In *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 88, nr. 2, s. 127-138.

HNÍZDO, B., 1995. *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. 121 s. ISBN 80-85241-95-1.

IŠTOK, R., 2006. Priestorovo-politická štruktúra sveta a jej vývojové tendencie v období globalizácie. In: Ištok, R. (ed.): *Transformácia politicko-priestorových systémov a systémov demokracie*. Prešov: Prešovská univerzita, 2006. s. 62-107.

ROMANCOV, M., 2005. Teritorialita v procesech evropské kontinentalizace. In: Hrubec, M. (ed.): *Spravedlnost a demokracie v evropské integrace*. Praha: Filosofia, 2005. s. 139-156. ISBN 80-7007-215-6.

SOBCZYŃSKI, M., 2013. Zmiany polityczne, terytorialne i spory graniczne w Europie Środkowo-Wschodniej po 1989 r. In: Eberhardt, P. (ed.): *Studia nad geopolityką XX wieku*. Prace Geograficzne, nr. 242, Warszawa: IGiPZ PAN, s. 181-233. ISBN 978-83-61590-33-0.

UŽITOČNÉ LINKY:

<http://distgeo.upol.cz/uploads/vyuka/skripta-fnukal.pdf>
<https://is.muni.cz/do/rect/el/estud/pdf/js11/geo/web/pages/prostorove-aspekty.html>
<http://docplayer.net/23912832-Priestorovo-politicka-struktura-sveta-a-jej-vyvojove-tendencie-v-obdobi-globalizacie.html>

ÚLOHY:

1

Čím sa líši monarchistický model vlády od modelu vlády v republikách?

6

Aké je postavenie jednotlivých európskych mikroštátov v Organizácii spojených národov (OSN)?

2

Aký je rozdiel v politických systémoch parlamentných republík a republík s deľbou zákonodarnej a výkonnej moci?

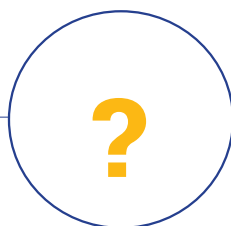

7

Aká je perspektíva vyhlásenia samostatnosti súčasných európskych závislých území?

3

Vysvetlite problém medzinárodného uznania samostatného Kosova všetkými európskymi štátmi.

8

Zhodnotte príčiny aktivizácie škótskeho separatizmu po pripravovanom vystúpení Veľkej Británie z Európskej únie (tzv. brexite).

4

Aké názvy majú členské subjekty šiestich európskych federácií?

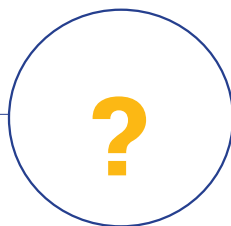

9

Ako hodnotíte budúcnosť vývoja odstredivých snáh v ostatných západoeurópskych krajinách (Belgicko, Francúzsko, Španielsko, Taliansko)?

5

Na základe ktorých regionálnych odlišností dochádza k vytvoreniu regionálneho štátu?

1.2 EURÓPSKY INTEGRAČNÝ PROCES OD SKONČENIA STUDENEJ VOJNY PO SÚČASNOSŤ - ROZŠIROVANIE A PREHLBOVANIE INTEGRÁCIE

Európsky integračný proces dostal kolapsom modelu bipolárneho sveta obdobia studenej vojny veľký impulz na prehĺbenie, rozšírenie do nových oblastí hospodárstva i neekonomických sfér, rozširovanie o nové členské krajiny a ich národné hospodárstva, ako aj na celkové urýchľovanie integrácie, čo súviselo s presadzujúcou sa globalizáciou. Postupne sa začal kreaovať európsky hospodársky kontinentálny komplex.

Obdobie od začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia predstavovalo na pozadí triumfu trhového princípu v ekonomike a demokratického princípu v politike aj éru veľkého rozmachu procesu medzinárodnej ekonomickej integrácie na všetky obývané kontinenty. Zároveň ekonomická integrácia začínala naberať viaceré prvky politickej integrácie.

Koniec 80. rokov pritom v Európskych spoločenstvách – hlavnom prúde európskej integrácie – predstavoval obdobie koncepcného boja so stagnáciou, problematickou realizáciou integračného štádia spoločného trhu. Do histórie európskej integrácie sa zapísalo žurnalizmom „eurosκληρόζα“. Podľa plánov z konca 50. rokov mal byť totiž hospodárskopolitický režim štyroch základných ekonomických integračných slobôd (slobodný pohyb tovaru, kapitálu, služieb a osôb) – spoločný trh – dokončený do roku 1980.

Obdobie 1985 – 1995 sa ale stalo nakoniec „zlatým desaťročím Jacquesa Delorsa“, vtedajšieho predsedu Európskej komisie z Francúzska. Spoločný trh sa dobudoval, vznikla súčasná Európska únia, ktorá mala medzi integračnými celkami vo

svete ako modelová integrácia najlepšie renomé. Došlo k jej rozširovaniu, ako aj budovaniu kooperatívneho zázemia – susedstva. Prejavovala ambície stať sa globálnym hráčom.

Druhý, významom už len paralelný prúd európskej integrácie – Európske združenie slobodného obchodu (EFTA) sa vtedy rozhodoval, v tom čase ešte v dimenzii siedmich členských krajín, zintenzívniť spoluprácu, dokonca na integračnej úrovni, s krajinami hlavného integračného prúdu. Po samite oboch západoeurópskych integračných celkov na vysokej úrovni v Luxemburgu v roku 1984 sa uskutočnila séria rokovaní o posilnení spolupráce a určení novej organizačnej formy prepojenia hlavného prúdu integrácie s EFTA.

Podpísanie Dohody o Európskej hospodárskej oblasti v máji 1992 v portugalskom Porte vytvorilo priestor na prekonanie rozkolu v západoeurópskej integrácii povojnového obdobia. Doteraz už šesť bývalých členov EFTA vstúpilo do hlavného prúdu európskej integrácie – Európskych spoločenstiev, od novembra 1993 Európskej únie.

Tretí, opozičný prúd európskej integrácie predstavovala posledných dvadsať rokov existencie (1971 - 1991) Rada vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP). Na základe Komplexného programu socialistickej ekonomickej integrácie, ktorý prijal samit RVHP v Moskve v roku 1971, sa usilovala o presadenie prvkov centrálného plánovania aj do medzinárodných hospodárskych vzťahov.

Skostnatený politický systém však spôsobil, že aj RVHP strácala dynamiku a nepomohol ani

posledný pokus priviesť spoluprácu desať členských krajín troch kontinentov na kvalitatívne novú úroveň. V roku 1986 prijatý Komplexný program vedeco-technického pokroku na samite RVHP v Moskve sa už nezrealizoval a v roku 1991 spoločenstvo RVHP rezignovalo a ukončilo svoju činnosť.

Ukončenie studenej vojny – veľká výzva pre krajiny strednej a východnej Európy, ako aj pre vtedajšie Európske spoločenstvá

Kolaps povojnového modelu koexistencie bipolárneho sveta v podmienkach studenej vojny privítali ľudia vo všetkých častiach svetového spoločenstva ako veľkú výzvu a šancu na posilnenie mierovej a efektívnej hospodárskej spolupráce. Deväťdesiate roky – posledné desaťročie druhého milénia – sa stalo symbolom dynamiky, kreativity, kooperácie, ako aj inštitucionálneho posilnenia mnohých pozitívnych trendov vo svetovom hospodárstve.

Najstaršia a doteraz najväčšia iniciatíva medzinárodnej spolupráce v strednej Európe vznikla ako Quadragonála už koncom roku 1989 v Budapešti. Jej prvými štyrmi členmi sa stali Maďarsko, vtedy člen RVHP, Juhoslávia, vtedy pridružený člen RVHP, Rakúsko, vtedy člen EFTA a Taliansko, člen Európskych spoločenstiev (súčasnej EÚ). Po vstupe Česko-Slovenska v roku 1990 bola známa ako Pentagonála. S postupným rozširovaním prijala nakoniec meno Stredoeurópska iniciatíva a v súčasnosti má už 17 členov. Pre stredoeurópsky región sa stala symbolom predintegračnej krátkej éry rozvoja medzinárodnej spolupráce.

V samotnom jadre strednej Európy vznikla ďalšia iniciatíva, ktorej začiatky sú spojené s trojstranným samitom v severomaďarskom meste Vísegrád (Vyšehrad). Uskutočnil sa 15. februára 1991. Maďarský premiér, ako aj česko-slovenský a poľský prezident spoločne prezentovali politickú vôľu v koordinovanej podobe čeliť výzvam globalizácie a hospodárskej a politickej tranzície k trhovej ekonomike a demokratickému štátu. Zároveň podporili proces európskej integrácie.

V období rozdeľovania česko-slovenskej federácie už štyri stredoeurópske krajiny podpísali koncom roka 1992 krakovskú Stredoeurópsku dohodu o slo-

bodnom obchode (CEFTA). Tá už mala jasný integračný charakter: medzi všetkými národnými hospodárstvami vyšehradskej skupiny sa zavádzal režim slobodného obchodu, medzi Českom a Slovenskom zostala po rozdelení federácie jeho vyššia forma – colná únia. Uvedený krok mal veľký význam pre umožnenie realizovať výhody rastovej funkcie zahraničného obchodu, ktorý sa po odstránení colných a necolných prekážok rozvíja omnoho dynamickejšie a zisky zo zahraničného obchodu vytvárajú dodatočné zdroje hospodárskeho rastu.

Veľký význam pre tri stredoeurópske krajiny ešte v roku 1991 malo spustenie programu Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) "Partneri v tranzícii" (PIT). Keďže OECD bola už vtedy najrenomovanejšou medzinárodnou hospodárskou organizáciou – elitným klubom najvyspelejších krajín sveta, jej zameranie na Česko-Slovensko, Poľsko a Maďarsko bolo signálom, ktoré krajiny stredoeurópskeho regiónu majú najväčšie šance dostať pozvanie do uvedeného elitného klubu. A skutočne: Česko ho dostalo v decembri 1995, Maďarsko v máji 1996, Poľsko v novembri 1996 a Slovensko ako tridsiaty členský štát v decembri 2000.

Uvedené tri stredoeurópske krajiny boli favorizované aj zo strany Európskych spoločenstiev (ES). Na začiatku 90. rokov mali ES dvanásť členských štátov, EFTA sedem. V priebehu roku 1991 sa úspešne ukončili rokovania o pridružení Česko-Slovenska, Poľska a Maďarska k ES a 16. decembra 1991 v Bruseli premiéri týchto krajín podpísali „Európske dohody o pridružení“ k ES. Ich súčasťou bola aj dočasná (interim) dohoda o obchode a s obchodom súvisiacich záležitostiach. Bolo dohodnuté, že účinnosť nadobudne už na začiatku marca 1992 a do roku 2000 budú ekonomiky uvedených krajín integrované s ES na úrovni oblasti slobodného obchodu. ES sa zaviazali, že z ich strany dôjde k zníženiu colnej ochrany na nulovú úroveň skôr ako v prípade stredoeurópskych krajín.

Po roku 2000 tak boli ekonomiky Česka, Slovenska, Poľska a Maďarska až do vstupu do Európskej únie integrované s EÚ v režime flexibil-

nej exogénnej integrácie (zvonka, pružne, no bez riadneho členstva). Integrácia tak už začala. Podobne neskôr ES, resp. EÚ postupovala aj v prípade troch pobaltských (Estónsko, Lotyšsko a Litva) a dvoch východobalkánskych štátov (Rumunsko a Bulharsko). V roku 1996 EÚ podpísala nakoniec Európsku dohodu o pridružení aj so Slovinskom.

Dobudovanie spoločného trhu 1992/1993

Medzitým Európske spoločenstvá prekonali viacročnú stagnáciu v ambícii dobudovať spoločný trh. Pod upraveným názvom „jednotný trh“ sa pod vedením novej Európskej komisie, ktorej predsedal od roku 1985 významný francúzsky národohospodár a odborník na financie Jacques Delors, podarilo do konca roku 1992 dosiahnuť rozhodujúce kontúry prítomnosti režimu slobodného pohybu kapitálu, služieb i osôb popri slobodnom pohybu tovaru, ktorý od júla 1968 zabezpečuje naplno colná únia hlavného prúdu európskej integrácie, a to v reálnej integračnej hospodárskej praxi všetkých členských krajín. Okrem viacerých analytických materiálov tomu najviac pomohla prvá novelizácia rímskej Zmluvy o založení Európskeho hospodárskeho spoločenstva – Jednotný európsky zákon (akt). Projekt európskeho spoločného (jednotného) trhu sa stal vzorom pre mnohé integračné projekty na viacerých kontinentoch.

Kodanské kritériá členstva v EÚ

Dynamický vývoj integrácie v prvej polovici 90. rokov, ako aj ambície jednotlivých pridružených krajín zo strednej a východnej Európy prispeli k tomu, že v júni 1993 najvyšší predstavitelia členských štátov ES v Kodani schválili filozofiu prípadného ďalšieho rozširovania a súbor kritérií riadneho členstva. Znáмым sa stal pod názvom „Kodanské kritériá“.

Členstvo v hlavnom európskom integračnom zoskupení vyžadovalo, aby kandidátska krajina dosiahla stabilitu inštitúcií garantujúcich

demokraciu, vládu zákona, ľudské práva a rešpekt a ochranu menšín, existenciu fungujúcej trhovej ekonomiky, ako aj schopnosť vyrovnáť sa z tlakom konkurencie a trhovými silami v rámci integračného celku. Členstvo predpokladalo schopnosť kandidátov prevziať na seba záväzky členstva, vrátane oddanosti cieľom politickej, ekonomickej a monetarnej únie.

V nasledujúcej etape šlo už o to, či sa oficiálne pridružené krajiny stanú aj kandidátskymi krajinami na členstvo v Európskej únii (od novembra 1993, kedy nadobudla účinnosť maastrichtská Zmluva o Európskej únii, prijal hlavný prúd európskej integrácie toto nové meno). A samozrejme šlo o to, či s týmito krajinami začnú oficiálne rokovania o riadnom členstve v EÚ. Prvé takéto rokovania so skupinou šiestich kandidátskych krajín (Česko, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Estónsko a Cyprus) inicioval luxemburský samit EÚ v decembri 1997. S ďalšími kandidátskymi krajinami (Slovensko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko a Bulharsko) sa do helsinského samitu EÚ v decembri 1999 viedli tzv. technické rokovania.

V Helsinskách Európska únia rozhodla priradiť k uvedeným jedenástim opäť aj Maltu a pokračovať v rokovaníach o riadnom členstve so všetkými. Aj Turecko sa vtedy stalo kandidátskou krajinou EÚ. Rokovania boli organizované podľa tzv. špecializovaných kapitol. Základných negociačných kapitol bolo 29, k nim EÚ priradila aj dve dodatočné. O otvorení rokovaní s Tureckom sa rozhodlo až v roku 2005.

Rozširovanie EÚ o krajiny EFTA v roku 1995 a integrácia vyššieho rádu

Členské krajiny EFTA mali s Európskymi spoločenstvami (dnešnou EÚ) režim slobodného obchodu na základe dvojstranných dohôd o slobodnom obchode, ktoré nadobudli účinnosť v ten istý deň, kedy sa uskutočnilo prvé rozširovanie ES – 1. januára 1973 a dve krajiny EFTA – Veľká Británia a Dánsko (spolu s Írskom) zmenili členstvo, opustili integračné zoskupenie EFTA a vstúpili do ES. Portugalsko sa na začiatku roku 1986 stalo tretím riadnym členom ES z EFTA.

To sa už po luxemburskom samite v roku 1984 rozbehol tzv. luxemburský a neskôr osliansky proces rokovani o kvalite vzťahov medzi dvomi západoeurópskymi integračnými zoskupeniami. V máji 1992 bol ukončený v Porte podpisom dohody medzi 12 členskými krajinami ES a 7 členskými krajinami EFTA o integrácii krajín EFTA na úrovni nielen oblasti slobodného obchodu, ale aj spoločného trhu. Vznikla tak Európska hospodárska oblasť (EEA). Vo viacerých európskych krajinách ju volajú podľa starého mena projektu – Európsky hospodársky priestor.

Hoci sa Švajčiarsko, členská krajina EFTA, ktorej diplomati sa výrazne pričínili o úspech tejto integrácie integrácií alebo integrácie vyššieho rádu, nakoniec pre neúspešné referendum nestalo členom EEA, Švajčiarsko je v podobe osobitného integračného modelu intenzívne integrované s Európskou úniou bilaterálne. Je taktiež súčasťou aj Schengenskej oblasti.

Portská dohoda nadobudla účinnosť v januári 1994 a už o rok nato sa uskutočnilo ďalšie rozširovanie EÚ o tri krajiny EFTA: Rakúsko, Švédsko a Fínsko. EFTA zostala odvtedy len štvorčlenná: Švajčiarsko-Lichtenštajnská colná únia, Nórsko a Island. Európska hospodárska oblasť sa stala základom budovania európskeho hospodárskeho kontinentálneho komplexu.

Projekt hospodárskej a menovej únie EÚ a jeho realizácia

Ešte v 70. rokoch sa štvrté štádium procesu medzinárodnej ekonomickej integrácie nazývalo hospodárskou úniou. Od Delorsovej éry sa nazýva hospodárskou a menovou úniou (HMÚ/EMU), pričom sa zvyrazňuje jej menová súčasť ako veľmi komplexná a na realizáciu náročná. Základy projektu HMÚ sa pripravovali na konci 80. rokov. Na základe Delorsovej správy z roku 1989 sa postupná realizácia HMÚ začala v júli 1990 po rozhodnutí Európskej rady.

Cieľom HMÚ v tejto etape európskej integrácie je koordinovaná hospodárska politika a existencia jednotnej meny euro. HMÚ prešla tromi výraznými štádiami, pričom v každom mala vytýčený cieľ: 1) zrušenie obmedzení pohybu kapitálu (1. júl 1990 – 31. december 1993), 2) zriadenie Európskeho menového inštitútu a Európskej centrálnej banky (1. január 1994

– 31. december 1998) a 3) stanovenie neodvratelných výmenných kurzov a zavedenie jednotnej meny euro (po 1. januári 1999).

Všetci členovia EÚ participujú v HMÚ. Existujú však tri rôzne skupiny členských štátov: 1) štáty, ktoré prijali euro (splnili tzv. maastrichtské kritériá): 19 štátov z EÚ používa spoločnú menu euro (Slovensko ju zaviedlo v januári 2009), 2) čakajúce štáty: 6 štátov plánuje a zaviazalo sa prijať euro a 3) Veľká Británia, Dánsko a Švédsko majú výnimku týkajúcu sa prijatia eura.

Od 1. januára 2002 sa fyzicky zaviedli bankovky a mince euro ako zákonné platidlo v jedenástich členských štátoch. Práve dosahy globálnej hospodárskej krízy po jeseni 2008 v podobe krízy eurozóny a helénskej krízy sa premietli do spomalenia procesu vstupu do HMÚ naplno, vrátane eurozóny v zostávajúcich členských krajinách. HMÚ sa stala prvým štádiom európskej integrácie, do ktorého všetci členovia EÚ nevstupujú spoločne, ale až po splnení náročných maastrichtských kritérií. Odráža to skutočnosť, že európska integrácia sa s každým ďalším rozširovaním stávala viac rôznorodou (heterogénnou).

Globálne ambície Európskej únie: Lisabonská stratégia, Globálna Európa

Dobudovanie jednotného trhu – sformovanie rozsiahleho vnútorného trhu Európskej únie na rozhraní rokov 1992/1993, veľký a rozširujúci sa záujem o riadne členstvo v EÚ (záujem malo dokonca aj africké Maroko) vyvolalo veľkú eufóriu a globálne ambície hlavného európskeho integračného zoskupenia.

V marci 2000, v poslednom roku druhého milénia bola prijatá Lisabonská stratégia rastu a zamestnanosti, ktorá predpokladala, že do konca prvej dekády 21. storočia bude Európska únia najdynamickejším a najkonkurencieschopnejším ekonomickým komplexom – centrom ekonomickej sily vo svetovom hospodárstve.

Podporne pôsobil dlhodobý vývoj na konci 20. storočia – produktivita práce vtedy rástla v EÚ rýchlejšie ako v USA. Vývoj v 21. storočí však bol zložitejší, predchádzajúce trendy nepokračovali, EÚ sa stala rôznorodejším integračným celkom a rástla aj nová konkurencia v podobe rýchlo rastúcich krajín globálnej koordinačnej skupiny BRICS, z ktorých najmä Čína a India sa pripisovali veľké perspektívy.

Nepomohla ani korekcia v podobe Lisabonu II v roku 2005 po nástupe nového predsedu Európskej komisie José Manuela Barrosa z Portugalska, ani sektorové stratégie, akou je aj obchodná a investičná stratégia EÚ „Globálna Európa: súťaženie vo svete“, prijatá v októbri 2006. Jej ambícia – vyrokovať a realizovať moderné komplexné dohody o slobodnom obchode s identifikovanými strategickými partnermi EÚ [3 integračné zoskupenia: ASEAN (Združenie krajín juhovýchodnej Ázie), MERCOSUR (Južný spoločný trh) a GCC (Rada pre spoluprácu v Perzskom zálive) a 3 významní veľkí partneri: India, Kórea a Rusko) sa zatiaľ naplnila v prípade Kórey, a dvoch krajín zo zoskupenia ASEAN – Singapúru a Vietnamu].

Na druhú dekádu tohto storočia EÚ prijala stratégiu „Európa 2020“, ktorá má už reálnejšie ambície, no opäť v nej ide o výrazné zvýšenie globálnej konkurencieschopnosti Európskej únie v ére informačných a komunikačných technológií.

Najväčšie rozširovanie EÚ v histórii: 2004 a 2007

Po helsinskom samite EÚ v decembri 1999 mala Európska únia doteraz najväčší počet kandidátskych krajín – s Tureckom trinásť. Európska rada vtedy iniciovala sformovanie tzv. negociačnej fregaty o riadnom členstve, v ktorej boli všetky krajiny Vyšehradskej skupiny, Slovinsko, tri pobaltské štáty, dve východobalkánske krajiny (Rumunsko a Bulharsko), ako aj dve ostrovné stredomorské krajiny (Cyprus a Malta), ktoré mali s ES dohodu o pridružení už zo začiatku 70. rokov.

Náročné negóciácie o budúcom členstve sa týkali agendy 31 kapitol v zásade v dvoch oblastiach: v schopnosti a efektívnosti prevzatia práva

EÚ v tej-ktorej kandidátskej krajine a v schopnosti účinne vybudovať európske integračné inštitúcie, potrebné pre implementáciu práva EÚ do reálnej hospodárskej a spoločenskej praxe v kandidátskych krajinách (napr. Pôdohospodárska platobná agentúra a pod.). Na konci roku 2002 už bolo zrejme, že dve východobalkánske krajiny zaostávajú v tempe prípravy na členstvo v EÚ, a tak sa orgány EÚ rozhodli pozvať do Európskej únie desať nových krajín (osem krajín strednej a východnej Európy, medzi nimi i Slovensko + Cyprus a Malta zo Stredomoria).

V roku 2003 boli následne v Aténach podpísané prístupové zmluvy na najvyššej úrovni a 1. mája 2004 sa uskutočnilo doteraz najrozsiahlejšie rozširovanie hlavného európskeho integračného zoskupenia. Rumunsko a Bulharsko boli pozvané do EÚ v druhej etape tohto rozširovania k 1. januáru 2007. Chorvátske rozšírenie EÚ v júli 2013 prinieslo rozšírenie Európskej únie až na súčasných 28 členských krajín.

Dosahy globálnej hospodárskej krízy na EÚ po roku 2008: Nárast euroskepticizmu, kríza eurozóny, utečenecká kríza a brexit

Slovinsko sa ukázalo ako najlepšie pripravené na európsku integráciu, hoci najneskôr získalo pozíciu pridruženej krajiny (1996) a pôvodne sa uchádzalo o členstvo v EFTA - ako jediné a neúspešne. V januári 2007 sa stalo trinástym riadnym členom hospodárskej a menovej únie EÚ naplno, teda aj v eurozóne – a prevzalo jednotnú európsku menu euro. O rok ho nasledovali Cyprus a Malta a v roku 2009 aj Slovensko (v priebehu rokov 2011 – 2015 aj všetky tri pobaltské štáty).

To už však bolo len niekoľko mesiacov po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy v septembri 2008 na Wall street v New Yorku, ktorá devastčne zasiahla prakticky všetky regióny svetového hospodárstva, aj keď niektoré s oneskorením. Európsku úniu ale zasiahla naplno a prejavila sa v nasledujúcich rokoch v rôznych podobách – ako finančná kríza, dlhová kríza, kríza krajín PIIGS (Portugalsko, Írsko, Taliansko, Grécko

a Španielsko), kríza eurozóny, na čo negatívne zasiahla aj utečenecká kríza v rokoch 2015-2016.

Najslabším ohnivkom eurozóny sa ukázalo Grécko (Helénska republika), ktorého problémy permanentne ovplyvňovali vývoj integračného procesu dlhodobo. V dôsledku tejto prehlbujúcej sa nerovnováhy a krízy boli v roku 2010 zavedené dva dočasné programy – Európsky finančný stabilizačný mechanizmus (EFSM) a Európsky finančný stabilizačný nástroj (EFSF). Spolu s masívnou finančnou podporou od Medzinárodného menového fondu v období 2010-2011 poskytovali finančnú pomoc Grécku, Írsku a Portugalsku. V roku 2012 boli nahradené Európskym stabilizačným mechanizmom (ESM) ako stálym nástrojom finančnej pomoci. V rokoch 2012 a 2013 z neho profitovali Španielsko a Cyprus.

V marci 2012 bola uzatvorená Zmluva o stabilite, koordinácii a správe v hospodárskej a menovej únii, skrátene nazývaná fiškálny pakt, medzinárodná zmluva medzi 25 z 28 členských štátov Európskej únie (nepodpísali ju Veľká Británia, Česko, ktoré ale zmenilo pozíciu, a zatiaľ ani Chorvátsko, nový člen EÚ). Jej cieľom je posilnenie koordinácie hospodárskych politík členských štátov EÚ, najmä tých, ktorých menou je euro. Účinnosť nadobudla v roku 2013.

V nasledujúcom roku 2014 bol zavedený Jednotný dozorný mechanizmus (SSM). Na základe neho má Európska centrálna banka právo monitorovať finančnú stabilitu bánk v jednotlivých krajinách eurozóny i v ďalších členských štátoch. Má plniť preventívnu úlohu pri predchádzaní dlhových kríz v členských štátoch EÚ.

Nárast krízových javov a všeobecné vnímanie zhoršenia bezpečnostnej situácie, ktorých spúšťačom sa stala globálna hospodárska kríza po jeseni 2008 na Wall street v USA, vyvolal tak krízu eurozóny a mal veľký podiel aj na náladách v britskej spoločnosti pred hlasovaním o zotrvaní v Európskej únii, resp. brexite v júni 2016. Mnohí experti hodnotili projekt HMÚ ako funkčný len do priaznivých podmienok medzinárodného a globálneho hospodárskeho vývoja a nie do obdobia kríz. Postupne prijímané opatrenia a nové rámce, či nástroje sa uvedenú slabinu usilujú eliminovať. Slovenské predsedníctvo v Rade EÚ sa usilovalo podobne pozitívne prispieť aj v oblasti eliminácie negatívnych aspektov a dosahov utečeneckej krízy na Európsku úniu.

Slovenské predsedníctvo v Rade Európskej únie

Na druhý polrok 2016 pripadlo v Rade EÚ predsedníctvo Slovenskej republiky. Po prvýkrát od vstupu do hlavného prúdu európskej integrácie v máji 2004. Nadviazalo na holandské predsedníctvo. Vzhľadom na túto skutočnosť, ktorá bola prezentovaná novinármi ako neskúsenosť, ale najmä vzhľadom na pozície SR v utečeneckej kríze od leta 2015 a kritiku veľkorysého prístupu niektorých krajín bez akýchkoľvek podmienok k utečencom bol postoj mnohých európskych žurnalistov i politikov k slovenskému predsedníctvu zdržanlivý až skeptický.

Slovensko si stanovilo štyri priority:

1. Hospodársky silná Európa.

Chcelo podporiť iniciatívy, ktoré prispievajú k formovaniu priaznivého prostredia pre investície a celkový rozvoj Európskej únie. Tak ako Česko prevzalo v prvom polroku 2009 predsedníctvo v EÚ po vypuknutí globálnej hospodárskej krízy, ktorá sa primárne výrazne prejavovala najmä vo finančnom sektore, Slovensko preberalo predsedníctvo nielen uprostred utečeneckej krízy, ale aj bezprostredne po referende Britov, ktorí tesnou väčšinou podporili brexit – vystúpenie z EÚ. V situácii mimoriadne kritickej.

2. Moderný jednotný trh.

Keďže popri colnej únii ide o jeden z najväčších dlhodobých úspechov európskej integrácie, Slovensko sa usilovalo sústrediť na ďalšie posilnenie hospodárskopolitického režimu štyroch základných ekonomických integračných slobôd podporou ďalších zjednocujúcich projektov, najmä energetickej únie a jednotného digitálneho trhu.

3. Udržateľná migračná a azylová politika.

Ambíciou Slovenska bolo nasmerovať Európsku úniu k udržateľným opatreniam v uvedených citlivých oblastiach.

4. Globálne angažovaná Európa.

Šlo o udržanie dynamiky prístupového procesu, ako aj rozvoj vzťahov so strategickými partnermi Európskej únie v rámci globálnej koordinačnej skupiny G20, resp. vo väzbe na ambície obchodnej a investičnej stratégie EÚ z októbra 2006 „Globálna Európa“.

Počas slovenského predsedníctva v Rade EÚ Európska únia dosiahla niekoľko významných úspechov: začala fungovať Európska pobrežná a pohraničná stráž, účinnosť nadobudla Parížska dohoda o klimatických zmenách, podpísala sa komplexná hospodárska a obchodná dohoda s Kanadou (CETA), ktorá do dvojstranných vzťahov s týmto tradičným strategickým severoamerickým partnerom zavádza režim slobodného obchodu, a dosiahla sa aj dohoda o rozpočte EÚ na rok 2017.

Predseda Európskej rady Donald Tusk hodnotil slovenské predsedníctvo ako „naozaj veľmi úspešné a produktívne predsedníctvo“. Ocenil nielen prvý historický samit európskej dvadsaťsedmičky v septembri 2016 v Bratislave, ale aj profesionalizmus predstaviteľov SR, vďaka ktorému sa podarilo to, že mnohé prísluby zo slovenskej metropoly sa už stali skutočnosťou. Aj predseda Európskej komisie Jean-Claude Juncker sa pridala a zblahoželal slovenskému premiérovi, že majstrovsky zvládol historicky prvé predsedníctvo SR v Rade EÚ. Doslova povedal: „Bola to naozaj vynikajúca práca“. Predseda Európskeho parlamentu Martin Schulz označil slovenské predsedníctvo za jedno z najúspešnejších, aké Rada EÚ zažila. Aj predseda vlády SR Robert Fico vyjadril veľkú spokojnosť: „Máme byť na čo hrdí“.

Aj keď diplomatický a žičlivý tón možno postrehnúť vo všetkých vyjadreniach, najmä po tom, čo pred začiatkom predsedníctva mnohí novinári, ale aj politici v Európe prejavovali k slovenskému predsedníctvu veľkú skepsu a obavy, profesionálne zvládnutie historicky prvého predsedníctva Slovenska v rade EÚ, ktoré sa zopakuje až o 14 rokov, je nesporný fakt a dáva našej krajine a našim odborníkom veľkú satisfakciu za vynaložené úsilie.

Najviditeľnejšou udalosťou slovenského predsedníctva sa stal bratislavský samit EÚ27 (bez Veľkej Británie) 16. septembra 2016. Impulzom preň bol vý-

sledok britského referenda o budúcnosti krajiny vo vzťahu k EÚ. Na neformálnom samite EÚ, ktorý sa po prvýkrát od účinnosti Lisabonskej zmluvy v decembri 2009 uskutočnil mimo Bruselu, začal Bratislavský proces, ktorý kladie dôraz na problémy migrácie a vonkajšie hranice EÚ, na vnútornú, ako aj vonkajšiu bezpečnosť, na hospodársky a sociálny rozvoj a mladú generáciu. Bratislavský proces by sa mal zavŕšiť na samite EÚ v Ríme v marci 2017, kde vedúci predstavitelia EÚ pri príležitosti 60. výročia podpísania rímskej Zmluvy o založení EHS stanovujú usmerenia pre spoločnú budúcnosť Európskej únie.

Literatúra:

Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon (2007). 2009. Brussels: Foundation for EU Democracy. ISBN: 87-87692-72-4.

EUROPEAN COMMUNITIES. 2004. *Facing the Challenge: The Lisbon strategy for growth and employment*. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok. Luxembourg: OPOEC. ISBN 92-894-7054-2.

FIALA, P. – PITROVÁ, M. 2009. *Evropská unie*. 2nd ed. Brno: CDK, 2009. s. 774. ISBN 978-80-7325-180-2.

KOSÍR, I. 2010. *Medzinárodná ekonomická integrácia. Od autarkie ku globálnej ekonomickej integrácii*. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2010. s. 241. ISBN 978-80-8083-942-0.

KOSÍR, I. 2015. Spoločná obchodná politika Európskej únie. In: ČIDEROVÁ, D. - KOSÍR, I. – KOVAČEVIČ, D. - LIBERČAN, A. – REPÁŠOVÁ, V.: *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Časť 2. Bratislava: Ekonóm, 2015. s. 31-87. ISBN 978-80-225-4213-5.

MATIŠÁK, A. 2016. Slovensko zvládlo poslednú skúšku v Európskej únii. Bratislava: *Pravda*, 17.-18. decembra, roč. XXV, č. 292, s. 1-3. ISSN 1335-4050.

ÚLOHY:

1

Čím sa líšil tzv. opozičný model európskej integrácie od dvoch západoeurópskych modelov v medzinárodnej hospodárskej praxi?

6

Aké zmeny pre viacero krajín strednej a východnej Európy prinieslo najrozsiahlejšie rozširovanie Európskej únie v jej histórii v máji 2004 a januári 2007?

2

Ktoré boli hlavné činitele toho, že francúzsko-nemecký model európskej povojnovej integrácie sa stal na kontinente hlavným - mainstreamovým?

7

Vyhodnoťte prínosy a limity slovenského predsedníctva v Rade Európskej únie?

3

Vysvetlite charakteristiky režimu slobodného obchodu a rozdiely medzi prvými dvomi štádiami medzinárodnej ekonomickej integrácie – oblasťou slobodného obchodu a colnou úniou.

8

V akých podobách sa prejavovala globálna hospodárska kríza po kolapse známej finančnej skupiny z Wall street Lehman Brothers v septembri 2008 a aké dosahy a diskusie vyvoláva doteraz?

4

Čo motivovalo tak vtedajšie Európske spoločenstvá, ako aj Európske združenie slobodného obchodu (EFTA) začať rokovania o vzájomných vzťahoch, užšej spolupráci až vzájomnej integrácii a k čomu luxemburský a osliansky proces viedol?

9

Kde boli korene krízy eurozóny a akým smerom sa hospodárska a menová únia môže v budúcnosti vyvíjať?

5

Vyhodnoťte prínos helsinského samitu EÚ v decembri 1999 pre ďalší rozvoj európskej integrácie?

10

Ako vidíte alternatívy vývoja a riešenia utečeneckej krízy a stabilizácie bezpečnostnej situácie v budúcnosti?

1.3 SÚČASNÁ INŠTITUCIONÁLNA ŠTRUKTÚRA EÚ

Integrácia je významným činiteľom posilňovania hospodárskej liberalizácie v ére globalizácie, v ktorej dominujú stále viac globálne a medzinárodné faktory oproti ére uplynulej, v ktorej rozhodujúcimi činiteľmi rozvoja národných štátov boli vnútroštátne, najmä ekonomické činitele vývoja. Okrem integračných celkov (zoskupení), v ktorých sa to deje stále viac aj s prvkami medzinárodnej politickej integrácie (najmä v Európskej únii), existuje vo svetovom hospodárstve množstvo dvojstranných dohôd o slobodnom obchode, ako aj viaceré dohôd o colnej únii, ktoré majú prirodzene taktiež integračný charakter. Integračné celky predstavujú *inštitucionálnu integráciu*, dvojstranné integračné väzby na báze slobodného obchodu – tzv. *funkcionálnu integráciu*. Spolu predstavujú v súčasnosti už zložitú sieť viac ako 400 prvkov *globálnej ekonomickej integrácie*. A o viacerých ďalších sa rokuje. Súčasná Európska únia – bola od založenia Európskeho spoločenstva uhlia a ocele (1951), ako aj Európskeho hospodárskeho spoločenstva a Európskeho spoločenstva atómovej energie / Euratómu (1957) projektom inštitucionálnej integrácie. Európska únia je typickým integračným celkom, globálne najznámejším a dlhodobo najrenomovanejším, predstavuje inštitucionálnu integráciu.

Jej fungovanie sa opiera o viaceré funkčne spolupracujúcich integračných inštitúcií. Jej kľúčové inštitúcie vznikli ihneď po založení uvedených troch európskych spoločenstiev. V priebehu 60. rokov sa vyvíjali a dopĺňali novými. Najdôležitejšími inštitúciami EÚ v súčasnosti sú Európsky parlament, Európska rada, Rada Európskej únie, Európska komisia, Súdny dvor EÚ, Európska centrálna banka a Európsky dvor audítorov.

Európsky parlament

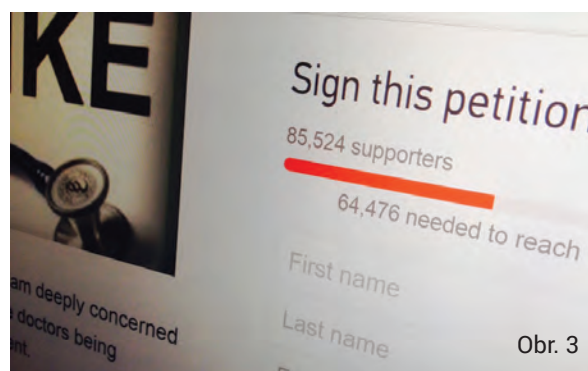
Európsky parlament (EP) je jednou z kľúčových inštitúcií Európskej únie. Je jediným priamo voleným orgánom EÚ. V súčasnosti má 750 poslancov a predsedu (spolu 751). Jeho poslanci sú volení priamou voľbou každých päť rokov. Uplatňuje sa systém pomerného zastúpenia v tajnej voľbe všetkými občanmi EÚ staršími ako 18 rokov. V Belgicku, Luxembursku a Grécku je účasť občanov na voľbách povinná. EP reprezentuje viac ako 500 miliónov občanov EÚ. Prvé priame voľby do Európskeho parlamentu boli v júni 1979. Predtým národné parlamenty členských krajín nominovali časť svojich poslancov aj do EP. Zloženie Európskeho parlamentu, čiže počet poslancov z jednot-

Obr. 2

livých členských štátov, určuje na základe iniciatívy EP a s jeho súhlasom jednomyselne Európska rada. Súčasným predsedom EP je Martin Schulz z Nemecka. Najviac poslaneckých kresiel má v EP Nemecko (96), Francúzsko (74) a Veľká Británia a Taliansko (73). Slovensko má 13 europoslancov. Poslanci sú v EP združení do 8 politických skupín, 17 europoslancov je nezaradených. Po voľbách v roku 2014 sú najvplyvnejšie Európska ľudová strana (216 europoslancov) a Progresívna aliancia socialistov a demokratov (188 europoslancov). Európsky parlament má sídlo v Štrasburgu. Tam sa koná 12 mesačných plenárnych zasadnutí, vrátane zasadnutia o rozpočte EÚ. Dodatočné plenárne zasadnutia sa konajú v Bruseli. Výbory EP zasadať taktiež v Bruseli. Generálny sekretariát EP sídli v Luxemburgu. Hoci EP nevytvára zákony ako národné parlamenty, zmluvy EÚ prijaté od roku 1992 značne rozšírili právomoci EP. Legislatívna, rozpočtová a kontrolná právomoc sú základné právomoci EP. Ale aj politická pozícia a úloha EP v EÚ postupne rastie. Čo sa týka legislatívnej právomoci, Maastrichtská zmluva umožnila EP spolupodpisovať s Radou EÚ o návrhoch zákonov. EP tak spoločne s Radou EÚ prijíma zákony navrhnuté Európskou komisiou. EP musí s návrhom zákona súhlasiť, inak takýto návrh nevstúpi do platnosti a nemôže nadobudnúť účinnosť. Spolurozhodovanie sa vzťahuje, okrem iného, aj na slobodný pohyb pracovníkov, ustanovenia vnútorného trhu EÚ, výskum a technologický rozvoj, životné prostredie, ochranu zákazníka, oblasti vzdelávania, kultúry a zdravia. V ďalších oblastiach EP len vyjadruje svoj názor (napr. v daňovej oblasti). EP rozhoduje o rozpočte EÚ spoločne s Radou EÚ. Rozpočet nevstúpi do platnosti, pokiaľ ho nepodpíše predseda EP. EP má posledné slovo v mnohých rozpočtových položkách, no napr. poľnohospodárske výdavky môže len doplniť; posledné slovo pri tejto položke má Rada EÚ. EP môže rozpočet zamietnuť, vtedy sa rokovania o rozpočte musia začať odznova. EP v minulosti rozpočet zamietol dvakrát. Taktiež kontroluje, ako sú rozpočtové výdavky využité. EP však dohliada na všetky aktivity EÚ. Táto právomoc bola pôvodne vyhradená len pre aktivity Európskej komisie (EK),

teraz je ale rozšírená aj o Radu EÚ a orgány zodpovedné za zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ. EP má kľúčovú rolu pri menovaní EK: ratifikuje predsedu EK a vedie rozhovory o každom navrhnutom komisárovi – členovi EK; potom rozhoduje o menovaní EK ako celku v hlasovaní o dôvere. EP má taktiež právo vyjadriť EK nedôveru a tak ju prinútiť k rezignácii. Politická funkcia EP sústavne rastie. Rada EÚ s ním konzultuje svoje dôležité zahraničnopolitické rozhodnutia. EP sa obracia s otázkami na Radu EÚ a môže vydávať odporúča-

Obr. 3

nia. Predmetom parlamentných diskusií, ktoré sú zakončené prijatím rezolúcií požadujúcich určitý zahraničnopolitický prístup EÚ, sú často medzinárodné udalosti. Každé prijatie nového člena EÚ a väčšina medzinárodných zmlúv musí byť odsúhlasená EP. EP prisudzuje značnú dôležitosť ochrane ľudských práv. Svoju právomoc súhlasu použil napríklad pri zamietnutí niekoľkých finančných protokolov s istými nečlenskými krajinami na základe nedodržavania ľudských práv v nich. Každý občan členskej krajiny EÚ je zároveň občanom Európskej únie. Občania EÚ majú právo podávať petície Európskemu parlamentu, právo predkladať svoje sťažnosti európskemu ombudsmanovi (verejnému ochrancovi práv) a právo osloviť akúkoľvek inštitúciu alebo orgán EÚ v jednom z úradných jazykov EÚ (sú to jazyky všetkých členských krajín EÚ) a dostať odpoveď v rovnakom jazyku. V roku 1988 EP založil tradíciu každoročného udeľovania Sacharovovej ceny za slobodu myslenia jednotlivcom alebo skupine bojujúcej za ľudské práva. V roku 1989 bola táto cena udelená slovenskému politikovi Alexandrovi Dubčekovi.

Európska rada

Európska rada (ER), ktorá sa neformálne nazýva aj samit EÚ, je jednou z inštitúcií EÚ. Nemá legislatívne právomoci, no dáva Európskej únii a jej členským krajinám nevyhnutné politické usmernenia pre ďalší rozvoj, formuluje základné všeobecné ciele a priority. Vytvorená bola v roku 1975 ako neformálny samit, inštitúciou EÚ sa oficiálne stala v decembri 2009, kedy nadobudla účinnosť Lisabonská zmluva EÚ. Zasadá najmenej dvakrát do polroka zvyčajne v budove Justusa Lipsiusa v Bruseli. Zasadnutia ER vedie predseda Európskej rady. Od roku 2010 je volený na dva a pol roka s možnosťou dvoch funkčných období a nesmie zastávať žiadnu vnútroštátnu funkciu. V súčasnosti je stálym predsedom ER Donald Tusk z Poľska. ER sa skladá z hláv štátov (prezidentov) a predsedov vlád členských krajín EÚ, z predsedu Európskej rady a z predsedu Európskej komisie. Na samitoch EÚ sa zúčastňuje aj vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Predseda ER a predseda EK nemajú v Európskej rade hlasovacie právo. V krajinách, v ktorých má aktívnu úlohu prezident (prípady Francúzska, Fínska či Rumunska), sa zúčastňuje na samitoch on. Za Slovensko sa na zasadnutiach ER zúčastňuje predseda vlády SR. Členovia Európskej rady často sprevádzajú aj ministri zahraničných vecí.

Rada Európskej únie

Rada Európskej únie (REÚ), často skrátene len Rada, prípadne neoficiálne Rada ministrov, je inštitúciou Európskej únie a jej dôležitým zákonodarným orgánom. Začala fungovať už v rámci Európskeho spoločenstva uhlia a ocele od roku 1952. Agendu REÚ pripravuje Výbor stálych predstaviteľov (používa sa preň francúzska skratka COREPER), ktorý tvoria stáli predstavitelia členských krajín pri EÚ v Bruseli na úrovni veľvyslancov (COREPER II.) alebo ich zástupcovia (COREPER I.), ktorí sa schádzajú spravidla aspoň raz za týždeň. Tento výbor riadi prácu asi 250 výborov a pracov-

ných skupín, ktoré pripravujú podklady pre záležitosti, o ktorých rokuje COREPER a REÚ. Členom REÚ je jeden zástupca (minister) z každého členského štátu, ktorý je splnomocnený zaväzovať sa za svoju vládu. Zloženie REÚ je však premenné. Nejde o jedného konkrétneho ministra. Každé zasadanie REÚ sa venuje určitej téme a zúčastňujú sa ho ministri podľa príslušného kompetentného rezortu. REÚ sa schádza na schôdzach v desiatich zoskupeniach podľa vecnej príslušnosti: buď ako Rada pre všeobecné záležitosti, Rada pre zahraničné veci, Rada pre hospodárske a finančné záležitosti, Rada pre spravodlivosť a vnútorné veci, Rada pre zamestnanosť, sociálnu politiku, zdravie a spotrebiteľské záležitosti, Rada pre konkurencieschopnosť (vnútorný trh, priemysel a výskum), Rada pre dopravu, telekomunikácie a energetiku, Rada pre poľnohospodárstvo a rybné hospodárstvo, Rada pre životné prostredie alebo ako Rada pre vzdelávanie, mládež a kultúru. V REÚ sa hlasuje tromi spôsobmi: buď je potrebná jednomyseľnosť (v záležitostiach zahraničnej politiky, policajnej a justičnej spolupráce), buď je potrebná jednoduchá väčšina alebo kvalifikovaná väčšina (vo väčšine prípadov). Na zablokovanie návrhu stačia štyri krajiny EÚ. V predsedníctve REÚ sa členské krajiny striedajú po šiestich mesiacoch. To neplatí pre Radu pre zahraničné veci, ktorej v súlade s Lisabonskou zmluvou od decembra 2009 predsedá vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku (v súčasnosti Federica Mogheriniová z Talianska). V druhom polroku 2016 bolo predsedníckou krajinou REÚ po prvýkrát Slovensko.

Európska komisia

Európska komisia (EK) je najvyšší výkonný orgán EÚ, ktorý má v mnohých otázkach rozhodovaciu právomoc. Existuje od júla 1967, kedy došlo k zjednoteniu inštitúcií vtedajších troch európskych spoločenstiev. Navrhuje legislatívu EÚ (má právo legislatívnej iniciatívy) a návrhy postupuje EP a REÚ, po ich schválení oboma inštitúciami zodpovedá za ich implementáciu. Kontroluje dodržia-

vanej tejto legislatívy v členských krajinách EÚ, vypracováva pravidlá a nariadenia, navrhuje rozpočet EÚ, zodpovedá za implementáciu politik EÚ a zastupuje EÚ voči členským štátom aj navonok, vrátane vyjednávania medzinárodných obchodných dohôd. Vypracováva strednodobé stratégie rozvoja EÚ. Z prevažnej časti spravuje rozpočet EÚ. Sídli v Bruseli. V čele EK stojí predseda navrhnutý ER a potvrdený EP. Ostatní členovia EK (komisári) sú spoločne menovaní REÚ, predsedom EK a potvrdení EP. V súčasnosti má každá členská krajina EÚ jedného člena EK. Musia plne rešpektovať zmluvy EÚ a byť nezávislí. Súčasným predsedom EK je Jean-Claude Juncker z Luxemburska. Slovenským zástupcom v EK je jej podpredseda pre energetickú úniu (Maroš Šefčovič). Aparát EK sa rozdeľuje do takzvaných generálnych riaditeľstiev. Každé generálne riaditeľstvo je špecializované, zaoberá sa konkrétnou problematikou. Na jeho čele je generálny riaditeľ, ktorý podlieha priamo konkrétnemu komisárovi. Tomu môže podliehať aj viacero generálnych riaditeľstiev. EK i komisári so svojimi kabinetmi sídli v budove Berlaymont v Bruseli. Celkovo v EK pracuje okolo 23 tisíc zamestnancov.

Súdny dvor EÚ

Súdny dvor Európskej únie je jednou z inštitúcií EÚ. Zabezpečuje jednotnú aplikáciu a interpretáciu práva EÚ. Rozhoduje v právnych sporoch medzi členskými štátmi EÚ, inštitúciami, podnikateľskými subjektmi i jednotlivcami. Súdny dvor Európskej únie sa skladá z týchto súdnych orgánov: Súdny dvor, Všeobecný súd a osobitné sudy (v súčasnosti existuje iba jeden osobitný súd - Súd pre verejnú službu). Súdny dvor EÚ rozhoduje na základe tzv. priamych žalôb najmä o porušení povinnosti vyplývajúcej zo zakladajúcich zmlúv EÚ, o zákonnosti aktov EÚ, o nekonaní inštitúcií EÚ, o náhrade škody spôsobenej EÚ, o zákonnosti rozhodnutia ER alebo REÚ o reštriktívnych opatreniach proti členskému štátu vydaného z dôvodu závažného porušovania hodnôt EÚ dotknutým členským štátom, o sporoch medzi EÚ

a jej zamestnancami, o niektorých sporoch týkajúcich sa Európskej investičnej banky a Európskej centrálnej banky. Nemá však žiadne právomoci v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ. Sídli v Luxemburgu.

Európska centrálna banka

Európska centrálna banka (ECB) bola založená 1. júna 1998, kedy nahradila Európsky menový inštitút. Predstavuje ústrednú emisnú banku EÚ v ére jej hospodárskej a menovej únie (HMÚ). Sídli vo Frankfurte nad Mohanom v Nemecku. Pracuje v nej viac ako 2 500 zamestnancov. Dňa 1. januára 1999 ECB prevzala od 11 národných centrálnych bánk (okrem britskej, švédskej, dánskej a gréckej) zodpovednosť za menovú politiku a začala vytvárať jednotnú menovú politiku. Vzájomné kurzy krajín, zúčastňujúcich sa na projekte menovej únie, boli zafixované v pevnom pomere ku spoločnej mene – euru. V roku 2001 sa do projektu zapojilo aj Grécko, od veľkého rozšírenia EÚ v roku 2004 sa doň naplno zapojilo postupne aj Slovinsko, Malta, Cyprus, Slovensko (2009) a tri pobaltské štáty (celkovo 19 členov EÚ). ECB ako nezávislá inštitúcia EÚ má za úlohu dbať o udržanie cenovej stability (boj proti inflácii); vykonávať operácie na voľnom trhu; podporovať všeobecnú hospodársku politiku EÚ; definovať a riadiť menovú politiku eurozóny (menovej zložky HMÚ); riadiť devízové obchody; spravovať devízové rezervy zúčastnených štátov; podporovať hladké fungovanie platobných systémov; podieľať sa na programoch kompetentných úradov zameraných na stabilitu finančného systému; povoľovať vydávanie eurobankoviek (má na to výhradné právo, členské krajiny eurozóny môžu s jej povolením vydávať euromince), ako aj bankový dohľad ECB, ktorý zabezpečujú dva subjekty – Výbor pre bankový dohľad a Kontaktná skupina. Prezidentom ECB je v súčasnosti Mario Draghi z Talianska.

Európsky dvor audítorov

Európsky dvor audítorov (EDA) je jedna z nezávislých inštitúcií EÚ. Bola založená v roku 1975, pracuje od októbra 1977 a sídli v Luxemburgu. Má po jednom členovi z každého štátu EÚ. Jeho súčasným predsedom je Vítor Manuel da Silva Caldeira z Portugalska. Úlohou EDA je kontrolovať, či finančné prostriedky EÚ, ktoré pochádzajú od daňových poplatníkov, sú riadne vybrané a vynakladané zákonným a hospodárnym spôsobom na určený účel. Má právo kontrolovať akúkoľvek osobu alebo organizáciu, ktorá nakladá s finančnými prostriedkami EÚ.

Literatúra:

Commission européenne. 2016. [online]. Wikipédia. L'encyclopédie libre. [cit. 22.9.2016.] Dostupné na <https://fr.wikipedia.org/wiki/Commission_europ%C3%A9enne>.

Consolidated Reader-Friendly Edition of the Treaty on European Union (TEU) and the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) as amended by the Treaty of Lisbon (2007). 2009. Brussels: Foundation for EU Democracy. ISBN: 87-87692-72-4.

Council of the European Union. 2016. [online]. Wikipedia. The Free Encyclopedia. [cit. 9.11.2016.] Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/Council_of_the_European_Union>.

Court of Justice of the European Union. 2016. [online] Wikipedia. The Free Encyclopedia. [cit. 9.11.2016.] Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/Court_of_Justice_of_the_European_Union>.

European Central Bank. 2016. [online]. *Wikipedia. The Free Encyclopedia*. [cit. 9.11.2016.] Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/European_Central_Bank>.

European Commission. 2016. [online]. Brussels: europa.eu. [cit. 22.11.2016.] Dostupné na <https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-commission_en>.

European Council. 2016. [online] Wikipedia. The Free Encyclopedia. [cit. 9.11.2016.] Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/European_Council>.

European Court of Auditors. 2016. [online]. Wikipedia. The Free Encyclopedia. [Cit. 17.11.2016.] Dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/European_Court_of_Auditors>.

Európsky parlament. 2016. [online]. Brussels: europarl.europa.eu. [cit. 9.11.2016.] <<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/sk>>.

FIALA, P. – PITROVÁ, M. 2009. *Evropská unie*. Brno: CDK, 2009. s. 774. ISBN 978-80-7325-180-2.

KOSÍR, I. 2010. *Medzinárodná ekonomická integrácia. Od autarkie ku globálnej ekonomickej integrácii*. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2010. s. 241. ISBN 978-80-8083-942-0.

KOSÍR, I. 2015. Spoločná obchodná politika Európskej únie. In: ČIDEROVÁ, D. - KOSÍR, I. – KOVAČEVIČ, D. - LIBERČAN, A. – REPÁŠOVÁ, V.: *Alternatívy vývoja európskej integrácie. Časť 2*. Bratislava: Ekonóm, 2015. s. 31-87. ISBN 978-80-225-4213-5.

Parlement européen. 2016. [online]. Wikipédia. L'encyclopédie libre. [cit. 22.11.2016.] Dostupné na <https://fr.wikipedia.org/wiki/Parlement_europ%C3%A9en>.

ÚLOHY:

1

Vyhodnoťte význam Európskej komisie pre dlhodobý rozvoj európskeho integračného procesu?

6

Vyhodnoťte prínosy Súdneho dvora EÚ a Európskeho dvora audítorov.

2

Ako sa Rada Európskej únie od začiatku fungovania prvej sektorovej integrácie v Európe v roku 1952 pričínala o rozvoj hlavného prúdu európskej integrácie?

7

Ako vnímate pokračujúcu heterogénnosť európskeho integračného procesu z hľadiska fungovania inštitúcií EÚ?

3

Zhodnoťte vývoj Európskeho parlamentu z hľadiska demokratického princípu a taktiež jeho kompetencií.

8

Akú perspektívu dávate tzv. dvoj- alebo viacrýchlostnej Európe v budúcnosti EÚ27 z hľadiska kompetencií inštitúcií EÚ?

4

V čom sú špecifiká Európskej centrálnej banky ako hlavnej, resp. emisnej banky oproti iným takýmto bankám?

9

Vyhodnoťte vývoj tzv. Bratislavského procesu, ktorého začiatky spájame s mimoriadnym samitom EÚ27 v septembri 2016 v slovenskej metropole vo väzbe na kompetencie inštitúcií EÚ?

5

Vyhodnoťte činnosť Európskej rady ako jednej z najnovších oficiálnych inštitúcií Európskej únie, aj keď reálne funguje už od roku 1975?

1.4 SPOLOČNÁ ZAHRANIČNÁ A BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE

Obr. 4

Európska únia je organizáciou, ktorá vznikla na základe medzivládnej dohody jej členských štátov za účelom hospodárskej, politickej a kultúrnej spolupráce a ako nástroj na riešenie spoločných problémov v oblasti vnútornej, ako aj zahraničnej politiky. V prípade, že by tieto štáty s vytvorením danej organizácie nesúhlasili, Európska únia by nikdy nemohla zvyknúť. Členské štáty preto musíme vnímať ako nevyhnuté stavebné kamene európskeho spoločenstva. Medzi základný princíp fungovania Európskej únie patrí práve prenášanie právomocí národných štátov na nadnárodnú inštitúciu. Európsku úniu však zatiaľ nemožno nazývať štátom, prípadne superštátom, nakoľko stupeň vzájomnej integrácie členských krajín nie je taký vysoký ako v prípade federácie, ale zároveň je však oveľa vyšší ako v prípade iných medzinárodných organizácií. Európska únia je z pohľadu svojej existencie špecifickým integrač-

ným projektom jedinečným svojho druhu, aký vo svete nemá obdobu.

Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika (SZBP) bola založená v roku 1992 Maastrichtskou zmluvou a tvorí druhý pilier¹ Európskej únie. Koordinovaná zahraničná politika Európskej únie je založená na medzivládnej spolupráci. Európska únia tak môže v medzinárodnej politike vystupovať ako jednotný celok, a dokáže efektívnejšie zabraňovať alebo zmierňovať krízu či nestabilitu vo svojom susedstve. Rozhodnutie 28 členských štátov dokáže vo väčšej miere ovplyvniť svetovú politiku, ako rozhodnutie každého členského štátu individuálne. Spoloč-

¹ Pilierovú štruktúru zaviedla Maastrichtská zmluva v roku 1992. Prvý pilier, nazývaný Európske spoločenstvo, obsahoval politiky ekonomického, sociálne a environmentálneho charakteru. Združoval Európske spoločenstvo, Európske spoločenstvo uhlia a ocele, a Európske spoločenstvo pre atómovú energiu. Druhý pilier obsahoval Spoločnú zahraničnú a bezpečnú politiku a tretí pilier policajnú a súdnu spoluprácu. Pilierová štruktúra bola zrušená v roku 2009.

ná zahraničná a bezpečnostná politika bola bližšie definovaná a rozšírená v roku 1997 v Amsterdamskej zmluve a potom v roku 2009 v Lisabonskej zmluve.

História

Úplne prvá idea SZBP existovala hneď pri vzniku ešte Európskeho spoločenstva uhlia a ocele. Európske obranné spoločenstvo bolo však zamietnuté francúzskym národným zhromaždením v roku 1952. Reálne prvý a úspešný inštitucionalizovaný rámec vznikol podpísaním Jednotného európskeho aktu v roku 1986 s názvom Európska politická spolupráca (EPS). Pomocou EPS mohli členské štáty rozhodovať vo všetkých oblastiach týkajúcich sa zahraničnej politiky, prijaté rozhodnutia však neboli záväzné. Priamym nástupcom EPS sa stala SZBP.

Základné ciele SZBP

Maastrichtská zmluva stanovuje hlavné úlohy a ciele spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej po-

litiky Európskej únie pomerne široko:

- ochrana spoločných hodnôt a záujmov členských štátov;
- posilnenie bezpečnosti Európskej únie;
- zachovanie mieru a posilnenie medzinárodnej bezpečnosti;
- podpora medzinárodnej spolupráce;
- podpora, rozvoj a upevňovanie demokracie, právneho štátu a ľudských práv a základných slobôd.

Inštitúcie podieľajúce sa na tvorbe SZBP

Formovanie SZBP ovplyvňujú takmer všetky inštitúcie Európskej únie, či už vo väčšej alebo menšej miere. Jej medzivládny charakter predurčuje inštitúcie so zastúpením členských štátov na najsilnejšiu pozíciu. Dôslednejšiu úpravu priniesla Lisabonská zmluva, ktorá posilnila pozíciu Vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku a vytvorila podpornú inštitúciu Európsku službu pre vonkajšiu činnosť.

Európska rada	Európska rada sa skladá zo stretnutia hláv štátov a predsedov vlád členských štátov, kde 4 krát ročne schvalujú základné princípy a smernice na nasledujúce obdobie aj v otázkach zahraničnej politiky. Lisabonskou zmluvou sa vytvára pozícia stáleho predsedu Európskej rady
Rada Európskej únie (Rada ministrov)	Rada pre zahraničné veci, skladajúca sa z ministrov zahraničných vecí, prijíma spoločné postoje a akcie a predstavuje hlavný rozhodovací orgán. V rámci Rady pôsobí aj <u>Politický a bezpečnostný výbor</u> , ktorý sa skladá z vysokých diplomatických zástupcov členských štátov. Tento výbor priebežne sleduje medzinárodnú situáciu a upozorňuje na možné krízy. Rovnako pripravuje podklady pre rokovania Rady pre zahraničné veci. V rámci Rady pôsobí aj <u>Vojenský výbor</u> , zložený z vojenských expertov členských štátov a poskytuje odborné rady vojenského charakteru.
Európska komisia	Európska komisia má byť plne zapojená do tvorby SZBP a jej zástupca sa zúčastňuje zasadnutí Rady pre zahraničné veci. Rada Európskej únie môže požiadať o expertnú podporu, prípadne o iniciatívu v tejto oblasti.
Európska parlament	Európsky parlament má právo byť pravidelne informovaný o vývoji SZBP. V rámci Európskeho parlamentu funguje niekoľko výborov zaoberajúcich sa čiastočne otázkami zahraničnej politiky – Výbor pre ľudské práva, Výbor pre medzinárodný obchod.
Európsky súdny dvor	Európsky súdny dvor nemá právomoci v rámci SZBP.
Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku	Pozícia Vysokého predstaviteľa bola predstavená v Amsterdamskej zmluve. Lisabonskou zmluvou došlo k posilneniu tejto pozície a stáva sa predstaviteľom, ktorý tzv. „sedí na troch stoličkách“ – predsedá Rade pre zahraničné veci, je viceprezidentkou Európskej komisie a stojí na čele Európskej služby pre vonkajšiu činnosť. Jej agenda zahŕňa všetky aktivity týkajúce sa vonkajšej činnosti Európskej únie, vrátane Spoločnej obchodnej politiky. Vysokého predstaviteľa menuje Európska rada a súhlasí s výberom musí Európska komisia. V súčasnosti túto pozíciu zastáva Federica Mogherini.
Európska služba pre vonkajšiu činnosť	Európska služba pre vonkajšiu činnosť (ESVČ) vznikla v roku 2011 a predstavuje tzv. diplomatickú službu Európskej únie. Hlavnou úlohou ESVČ je koordinácia zahraničnej politiky a podpora činnosti Vysokého predstaviteľa Únie. Riadi diplomatické vzťahy, partnerstvá s tretími krajinami, spolupracuje s medzinárodnými organizáciami. Na jej čele stojí Vysoká predstaviteľka únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Personálnu podporu tvoria experti z Rady Európskej únie, Európskej komisie a diplomatických služieb členských štátov. Súčasťou ESVČ je aj sieť veľvyslanectiev Európskej únie.

Tabuľka č. 1

Hlavným dôvodom prečo sa zahraničná a bezpečnostná politika Európskej únie označuje ako spoločná je jej medzivládny charakter. Prijatie spoločného rozhodnutia vyžaduje jednomyselný súhlas všetkých členských štátov. Môže dôjsť aj ku konštruktívnemu zdržaniu sa hlasovania. V tomto prípade, členský štát neblokuje rozhodnutie a uzná ho pre seba záväzný. Lisabonská zmluva určuje aj tri výnimky, kedy členské štáty môžu rozhodnúť kvalifikovanou väčšinou²: prijatie spoločnej stratégie bolo pred tým zaručené Európskou radou, realizácia spoločných akcií alebo stanovisk boli predtým prijaté Európskou radou, prípadne ich realizácia spoločných akcií bez vojenských a obranno-politických následkov.

Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika (SZBP) po Lisabonskej zmluve

Jedným zo základných cieľov Lisabonskej zmluvy je snaha prekonať nedostatok súdržnosti a efektivity reorganizáciou inštitucionálneho rámca, ktorý sa podieľa na výkone samotnej SZBP (Dagand, 2008). Podľa znenia Lisabonskej zmluvy si SZBP zachováva princíp založený na medzivládnom prístupe. Konkrétne zmeny sa však týkajú reorganizácie postavenia, či vznikom vedúcich pozícií v rámci nových inštitúcií.

V tomto zmysle je jednou zo zásadných zmien transformácia Európskej rady (ER) na inštitúciu EÚ. V rámci fungovania ER Lisabonská zmluva zavádza vytvorenie postu jej stáleho predsedu. Ten je volený Európskou radou kvalifikovanou väčšinou na funkčné obdobie dva a pol roka s možnosťou opätovného zvolenia. Vytvorenie postu stáleho predsedu ER sleduje za cieľ dosiahnutie lepšej viditeľnosti a kontinuity práce Európskej rady a zastupovaní Únie navonok v rámci SZBP. Značné množstvo kompetencií Stáleho predsedu Európskej rady však smeruje aj dovnútra, ako napríklad pri predkladaní správ Európskemu parlamentu po každom zasadnutí Európskej rady. V súčasnosti túto funkciu vykonáva bývalý poľský predseda vlády Donald Tusk.

Jednou z ďalších zásadných novinek pre samotnú SZBP sú zmeny týkajúce sa fungovania Rady Európskej

² Kvalifikovaná väčšina je dosiahnutá vtedy, ak v prospech návrhu hlasuje najmenej 55% počtu členov Rady – najmenej z pätnástich členských krajín a zastupujú aspoň 65% obyvateľov Európskej únie.

Obr. 5 – Vojenské a civilné misie EÚ

skej únie. Popri Stálom predsedovi Európskej rady dochádza k vytvoreniu ďalšieho postu, a to postu tzv. „ministra zahraničných vecí“, ktorý bude vykonávať Vysoký predstaviteľ Európskej únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku. Jeho úlohou je zabezpečovať vykonávanie rozhodnutí prijatých Európskou radou a Radou EÚ, zastupovať Úniu v záležitostiach týkajúcich sa SZBP, viesť politický dialóg s tretími stranami v mene Únie a vyjadrovať pozíciu Únie v medzinárodných organizáciách a na medzinárodných konferenciách.

Lisabonská zmluva taktiež zavádza pojem tímových predsedníctiev, ktoré majú byť tvorené tromi štátmi po dobu osemnástich mesiacov. Rovnako sa od roku 2014 zaviedol nový systém hlasovania kvalifikovanou väčšinou v Rade EÚ, ktorý je sprevádzaný rozšírením hlasovania kvalifikovanou väčšinou na väčšie množstvo prípadov. Kvalifikovaná väčšina je vymedzená ako väčšina rovnajúca sa najmenej 55 % členov Rady, ktorí pozostávajú najmenej z pätnástich členov a zastupujú členské štáty zahŕňajúce najmenej 65 % obyvateľstva EÚ. Blokujúcu menšinu musia tvoriť najmenej štyria členovia Rady zastupujúci 35% obyvateľstva EÚ (v opačnom prípade sa kvalifikovaná väčšina považuje za dosiahnutú). Samotná Rada pre všeobecné záleži-

tosti a vonkajšie vzťahy sa podľa Lisabonskej zmluvy rozdelila na Radu pre všeobecné záležitosti a Radu pre zahraničné veci. Kým úlohou Rady pre všeobecné záležitosti je zabezpečovanie konzistentnosti práce rôznych formácií Rady a príprava zasadnutí Európskej rady, hlavnou náplňou činnosti Rady pre zahraničné veci je rozpracovávanie vonkajšej činnosti Únie podľa usmernení ER a zabezpečovanie jej konzistentnosti. Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku (alebo tzv. „Minister zahraničných vecí EÚ“) podľa znenia Lisabonskej zmluvy predsedá Rade pre zahraničné veci.

Zároveň došlo aj k vytvoreniu Európskej služby pre vonkajšiu činnosť, ktorej prioritnou úlohou činnosti je poskytovanie pomoci Vysokému predstaviteľovi Únie pre ZV a BP pri výkone jeho funkcie. Táto služba pri svojej činnosti spolupracuje s diplomatickými službami členských štátov a pozostáva z úradníkov z príslušných útvarov generálneho sekretariátu Rady a Komisie, ako aj z personálu dočasne vyslaného diplomatickými službami členských štátov.

Nástroje Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky

Nástroje SZBP majú zaručiť reakciu integračného zoskupenia na krízové situácie vo svojom priamom susedstve ako aj vo svete. Maastrichtská zmluva vytvárala niekoľko rôznych nástrojov: spoločenské stanoviská (členské štáty viedli vlastnú politiku, ktorá je ale v súlade so spoločným stanoviskom Európskej únie); spoločné akcie (spoločné opatrenia); spoločné stratégie (spoločné stanovenie cieľov v konkrétnych oblastiach). Lisabonská zmluva v roku 2009 tieto nástroje spojila a hovorí už len o všeobecných usmerneniach, rozhodnutiach a pozíciách.

Posilnením SZBP bola presunutá kompetencia vydávania vyhlásenia k aktuálnemu politickému vývoju v štátoch z Európskej rady na Vysokú predstaviteľku. Takéto vyhlásenia sú právne záväzné a väčšinou sa týkajú odcudzovania uplatňovania trestu smrti, pokojných volieb a všeobecného dodržiavania ľudských práv a demokracie.

Súčasnou SZBP je od roku 1999 aj Európska bezpečnostná a obranná politika, od prijatia Lisabonskej zmluvy Spoločná bezpečnostná a obranná po-

litika, ktorá zahŕňa vojenské a civilné misie Európskej únie. Je dôležité poznamenať, že Európska únia ne-disponuje stálou armádou. Členské štáty môžu poskytnúť vlastné vojenské kapacity na konkrétne účely, ako sú napríklad humanitárne a záchranné misie, prevencia konfliktov, spoločné operácie na odzbrojovanie. Príkladom môžeme uviesť boj proti pirátom na brehoch Somálska a Afrického rohu, pomoc pri katastrofe po cunami v Indonézie a iné.

V súčasnosti zohráva Európska únia dôležitú úlohu najmä ako prostredník a mediátor pri rôznych zahranično-politických otázkach. Príkladom môžeme uviesť úlohu Catherine Ashton, vtedajšiu Vysokú predstaviteľku Únie, v úlohe nezávislého mediátora pri rokovaníach o iránskom jadrovom programe. Hlavným nástrojom pre Vysokú predstaviteľku ostáva diplomacia, obchod a humanitárna pomoc.

Slovensko a Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika

Pre Slovenskú republiku má členstvo v Európskej únii pochopiteľne dôsledky v zmysle participácie na procese tvorby Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Základným cieľom úsilia Slovenskej republiky v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ je pôsobiť v prospech takého zahranično-politického postavenia štátu, ktoré bude zárukou stabilného politického vývoja primárne na európskom kontinente a prosperity našej krajiny a jej občanov. Účastň na spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike umožňuje Slovensku efektívnejšie uplatňovať svoje predstavy o riešení zahraničnopolitických problémov a presadzovať svoje záujmy, ktoré by bez členstva v Európskej únii v mnohých prípadoch ďaleko presahovali naše reálne možnosti. (MZVaEZ, 2016)

V praxi to teda reálne znamená, že Slovenská republika sa podieľa na riešení problémov globálneho charakteru a v zásade častou musí vyjadrovať a formulovať svoje pozície k problémom, ktoré presahujú bežný obsahový zámer našej zahraničnej politiky. Členstvo v Európskej únii tak nepochybne posilňuje hlas Slovenskej republiky vo svete, s čím je však pochopiteľne spojená aj patričná miera zodpovednosti pri samotnom výkone zahraničnej politiky. Pre dennodennú realizáciu našej zahraničnej politiky, ako aj prácu Mi-

nisterstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR to v zásade znamená, že naše ministerstvo musí komunikovať a koordinovať slovenské pozície s ostatnými členskými štátmi EÚ. V zmysle reálnych priorit a zamerania slovenskej zahraničnej politiky v oblasti vonkajšej činnosti EÚ sa Slovenská republika zameriava predovšetkým na riešenie otázok spojených s implementáciou európskej politiky voči krajinám západného Balkánu a Východného partnerstva. Sú to oblasti, kde má zahraničná politika SR bohaté skúsenosti a tie môže pochopiteľne predať práve nielen štátom s kandidátskym statusom v týchto geograficky blízkych regiónoch SR.

Literatúra:

FRIDRICH, B. et. al. 2012. *Odhalené záhady Európskej únie*. Bratislava : EUROIURIS, 2012. 102 s. ISBN 978-80-89406-22-7.

EÚ vo svete. 2016.[online]. Európske právne centrum. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <http://eu.euroiuris.sk/pre_studentov/eu_vo_svete>.

Vybrané pojmy Európskej integrácie. 2006. [online]. Európsky parlament, Informačná kancelária na Slovensku. [cit. 5.10.2016]. <http://www.cpep.sk/fileadmin/Dokumenty/publikacie/Vybrane-pojmy-europskej_integracie__2_.pdf>.

OTÁZKY NA DISKUSIU:

1

Aké sú hlavné ciele SZBP a prečo vznikla?

5

Ktorá krajina sa v referende v júni 2016 rozhodla vystúpiť z Európskej únie?

2

Ktorá inštitúcia Európskej únie má najsilnejšiu pozíciu pri rozhodovaní o zahraničnej politike?

6

Ktoré mesto sa považuje za hlavné mesto Európskej únie?

3

Podľa Vášho názoru, ktorá inštitúcia by mala mať najsilnejšiu pozíciu?

7

Skúste vymenovať aspoň tri zmeny, ktoré so sebou prináša Lisabonská zmluva?

4

Je Vysoký predstaviteľ Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku typickým ministrom zahraničných vecí?

8

Čo pre Slovensko znamená, že je súčasťou spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky? Akým spôsobom sa zvyšuje hlas Slovenska na medzinárodnej politickej scéne?

1.5 EÚ A DEMOKRACIA

EURÓPSKY PARLAMENT - ŠTRASBURG Obr. 6

V médiách, v rozhovoroch, na blogoch sa môžeme stretnúť s názormi, že v EÚ sa krajiny nemôžu rozhodovať slobodne o svojom osude, štáty nie sú rovnoprávne, nezdieľajú spoločné hodnoty, nevedia sa dohodnúť. Občas nám prenikne fráza o „diktáte Bruselu“ alebo o „zlyhaní EÚ“ príp. o „neschopnej EÚ“. Sú tieto mýty opodstatnené? Môžeme ich nekriticky prijímať? Pozrime sa spoločne, ako sa rozvíjali myšlienky o rozvoji demokracie v európskom priestore, ako sa rodila spolupráca medzi štátmi na spravodlivých a demokratických základoch, akú pozornosť venovali tvorcovia európskeho projektu človeku ako takému so svojim ľudskými a občianskymi právami. Ukážme, ako EÚ prispela k rozvoju demokracie, slobody, ochrane ľudských práv, prosperite a bezpečnosti nášho Slovenska.

V roku 2004 sme sa stali rovnoprávnym členom vyspelého spoločenstva. Máme predpoklady navrhovať riešenia a svoje návrhy aj presadzovať.

Aby sme boli na túto úlohu pripravení, skúsme si priblížiť, aká je podstata fungovania Európskej únie.

Ako sa formovali základy demokratickej podstaty európskej integrácie

Ľahko a neraz rutínérsky hovoríme o „Európe“ a o „európskych tradíciách«, vieme, kde sa Európa nachádza na mape, ale máme problémy určiť jej fyzické a kultúrne hranice a s istotou povedať, čím sa odlišuje od iných častí sveta. Európania majú veľa toho, čo ich spája, ale aj veľa toho, čo ich rozdeľuje. Nemajú jednotnú históriu, hovoria rozličnými jazykmi, vyznávajú rozmanité sociálne hodnoty, ich názory na vlastné miesto vo svete sa často líšia, viedli medzi sebou vojny, neraz menili svoju príslušnosť, identitu a často aj vnútorné hranice v súvislosti so zmenami ich politickej prí-

služnosti. Napriek tomu vidíme, že od roku 1945 rozdiely postupne nahradzovali spoločné záujmy, ciele a hodnoty.

Tragické dôsledky druhej svetovej vojny – milióny mŕtvych, ďalšie milióny zranených, zničené mestá a dediny, cesty, železnice, prístavy a letiská, ale aj konkrétne skúsenosti s neľudskou ideológiou nacizmu, totalitným režimom, diskrimináciou na základe rasy, vyznania či politického názoru - donútili Európanov prehodnotiť pohľad na tradičné štáty a ich úlohu v organizácii spoločenského života. Prirodzeným spôsobom sa objavuje myšlienka európskej jednoty ako nástroja umožňujúceho mierového spolužitia národov a dôstojné životné podmienky pre obyvateľov. Čerstvá skúsenosť ukazovala, že najvýznamnejším faktorom, ktorý naštartoval eróziu existujúcich spoločenských štruktúr, politickú radikalizáciu a prudký nárast extrémizmu, bolo zbedačenie širokých vrstiev obyvateľstva v 30. rokoch a akceptácia rozmachu centralizovaných totalitných politických režimov. Od začiatku európskej integrácie je kladený kľúčový dôraz na politické a ekonomické aspekty formovania celoeurópskej organizácie, ktoré sa vzájomne podmieňujú.

Nové usporiadanie európskych vzťahov navrhovali viaceré iniciatívy. K tým významnejším patrí prejav W. Churchilla v marci 1943 pre BBC, v ktorom predstavil myšlienku založenia Rady Európy ako organizácie zameranej na ochranu európskej kultúry pred nacizmom alebo bolševizmom. Priority rozvoja spolupráce medzi európskymi štátmi sa sústreďovali na ekonomiku a bezpečnosť, politická oblasť za týmito zaostávala, a to najmä z dôvodov zvýšenej citlivosti pre otázky národnej suverenity a nezávislosti. V nadväznosti na svoje predchádzajúce iniciatívy vyzval W. Churchill v septembri 1946 vo švajčiarskom Zurichu na založenie Spojených štátov európskych v záujme obnovy a posilnenia významu Európy ako celku. Z iniciatívy britského politika Duncana Sandysa bol v decembri 1947 založený Medzinárodný výbor hnutia za európsku jednotu, ktorého úlohou bolo koordinovať činnosť viacerých organizácií podporujúcich a propagujúcich ideu európskej jednoty. Tento výbor rozhodol o zvolaní Európskeho kon-

gresu v Haagu, ktorý sa uskutočnil v máji 1948. Výsledkom bola rezolúcia vyzývajúca európske vlády k vytvoreniu európskej organizácie. Dôležitou súčasťou rezolúcie boli konkrétne podmienky členstva, ktoré mali byť ďalej rozpracované do podoby charty ľudských práv, pričom členom takejto európskej organizácie sa nemohol stať nedemokratický štát.

„...Kongres...9. Domnieva sa, že výsledná únia, či federácia by mala byť otvorená všetkým európskym národom, ktoré majú demokratickú vládu a zaviazu sa dodržiavať Chartu ľudských práv.

10. Rozhodol, že by mala byť ustanovená komisia, ktorá by sa okamžite podujala dvojakej úlohy: vypracovanie návrhu takejto charty a vypracovanie noriem, ktorým by štát musel vyhovieť, pokiaľ by si mal zaslúžiť označenie demokracia.

11. Prehlasuje, že za žiadnych okolností nebude mať štát právo byť nazývaný demokraciou, pokiaľ nebude garantovať svojim občanom ako v skutočnosti, tak podľa práva slobodu myslenia, zhromažďovania a slova, rovnako ako právo vytvárať politickú opozíciu...“

(cit. Podľa Boyd, A. a F., Western Union, UNA's Guide to Western Recovery, London 1949, s. 159-160. In: PLECHANOVÁ B. - FIDLER, J.: Kapitoly z dejín mezinárodných vzťahov 1941-1995. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, ISBN 80-85241-79-X, s.104).

Po náročných rokovaní vznikla v januári 1949 dohoda o vytvorení Parlamentného poradného zhromaždenia a Výbore ministrov, ktorý mohol prijímať rozhodnutia na základe jednomyseľnosti. Z náplne činnosti Rady Európy boli mesiac pred podpisom Štatútu vynechané otázky bezpečnosti a obrany, nakoľko v apríli 1949 bola v USA podpísaná Washingtonská zmluva o vzniku Severoatlantickej aliancie, ktorá sa stala garantom západoeurópskej bezpečnosti.

Rada Európy zostala jediným konkrétnym výsledkom hnutia za európsku jednotu, ktoré presadzovalo nový typ organizácie vzťahov medzi európskymi národmi. Hlavnou agendou sa stala oblasť ochrany ľudských práv a občianskych slobôd, ktoré boli kodifikované v Dohovore o ochra-

Obr. 7 –Európsky parlament - Brusel

ne ľudských práv a základných slobôd, ktoré prijala Rada Európy v roku 1950.

Hľadanie demokratických mechanizmov rozhodovania

Celá koncepcia integrácie Európy pôsobila vo svojich začiatkoch ako utópia a len postupom času sa ideály a vízie stali každodennou realitou. Vyžadovalo si to trpezlivý prístup všetkých zainteresovaných krajín, hľadanie rovnováhy a spravodlivosti medzi záujmami vytvárajúcich sa nadnárodných štruktúr a národnými štátmi. Sústreďenie sa na efektívnejšie fungovanie vnútorného európskeho trhu a lepšiu súčinnosť nadnárodných orgánov s národnými vládami a parlamentmi postupne prinášalo doteraz najúspešnejšiemu integračnému zoskupeniu na svete dynamickejší posun na úroveň špičky svetovej civilizácie. Okrem kvalitatívneho posunu integrácie (prehlbovania integrácie - deepening) a rozširovaní integrácie do nových oblastí ekonomiky a spoločnosti (widening) sa EÚ koncepcie musí venovať aj jej teritoriálnemu rozširovaní - enlargement. To ukazuje na komplexnosť a tým zložitosť doterajšieho vývoja demokratických mechanizmov rozhodovania.

Európsky parlament je dôležitým prvkom európskej politiky. Prvé voľby do Európskeho parlamentu sa uskutočnili v roku 1979. Z iniciatívy jeho poslancov, ktorí boli prvýkrát volení priamo, bol vytvorený výbor, ktorého úlohou bolo navrhnúť nové ústavné usporiadanie ES. Výbor na čele s Altierom Spinellim pripravil návrh zmluvy o Európskej únii, ktorý schválil Európsky parlament vo februári 1984. Európska únia sa mala stať nadnárodnou inštitúciou s vymedzenými oblasťami pôsobnosti. Rozhodovanie v oblastiach, na ktorých by sa členské štáty zhodli, by prebiehalo na základe väčšinového hlasovania v Rade únie. Mali byť posilnené právomoci Komisie a Európskeho parlamentu (oblasti legislatívy a tvorby rozpočtu). Návrh zmluvy posunul EP k ratifikácii národným parlamentom a vládam členských štátov s výzvou, aby potom, čo väčšina členských štátov návrh zmluvy schváli, bola zvolaná konferencia týchto štátov o jej definitívnom prijatí. Bola to ukážka, ako by mal v praxi fungovať dvojrýchlostný princíp. Výsledkom medzivládnej konferencie uskutočnenej v roku 1985 v Luxemburgu (už za účasti Portugalska a Španielska), ktoré sa stali novými členmi ES od roku 1986 bol Jednotný európsky akt (JEA), ktorý predstavoval prvú legislatívnu úpravu Rímskych zmlúv od dôb jej podpísania. Podpísa-

nie JEA ukázalo ochotu hľadať spoločné stanovisko a nájsť hoci aj skromné riešenie problémov súvisiacich s dobudovaním jednotného trhu (odstránenie zostávajúcich prekážok voľného pohybu tovaru, kapitálu a pracovných síl), ako aj prelomenie blokády v rozhodovacích procesoch spoločenstva. Významným zásahom do rozloženia právomocí bolo posilnenie právomocí Európskeho parlamentu zavedením „procedúry spolupráce“. Z toho vyplývalo, že vo vymedzených oblastiach bola Rada ministrov povinná zvážiť stanovisko EP k prerokovanému návrhu legislatívy, vrátane jeho návrhov na zmeny. Formálne bola začlenená do inštitúcií spoločenstva Európska rada.

Pád železnej opony a zjednotenie Nemecka boli najsilnejšími impulzmi, ktoré viedli štáty ES k dokončeniu projektu Európskej únie a podpisu Maastrichtskej zmluvy. Bola podpísaná dvanástimi členmi ES po sérii medzivládnych konferencií prebiehajúcich od decembra 1990 do februára 1992. Zmluva má z väčšej časti formu dodatkov a zmien zmluvy o EHS (resp. aj ESUO a EURATOM-u), v ktorej zavádza nové oblasti spolupráce, ktoré sa budú riadiť spoločnou politikou EÚ (občianstvo Únie, hospodárska a menová politika, sociálna politika, vzdelávanie a odborná príprava mládeže, kultúra, ochrana zdravia, ochrana spotrebiteľa, transeurópske siete, výskum a technologický rozvoj, životné prostredie, hospodársky rozvoj). Novým spôsobom definuje právomoci orgánov Únie (mierne posilnenie právomocí EP). Novinkou je zavedenie spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky a spolupráce v oblasti justície a vnútorných vecí. Len málo politikov si vtedy dostatočne uvedomovalo úplný význam Maastrichtskej zmluvy o Európskej únii v roku 1993, ktorá v porovnaní s pôvodným Európskym hospodárskym spoločenstvom znamenala výraznú zmenu v cieľoch (ekonomických i politických), obsahu a metódach integračnej spolupráce medzi členskými štátmi EÚ.

Proces rozširovanie o nové členské štáty v rokoch 1973, 1981, 1986, 1995, 2004, 2007 vyvolával priebežne potrebu zavádzania nových prvkov do rozhodovacích mechanizmov EÚ. Prítomnosť nových členov, ktorí nemali za sebou desiatky rokov vzájomného prispôsobovania a hľadania kompro-

misov, často komplikovalo nachádzanie rozumných riešení.

Na kodanskom zasadnutí Európska rada rozhodla, že asociované štáty strednej a východnej Európy, ktoré si to budú priať, sa môžu stať členmi EÚ. Vstup sa uskutoční vtedy, keď asociovaná krajina bude schopná prijať záväzky vyplývajúce z členstva a bude spĺňať požadované ekonomické a politické podmienky.

Definované podmienky – záväzky vyplývajúce z členstva, neformálne označované ako kodanské kritériá, je možné rozdeliť do nasledovných kategórií:

- 1** politické: dosiahnutie stability inštitúcií zabezpečujúcich demokraciu, existencia právneho štátu, dodržiavanie ľudských práv a práv národnostných menšín;
- 2** ekonomické: existencia fungujúceho trhového hospodárstva, schopnosť vyrovať sa s konkurenčnými tlakmi a trhovými procesmi vo vnútri Únie;
- 3** podmienky plnenia *acquis*: schopnosť brať na seba záväzky vyplývajúce z členstva (prevzatie celého právneho rámca záväzkov EÚ, vyplývajúceho zo systému Únie, tzv. *acquis communautaire*), vrátane dôsledného napĺňania cieľov politickej, hospodárskej a menovej únie (Kaňa, 2004).

Nedostatočná pripravenosť obyvateľstva vo viacerých členských štátoch na takýto výrazný posun v integrácii sa prejavila viacerými problémami, najmä v ekonomickej oblasti.

Na jar 1996 bola preto zorganizovaná medzivládna konferencia, ktorá zhodnotila skúsenosti s napĺňaním Maastrichtskej zmluvy. Vzhľadom na rozšírenie EÚ o Fínsko, Švédsko a Rakúsko, ktoré sa stali jej členmi v roku 1995 a aktuálnemu vývoju v krajinách strednej a východnej Európy, ktoré prejavili záujem o členstvo v EÚ, bolo potrebné intenzívne diskutovať o budúcej podobe európskej integrácie, o úlohe EÚ. Tento proces sprevádzalo prijatie Amsterdamskej zmluvy v roku 1997, Zmluvy z Nice v roku 2001 a značne komplikovaný proces, ktorý mal dospieť k prijatiu Ústavy EÚ.

Výsledkom, tak ako už niekoľkokrát v histórii európskej integrácie, bol kompromis v podobe akceptácie Lisabonskej zmluvy.

Lisabonská zmluva, ktorá vstúpila do platnosti v roku 2009, upravuje o ktorých otázkach sa rozhoduje väčšinou hlasov a o ktorých jednohlasne. Počet oblastí, v ktorých sa rozhodnutia prijímajú väčšinou hlasov, sa rozšíril. Lisabonskou zmluvou sa zaviedla „dvojitá väčšina“. To znamená, že rozhodnutie v Rade musí získať dvojitú väčšinu - ako medzi členskými štátmi, tak vzhľadom na počet občanov. Kladne hlasovať musí aspoň:

- 55 % členských štátov, t. j. 16 z 28 krajín,
- členské štáty, ktoré predstavujú 65 % populácie EÚ.

Návrh možno zablokovať, ak minimálne štyri krajiny hlasujú proti, pričom tieto musia zastupovať viac než 35 % obyvateľov. Takto je zaručené, aby všetky rozhodnutia Rady mali čo najširšiu podporu a zároveň je nemožné, aby prijímanie rozhodnutí bránila menšina.

Európska únia nemôže fungovať bez Európskeho parlamentu. Ten priamo zastupuje občanov. Jej poslancov volia oprávnení voliči (každá krajina si určuje sama podmienky) na obdobie piatich rokov. Počet poslancov z každého členského štátu stanovuje Zmluva o prístupí k EÚ. Z nej vyplýva, že SR v EP zastupuje 13 poslancov. Spoločne s Ra-

dou je zákonodarcom Európskej únie. Vplyv EP na činnosť EÚ je tak čoraz intenzívnejší, avšak účasť voličov na voľbách do EP je v niektorých krajinách veľmi nízka. V roku 2014 sa volieb zúčastnilo 42,54 % oprávnených voličov, v SR bola najnižšia účasť zo všetkých členských krajín, len 13,1%.

Človek a jeho práva

Európska únia je spoločenstvom demokratických krajín. Aj keď sú ľudské práva chránené na úrovni jednotlivých štátov, existuje na úrovni EÚ Charta základných práv Európskej únie ako súčasť Lisabonskej zmluvy. Charta základných práv Európskej únie bola vyhlásená v decembri 2000 pri príležitosti konferencie v Nice a od roku 2009, keď nadobudla platnosť Lisabonská zmluva, je platným právom EÚ. Ide o súhrn ľudských a základných práv v podobe, v akej už v EÚ existovali. Ako právny dokument je záväzná pre všetky európske inštitúcie. Súdny na národnej úrovni musia pri uplatňovaní práva EÚ brať ohľad na Chartu základných práv. Obsahuje napríklad zákaz reprodukčného klonovania ľudských bytostí [článok 3 ods. 2 písm. d)], právo na ochranu osobných údajov (článok 8 ods. 1), podrobné ustanovenia o zákaze diskriminácie na základe rôznych kritérií vrátane sexuálnej orientácie (článok 21) alebo zavedenie vysokej úrovne ochrany spotrebiteľa (článok 38). Upravené je aj právo na dobrú správu vecí verejných (článok 41) i na prístup k dokumentom (článok 42). Po 50 základných právach, ktoré sú členené do hláv: „Dôstojnosť človeka“, „Slobody“, „Rovnosť“, „Solidarita“, „Občianstvo“ a „Spravodlivosť“, nasledujú štyri ďalšie články, ktoré upravujú výklad a uplatňovanie Charty základných práv. Článok 21 charty sa zaoberá zákazom diskriminácie etnických menšín.

Lisabonská zmluva priniesla novú možnosť participácie občanov na činnosti EÚ. Občania majú možnosť spoločne vyzvať Európsku komisiu, aby sa zaoberala určitou témou. Podmienkou je zapojenie minimálne jedného milióna ľudí, čo zodpovedá 0,2 % obyvateľstva EÚ, ktorí musia pochádzať aspoň zo siedmich rôznych členských štátov

Obr. 8 – Lisabonská zmluva

z celkového počtu 28 členských štátov, pričom v každom štáte musí byť dosiahnutý daný minimálny počet signatárov. Téma sa môže týkať len záležitostí, ktoré sú v právomoci Európskej únie a nie sú v rozpore so základnými hodnotami EÚ. Nie je možné žiadať znovuzavedenie trestu smrti, pretože takáto iniciatíva by bola v rozpore s Chartou základných práv Európskej únie. Nie je možné žiadať zmeny v školstve, pretože vzdelávanie patrí do kompetencie národných štátov. Iniciatíva občanov nevedie automaticky k dosiahnutiu rozhodnutia (napr. v podobe zákona), môže však rozhodnutia ovplyvniť, resp. podnietiť. V tomto zmysle patrí iniciatíva občanov do oblasti účasti na procese rozhodovania („decision shaping“), a nie do oblasti rozhodovacieho procesu („decision making“). Na zozbieranie milióna podpisov, ktoré možno poskytnúť aj elektronicky, majú iniciátori čas jeden rok.

Možnosť spísať petíciu je všeobecne uznaná súčasťou základných práv demokracie. Európsky parlament zriadil Výbor pre petície, ktorý sa zaoberá podaniami občanov. Obyvateľ členského štátu EÚ, ktorý sa domnieva, že došlo k porušeniu jeho práv ako občana Únie, občan, ktorý chce podať individuálnu sťažnosť, alebo občan, ktorý chce vyzvať Európsky parlament, aby zaujal stanovisko vo veci verejného záujmu, sa môže (sám alebo spoločne s ďalšími) obrátiť na tento Výbor pre petície, a to písomne alebo prostredníctvom webových stránok

Európskeho parlamentu. Väčšina podaní, ktorými sa výbor zaoberá, sa týka sociálneho zabezpečenia, ochrany životného prostredia, harmonizácie daní, voľného pohybu osôb a uznávania diplomov. Aj v národných parlamentoch spravidla existujú petičné výbory alebo ombudsmeni, na ktorých sa občania môžu obrátiť so sťažnosťami.

Akú úlohu zohrala EÚ pri rozvoji demokracie na Slovensku?

Je evidentné, že EÚ ako vonkajší aktér mala významný vplyv na formovanie politického režimu liberálnej demokracie v Slovenskej republike po páde totalitného režimu a zániku ČSFR. Vývoj zahraničnej politiky bol tak veľmi tesne spojený s vnútropolitickým vývojom, keďže ústrednou témou zahraničnopolitickej debaty bola otázka voľby medzi integráciou do západného sveta alebo hľadaním iných riešení. Ukázalo sa, že formovanie režimu liberálnej demokracie po získaní samostatnosti bolo vo významnej miere ovplyvnené externými aktérmi, predovšetkým NATO a EÚ. V 90. rokoch sa na Slovensku viedol politický zápas o potvrdenie cesty rozvoja politického režimu liberálnej demokracie, ktorý sa začal po páde nedemokratického režimu založeného na vedúcej úlohe komunistickej strany (na konci roku 1989) a smerovaním k novým formám autoritárskeho režimu v rokoch 1995-1998. EÚ pozitívne

ovplyvnila politickú diskusiu na Slovensku a napomohla k vytvoreniu vnútropolitického konsenzu ohľadom zahraničnopolitického smerovania krajiny a prispela k vytvoreniu nástrojov politickej kontroly. Dôkazom je hlasovanie v NR SR o Bezpečnostnej stratégii SR v marci 2001 a Obrannej stratégii SR v máji 2001, keď väčšina relevantných politických strán zastúpených v parlamente hlasovala za prijatie strategických dokumentov, ktoré definovali členstvo v NATO a EÚ ako zahraničnopolitickú priority SR. To znamená, že dosiahnutie konsenzu medzi rozhodujúcimi aktérmi domácej politickej scény o členstve SR v medzinárodných organizáciách združujúcich štáty s politickými režimami liberálnej demokracie potvrdil konsenzus hlavných politických síl v otázke nespochybňovania liberálnej demokracie v SR. Vplyv EÚ bol najvýraznejší najmä v predvstupovej fáze, od získania členstva ovplyvňuje najmä tvorbu zahraničnopolitickej agendy. Slovensko tak preberá do svojej agendy aj problémy a otázky, ktoré sú nad rámec jeho tradičných zahraničnopolitických záujmov a priorít.

Európska rada na svojom zasadnutí v Kodani stanovila v júni 1993 základné podmienky na členstvo kandidátskych krajín. Najdôležitejšími podmienkami členstva bola stabilita inštitúcií garantujúcich demokraciu, právny štát, ochrana ľudských práv a menších, tzn. politický režim liberálnej demokracie. Ďalšia skupina podmienok sa týkala existencie trhovej ekonomiky a schopnosti prijať a implementovať právny rámec Európskych spoločenstiev (tzv. *acquis communautaire*). Plnenie politických podmienok predstavovalo elementárny predpoklad na doručenie pozvánky na otvorenie rokovaní o vstupe do EÚ. Práve neplnenie kodanských politických kritérií zo strany Slovenskej republiky v období vlády Vladimíra Mečiara (vládna koalícia HZDS, SNS, Združenie robotníkov Slovenska – ZRS) v rokoch 1994-1998 viedlo k rozhodnutiu nepozvať SR na otvorenie rokovaní o vstupe do EÚ na jej summite v Luxemburgu v decembri 1997. Vládna koalícia v rokoch 1994-1998 ohrozovala demokratické základy štátu, jeho právny poriadok, stupňovala polarizáciu spoločnosti a hnala Slovensko do medzinárodnej izolácie. Nová vláda,

ktorá vzišla z parlamentných volieb v septembri 1998 – vláda pod vedením Mikuláša Dzurindu - si vytýčila za cieľ čo najskôr preklenúť negatívne rozhodnutie o nepozvaní SR na prístupové rokovania. Bol vytvorený nový inštitucionálny nástroj: pracovná skupina na vysokej úrovni Európska komisia – Slovensko. Medzi novembrom 1998 a septembrom 1999 sa stretla spolu päťkrát v záujme pomoci Slovensku odstrániť demokratické deficity a tým sa kvalifikovať na otvorenie prístupových rokovaní. Záverečné hodnotenie tejto pracovnej skupiny vyzdvihlo najmä politické zmeny na Slovensku. Po parlamentných voľbách na jeseň 1998, komunálnych voľbách a prezidentských voľbách (zvolenie R. Schustera) v roku 1999 sa obnovila stabilita demokratického politického systému.

Členstvo SR v EÚ bolo tak významným nástrojom, ktorý poslúžil na mobilizáciu tých voličov a tých politických strán, ktoré si priali smerovanie k režimu liberálnej demokracie.

V kontexte prístupového procesu bola prijatá aj najrozsiahlejšia novela Ústavy SR v NR SR dňa 23.2. 2001. Nepriamym pozitívnym dôsledkom prístupového procesu pre fungovanie štátu bola reforma verejnej správy.

Ukázalo sa, že EÚ je iniciátorom významných zmien politického systému štátu, ak prejavuje aktívnu snahu o vstup do EÚ a na druhej strane EÚ môže ponúknuť perspektívu reálneho členstva. Táto skutočnosť sa potvrdzuje vo viacerých prípadoch (Rumunsko, Bulharsko, Chorvátsko).

Po vstupe SR do EÚ sa mení postavenie krajiny vo vzťahu k inštitúciám a členským štátom EÚ. Politické, hospodárske a legislatívne podmienky EÚ tvorili počas prístupového procesu hlavný nástroj vplyvu únie na politické dianie na Slovensku. Slovensko už nie je od roku 2004 pod drobnohľadom pravidelných správ EK, ktoré boli základom pre posudzovanie pokroku krajiny v prístupovom procese a prinášali námety pre riešenie konkrétnych vnútorných nedostatkov pri správe vecí verejných. Hlavným záväzkom SR vo vzťahu k zvyšku EÚ sa stala Zmluva o pristúpení, ktorá sumarizuje podmienky členstva. Existujú v nej síce klauzuly o ochranných opatreniach (obchodné obmedze-

nia, sankcie, finančné pokuty), ich povaha nie je zrejmá a uplatnenie je obmedzené do troch rokov od posledného rozšírenia únie.

V prípade odchýlenia sa domácich aktérov od princípov liberálnej demokracie (nedodržiavanie základných hodnôt demokracie, politických slobôd a základných ľudských práv) môže únia prijať politické sankcie (uplatnili sa napr. dočasne vo vzťahu k Rakúsku po vstupe Jorga Haidera do vlády). Únia môže takémuto štátu dočasne zrušiť hlasovacie práva, čím daný štát stráca plnoprávne postavenie v Únii.

Na základe uvedeného môžeme zhrnúť, že členstvo v EÚ predpokladá kontinuitu existujúceho politického systému a nepodrobuje ho rovnako intenzívnej kontrole ako počas prístupového procesu.

Členstvo v únii zaviedlo nové mechanizmy kontroly a spolupráce medzi vládou a parlamentom. Takmer všetky rezorty sa podieľajú na tvorbe politických a legislatívnych rozhodnutí v Rade ministrov, zároveň sa na základe ústavného zákona z júna 2004 formuje nový vzťah kontroly medzi exekutívou a zákonodarnou mocou. Národná rada SR – buď v pléne alebo rozhodnutím novozriadeného Výboru pre európske záležitosti – má od 1.8.2004 schopnosť zaviazať vládu SR alebo konkrétneho ministra vymedzeným mandátom na rokovania Rady ministrov. Ak sa minister alebo vláda od uvedeného mandátu odchýlia, svoje konanie musia vysvetliť na pôde NRSR. To je nový prvok vo vzťahu vláda – parlament. V praxi je preto potrebné dbať na dobrú komunikáciu medzi oboma zložkami moci.

Zmena politického režimu v roku 1989, vytvorenie samostatného štátu v roku 1993, sociálno-ekonomická transformácia a agenda súvisiaca s integráciou do EÚ boli mimoriadne náročné úlohy, ktoré Slovensko podstúpilo. Dnes je evidentné, že Slovensko je konsolidovanou demokraciou liberálneho typu. Ideály novembra 1989 už dve a pol dekády podmieňujú na slovenskej politickej scéne dôraz na dodržiavanie demokratických princípov, na rozširovanie priestoru slobody a demokracie, rešpektovanie a dodržiavanie ľudských práv, vlády zákona a dôsledné odmietanie nacionalizmu, extrémizmu a rasizmu. Rozvoj týchto hodnôt umožní

pokračovanie budovania stabilného, prosperujúceho a bezpečného domova pre všetkých jeho obyvateľov. Zároveň bude naším príspevkom do ďalšieho rozvoja demokratickej Európy a exportu jej hodnôt do ďalších častí sveta. Vznik SR nám vytvoril priestor pre formulovanie vlastných stanovísk k medzinárodnému vývoju a je len na nás akú pridanú hodnotu budeme v týchto stanoviskách generovať. Mnohé analýzy poukazujú na mocenský úpadok Európy, ktorý v súvislosti s ďalšími problémami v oblasti politickej, bezpečnostnej, hospodárskej a sociálnej rezultuje do množstva otázok nad budúcou stabilitou a súdržnosťou samotnej EÚ. Slovensko ako súčasť únie môže prispievať k rozvoju demokracie, slobody, prosperity, bezpečnosti a ochrane ľudských práv. Stali sme sa jej spoluvorcom. Hľadanie a nachádzanie konsenzuálnej politiky je nevyhnutným predpokladom, aby Slovenská republika v oblasti zahraničnej politiky dokázala ponúknuť priestor využiť pre presadenie svojich záujmov a aktívne spolupôsobiť na prostredie, ktorého sa v roku 2004 stala súčasťou.

Literatúra:

BOYD, A. a F. 1949. *Western Union, UNA's Guide to Western Recovery*, London 1949, s. 159-160.

DULEBA, A.-BILČÍK, V.-KLAVEC, J.-KORBA, M. 2005. *Medzinárodní aktéri: Organizácie, susedné štáty a kľúčové krajiny*. IN: SZOMOLÁNYI, S.(ed): *Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004*. Univerzita Komenského Bratislava, 2005. s. 310, 311, 315-317, 328-331. ISBN 80-223-2077-3.

EÚ v programovom vyhlásení vlády 2016-2020. 2016. [online]. Euractiv.sk. [cit. 09.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://euractiv.sk/fokus/buducnost-eu/eu-v-programovom-vyhlasenivlady-2016-2020/>> .

EUROBAROMETER 80. 2013. [online]. European Commission. [cit. 08.04.2014]. Dostupné na

internete: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_en.htm>.

EUROPEAN COMMISSION.2004. *Taking Europe to the world. 50 years of the European Commission's External service*. Luxembourg:Office for Official Publications on the European Communities, 2004. 66 s. ISBN 92-894-7377-0.

Obchod a investície Európskej únie v roku 2014. 2014. [online]. Európska komisia. [cit. 05.09.2016]. Dostupné na internete:<http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/january/tradoc_152062.pdf>.

Hlbší a spravodlivejší jednotný trh, Európska komisia. 2016. [online]. European Commission. [cit. 15.03.2016]. Dostupné na internete:<<http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/13446/attachments/1/translations/en/renditions/native>>.

Postavenie EÚ vo svetovom obchode. 2016. [online]. Európska komisia. [cit. 15.08.2016]. Dostupné na internete:< <http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/>>.

International Trade in Goods. 2016. [online]. Eurostat. [cit. 10.04.2016]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods#Main_global_players_for_international_trade>.

PLECHANOVÁ B. - FIDLER, J..1997. *Kapitoly z dejín mezinárodných vzťahu 1941-1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. s. 99, 103,104, 105,137,138, ISBN 80-85241-79-X.

STRATENSCHULTE,E. 2015. Európa-informačná brožúra pre mladých. [online]. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, 2015 ISBN 978-92-79-40227-2doi:10.2775/2785. [cit. 10.10.2016]. Dostupné na internete: <europa.eu/teachers-corner/index_sk.htm>.

UŽITOČNÉ LINKY:

<http://bookshop.europa.eu/sk/eur-pa-v-12-lekci-ch-pbNA0213714/>
https://europa.eu/european-union/documents-publications/reports-booklets/general-report_sk
<http://bookshop.europa.eu/sk/how-the-european-union-works-pbNA0414810/>
http://europa.eu/youreurope/citizens/index_sk.htm

OTÁZKY:

1

Čo vieš o nacizme? Čo spôsobil obyvateľom Európy? Ktoré skupiny obyvateľov boli najviac postihnuté? Koľko obetí spôsobila myšlienka rasizmu obsiahnutá v nacistickej ideológii?

?

6

Vysvetli pojem nadnárodné štruktúry!

2

Čo vieš o komunizme? Prečo potláčali komunistické vlády ľudské práva? Ktorý štát exportoval komunistické myšlienky do Európy? Aké boli dôsledky jeho presadzovania v krajinách strednej a východnej Európy?

?

7

V čom spočíva zložitosť vývoja demokratických mechanizmov rozširovania?

3

Kto bol W. Churchill? Aký mal postoj k USA a k Sovietskemu zväzu? Aký je jeho príspevok k európskej integrácii?

?

8

V čom spočívala procedúra spolupráce, ktorá bola zavedená do Európskeho parlamentu?

4

Prečo Rada Európy nemá vo svojej agende otázky bezpečnosti a obrany?

?

9

Vymenuj oblasti spolupráce, ktoré sa riadia spoločnou politikou EÚ podľa Maastrichtskej zmluvy.

5

Aký význam malo prijatie Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd?

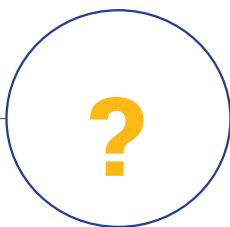
?

10

Do ktorých kategórií rozdeľujeme kodanské kritériá?

11

Napiš úvahu, prečo je dôležité, aby kandidát na členstvo v EÚ zabezpečil dodržiavanie ľudských práv a práv národnostných menšín.

17

Ako sa volá v Európskom parlamente výbor, ktorý sa zaoberá podaniami občanov?

12

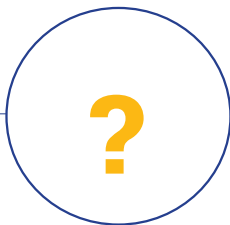
Ako Lisabonská zmluva zabezpečila čo najširšiu podporu pre všetky rozhodnutia Rady a zabránila blokovaniu zo strany menšiny?

18

Predstav si seba ako občana totalitného štátu (napr. ČSSR v roku 1984-porozprávaj sa o tom so svojim starými rodičmi). Vymenuj obmedzenia a zákazy, ktoré by si bol nútený prijať v porovnaní so súčasným spôsobom života.

13

Prečo EU nemôže fungovať bez EP?

19

Rozdeľte sa na dve skupiny. Jedna skupina napíše desať charakteristík života v totalitnej spoločnosti a druhá skupina desať charakteristík života mladého človeka v liberálno-demokratickej spoločnosti. Porovnajte ich a pokúste sa argumentmi presvedčiť druhú stranu, aby skúsila život v jednom alebo druhom režime.

14

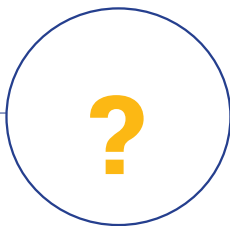
Čo vieš o Charte základných práv Európskej únie?

20

Prijatie ktorých dokumentov potvrdilo záujem relevantných politických strán o rozvíjanie politického režimu liberálnej demokracie?

15

Aké možnosti participácie občanov na činnosti EÚ priniesla Lisabonská zmluva?

21

Ktoré otázky, ktorými sa vláda SR zaoberá, idú nad rámec tradičných záujmov a priorít?

16

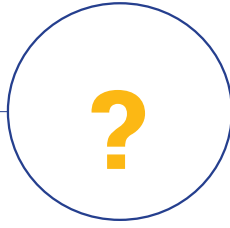
Prečo nie je možné, aby občania žiadali Európsku komisiu o znovuzavedenie trestu smrti?

22

Kedy sa obnovila stabilita demokratického politického systému na Slovensku?

23

Ako môže EÚ reagovať, ak by niektorý členský štát sa začal odkláňať od princípov liberálnej demokracie?

29

Prečo je dôležité rozširovať priestor demokracie a slobody do iných krajín?

24

Aké nové mechanizmy kontroly a spolupráce medzi parlamentom a vládou SR prinieslo členstvo v EÚ?

30

Zistite, kto zo SR je poslancom Európskeho parlamentu. Akú stranu títo poslanci zastupujú? Kto z nich pochádza z Vášho regiónu?

25

Čo by mohlo ohroziť základné ľudské práva a politické slobody v EÚ?

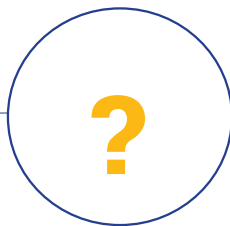
26

Uveďte riziká pre politický režim liberálnej demokracie, ktorý garantuje každému z Vás právo sa slobodne vyjadrovať, zhromažďovať, cestovať a pod.

27

Aké problémy sužovali SR v období 1995-1998?

28

Aké by mali byť priority SR ako členského štátu EÚ? Aká by mala byť vízia zahraničnej politiky, aby zjednotovala väčšinu názorov obyvateľstva SR?

1.6 VZNIK SLOVENSKEJ REPUBLIKY

A SMEROVANIE K ČLENSTVU V EURÓPSKEJ ÚNII

Obr. 9 – Slovakia

Vznik Slovenskej republiky /SR/ a nasledovný proces jej začleňovania sa do Európskej únie /EÚ/ je prioritným cieľom skúmania tejto kapitoly. Analýza predmetnej problematiky si kladie za cieľ ozrejmiť študentom situáciu v strednej Európe a osobitne na Slovensku po ukončení tzv. studenej vojny v roku 1989, rozpadom socialistickej sústavy na čele so ZSSR, vedúcej k vzniku samostatnej a demokratickej Slovenskej republiky. Ide o obdobie, kedy si SR začala realizovať svoje prvé priority v oblasti zahraničnej politiky. Vznikol

štát, ktorý nemal skúsenosti s budovaním svojej štátnosti na demokratických princípoch, ani skúsenosti s tvorbou a realizáciou zahraničnej politiky ako takej. Proces začleňovania do EÚ, ako aj do NATO, a do svetovej politiky, je preto spätý s vyjasňovaním si postupných krokov s presadzovaním svojej štátnosti a svojich národných záujmov. Realizoval sa v diplomatickom uznávaní SR ako nového štátu, v zapájaní sa do činnosti medzinárodných organizácií, ako i tvorby koncepčného programu zahraničnej politiky. Rovnako môžeme tvrdiť, že formovanie zahraničnej politiky spočívalo aj v hľadaní metód a nástrojov zahraničnej politiky SR pri realizácii stanovených podmienok vstupu do EÚ, konkretizované na jej summitoch. Ide o proces, ktorý bol úzko spätý s vnútropolitickým vývojom v Slovenskej republike. Zmapovanie tohto procesu po časovej osi tvorí obsah tejto kapitoly, a vyžaduje si interdisciplinárne znalosti nielen politologického zamerania, ale i znalosti histórie, geografie, a základných črt medzinárodného práva.

Obr. 10

V novembri 1989, po politických a spoločenských zmenách /nežnej revolúcií/, a najmä po voľbách v roku 1990 a 1992 sa vytvorili podmienky pre mierové rozdelenie vtedajšej Českej a Slovenskej federatívnej republiky /ČSFR/. V legislatívnej rovine to umožnilo prijatie zákona o rozpade ČSFR dňa 25. novembra 1992, a to vtedajším Federálnym zhromaždením v Prahe. Vznikli dve sa-

mostatné a suverénne republiky Česká republika a Slovenská republika, ktorá sa ale neprihlásila k odkazu vojnovkej Slovenskej republiky. Po získaní samostatnosti 1. januára 1993 bola situácia na medzinárodnej scéne pre Slovenskú republiku pomerne komplikovaná.

V roku 1989 so zmenami, ktoré priniesla „Nežná revolúcia“ a následnou dezintegráciou sovietskej socialistickej sústavy štátov, sa Slovenská republika musela najprv v rámci federácie, ale čoskoro aj ako samostatný štát, vyrovnáť s novým politickým a bezpečnostným prostredím, na ktoré sa musela adaptovať. 90. roky 20. storočia sa tak nielen pre Slovensko, ale aj pre väčšinu krajín bývalého východného bloku, niesli v znamení transformácie, snahy o vyrovnanie sa s komunistickou minulosťou a predovšetkým v znamení snahy o nájdanie svojho postavenia a nového určenia v diametrálne odlišných podmienkach unipolárneho sveta a hegemonie Spojených štátov. Pozícia Slovenska v porovnaní s inými krajinami regiónu bola o to zložitejšia, že na rozdiel od iných stredoeurópskych krajín sa muselo simultánne vyrovnávať s riešením viacerých historicky podmienených úloh, ktoré vyústili do potreby trojitej transformácie: v oblasti ekonomickej, politickej, a v oblasti budovania samostatnej štátnosti a ukončenia procesu národnej integrácie. K tomu sa veľmi skoro pridala aj agenda spojená so snahou o vstup do Severoatlantickej aliancie a Európskej únie. Nové požiadavky kládli na kľúčových predstaviteľov štátov ďalšie zvýšené nároky na urýchlenie procesu ekonomickej a politickej transformácie smerom k liberálnej demokracii, ale tiež nároky na transformáciu spoločenskú, v snahe získať čo najširšiu občiansku podporu v procese nového definovania postavenia Slovenskej republiky.

Skutočnosť že nová Slovenská republika sa prihlásila k nástupníctvu práve po Českej a Slovenskej federatívnej republike a nie po vojnovom Slovenskom štáte urýchlila proces medzinárodného diplomatického uznania nového štátu. Od prvého dňa svojej existencie sa Slovensko stalo účastníckym štátom KBSE (neskôr OBSE), dňa 19. januára 1993 bola SR prijatá aj za riadneho člena OSN a 30. júna 1993 sa stala členským štátom Rady Európy. Ďalší významný krok pri získavaní medziná-

rodného uznania SR dosiahla dňa 4. októbra 1993, keď SR v Luxemburgu podpísala *Európsku dohodu o pridružení medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými krajinami* (tzv. asociačná dohoda), ktorá vstúpila do platnosti dňa 1. februára 1995. Slovenská republika tak dosiahla už v prvom roku svojej samostatnosti široké medzinárodné uznanie, a taktiež aj členstvo v najvýznamnejších medzinárodných organizáciách. Slovensko sa tak definitívne stalo subjektom medzinárodného práva, pričom začalo orientovať svoje zahraničnopolitické aktivity na vstup do euroatlantických politických, ekonomických a bezpečnostných štruktúr, a to predovšetkým do EÚ a NATO, ako i získanie členstva v Organizácii pre spoluprácu a rozvoj (OECD) a následne na aktívnu spoluprácu s organizáciami, ktorých sa stalo členom.

Slovensko ako bývalá súčasť federálneho štátu bez dlhodobej tradície vlastnej štátnosti sa muselo kvalifikovane definovať ako štát nielen v medzinárodnom prostredí, vrátane vymedzenia sa voči svojim susedom, ale navyše aj smerom k vlastnému obyvateľstvu, ktoré potrebovalo z veľkej väčšiny ujasnenie si samostatnej slovenskej štátnosti.¹ Pre praktické naplnenie tejto základnej podmienky fungovania Slovenskej republiky ako plnoprávneho člena medzinárodného spoločenstva bolo potrebné zabezpečiť nielen vytvorenie štruktúr na realizáciu pôsobenia Slovenskej republiky smerom navonok, ale tiež zabezpečiť ich obsadenie odborníkmi so znalosťami, skúsenosťami a zručnosťami v oblasti diplomacie,² a v neposlednom

¹ Z politických strán na Slovensku po novembri 1989 len Slovenská národná strana presadzovala samostatnosť Slovenskej republiky.

² Zahraničná politika patrí medzi oblasti, ktoré sú vo federálnom štáte spravované centrálnou vládou, nie jednotlivými republikami. Rovnako to bolo aj v prípade Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ČSFR), ktorej súčasťou bolo Slovensko do konca roku 1992. Po rozdelení sa Slovenská republika musela vyrovnáť s nedostatkom personálu vzdelaného v oblasti diplomacie, keďže v období federácie na vysokých diplomatických postoch pôsobilo relatívne málo slovenských občanov. Najzávažnejším nedostatkom však bolo to, že Slovenskej republike chýbala skúsenosť s procesom identifikovania a definovania svojich národných záujmov a následným formulovaním a implementáciou vlastnej zahraničnej politiky. K stabilite a rýchlemu adaptovaniu sa na vzniknutú situáciu neprispela ani skutočnosť, že v prvých rokoch po získaní samostatnosti (a už aj predtým v rámci federácie) patrilo post ministra zahraničných vecí k najturbulentnejším.

Obr. 11 – Bratislava, Parlament

rade zabezpečiť aj podporu vlastného obyvateľstva. Ako priamy dôsledok absencie dlhodobej skúsenosti vlastnej štátnosti čelila Slovenská republika pri kladení základov svojej zahraničnej politiky nasledovným úlohám: (1) dosiahnutiu medzinárodného diplomatického uznania ako novovzniknutého štátu; (2) vybudovaniu inštitucionálneho zabezpečenia zahraničnej politiky vrátane personálnych otázok; a (3) jasnej formulácii programu zahraničnej politiky s reflexiou dynamiky vývoja medzinárodnej scény.

Z pohľadu Slovenskej republiky a jej snahy o získanie členstva v EÚ bol rozhodujúcim summit Európskej rady v Kodani v júni 1993, a to predovšetkým z dvoch dôvodov: po prvé, EÚ sa počas tohto summitu politicky (avšak nie právne) zaviazala, že sa otvorí novovzniknutým demokraciám v strednej a východnej Európe a umožní im získanie plnoprávneho členstva. Po druhé, stanovila podmienky, na základe ktorých k takémuto prijatiu môžu dôjsť, tzv. Kodanské kritériá. Tieto kritériá sú v zásade trojakého charakteru: (1) politické kritériá, kde kľúčovou podmienkou je inštitucionálna stabilita ako garancia demokracie a právneho štátu, dodržiavanie a ochrana ľudských práv a práv národnostných menšín; (2) ekonomické

kritériá, ktoré predpokladajú fungujúcu trhovú ekonomiku schopnú pružne reagovať a odolávať konkurenčným tlakom vo vnútri jednotného európskeho trhového priestoru; a (3) prevzatie a implementácia *acquis communautaire*, t.j. harmonizácia vnútroštátneho právneho rámca s právnym rámcom Európskych spoločenstiev, vrátane schopnosti krajiny aplikovať ho v praxi. Okrem splňania kritérií bude podľa záverov Kodanského summitu brané do úvahy aj to, či rozšírenie nenaaruší fungovanie Európskych spoločenstiev.

Problematika Európskej únie bola vo všeobecnosti viac vysvetliteľná a akceptovateľná ako výrazne problematickejšia otázka začleňovania Slovenskej republiky do západoeurópskych bezpečnostných štruktúr, t.j. predovšetkým do NATO, a to ako u politických elít, tak aj u širokej verejnosti. Najmä zdôrazňovanie ekonomického aspektu integrácie pôsobilo v získavaní podpory pre proeurópske smerovanie dôležitú úlohu.

Vzťahy Slovenskej republiky a Európskej únie sa zakladajú na Európskej dohode o pridružení, ako už bolo vyššie citované, podpísanej dňa 4. októbra 1993, vstúpila do platnosti 1. februára 1995. V marci bol zriadený spoločný parlamentný výbor Európskeho parlamentu a NR SR, a dňa

27. júna 1995 Slovenská republika prostredníctvom predsedu vlády Vladimíra Mečiara na rokovaní Európskej rady v Cannes vo Francúzsku podala svoju žiadosť o členstvo v EÚ. Slovenská republika prejavila záujem stať sa plnoprávnym členom EÚ do roku 2000.

Týmto snahám predchádzali v 90. rokoch dvadsiateho storočia – ešte pred vznikom samostatnej Slovenskej republiky, aj niektoré dohody. Dôkazom toho je aj „Dohoda o obchode s priemyselnými výrobkami“, ktorú neskôr nahradila „Dohoda o obchodnej a hospodárskej spolupráci“ platná 10 rokov. Vzťahy medzi Českou a Slovenskou Federatívnou republikou a Európskou úniou ale nezostali len pri obchodných dohodách. Dňa 16. decembra 1991 bola podpísaná „Európska dohoda o pridružení ČSFR k Európskemu spoločenstvu“, známa aj ako asociačná dohoda. Keďže neskôr nastali štátoprávne zmeny a došlo k rozdeleniu ČSFR na dva samostatné štáty - Českú republiku a Slovenskú republiku, k ratifikovaniu tejto dohody nikdy nedošlo.

Asociačná dohoda /z roku 1993/ aktivizovala prístupový proces. Ako reakcia na prebiehajúce udalosti začala v hlavnom meste Slovenskej republiky pôsobiť „Delegácia Európskej komisie.“ Ďalej, zo strany Európskej únie bol Európskou komisiou v júli 1997 vypracovaný „Posudok k žiadosti Slovenskej republiky“, ktorý bol zameraný na hodnotenie pokroku pri plnení kodanských kritérií. Ten však nebol pre SR priaznivý. EÚ vyčítala Slovensku najmä „nestabilitu ústavných inštitúcií a nedostatky vo fungovaní demokracie.“ /vláda Vladimíra Mečiara v rokoch 1994-1998/. Išlo – okrem iného - o neplnenie najmä prvého kodanského kritéria, výsledkom čoho boli i tri varovné demarše. Dva demarše boli prijaté od Európskej únie a jeden od USA. Na základe tejto skutočnosti bola Slovenská republika na summite Európskej únie v Luxemburgu v roku 1997 vynechaná z prístupového integračného procesu. Obdobne i na summite v Madride v roku 1997 bola SR vynechaná z prístupového procesu získania členstva v NATO.

Slovenská republika bolo nútená reagovať na požiadavky zo strany Európskej únie a riešiť kriti-

zované skutočnosti. Výhrady sa týkali najmä postavenia maďarskej národnostnej menšiny, ako i Rómov, ktoré vnímali ako porušovanie práv národnostných menšín či problémy ekonomického charakteru ako privatizácia, korupcia a klientelizmus. Problémy boli i v činnosti NR SR, kde sa porušovali práva opozície. Slovenská republika stála pred neodkladným riešením, pričom vedela, že jediná cesta do EÚ vedie cez odstraňovanie nedostatkov, na ktoré Únia poukazuje. Prelom zaznamenali až parlamentné voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 1998. Výsledkom bolo vytvorenie vlády ľavo pravej širokej koalície na čele s M. Dzurindom, ktorá začala úspešne odstraňovať nedostatky a prekážky v prístupovom procese.

Nástup novej vlády v roku 1998 neznamenal okamžitú zmenu nálad a hodnotenia Slovenska, a to aj z toho dôvodu, že prvá pokroková správa dopĺňajúca pôvodnú hodnotiacu správu EÚ o pripravenosti jednotlivých členských krajín bola zverejnená už tri dni po nástupe novej vlády. Tá vo svojom Programovom vyhlásení jednoznačne konštatuje, že „**bude klásť hlavný dôraz na proces euroatlantickej integrácie, v ktorom sa Slovensko ocitlo v uplynulom období v pozícii nezodpovedajúcej jeho potenciálu. Slovenská zahraničná a bezpečnostná politika bude vychádzať z toho, že zachovanie vlastnej identity, suverenity, vonkajšej bezpečnosti a priaznivých podmienok pre ekonomický rozvoj Slovenskej republiky je možné iba v rámci európskych a transatlantických integračných zoskupení. (...) Strategickým cieľom a jednou z najdôležitejších politických a ekonomických priorít Slovenskej republiky je členstvo v Európskej únii (EÚ).**“ (Programové vyhlásenie vlády..., 1998, s. 40) Z tohto dôvodu sa vláda usilovala aj o zdokonaľovanie štruktúr, ktoré by pomohli dosiahnuť hlavné ciele z **Programového vyhlásenia vlády**. Zriadila sa funkcia podpredsedu vlády pre európsku integráciu a vznikla i ministerská rada vlády Slovenskej republiky pre európsku integráciu. Cieľom bolo pripraviť kvalifikované riešenia politicky závažných problémov integračného procesu a zahájiť koordináciu ich činností v rámci prípravy na vstup do Európskej únie. Politici zodpovední za integračný proces Slovenska spolu-

pracovali so *Spoločným parlamentným výborom Európskej únie a Slovenskej republiky* a s *Asociačným výborom*. Dôležitú úlohu zohrala aj *Pracovná komisia medzi Európskou komisiou a Slovenskou republikou* zriadená Hans van den Broekom v novembri 1998 počas návštevy premiéra Dzurindu v Bruseli. Vývoj na slovenskej vnútro politickej scéne po voľbách v septembri 1998 sa okamžite stretol s podporou v štruktúrach EÚ a už v decembri 1998 na summite hláv štátov a vlád vo Viedni predstavitelia členských štátov EÚ pozitívne zhodnotili smerovanie Slovenska po voľbách smerom k napĺňaniu kodanských kritérií. Na priaznivé zmeny vo vnútro politickej scéne Slovenskej republiky reagovali pozitívne aj poslanci Európskeho parlamentu, ktorí novému kabinetu vyslovili podporu v množstve rezolúcií a vyhlásení.

Jedným z prvých krokov, ktoré vyplynuli z konzultácií predstaviteľov slovenskej vlády s Európskou komisiou bolo prijatie *Akčného plánu zintenzívnenia procesu integrácie Slovenskej republiky do Európskej únie* dňa 24. februára 1999. Vláda Mikuláša Dzurindu zintenzívnila diplomatickú činnosť so všetkými štátmi EÚ, ktoré jej mohli pomôcť preraziť

do euroatlantických štruktúr. Najvýznamnejšie bilaterálne návštevy uskutočnil premiér v decembri 1998 a apríli 1999 v Rakúsku, apríli 1999 v Nemecku a v Taliansku a v máji 1999 navštívil Francúzsku republiku. Minister zahraničných vecí Slovenskej republiky navštívil v januári 1999 Francúzsko a Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska, Dánsko vo februári 1999, taktiež navštívil Grécko a Portugalsko. Na slovenskej pôde sa Eduard Kukan stretol v prvom štvrtroku roku 1999 s partnermi z Fínska, Rakúska, Luxemburska a Francúzska. Dôležitou súčasťou týchto kontaktov boli aj jednania štátneho tajomníka ministerstva zahraničných vecí a hlavného vyjednávača Slovenskej republiky pre vstup do Európskej únie Jána Figela, ktorý sa stretol s vyjednávačmi z Čiech, Poľska a Maďarska. Aktívny dialóg medzi Slovenskou republikou a členskými štátmi sa viedol aj na pozíciách politických riaditeľov, expertov a diplomatických pracovníkov. Výrazne sa zvýšila spolupráca s parlamentmi členských krajín Európskej únie a s predsedami parlamentov a jednotlivých výborov.

Dňa 28. mája 1999 predložila Slovenská republika revidovanú verziu pre prijatie *acquis*

Obr. 12

Obr. 13

communautaire, ktorou načrtla základnú líniu zahraničnej politiky Slovenskej republiky až do roku 2002, t.j. do konca funkčného obdobia Dzurindovej vlády. Východiskom pri jej koncipovaní bol dokument *Partnerstvo pre vstup* a opierala sa aj o *Pravidelnú správu Európskej komisie* z novembra 1998, o závery bilaterálnych screeningov a o závery z troch stretnutí Pracovnej skupiny na vysokej úrovni. *Správa o pripravenosti Slovenskej republiky na členstvo v Európskej únii od augusta 1998 do júna 1999*, ktorú Slovenská republika poskytla Európskej komisii, prezentovala kroky, ktoré pripravovala vláda v ekonomickej oblasti. Správa oboznamovala aj s postupmi, ktoré mala vláda záujem realizovať s cieľom prilákať zahraničných investorov na Slovensko. Ďalší dokument, nazvaný *Strednodobé priority hospodárskej politiky Slovenskej republiky*, ktorý vláda schválila v auguste 1999 prezentoval optimistickú perspektívu, že výkonnosť slovenského hospodárstva dosiahne 55 % úrovne členských štátov Európskej únie v dobe očakávaného vstupu Slovenskej republiky do tohto integračného zoskupenia. V polovici septembra roku 1999 vládny kabinet odovzdal predstaviteľom Európskej komisie *Dodatok ku správe o pripravenosti Slovenskej republiky na členstvo v Európskej únii*. Išlo o dokument, v ktorom slovenská vláda reagovala na „exodus“ Rómov do škandinávskych krajín a dotkol sa aj otázok riešenia jadrovej energetiky. Dôležitým potvrdením zmeny politického smerovania Slovenska do západoeurópskych a transatlantických integračných štruktúr bolo

Rozhodnutie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy zo dňa 20. septembra 1999, ktorým sa ukončila procedúra systematickej kontroly Slovenskej republiky, keďže splnila všetky podmienky, ktoré sa od nej v danom období očakávali. Treba zdôrazniť, že rozhodujúcim mesiacom pre Slovensku republiku z hľadiska ambícií dosiahnuť štáty, s ktorými Európska únia začne predvstupové rokovania, bol október 1999. V tomto mesiaci sa vláde podarilo prijať politické, ekonomicke, legislatívne a administratívno-právne opatrenia, ktoré presvedčili predstaviteľov Európskej únie o tom, že Slovenská republika patrí do prvej skupiny uchádzačov o členstvo. V správe o pokroku v prístupovom procese každej z kandidujúcich krajín na vstup do Európskej únie sa o Slovensku napísalo, že „*V priebehu uplynulého roku došlo k najvýraznejšiemu postupu v plnení politických kritérií ...krajina prijala ambiciózny program politických reforiem a vzhľadom k hĺbke a úspechu tohto procesu je odteraz Slovensko považované za krajinu spĺňajúcu kodanské kritéria...*“ (Zasedání Evropské rady v dneh 10-11 decembra 2000 s.1) Práve na základe pravidelnej správy Európskej komisie sa na sklonku fínskeho predsedníctva členské krajiny Európskej únie rozhodli v decembri na summite v Helsinkách rozšíriť počet krajín rokujúcich o vstupe do Európskej únie. K pôvodnému modelu 5 plus 1 z luxemburského summitu sa pridalo ďalších 6 krajín druhej skupiny vrátane Slovenska. Táto skupina, ktorá začala byť označovaná ako helsinská, zvolila taktiku „regaty“. Závery summitu

Obr. 14

v Helsinkách zdôraznili princíp diferenciácie kandidátskych krajín, ktorý sa presadil už v záveroch luxemburského summitu. Pri hodnotení stavu pripravenosti kandidátskych krajín je kľúčovým kritériom ich individuálna pripravenosť na vstup. Tieto závery jednoznačne potvrdzujú taktické, odborné a negociátorske schopnosti slovenskej diplomacie, zohľadňujúcej viac ako doposiaľ v pragmatickej rovine geopolitické súvislosti v Strednej Európe a Európe ako takej.

Oficiálne odporúčanie prijať Slovenskú republiku do Európskej únie v roku 2004 prišlo zo strany Európskej komisie dňa 9. októbra 2002. Táto skutočnosť znamenalo obrovský krok vpred a veľký úspech pre slovenských „vyjednáčov“. Dôležitým medzníkom na ceste do Únie bol aj summit Európskej únie v Kodani v decembri 2002, kde boli úspešne ukončené prístupové rokovania so všetkými desiatimi štátmi, ktoré sa uchádzali o členstvo, medzi ktorými bolo samozrejme aj Slovensko. (Klimovský, 2013)

Získanie štatútu kandidátskej krajiny sa pre Slovensko premietlo aj do viacerých konkrétnych výhod. Zdvajásobil sa finančný príspevok na pomoc kandidátskym krajinám. Hlavný vyjednávač Slovenskej republiky s Európskou úniou Ján Figel' vyslovil presvedčenie, že slovenská spoločnosť sa pripraví na členstvo zodpovedne, musí však (1) urobiť nezvratným vývoj, ktorým prešla až po pozvanie na pred vstupové rozhovory, (2) konsolido-

vať reformy v ekonomike a spoločnosti tak, aby zapustili hlboké korene, a (3) dosiahnuť kompatibilitu a konkurencie schopnosť v rámci Európskej únie a dobre zvládnuť negociácie.

V rámci ekonomickej spolupráce boli úlohy v zahranično-politickej oblasti a diplomacii špecifické. Slovenská republika ako malý štát je v oblasti ekonomiky charakterizovaná úzkym trhom a malými domácimi hospodárskymi zdrojmi. O to väčší dôraz bol položený na zvládnutie transformácie ekonomiky na Slovensku, za predpokladu dostatku zahraničných investícií.

Slovenská republika otvorila rokovania o vstupe do Európskej únie 15. februára 2000. Za referenčný dátum pre vstup do Európskej únie si Slovensko stanovilo 1. január 2004, ktorý bola zároveň považovaný za dátum, do ktorého Slovenská republika prijme a implementuje *acquis communautaire*. (Figel', Adamiš, 2004) Slovensko sa zároveň prihlásilo k účasti na všetkých troch pilieroch, na ktorých bola Európska únia podľa Amsterdamskej zmluvy postavená: v prvom pilieri, t.j. hospodárskej a menovej únii, vrátane prijatia spoločnej meny euro (po splnení konvergenčných kritérií); v druhom pilieri, t.j. oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, do ktorej tvorby mala záujem aktívne vstupovať; a v treťom pilieri, t.j. v oblasti spravodlivosti a vnútorných záležitostí, pričom deklarovala záujem o spoluprácu v tejto oblasti už aj v predvstupovom období. Slovensko neplánovalo požadovať po rokovaní derogácie (výnimky) a implementácie *acquis communautaire*. Požadovalo však prechodné obdobia v tých oblastiach, kde to bolo odôvodnené vzhľadom na potrebu zlepšiť výkonnosť slovenskej ekonomiky alebo zabezpečiť rozsiahle kapitálové investície. (Figel', Adamiš, 2004, s. 18-19).

Keďže zámerom Slovenskej republiky bolo vstúpiť do Únie spolu s ostatnými partnermi intenzita jej negociácií a schopnosť implementovať *acquis* musela byť v porovnaní s krajinami pôvodnej luxemburskej skupiny vyššia. Hneď v prvom roku rokovaní Slovensko otvorilo 16 z celkového počtu 29 negociačných kapitol, pričom provizórne uzatvorených bolo 10 kapitol. Summit v Nice v decembri 2001 potvrdil dôležitý strategický doku-

ment Európskej komisie pre rozširovanie, tzv. road map (cestovná mapa), ktorý zdefinoval harmonogram priorít EÚ v rokovaníach s kandidátskymi krajinami počas ďalších troch predsedníctiev – švédskeho, belgického a španielskeho. (Figel, Adamiš, 2004, s. 20) Aktivita Slovenskej republiky v negociačnom procese spolu s prínosnou atmosférou v Európskej únii, ako aj vysoká angažovanosť švédskeho predsedníctva v tomto procese prispeli k tomu, že Slovensku sa podarilo dostať na rovnakú úroveň s krajinami, ktoré boli k rokovaniam prizvané už na summite v Luxemburgu v roku 1997. Z tohto dôvodu bolo Slovensko na summite EÚ v Laekene v roku 2001 zaradené medzi desať kandidátskych krajín na vstup do EÚ v najbližšej vlně rozširovania: Cyprus, Česká republika, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko. Pravidelná hodnotiaca správa Európskej komisie, publikovaná v roku 2002, pozitívne zhodnotila pokrok, ktorý Slovensko dosiahlo v rámci vnútropolitckej transformácie, plnenia kodanských kritérií aj samotného negociačného procesu. Následne odporučila uzavrieť prístupové rokovania so Slovenskou republikou do konca roku 2002, pričom toto stanovisko neskôr potvrdili aj členské štáty EÚ na svojom mimoriadnom zasadnutí v Bratislave.

Členstvo Slovenska v EÚ sa tak stalo definitívou, ktorá sa začala naplňať 16. apríla 2003 podpisom prístupovej zmluvy v Aténach počas gréckeho predsedníctva (za Slovensko ju podpísal prezident Rudolf Schuster, premiér Mikuláš Dzurinda, minister zahraničných vecí Eduard Kukan a hlavný vyjednávač pre vstup Slovenskej republiky do Európskej únie Ján Figel). Referendum - vyššie citované, o vstupe Slovenska do Európskej únie sa uskutočnilo v dňoch 16. a 17. mája 2003, pričom sa ho zúčastnilo 52, 15% všetkých oprávnených voličov. Z toho za vstup Slovenska do EÚ sa vyjadrilo 92,46% voličov, len 6,20% bolo proti. Následne so zmluvou o pristúpení vyslovila súhlas aj NR SR, ktorá ju 1. júla 2003 počtom hlasov 129 zo 140 prítomných poslancov schválila. 26. augusta 2003 prezident Schuster podpísal ratifikačnú listinu, čím sa ukončil proces ratifikácie, a 1. mája 2004 sa Slovensko stalo členom Európskej únie.

Tento proces vyvrcholil v roku 2004, keď sa Slovenská republika stala plnoprávnym členom EÚ /ako i NATO/, čo zásadným spôsobom zmenilo jej postavenie a ovplyvnilo formulovanie a praktickú realizáciu jej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, a taktiež i postavenie štátu. To, čo bolo v minulosti prioritným cieľom zahraničnej politiky SR sa teraz stalo **realizáciou** zahraničnej politiky Slovenska v procese posilňovania jeho postavenia v medzinárodnom systéme, vo svete, ako i procesu vytvárania priaznivých vonkajších podmienok pre jeho vnútorný rozvoj.

Literatúra:

Kolektív autorov /vedúci tímu – Vlček, D. / 2008. **Formovanie nového strategického postavenia SR**. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2008. 307 s. ISBN: 978-8-0808-3697-9.

FIGEL, J. - ADAMIŠ, M. 2003. **Slovensko na ceste do Európskej únie. Kapitoly a súvislosti**. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku: Centrum pre európsku politiku, 2003. 205 s. ISBN 80-968148-4-2.

Programové vyhlásenie vlády 1994. December 1994. [online]. Bratislava: Úrad vlády SR. [cit. 16.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.government.gov.sk/1163/programove-vyhlaseenie-vlady-sr.php>>.

Programové vyhlásenie vlády 1998. Október 1998. [online] Bratislava: Úrad vlády SR. [cit. 16.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.government.gov.sk/data/files/2659.pdf>>.

Programové vyhlásenie vlády SR 2002. November 2002. [online] Bratislava: Úrad vlády SR. [cit. 17.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www-8.vlada.gov.sk/data/files/1022.rtf>>.

KLIMOVSKÝ, D. 2013. **Európska únia - najväčší projekt starého kontinentu**. Vydavateľstvo Taktik, s.r.o., 2013. 112 s. ISBN 978-80-88726-56-2.

RYCHLIK, J. 2002. *Rozpad Československa. Československé vzťahy 1989-1992*. Bratislava : Academic Eletronic Press, 2002. 456 s. ISBN 80 88880025.

SLOVENSKO v politickom systéme Československa. Materiály z vedeckého sympózia. Časť. 11.-13.november 1991.

Slovenská národná rada. Historický ústav SAV/ Zborník zostavil Valerián Bystrický /. Bratislava. Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Zost. Valerián Bystrický, Bratislava 1992.

VLČEK, D. - KAŠČÁKOVÁ, D. 2010. *Zahraničná politika Slovenskej republiky. Základné východiská, ciele a realizácia*. Banská Bystrica: Bratia Sabovci, s.r.o., Zvolen, 2010. 106s. ISBN 978-80-557-0042- 7.

Zasedání Evropské rady v dnech 10.-11.12.1999 v Helsinkách. Dokumenty Evropské unie. Příloha Mezinárodní politika. roč. XXIV. Praha.2000. č.1. s. 1 -4.

UŽITOČNÉ LINKY:

Amsterdamská zmluva. [online].. europskaunia.sk .

Dostupné na internete: http://www.europskaunia.sk/amsterdamska_zmluva

Chronológia vstupu SR do EÚ. [online]. 2014. euroinfo.gov.sk .

Dostupné na internete: <http://www.euroinfo.gov.sk/chronologia-vstupu-sr-do-eu/>

Lisabonská stratégia. [online]. eu2020.gov.sk .

Dostupné na internete:

<http://www.eu2020.gov.sk/roky-2005-%E2%80%932010/>

SLAŠŤAN, Miroslav. 2009. *Budúcnosť Európskej únie: Lisabonská zmluva a Slovensko*. Bratislava: EUROIURIS-Európske právne centrum, 2009. 60 s. ISBN 978-80-89406-02-9.

DULEBA, A. – LUKÁČ, P. 2004. *Zahraničná politika Slovenska po vstupe do NATO a EÚ: východiská a stratégie*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2004. 115 s. ISBN: 8-0969-1862-1.

KOMÍNKOVÁ, Zora.- LALINSKÝ, Tibor.- ŠUSTER, Martin. 2005. *Analýza konvergenzie slovenskej ekonomiky k Európskej únii*. [online]. nbs.sk .

Dostupné na internete: http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/05_KOL1.PDF .

Lisabonská zmluva. [online]. 2010. europa.eu .

Dostupné na internete: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/lisbon_treaty/ai0033_sk.htm

Maastrichtské kritériá. [online]. 2008. archiv.vlada.gov.sk .

Dostupné na internete: <http://archiv.vlada.gov.sk/euro/index1e6f.html?ID=4263>

ÚLOHY:

1

Definujte a analyzujte prvé úlohy SR v zahraničnopolitickej oblasti.

5

Uveďte prelomové summity, ktoré mapovali proces vstupu SR do EÚ. Ako ich závery SR realizovala?

2

Uveďte základné ciele tzv. kodanských kritérií pre vstup do EÚ.

6

Pomenujte, a analyzujte hlavné dokumenty /správy, hodnotenia, atď., najmä po roku 1998/, ktoré prispeli k úspešnému završeniu prístupového procesu do EÚ.

3

Aké boli vnútropolitické príčiny, ktoré bránili vstupu SR do prípravného procesu pre vstup do EÚ /i NATO/?

7

Aké zahraničnopolitické udalosti poznamenali proces začleňovania sa SR do EÚ. Vymenujte ich, a stručne analyzujte čím prispeli, alebo neprispeli k začleňovaniu Slovenska do EÚ.

4

Vysvetlite podstatu zmien v realizácii krokov pre vstup SR do EÚ po voľbách v roku 1998?

1.7 ZAHRANIČNÁ POLITIKA SR

SLOVENSKO Obr. 15

Zahraničná politika je jedným zo základných charakteristík štátu a hlavných znakov suverenity štátu. Predstavuje súbor stanovenej cieľov, nástroj a postupov, prostredníctvom, ktorých štát presadzuje svoje záujmy v zahraničí a dosahuje stanovené ciele.

Zahraničná politika Slovenskej republiky začala existovať momentom vzniku Slovenskej republiky, 1. januára 1993. Od momentu rozdelenia Československa a vzniku dvoch samostatných štátnych útvarov začala Slovenská republika realizovať vlastnú zahraničnú politiku. Tá sa prejavila v zásade veľmi rýchlym uznaním zo strany medzinárodného spoločenstva a vstupom Slovenskej republiky do významných medzinárodných inštitúcií. Už 1. januára sa Slovenská republika stala členom Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE). Neskôr, 19. januára 1993 sa stala členom Organizácie spojených národov (OSN) a 30. júna 1993 členom Rady Európy. V neskoršom

období tohto roku, presne 4. októbra 1993 Slovenská republika podpísala Dohodu o pridružení SR k Európskej únii (tzv. Asociačnú zmluvu), ktorá vstúpila do platnosti 1. februára 1995 potom, čo ju ratifikovali parlamente všetkých členských krajín EÚ. Základným cieľom zahraničnej politiky nového štátu sa stala ambícia byť rovnocenným partnerom vyspelých demokratických krajín a dosiahnuť členstvo v rozhodujúcich inštitúciách a organizáciách západného sveta. Zjednodušene povedané, rozhodujúcou ambíciou Slovenskej republiky bola ambícia stať sa plnohodnotným členom Európskej únie a Organizácie severatlantickej zmluvy (NATO).

Tieto ambície sa Slovenskej republike sa spočiatku vôbec nepodarilo naplňať najmä v dôsledku medzinárodnej izolácie, do ktorej sa Slovenská republika dostala počas tretej Mečiarovej vlády v rokoch 1994 – 1998. V dôsledku negatívneho vývoja a vážnych vnútropolitických problémov Slovenská republika nedostala odporúčanie Európskej rady

na začatie prístupových rozhovorov o pristúpení do Európskej únie. Obdobne Slovenská republika nebola súčasťou rozširovania Organizácie Severoatlantickej zmluvy v roku 1999, ktorej sa zúčastnili skoro všetky susedské krajiny Slovenska vrátane Českej republiky, Maďarska či Poľska. Až po výraznom zmene kurzu v oblasti zahraničnej politiky Slovenskej republiky, ktorý nasledoval po parlamentných voľbách v roku 1998 a nástupe novej Dzurindovej vlády sa novej slovenskej vláde podarilo vykročiť na cestu naplňania svojich zahraničnopolitických ambícií spájaných so začlenením do euroatlantických štruktúr. Po splnení všetkých prístupových prekážok a podmienok sa Slovenská republika stala plnohodnotným členom Organizácie Severoatlantickej zmluvy 29. marca 2004 a členom Európskej únie 1. mája 2004. Slovenská republika tak dosiahla svoje základné zahraničnopolitické ciele, ktoré si vytýčila už priamo v momente svojho vzniku.

Pri definovaní zahraničnej politiky takého štátu, akým je práve Slovenská republika je nevyhnutné si uvedomiť, že pôsobenie Slovenskej republiky v oblasti zahraničnej politiky má aj svoje prirodzené limity. Predovšetkým vzhľadom k tomu, že Slovenskú republiku môžeme charakterizovať hlavne ako malý štát. Naše postavenie však nie je limitované len skutočnosťou malej rozlohy Slovenskej republiky a menšieho počtu obyvateľov, ale ďalšie limity pre zahraničnopolitické pôsobenie štátu vytvára aj dispozícia štátu nerastným bohatstvom či charakter jeho základných ekonomických vzťahov. V tomto prípade ide predovšetkým o tzv. materiálne charakteristiky štátu (obyvateľstvo, rozloha štátu, členitosť územia, vojenská schopnosť), ktoré definujú predovšetkým tzv. tvrdú moc štátu. Malé štáty sa však v medzinárodných vzťahoch môžu opierať o tzv. mäkkú moc (pôsobenie prostredníctvom kultúry, jazyka, príťažlivosti krajiny) a takýmto spôsobom môžu zatriktívňovať svoje pôsobenie v medzinárodných vzťahoch.

Slovenská republika ako malá krajina s nedostatkom domácich surovinových zdrojov a výrazne proexportnou ekonomikou, potrebuje mať silnú zahraničnú politiku. Jej prvoradým predpokladom je zhoda politických strán zastúpených

v parlamente v otázke národnoštátnych záujmov a priorit zahraničnej politiky. Tieto záujmy a priority musia byť nadradené domácim politickým zápasom. Silná zahraničná politika musí byť realistická v hodnotení svojich možností, musí sa opierať o fakty a nepodliehať ilúziám. Najmä nie tej najnebezpečnejšej – o vlastnom význame. Slovensko je najmenším štátom spomedzi svojich susedov, ako taký má prirodzenú snahu hľadať spojencov a spoluprácu. Musí iniciatívne vystupovať a mapovať spoločné záujmy s inými krajinami, jeho politika musí byť aktívna. Zahraničná politika štátu musí byť integrálna, odrážať národné záujmy a dotýkať sa viacerých oblastí – politika, hospodárstvo, kultúra, školstvo. Pri jej úspešnej realizácii je nevyhnutné, aby jej hlavný aktér – Kancelária prezidenta, Úrad vlády SR, Ministerstvo zahraničných vecí SR, Zahraničný výbor NR SR, ostatné inštitúcie štátnej správy, ako Ministerstvo obrany, Ministerstvo hospodárstva, Ministerstvo financií, Ministerstvo školstva, Ministerstvo kultúry atď. konali vo vzájomnom súlade, aby bola zahraničná politika koordinovaná. V Slovenskej zahraničnej politike musí prevažovať stratégia nad taktikou, dlhodobá vízia a záujem štátu (občanov SR) nad krátkodobými záujmami partikulárnych skupín. Najvýznamnejšie ciele zahraničnej politiky SR majú dlhodobý charakter. Preto je nevyhnutné zabezpečiť ich kontinuitu a praktické naplnenie aj pri výmene politických elít pri moci. Zjednodušene povedané, vlády prichádzajú a odchádzajú, záujmy štátu a zahraničnopolitické priority zostávajú. (Duleba-Lukáč-Wlachovský, 1998).

Súčasná vláda definuje charakter slovenskej zahraničnej politiky predovšetkým prostredníctvom kľúčového dokumentu Programového vyhlásenia vlády na roky 2016 – 2020. Podľa znenia tohto dokumentu má byť zahraničná politika Slovenskej republiky čitateľná a dôveryhodná, reflektujúca hodnoty vyznávané Slovenskom a zdieľané euroatlantickým spoločenstvom.

Bude ctiť a dodržiavať naše spojenecké záväzky. Ako člen EÚ a NATO sa bude aktívne podieľať na vytváraní systému medzinárodných vzťahov s centrálnou úlohou OSN, opierajúceho sa o základné demokratické hodnoty, práva a slobody,

medzinárodné právo a efektívny multilateralizmus. Zahraničná politika bude slúžiť občanom Slovenskej republiky a ochraňovať ich záujmy. Bude kreatívna, aktívne vyhľadávajúca nové možnosti, koordinovaná a schopná presadzovať svoje ciele v spolupráci viacerých aktérov doma i v zahraničí. Bude sa vyznačovať komunikatívnosťou, otvorenosťou a vzájomným dialógom a spolupracou s občianskou spoločnosťou pri tvorbe a hodnotení zahraničnej politiky. (Úrad vlády SR, 2016) V tomto zmysle je nevyhnutné zdôrazniť, že kvalitná zahraničná politika má predovšetkým slúžiť občanom Slovenskej republiky, ochrane ich záujmov a podpore ich ekonomických aktivít v zahraničí.

Ukotvenie Slovenska v európskom priestore

Slovenská republika naplňuje ciele svojej zahraničnej politiky predovšetkým vďaka intenzívnej zahraničnej politike v európskom priestore, najmä však vo vzťahu k Európskej únii. Pokiaľ ide o angažovanie sa Slovenskej republiky v EÚ, je potrebné podotknúť, že SR v plnom rozsahu využíva možnosti, ktoré jej na jej participáciu vyplývajú z ustanovení tzv. Lisabonskej zmluvy. Predseda vlády sa zúčastňuje na pravidelných zasadnutiach Európskej rady a podobne aj príslušní ministri Slovenskej vlády sa zúčastňujú na rokovaní Rady EÚ v jej príslušnom formáte. Svojho zástupcu má SR aj v Európskej komisii. Navyše, Slovenská republika je reprezentovaná aj v iných základných inštitúciách Európskej únie, akou je napríklad Európsky parlament, kde Slovenskú republiku zastupuje celkovo až 13 zvolených poslancov Európskeho parlamentu.

Stabilnou prioritou v oblasti posilňovania európskych spôsobilostí na poli bezpečnosti a obrany je zachovanie transatlantickej väzby, a s tým súvisiaca komplementarita úsilia v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky (SBOP) a NATO. Podpora plnohodnotného strategického dialógu medzi EÚ a NATO je toho nedielnou súčasťou. Trvalým záujmom SR je aktívne sa zapá-

jať do aktivít a všetkých kľúčových iniciatív SBOP s cieľom vytvoriť predpoklady pre aktívne ovplyvňovanie jej ďalšieho vývoja. Tomu zodpovedá aj snaha podieľať sa na misiách SBOP mimo územia únie. (MZVaEZ, 2016b)

Zabezpečovanie bezpečnosti štátu

Náplňanie tohto pilieru Slovenská republika zabezpečuje nielen svojimi vlastnými vojenskými kapacitami, ale predovšetkým svojim členstvom v organizácii Severoatlantickej zmluvy.

Vstupom do NATO sa SR stala súčasťou exkluzívneho klubu, kde v postavení rovnocenného partnera môže diskutovať a spoločne so spojencami rozhodovať o akýchkoľvek otázkach ovplyvňujúcich životné záujmy členov aliancie, vrátane vývoja, ktorý môže ohrozovať ich bezpečnosť. Transatlantické fórum slúžiace na konzultácie spojencov, ktoré bolo vytvorené na základe článku 4 Washingtonskej zmluvy, tiež vytvára priestor na zosúladovanie úsilia členských krajín aliancie v oblastiach ich spoločného záujmu. Pristúpením k Washingtonskej zmluve dostala Slovenská republika bezpečnostné garancie prameniace z článku 5 tejto zmluvy, podľa ktorej sa ozbrojený útok proti jednej alebo viacerým krajinám NATO bude považovať za útok proti všetkým. Keďže sa už Slovensko nemusí pri zaistení svojej bezpečnosti spoliehať samo na seba, mohlo si dovoliť znížiť početný stav svojich ozbrojených síl a odbremeniť tak ekonomiku. V roku 2006 došlo k zrušeniu povinnej vojenskej služby (povinných vojenských odvodov) a prechodu na menšiu a kvalitnejšiu profesionálnu armádu. Členstvo v NATO zabezpečilo SR a jej ozbrojeným silám možnosť spolupracovať a využívať skúsenosti spojencov, ktorí disponujú najvyspelejšími armádami sveta. Výhodou členstva v aliancii je aj možnosť intenzívnejšej spolupráce medzi spravodajskými službami jednotlivých členských krajín. Vstup do NATO bol motivovaný predovšetkým riešením otázky bezpečnosti štátu a prvoradé motívy boli teda bezpečnostné. Naš vstup do Aliancie však vyslal vý-

razný signál aj pre zahraničných investorov, že na Slovensku ich investíciám nič nehrozí, keďže krajinu je pod ochranným dáždnikom NATO. Zvýšený prílev potrebných zahraničných investícií do našej ekonomiky bol jedným z pozitívnych dôsledkov členstva v Aliancii. (MZVaEZ, 2016c)

Prínos Slovenskej republiky k riešeniu globálnych problémov a súčasných výziev

Slovenská republika aktívne podporuje globálne partnerstvá a efektívnu multilaterálnu spoluprácu. Z tohto dôvodu je členstvo v OSN jedným z hlavných pilierov zahraničnej politiky Slovenskej republiky. Priority Slovenskej republiky v OSN sú založené na univerzálnych hodnotách multilateralizmu, rovnosti, transparentnosti, rešpektovania slobody a ľudských práv, mieru a bezpečnosti, sociálneho, ekonomického a environmentálneho rozvoja. OSN môže počítať s podporou Slovenska v efektívnom zvládaní vznikajúcich globálnych výziev a príležitostí. Po úspešnom členstve v Bezpečnostnej rade OSN v r. 2006-2007 a členstve v Rade OSN pre ľudské práva v r. 2008-2011, členstvo a následné predsedníctvo v Hospodárskej a sociálnej rade predstavovali úspešné zavŕšenie prvých 20 rokov členstva Slovenskej republiky v OSN. Slovensko si tento významný míľnik pripomenulo ako skúsená krajina, ktorá je v popredí aktivít zameraných na tri hlavné piliere práce OSN: mier a bezpečnosť, rozvoj a ľudské práva. (MZVaEZ, 2016a)

Aktivity Slovenskej republiky v OSN zahŕňajú aj budovanie kapacít OSN v Reforme bezpečnostného sektora (SSR – Security Sector Reform), v ktorej vďaka spolupredsedenstvu v Skupine priateľov, pracujúcej v rôznych formátoch (ako na politickej tak aj expertnej úrovni), hrá vedúcu úlohu. Ľudské práva sú jedným z hlavných pilierov slovenskej zahraničnej politiky. Na základe iniciatívy Slovenskej republiky prijal Výbor OSN pre ľudské práva v roku 2011 „Opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa“. V rokoch 2009 – 2010 Slovensko viedlo aktivity smerujúce k univerzálnej implementácii Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu (ICC – International Criminal

Court) v Haagu. Slovensko sa aktívne angažuje v operáciách na udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti. Okrem pokračujúcej účasti v mierovej operácii OSN na Cypre (UNFICYP) a na Blízkom východe (UNTSO), ale aj na Haiti (MINUSTAH), Slovensko v období 2011 - 2012 viedlo Regionálne koordinačné centrum “Juh” v operácii ALTHEA v Bosne a Hercegovine, ktorá funguje s mandátom Bezpečnostnej rady OSN. Od r. 2012 je SR vedúcou krajinou Koordinačného centra pre styčné a pozorovacie tímy, ktoré dohliada na monitorovanie situácie na celom území Bosny a Hercegoviny. Aj v mierovej misii ISAF v Afganistane pôsobili jednotky SR. Operácia ISAF sa v r. 2015 pretransformovala na nebojovú operáciu Resolute Support (RS), v ktorej pôsobia príslušníci ozbrojených síl SR s cieľom výcviku afganských ozbrojených síl. V neposlednom rade je Slovenská republika aktívna aj v ďalších regiónoch sveta, napr. v misii EUMM v Gruzínsku. (MZVaEZ, 2016a)

Dobré susedské vzťahy a regionálna spolupráca

Slovenská republika sa v rámci svojej zahraničnej politiky zameriava predovšetkým na kvalitné susedské vzťahy so svojimi bezprostrednými susedmi. Už tradične nadštandardné vzťahy pestuje predovšetkým s Českou republikou. Budovanie dobrých susedských vzťahov je však zamerané aj vo vzťahu k iným krajinám regiónu, a to predovšetkým Poľskom a Rakúskom. Nemožno však zabúdať ani na Maďarsko a Ukrajinu. V oblasti susedských vzťahov je nevyhnutné zdôrazniť, že dobrá susedská spolupráca je nevyhnutným predpokladom ďalšieho rozvoja, predovšetkým v oblasti infraštruktúry, energetiky či iných sektorálnych oblastiach.

Rozvojová pomoc

Slovenská republika sa ako člen EÚ a OECD hlási k princípu medzinárodnej solidarity s chudobnými a menej rozvinutými krajinami sveta. Rozvojová pomoc vyjadruje charakter a schop-

nosti Slovenska i jeho občanov pomáhať iným. V súlade s európskymi princípmi a našimi záujmami sa vláda SR bude usilovať, aby oficiálna rozvojová pomoc bola transparentnejšia a účinnejšia. Zabezpečí, aby dôsledne vychádzala zo znalosti potrieb cieľových krajín i medzinárodného donorského prostredia a aby mohla flexibilne reagovať na aktuálne globálne výzvy a súčasne si udržať pragmatický rozmer (využitie transformačných skúseností SR). V bilaterálnom programe zníži počet cieľových krajín, zlepši programové riadenie, zavedie systém nezávislého monitoringu a vyhodnocovania úspešnosti projektov. Bude lepšie komunikovať dosiahnuté výsledky domácej i medzinárodnej verejnosti. Bude viesť dialóg s mimovládnyimi organizáciami a hľadať synergie s relevantnými medzinárodnými aktérmi. Podporí rozvojové vzdelávanie na školách a výchovu mladých ľudí vo vedomí solidarity a spolupatričnosti. (Úrad vlády SR, 2016)

Pri celkovom pohľade na aktivity zahraničnej politiky Slovenskej republiky je možné zhodnotiť, že Slovenská republika výraznou mierou naplňa svoje základné zahraničnopolitické ciele a aktívne sa angažuje či už na úrovni európskej úrovni, alebo pokiaľ ide o bezpečnostné či globálne otázky aj na iných úrovniach. Pochopiteľne, aj vzhľadom na veľkosť svojho územia, Slovenská republika nemôže riešiť všetky globálne problémy a aj z tohto dôvodu sa sústreďuje predovšetkým na pomoc krajinám západného Balkánu či Ukrajiny. To je základný geografický priestor, do ktorého smeruje podstatné množstvo aktivít slovenskej zahraničnej politiky a Slovenská republika v ňom získava podstatné pozitívne renomé.

Zoznam bibliografických odkazov

DULEBA, A. – LUKÁČ, P. – WLACHOVSKÝ, M. 1998. *Zahranická politika Slovenskej republiky východiská, stav a perspektívy*. [online]. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 2016. [cit.08.10.2016]. <<http://www.old.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/3>>.

Slovenská republika a Organizácia Spojených národov (OSN). [online]. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, 2016a. [cit.20.10.2016]. <https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/slovensko_v_osnsr_v_osn>.

Slovensko a Spoločná bezpečnostná a obranná politika EÚ. [online]. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, 2016b. [cit.20.10.2016]. <https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/bezpecnostna-politika-rt-slovensko_a_spolocna-bezpecnostna_a-obranna-politika_eu>.

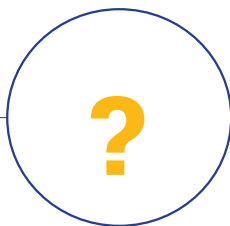
Čo sme získali vstupom do NATO? [online]. Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, 2016c. [cit.20.10.2016]. <https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/slovensko_v_nato-co_sme_ziskali_vstupom_do_nato>.

Zahranická politika. [online]. Úrad vlády SR. [cit.20.10.2016]. <<http://www.vlada.gov.sk/4-4-zahranicna-politika/>>.

OTÁZKY:

1

Charakterizujte zahraničnú politiku štátu?

5

Vymenujte aspoň tri aktivity, ktorým sa SR venuje v rámci svojho pôsobenia v OSN?

2

Prečo nazývame Slovenskú republiku tzv. malou krajinou?

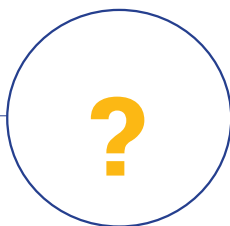

6

Ktorých misí pod hlavičkou OSN sa zúčastňuje Slovenská republika?

3

Na základe ktorého článku Washingtonskej zmluvy sú nám spojenci v rámci NATO povinní poskytnúť pomoc?

7

S ktorým štátom má Slovenská republika najlepšie susedské vzťahy?

4

Kto sú kľúčový spojenci Slovenskej republiky v rámci NATO?

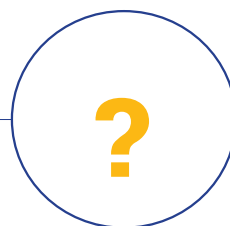
8

Prečo Slovenská republika pomáha ostatným krajinám v rámci vlastnej rozvojovej pomoci?

ÚVAHY:

1

Keby si bol predsedom vlády Slovenskej republiky, aké prvé zahraničnopolitické rozhodnutie by si urobil?

2

Ktorým štátom by mala Slovenská republika pomáhať najviac v rámci svojej rozvojovej pomoci? Zdôvodni prečo

1.8 PREDSEDNÍCTVO SLOVENSKEJ REPUBLIKY V RADE EURÓPSKEJ ÚNIE

Európska únia (EÚ) je po vstupe Lisabonskej zmluvy do platnosti v roku 2009 tvorená siedmymi základnými inštitúciami, ktorými sú Európska komisia, Európsky parlament, Európska rada, Rada Európskej únie, Dvor audítorov, Európska centrálna banka a Súdny dvor Európskej únie. V rámci spomínaných siedmich inštitúcií môžeme medzi tri hlavné inštitúcie s najväčším politickým významom zaradiť najmä Európsku komisiu, Európsky parlament a Radu Európskej únie (Rada EÚ). Každá z nich v praxi zastupuje záujmy inej cieľovej skupiny. Kým Európska komisia má v prvom rade hájiť záujmy Únie ako spoločenstva, priamo volený Európsky parlament záujmy občanov jednotlivých členských krajín Európskej únie, tak Rada Európskej únie zastupuje záujmy jednotlivých členských krajín.

Spôsob fungovania poslednej zmienenej inštitúcie – Rady Európskej únie je charakteristický tiež tým, že Rada EÚ prijíma právne predpisy EÚ, koordinuje úijné politiky a taktiež sa snaží dosiahnuť dohodu

medzi jednotlivými inštitúciami pri významných politických témach. Fungovanie Rady EÚ je tiež typické tým, že každých 6 mesiacov predsedá tejto inštitúcii iný členský štát. To znamená, že predsedníctvo medzi členskými štátmi rotuje na šesťmesačnom princípe a predsednícka krajina je zodpovedná za koordináciu práce práve tejto inštitúcie. V tomto zmysle ide predovšetkým o právomoc pripravovať zasadnutia Rady EÚ a jej pracovných orgánov. To znamená predsedáť týmto fóram, stanovovať ich agendu a aktívne hľadať možnosti dosiahnutia konsenzu pre účely schválenia spoločných pozícií a rozhodnutí členských štátov EÚ. Rada EÚ zasadá v desiatich rôznych formátoch v závislosti od konkrétnej prerokovanej témy (napr. hospodárske a finančné záležitosti, zahraničné veci, spravodlivosť a vnútorné veci, poľnohospodárstvo, doprava, životné prostredie a iné.) Zasadnutia Rady EÚ sa zúčastňujú príslušní ministri členských štátov v závislosti od prerokovanej témy. Predsedajúca krajina vedie rokovania v každom z týchto formátov s výnimkou formácie Rady pre zahraničné veci, ktorú vedie vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku.

Realizovať predsedníctvo v Rade EÚ znamená predsedáť inštitúcii, v ktorej formulujú svoje pozície členské štáty EÚ. Od predsedníckej krajiny sa v tomto smere očakáva zabezpečiť najmä to, aby sa členské štáty dohodli na jednotnej pozícii a dohoda bola dosiahnutá aj s Európskym parlamentom. Okrem Európskeho parlamentu musí predsednícka krajina úzko spolupracovať aj ostatnými inštitúciami Európskej únie, a to najmä s Európskou ko-

Obr. 16

Obr. 17

misiou, predsedom Európskej rady (Donald Tusk) a vysokou predstaviteľkou únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku (Federica Mogherini).

Slovenská republika prebrala svoje historicky prvé predsedníctvo v Rade EÚ 1. júla 2016 po Holandsku a bude ho vykonávať až do konca roku 2016, kedy predsedníctvo po Slovenskej republike prevezme ďalšia členská krajina EÚ, Malta. Počas týchto šiestich mesiacov sa Slovensko zhostí jednej z najdôležitejších úloh, ktorých vykonávaním môže byť členský štát v Únii poverený, a ktoré členskému štátu vyplývajú z jeho členstva v Európskej únii. Za prípravu a výkon slovenského predsedníctva v Rade EÚ bolo rezortne zodpovedné Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, ktoré počas tohto obdobia riadil minister zahraničných vecí Miroslav Lajčák. Vláda slovenskej republiky na čele s predsedom vlády Róbertom Ficom vytvorili pre lepšiu koordináciu prípravy, ako aj samotného výkonu predsedníctva aj špecifický post splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre predsedníctvo SR v Rade EÚ, ktorý zastával štátny tajomník Ivan Korčok.

Ako už bolo spomínané, pre Slovensko je to historicky prvé predsedníctvo v ére samostatnosti Slovenskej republiky a v tomto smere je poslednou krajinou z Vyšehradskej skupiny, ktorá sa posadí na predsednícku stoličku v Rade EÚ. Naši ostatní susedia v priestore strednej Európy prešli týmto politickým testom už oveľa skôr – Česká republika predsedala Rade EÚ v roku 2009, Maďarsko a Poľsko v roku 2011. Z nových členských krajín, ktoré pristúpili do Európskej únie po roku 2004 si predsednícku úlohu v Rade EÚ vyskúšali pred samotným výkonom slovenského predsedníctva takmer všetky krajiny s výnimkou Malty, Estónska, Bulharska, Rumunska a Chorvátska. Slovenská republika sa opätovného predsedníctva v Rade EÚ ujme znovu v roku 2030, pričom predchádzať by mu malo rovnako ako teraz predsedníctvo holandské a nasledovať po ňom predsedníctvo Malty.

Pre porovnanie, Holandsko vykonávalo svoje posledné predsedníctvo už po 11-krát. To je samozrejme spôsobené tým, že kým Holandsko bolo zakladajúcim členom Európskeho hospodárskeho spoločenstva (predchodcu Európskej únie)

v roku 1957, tak Slovensko vstúpilo do samotnej Európskej únie až 1. mája 2004. V porovnaní so Slovenskom tak Holandsko malo prirodzene oveľa viac príležitostí nazbierať skúsenosti pri výkone viacerých predsedníctiev. Z tohto pohľadu sa naša diplomacia mohla do značnej miery inšpirovať pri príprave predsedníctva práve spôsobom, akým sa výkonu predsedníctva zhostilo samotné Holandské kráľovstvo. Jeho predsedníctvo bolo unikátne najmä pokiaľ išlo o spôsob, akým holandská vláda a jej členovia komunikovali svoje priority voči európskym inštitúciám.

Aj z tohto vyplýva, že predsednícky štát môže lepšie koordinovať svoju prácu, prípravu na predsedníctvo v spolupráci so štátmi, ktoré vykonávajú predsedníctvo pred a po danej krajine. V praxi to znamená, že štáty, ktoré predsedajú Rade EÚ, úzko navzájom spolupracujú v trojčlenných skupinách nazývajúcich sa „trojice“ alebo „triá“. V rámci jednotlivých trio predsedníctiev sa stanovujú dlhodobé ciele, témy a hlavné otázky sformulované v programe, ktorým sa jednotlivé štáty budú počas 18-tich mesiacov venovať. Na základe tohto programu potom každá z krajín vypracuje ešte podrobnejší vlastný 6-mesačný program. Slovenská republika pracovala vo formáte tria už so spomínaným Holandskom a Maltou.

O celospoločenskom význame slovenského predsedníctva v Rade EÚ svedčí aj fakt, že jeho príprave sa Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky ako hlavný koordinátor prípravy predsedníctva venovalo už niekoľko rokov dopredu. Vhodným príkladom v tomto smere je Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2012-16, ktoré už v tomto období považovalo prípravu predsedníctva za osobitnú úlohu pre dané volebné obdobie. Slovenská vláda vnímala predsedníctvo v Rade EÚ predovšetkým ako príležitosť v kontexte 4 nasledujúcich bodov, a to (MZVaEZ, 2016):

- „*prispiet' k budovaniu konsenzu medzi 28 členskými štátmi EÚ, zastupovať ich navonok zoči-voči ďalším európskym inštitúciám a posunúť ďalej diskusiu k spoločným európskym výzvam;*

- *prehĺbiť pochopenie o fungovaní a formovaní politik EÚ zo strany štátnej správy a prispieť tak k lepšiemu uchopeniu úloh a príležitostí, ktoré Slovensku z členstva v EÚ vyplývajú;*

- *predstaviť slovenskú kultúru, históriu a prírodné krásy v zahraničí a*

- *oživiť domácu spoločenskú diskusiu o európskych otázkach, ktoré sa týkajú každodenného života občanov a dlhodobej perspektívy našej krajiny.“*

Aj z týchto priorit je zrejmé, že slovenské predsedníctvo kladie dôraz najmä na samotnú úlohu Slovenska ako tzv. „čestného sprostredkovateľa“, ktorý má v procese rôznorodých záujmov, názorov a pozícií členských štátov hľadať prieniky pre spoločné postoj. V tomto smere teda nestačí, aby Slovenská republika bola len manažérom a hlasom Rady EÚ, ale musí plniť úlohu čestného a neutrálneho sprostredkovateľa medzi všetkými členskými štátmi a inštitúciami EÚ.

Popri tejto, pravdepodobne najdôležitejšej funkcii slovenského predsedníctva, však samotné predsedníctvo plní aj iné funkcie. Pre našu krajinu predstavuje tiež obrovskú medzinárodnú pozornosť, ktorej je Slovenská republika po dobu šiestich mesiacov vystavená, čo môže pomôcť pozitívne prispieť k propagácii slovenskej kultúry, histórie, prírodných a architektonických pamiatok v zahraničí. Navyše, predsedníctvo plní aj dôležitú komunikačnú úlohu, nakoľko samotné predsedníctvo môže slúžiť ako zdroj informovanosti o európskych témach pre bežných občanov Slovenskej republiky a komunikačne priblížiť mnohé z dôležitých európskych tém. Samotné predsedníctvo tak môže poslúžiť ako relevantný nástroj pre obnovenie dôvery občanov v samotný európsky projekt.

Politický program slovenského predsedníctva v Rade EÚ

Samotná vízia slovenského predsedníctva je postavená na dvoch pilieroch, a to jednak ekono-

mických témach a po druhej na snahe ponúknuť Únii v dnešnej zložitej situácii po britskom referende udržateľné a konštruktívne riešenia pre zvládanie súčasných výziev. Konkrétne témy, ktoré si Slovensko vytýčilo ako kľúčové v rámci svojho šesťmesačného programu sú jasne vytýčené vo finálnom programe slovenského predsedníctva. Tento program predstavuje hlavný politický dokument, ktorým sa má Slovensko počas svojho predsedníctva riadiť. V rámci konkrétnych priorit sa Slovenská republika rozhodla zamerať na štyri konkrétne zadané oblasti, a to **hospodársky silná Európa, modernizácia jednotného trhu, udržateľná migračná a azylová politika a globálne angažovaná Európa.**

Slovenská vízia pre Európsku úniu tak v prvom rade vychádza zo silného ekonomického rozmeru programu ako demonštrujú už prvé dve prioritné témy. Okrem ekonomických tém však program predsedníctva reflektuje aj potrebu riešiť súčasný stav migračnej a azylovej politiky, nakoľko návrat k plne fungujúcemu Schengenu je jedným zo životných záujmov Slovenska ako otvorenej ekonomiky. Ambicióznosť programu predsedníctva dokumentuje dôraz kladený na zahraničnú politiku európskeho spoločenstva a snahu stať sa silným spolutvorcom globálnej politickej agendy.

Kultúrny program slovenského predsedníctva v Rade EÚ

Slovenské predsedníctvo je obrovskou príležitosťou zviditeľniť nielen samotnú slovenskú diplomaciu, jej kvalitu a profesionálny prístup, ale najmä Slovensko ako také. Predsedať tejto inštitúcii jednoducho znamená byť stredobodom pozornosti na diplomatickej a politickej mape Európy po dobu celých šiestich mesiacov. Bratislava sa tak s spolu s Bruselom na toto obdobie stáva akoby ďalším hlavným mestom Európskej únie. Je preto vynikajúce, že súčasťou prezentácie našej krajiny a hlavného mesta je celý rad expertných (napr. neformálne zasadnutie rôznych formácií Rady EÚ v našom hlavnom meste), ale aj kultúrnych podujatí.

Slovenské predsedníctvo predstavilo ucelenú stratégiu prezentácie nielen slovenskej kultúry, ale aj úspechov slovenských firiem v rôznych oblastiach. Tradične najviditeľnejším prvkom predsedníctva

bolo samotné logo či prezentačné predmety, medzi ktorými nechýbali napríklad poštová známka či 2-eurová minca s logom predsedníctva, bošácka slivovica alebo aj tokajské víno. Vizuálna prezentácia slovenského predsedníctva v inštitúciách EÚ v Bruseli bola založená na predstavení 4 elementov slovenských inovácií. Medzi vystavovanými predmetmi v Bruseli, ktoré reprezentovali Slovensko, nechýbali Ecocapsuly od firmy Nice Architects (element zeme), kajaky a kánoe od firmy Vajda Group (element vody), plazmový systém výtania od firmy GA Drilling (element oheň) či populárny AeroMobil (element vzduch). Súčasťou prezentácie slovenského predsedníctva boli aj slávnostný otvárací koncert slovenského predsedníctva či mnohé koncerty špičkových slovenských umelcov, sólistov a umeleckých súborov. Hlavnými dejiskami, ktoré prezentovali Slovensko počas jeho predsedníctva, boli najmä priestory Budovy slovenskej filharmónie, Reduta, Historická budova Národnej rady Slovenskej republiky, Bratislavský hrad, Nová budova SND či priestory Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí.

Bratislavský samit a budúcnosť Európskej únie

Jedno z najvýznamnejších podujatí, ktoré sa slovenskej diplomacii podarilo zorganizovať pri príležitosti predsedníctva v Rade Európskej únie bolo bez pochyby stretnutie 27 európskych lídrov na **neformálnom zasadnutí Európskej rady konajúcom sa v Bratislave** 16. septembra 2016. Bratislavský samit sa uskutočnil bez účasti Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska a bol v prvom rade reakciou na výsledky britského referenda o zotrvaní v Európskej únii, ktoré sa uskutočnilo 23. júna 2016 a znamenalo rozhodnutie britských občanov opustiť EÚ. Toto vystúpenie bude prebiehať v postupnom niekoľkoročnom procese po tom, ako britská vláda predloží oficiálnu žiadosť spoločstvu. Keby sa však britskí občania nakoniec rozhodli v spomínanom referende v Únii zotrvať, samit podobného typu, aký sa uskutočnil v Bratislave, by sa pravdepodobne ani vôbec nekonal. V tomto zmysle sa Bratislava, ako hlavné mesto predsedníckej krajiny, javila byť ideálnym riešením pre takýto typ stretnutia.

Súčasný stav, v ktorom sa Európska únia nachádza, však signalizuje, že toto spoločenstvo je vystavené veľkému počtu problémov a samotný projekt je do značnej miery vnímaný čoraz viac skepticky zo strany bežných občanov. Môže za to nielen dlhé obdobie krízových rokov spojené s európskou finančnou a dlhovou krízou, či nezvládnutie migračnej a utečeneckej krízy na prelome rokov 2015/16, ale aj nárast nacionalistických a radikálnych tendencií takmer naprieč celou Európou. Rozhodnutie britských občanov opustiť Úniu len potvrdilo všeobecné presvedčenie, že Európska únia prechádza výraznou krízou vlastnej identity. V tomto kontexte bolo bratislavské stretnutie európskych lídrov veľmi potrebným signálom smerom k európskym občanom o tom, že politickí predstavitelia jednotlivých krajín si veľmi dobre uvedomujú vážnosť situácie v akej sa Únia nachádza. Zároveň vyslali silný signál, že urobia všetko preto, aby obnovili kontrolu nad súčasnou situáciou a začali hľadať riešenia aj tam, kde sa dnes jednotlivé krajiny nevedia dohodnúť. Takýto prístup by navyše mohol pomôcť naštartovať proces potrebnej sebareflexie Európskej únie ako inštitúcie, ktorá má slúžiť v prvom rade ako spoločný nástroj pre riešenie problémov členských krajín. Ak má byť Únia rešpektovaným a vplyvným hráčom vo svetovej politike, jedinečným projektom pre svojich občanov, ktorí jej majú dôverovať, musí byť v prvom rade schopná riešiť problémy vlastných občanov.

Bratislavský samit však bol unikátnym podujatím hneď z niekoľkých dôvodov. Po prvé, pomohol lídrom otvoriť témy, na ktoré v Bruseli jednoducho nebol čas alebo politická vôľa. To znamená najmä triezvo zhodnotiť súčasný stav, obnoviť kontrolu v oblasti niektorých politík (bezpečnosť, migrácia), ale najmä dôveru občanov v európsky projekt. Po druhé, samit bol významný tým, že jeho výsledkom bolo prijatie nielen Bratislavskej deklarácie, ale aj Bratislavskej cestovnej mapy, ktorá vymedzuje konkrétne priority v oblastiach migrácie, dlhodobu udržateľných politík v mnohých sektorových oblastiach, ochrany vonkajšej hranice, vnútornej a vonkajšej bezpečnosti, ekonomiky a podpory mládeže.

Organizáciu takéhoto významného podujatia slovenské predsedníctvo prinieslo určite viac ako sa od neho čakalo. Bratislavský samit bol obrovskou reklamou pre samotné Slovensko a bez pochyby naj-

dôležitejším podujatím, ktoré Slovenská republika zastrešovala počas svojho predsedníctva v Rade Európskej únie v druhom polroku 2016. To, že do nášho hlavného mesta prišlo 26 prezidentov či premiérov iných členských krajín EÚ, ako aj šéfov európskych inštitúcií, spravilo z Bratislavy centrum nielen európskeho, ale aj globálneho politického diania. Bratislava v tomto smere nezlyhala ani po technicko-organizačnej, ako aj obsahovej stránke. Toto stretnutie bolo významné aj tým, že po dlhej dobe je to v zásade prvé stretnutie lídrov mimo Bruselu. Slovenskej republike, aj vzhľadom na bezproblémový priebeh podujatia, sa nemohlo dostať lepšieho medzinárodného uznania.

Napriek tomu, že európski lídri v Bratislave pochopiteľne nenašli spoločnú reč vo všetkých témach, ktoré ich dnes na európskej politickej scéne rozdeľujú, Bratislavský samit začal veľmi potrebný

proces vnútornej sebareflexie európskej Únie. Ten bude ďalej prebiehať nielen na formálnych stretnutiach európskych lídrov v Bruseli, ale aj na neformálnych stretnutiach lídrov na jar v roku 2017 na Malte či v Ríme. A to všetko vďaka iniciatíve, ktorá prišla z Bratislavy. Táto skutočnosť je skvelým dôkazom toho, že aj nové členské štáty môžu byť hýbateľmi európskych politik a tvorcami jej kľúčových iniciatív.

Literatúra:

Slovenské predsedníctvo v Rade EÚ. [online].

Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, 2016. [cit.08.10.2016].

<https://www.mzv.sk/europske_zalezitosti/predsednictvo_v_rade_eu-slovenske_predsednictvo_v_rade_eu>.

OTÁZKY:

1

Ktorá posledná veľká zmluva upravuje inštitucionálne usporiadanie EÚ? Koľko oficiálnych inštitúcií ma EÚ v súčasnosti?

4

Koľko mesiacov trvá predsedníctvo štátu v Rade EÚ?

2

Koho záujmy zastupuje v EÚ Rada Európskej únie?

5

Ktoré krajiny sú so Slovenskou republikou súčasťou tzv. predsedníckeho tria?

3

Čo znamená, že členská krajina EÚ vykonáva predsedníctvo v Rade EÚ? Aký význam má predsedníctvo v Rade EÚ pre naše Slovensko?

6

Čo vieš o programe slovenského predsedníctva? Ktoré hlavné priority si Slovensko vytýčilo vo svojom programe?

7

Na akých produktoch je založená kultúrna prezentácia Slovenska počas predsedníctva v Rade EÚ? Ktoré výrobky sú súčasťou vizuálnej prezentácie slovenského predsedníctva v zahraničí?

?**9**

Čo vieš o Bratislavskom summite? Prečo sa toto stretnutie konalo práve v Bratislave?

8

Skús vymenovať aspoň niekoľko kríz, ktorým musela Európska únia čeliť v posledných rokoch?

?**10**

Ktorých oblastí sa týkali výsledky Bratislavského summitu?

ÚVAHY:

?**1**

Keby si bol Ministrom zahraničných vecí Slovenskej republiky, ktoré priority by si zahrnul do programu slovenského predsedníctva v Rade EÚ ty? Aké problémy slovenských občanov by mala EÚ podľa teba riešiť? Čo by bolo tvojou hlavnou prioritou?

?**2**

Predstav si situáciu, v ktorej by si bol práve ty predsedom Európskej komisie. Čo by bolo tvoje prvé rozhodnutie? Aké návrhy zákonov by si navrhol práve ty?

?**3**

Aké kvality a charakterové črty by mal mať „prezident Európskej únie (stály predseda Európskej rady)“ a prečo?

**NATO
A SLOVENSKO**

2.1 TRANSATLANTICKÉ PARTNERSTVO

CIEĽOM KAPITOLY JE PRIBLIŽIŤ PRÍČINY FORMOVANIA TRANSATLANTICKÉHO PARTNERSTVA (TU ROZUMEJ VZŤAHY MEDZI EÚ A USA), UKÁZAŤ NA VÝHODY TOHTO PARTNERSTVA PRE EURÓPSKE ŠTÁTY. ZÁROVEŇ JE POTREBNÉ POUKÁZAŤ NA OBDOBIA NAPÄTIA A ROZPOROV, KTORÉ V DÔSLEDKU FUNGOVANIA DEMOKRATICKÝCH PRINCÍPOV, SPOLUPRÁCE A SOLIDARITY NEMALI ZÁSADNEJŠÍ POTENCIÁL NA SPOCHYBNENIE PODSTATY VÝZNAMU PARTNERSTVA. NÁSLEDNE SA VENUJEME VÝZNAMU TRANSATLANTICKÉHO PARTNERSTVA PO SKONČENÍ STUDENEJ VOJNY A AKTUÁLNYM VÝZVAM PRE VZŤAHY MEDZI EÚ A USA, KTORÉ PRINÁŠA VÝVOJ MEDZINÁRODNEJ SITUÁCIE.

Obr. 19

Príčiny formovania transatlantického partnerstva

Svet po druhej svetovej vojne vkladal nádeje do vzniku Organizácie spojených národov. Charta OSN bola podpísaná zakladajúcimi členmi 26. júna 1945. Prvé zasadnutie sa konalo v januári 1946 a sídlom organizácie sa stal New York. Cieľom OSN malo byť zachovanie mieru a svetovej bezpečnosti, rozvoj mierovej spolupráce medzi národmi na základe rovnosti a práva na sebaurčenie a riešenie ekonomických, sociálnych, humanitárnych a kultúrnych problémov sveta na základe medzinárodnej spolupráce. Vývoj veľmi rýchlo ukázal, že OSN nie je schopná

zabezpečovať a udržiavať bezpečnosť svojich členov. Členské štáty Rady bezpečnosti (päť stálych členov: USA, ZSSR, Francúzsko, Veľká Británia, Čína a desať nestálych členov) sa nedokázali zhodnúť na spoločnej koncepcii svetového poriadku. Z dôvodov zásadných nezhôd medzi ZSSR a západnými spojencami sa nemohli vytvoriť ozbrojené sily OSN, ktorými mala svetová organizácia podľa Charty OSN disponovať. Výsledkom takéhoto vývoja bolo, že úlohu garanta bezpečnosti museli nahradiť regionálne aliancie.

Dôsledky druhej svetovej vojny vytvorili situáciu, v ktorej zostali dve veľmoci prvej kategórie - USA a ZSSR. Nemecko a Japonsko boli porazené, európske krajiny, nedávno rozhodujúce koloniálne mocnosti (Veľká Británia, Francúzsko), boli významne oslabené. ZSSR síce utrpel obrovské ekonomické škody, ale zásluhou protifašistických spojencov a vďaka obratnej diplomacii rozšíril svoju záujmovú sféru (pripútal si niekoľko európskych štátov, pri zachovaní formálnej politickej nezávislosti) a posilnil svoju mocenskú pozíciu. USA sa ocitli vo vojenskej a ekonomickej oblasti v takej prevahe, ktorá v pred-

Obr. 18

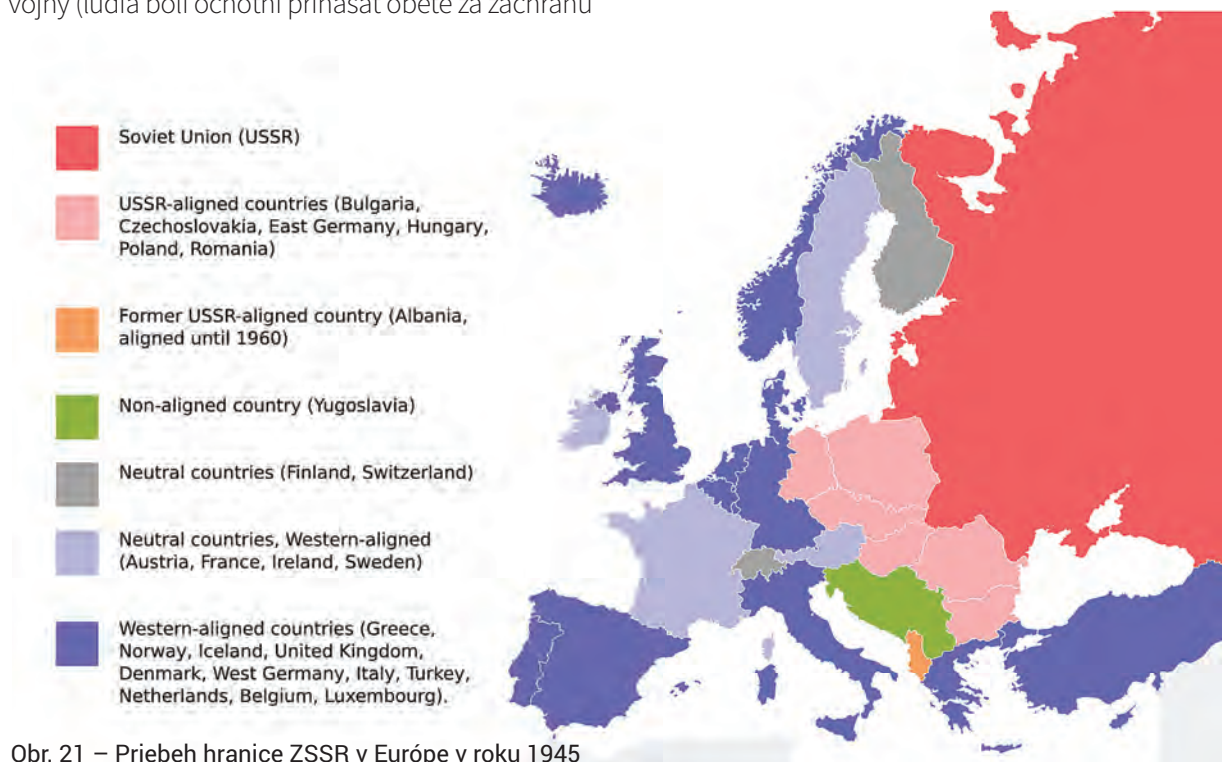
Obr. 20 – Priebeh hranice ZSSR v Európe v roku 1938

chádzajúcej ére nemala obdoba (na USA pripadalo 27,3 % svetového HDP, 42 % svetových príjmov a polovica výrobných kapacít celého sveta, 80 % výroby automobilov, 62 % produkcie ropy, ročný príjem na hlavu bol 1450 dolárov, kým napr. v Kanade, Švajčiarsku bol 700-900 dolárov).

Víťazstvo vo „Veľkej vlasteneckej vojne“ posilnilo J.V. Stalina ako totalitného vodcu. Sovietsky zväz však stál pred vážnymi vnútornými problémami. Určité ideologické uvoľnenie v období druhej svetovej vojny (ľudia boli ochotní prinášať obeť za záchranu

Ruska, nie za záchranu komunizmu) bolo potrebné dostať pod kontrolu. V praxi išlo o nelútostné prenasledovanie všetkých jednotlivcov a skupín predstavujúcich potenciálne nebezpečenstvo rozšírenia myšlienok, ktoré boli v rozpore s vládncim režimom v ZSSR. Vhodným zdôvodnením silného ideologického tlaku bola vykonštruovaná „hrozba zvonku“, ktorá ohrozovala komunistickú krajinu zo strany kapitalistických mocností. Pocit vonkajšieho ohrozenia, ekonomickej slabosti a expanzívne východiská marxisticko-leninskej ideológie sa premietli v mocenskej expanzii do východnej a južnej Európy.

Výsledky konferencie v Jalte (4.-11. 2. 1945 - jaltská dohoda má oficiálny názov „Prehlásenie prezidenta Spojených štátov, predsedu Rady ľudových komisárov Zväzu sovietskych socialistických republík a ministerského predsedu Veľkej Británie“), ktorej sa zúčastnili vrcholní predstavitelia ZSSR (J.V. Stalin), USA (F. D. Roosevelt) a Veľkej Británie (W. Churchill), ako aj podpis mierových zmlúv z Paríža v roku 1947 priznali ZSSR hranice v podobe, v akej sa nachádzali bezprostredne pred zahájením nemeckej agresie. Znamenalo to akceptáciu územných ziskov na úkor Poľska, Fínska a Rumunska, uznanie anexie pobaltských štátov z roku 1940, získanie Podkarpatskej

Obr. 21 – Priebeh hranice ZSSR v Európe v roku 1945

Ukrajiny od Československa zač. roku 1945. Z toho vyplýva, že len v dôsledku druhej svetovej vojny sa sovietska hranica v Európe posunula o 200-300 km na západ (po celej dĺžke od Baltského mora k Čiernemu moru). Silnel tlak na Turecko v záujme revízie štatútu „Úžin“ (Bospor a Dardanely – snaha o revíziu konvencie z Montreaux), na Irán (Moskva podporila založenie komunistickej strany, na severe podporila vznik Azerbajdžanskej a Kurdskej republiky). V strednej Ázii anektoval ZSSR republiku Tannu Tuva, na Ďalekom východe získal na základe jaltských dohôd od Japonska južný Sachalin a Kurilské ostrovy, od Číny prístup do prístavov v Žltom mori a majetkové práva k východočínskej a juhomandžuskej železnici. V oblasti Stredozemného mora sa neúspešne uchádzal o poručenecký mandát nad Líbyou a žiadal vojenské základne na Dodekanézskych ostrovoch. Vo vzťahu k Nórsku žiadal postúpenie Medvedieho ostrova a právo na vojenské základne na Špicbergoch, v roku 1946 vrátil Dánsku ostrov Bornholm. Rozsah sovietskych nárokov a spôsob ich vymáhania urýchlil cestu ku konfrontačnej politike studenej vojny (Plechanovová-Fidler, 1997).

Sovietska politika voči krajinám východnej Európy bola dôkazom rastúceho tlaku, ktorý sa koncentroval na všetky štáty medzi Baltským a Čiernym morom. Sovietska snaha presadzovať svoju moc a zriaďovať bábkové režimy bola v rozpore so záväzkami obsah-

Obr. 22 – Východný blok

nutými v jaltskej Deklarácii o oslobodenej Európe, ktorá hovorila o pomoci pri ustanovení demokraticky zvolených vlád zo strany spojencov. ZSSR trval na tom, že vo východnej Európe presadí novú politickú štruktúru v zmysle Stalinovho vyjadrenia:

J. V. Stalin:

„KTO OKUPUJE URČITÉ ÚZEMIA, NASTOLUJE SVOJ SPOLOČENSKÝ SYSTÉM. KAŽDÝ ROZŠIRUJE SVOJ VLASTNÝ SYSTÉM TAK ĎALEKO, AKO ĎALEKO DOSIAHNE JEHO ARMÁDA. NEMŮŽE TO BYŤ INAK“
(Džila, 1969).

Prejav J. V. Stalina vo februári 1946 hovoril o nutnosti výstavby zbrojného priemyslu a o nevyhnutnosti konfliktu medzi kapitalizmom a socializmom. Zdôraznil potrebu rýchlej hospodárskej obnovy krajiny v záujme pripravenosti na tento konflikt (Plechanovová- Fidler, 1997). V tom istom mesiaci poslať pracovník amerického veľvyslanectva v Moskve - G. Kennan - telegram s 8000 slovami, známy ako „dlhý telegram“, v ktorom upozornil, že marxisticko-leninská ideológia zabudovala do sovietskej zahraničnej politiky podozrievavosť a nepriateľstvo voči kapitalistickému svetu. Zdôraznil, že hrozba silou je jediná cesta, ako môžu byť sovietske ambície zastavené.

Dva týždne po tom, 5. marca 1946, prijal pozvanie H. Trumana - prezidenta USA do Fultonu v Missouri britský ministerský predseda - W. Churchill. Predniesol tam prejav, v ktorom vyhlásil, že

W. Churchill:

„...NIKTO NEVIE, ČO SOVIETSKE RUSKO A JEHO MEDZINÁRODNÁ KOMUNISTICKÁ ORGANIZÁCIA MAJÚ V ZÁUJME USKUTOČNIŤ V BLÍZKEJ BUDÚCNOSTI, ČI AKÉ SÚ HRANICE- AK SÚ VÔBEC NEJAKÉ- ICH SNAHÁM O EXPANZIU A ZÍSKANIE ĎALŠÍCH STÚPENCOV... OD ŠTETÍNA NA BALTE K TERSTU NA JADRANSKOM MORI SA ZNIESLA NAPRIEČ KONTINENTOM ŽELEZNÁ OPONA.... NEVERÍM, ŽE SI SOVIETSKE RUSKO PRAJE VOJNU. ČO SI PRAJE, SÚ PLODY VOJNY A NEKONEČNÉ ROZPÍNANIE SVOJEJ MOCI A SVOJHO UČENIA...“
(cit. podľa Havighurst, 1985).

Tabuľka č. 2: Rozdelenie Marshallovoho plánu

Krajina	Suma v mil. dolárov	Vyjadrenie v percentách
Veľká Británia	3 176	24,5 %
Francúzsko	2 706	20,9 %
Taliansko	1 474	11,4 %
Západné Nemecko	1 389	10,7 %
Holandsko	1 079	8,3 %
Grécko	694	5,4 %
Rakúsko	677	5,2 %
Belgicko, Luxembursko	556	4,3 %
Dánsko	271	2,1 %
Nórsko	254	2,0 %
Turecko	221	1,7 %
Írsko	146	1,1 %
Švédsko	107	0,8 %
Portugalsko	50	0,4 %
Island	29	0,2 %

Zdroj: Price, H.B., *The Marshall Plan and Its Meaning*, Ithaca, 1955, s. 122. In: LUŇÁK, P. 1997. *Západ. Spojené štáty a Západná Európa ve studené válce*. Praha, ISBN:80-85983-29-X, str. 87

Americký prezident H. Truman na základe vývoja medzinárodnej situácie prijal strategické rozhodnutie, ktoré malo zásadný význam pre vývoj medzinárodného poriadku. Na zasadnutí oboch komôr Kongresu, 12. marca 1947, vyhlásil „Trumanovu doktrínu“, (známa ako „doktrína zadržovania komunizmu“), ktorou USA prevzali časovo neobmedzený vojenský i hospodársky záväzok ochraňovať demokraciu na celom svete. *„Domnievam sa, že Spojené štáty musia podporovať slobodné národy, ktoré sa bránia zotročeniu, ktoré im hrozí od ozbrojených menších alebo pod tlakom zvonku“* (text prejavu: Public Papers of the President of the United States: Harry S. Truman 1945-1953, Washington D. C. 1961-1966). V praxi išlo o poskytnutie ekonomickej a finančnej pomoci Grécku a Turecku v záujme politickej a hospodárskej stability. Význam Trumanovej doktríny spočíva v nadobudnutí presvedčenia, že USA sa musia ujať vedúcej úlohy v „slobodnom svete“, v záujme zastavenia rozširovania komunistickej moci. Podľa verejných prieskumov súhlasilo s myšlienkou trvalého vojenského zväzku s demokratickou (rozumej západnou) Európou 81 % obyvateľov USA (Johnson, 1997).

Ďalším kľúčovým pilierom budovania transatlantických vzťahov sa stáva Marshallov plán, prednesený ministrom zahraničných vecí Georgom Marshallom 5. júna 1947 na Harvardskej univerzite.

Pôvodným zámerom bolo, aby celá Európa, vrátane Sovietskeho zväzu, spolupracovala na obnove kontinentu z príspevkami amerických peňazí. J.V. Stalin návrh odmietol a nepripustil jeho prijatie Československom, Poľskom a Juhosláviou, ktoré mali o program záujem. 16 krajín západnej, severnej a južnej Európy prejavilo záujem o Marshallov plán. H. Truman predložil Kongresu 19. decembra 1947 návrh Programu európskej hospodárskej obnovy, ktorý počítal s výdavkami vo výške 17 mld dolárov. Hoci existovala v USA opozícia voči takémuto návrhu, ZSSR svojou podporou komunistického prevratu v Československu vo februári 1948 prispel významne k tomu, že Kongres nakoniec návrh na zahraničnú pomoc schválil. Do roku 1952, kedy program skončil, poskytli USA európskym štátom vyše 13 mld USD.

Z dlhodobého hľadiska bola pomoc na obnovu európskych hospodárstiev veľmi dôležitá, z krátkodobého a strednodobého hľadiska však bolo potrebné garantovať bezpečnosť formujúcich sa krehkých liberálnych demokracií pred sovietskou rozpínavosťou a podvracaním. Túto úlohu mohla zabezpečiť len trvalá americká vojenská prítomnosť. Blokáda Berlína upozornila prezidenta H. Trumana na nepomer medzi západnými pozemnými silami a stabilnou dva a pol miliónovou sovietskou armádou disponujúcou ohromnou

delostreleckou a obrnenou technikou. Hlavným cieľom americkej politiky sa v druhej polovici roku 1948 stal vznik Spolkovej republiky Nemecko (tzv. západné Nemecko) a založenie trvalého vojenského zväzku západného sveta.

V júli 1948 začali vyjednávania medzi USA, Kanadou a štátmi Bruselskej zmluvy. Severoatlantická zmluva o kolektívnej obrane bola podpísaná 4.4.1949 (USA, Kanada, Veľká Británia, Island, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Portugalsko, Nórsko; Grécko a Turecko sa pripojili v roku 1952; Spolková republika Nemecko v roku 1955). Pôvodným účelom tohto zväzku bolo podľa článku 5 Washingtonskej zmluvy prísť napomoc napadnutému spojencovi. USA sa tým zaviazali k obrane západnej Európy. Severoamerickí spojenci rozmiestnili veľký počet ozbrojených síl na európskej pôde. Od prvých dní Aliancie tieto sily zohrávajú životne dôležitú úlohu v bezpečnosti Európy – úlohu, ktorá stojí v centre koncepcie transatlantickej bezpečnosti a ktorá je nepostrádateľným pilierom Aliancie. Prvým najvyšším veliteľom spojených ozbrojených síl v rokoch 1950-1952 bol generál D. Eisenhower.

K prvej vojenskej konfrontácii medzi bývalými spojencami došlo kvôli zablokovaniu prístupových ciest do Berlína zo strany Sovietskeho zväzu po zlúčení troch západných zón (americkej, britskej a francúzskej) a zavedení novej nemeckej meny (18.6. 1948). Následne, do ukončenia blokády, musel byť Berlín zásobovaný prostredníctvom Američanmi zabezpečovaného leteckého mostu do 12.mája 1949 (na jar 1949 denne putovalo do Berlína 8000 ton zásob, takmer rovnaké množstvo, ako bolo pred blokádou dodávané po cestách a železniciach, čo dokumentovalo silu amerického letectva).

Na prelome februára a marca 1949 skoncipovalo americké ministerstvo zahraničných vecí a ministerstvo obrany dokument NSC 68 (National Security Council – Rada národnej bezpečnosti), ktorý vytýčil americkú zahraničnú a bezpečnostnú politiku na niekoľko dekád dopredu. Dokument navrhoval, aby USA ako najväčšia demokratická mocnosť prijali mravný, politický a ideologický záväzok k ochrane slobodných inštitúcií na celom svete a aby sa k tejto úlohe aj vyzbrojili. Dokument

uvádzal, že Sovietsky zväz venuje zbrojeniu 13,8% svojho hrubého národného produktu, kým USA len 6-7%. Dokument bol schválený v apríli 1950 a predstavoval završenie formálnej časti záväzku voči vonkajšiemu svetu. Postupne viedol k vytvoreniu aliancií a vojenských zväzkov so 47 krajinami a k výstavbe 675 námorských základní, na ktorých bolo rozmiestnených asi milión vojakov s adekvátnym množstvom leteckej a námornej techniky (Johnson, 1997).

Deklarovanie politickej spolupatričnosti západných krajín a odhodlanie spoločne vzdorovať prípadnému ohrozeniu podporilo cestu k funkčnej vojenskej organizácii. Išlo o náročný proces, ale stimulom pre jeho urýchlenie bol sovietsky jadrový výbuch v auguste 1949. Prvá jadrová skúška v prvom roku existencie NATO spôsobila doktrinálnu krízu, ktorá vyplynula z neistoty, či budú USA v záujme svojich spojencov riskovať vlastnú bezpečnosť pod eventuálnou hrozbou sovietskych jadrových zbraní (Luňák, 1997). Vojenská doktrína NATO kopírovala vojenskú doktrínu USA (NSC 68), čo sa prejavilo v zahájení mohutného konvenčného zbrojného programu ako reakcie na ukončenie jadrového monopolu USA. Po vojne v Kórei, ktorá ukázala agresívnu podstatu svetového komunizmu, prichádza ako reakcia rozšírenie americkej vojenskej prítomnosti v Európe, ako aj dovŕšenie formovania organizačnej štruktúry NATO – vznikla funkcia najvyššieho veliteľa spojeneckých síl v Európe zodpovedného za plánovanie a prípravu obrany Európy (prvý veliteľ Dwight Eisenhower). Formuje sa Najvyššie vojenské velenie aliancie v Európe (Supreme Headquarters Allied Powers Europe – SHAPE). Transformácia na vojensky a politicky integrovanú organizáciu bola dovŕšená na lisabonskom summite NATO vo februári 1952, kde bola zriadená funkcia generálneho tajomníka NATO (prvý generálny tajomník- Lionel Ismay - britský generál).

V ďalšom období sa ťažisko transatlantických vzťahov presunulo k forme efektívneho a prijateľného zapojenia Spolkovej republiky Nemecko do spoločnej európskej obrany. Vznik Severoatlantickej aliancie, jej prerod do vojensko-politickej integrovanej štruktúry NATO a rozdelenie Nemecka boli prvkami, ktoré predstavovali základ nového transatlantického medzištátneho systému.

Hlavnou dilemou pre každú európsku vládu v čase rokovania o podobe transatlantického bezpečnostného zväzku bolo zladenie úsilia o upevnenie bezpečnostných záväzkov USA pri zachovaní svojej vlastnej nezávislosti, ktoré pretrvalo po celé obdobie studenej vojny.

Napätie medzi súdržnosťou Aliancie a nezávislosťou jej členov sa prejavovalo pri zvažovaní spôsobov a prostriedkov, ako dosiahnuť spoločné ciele vo vzťahu k Sovietskemu zväzu. Keď USA boli ochotné pristúpiť na určitú dohodu so ZSSR, boli európskymi štátmi obvinené, že kvôli svojim záujmom venujú menšiu pozornosť záujmom spojencov a usilujú sa o spoločnú vládu so ZSSR nad Európou. Keď USA zaujali razantný a nekompromisný postoj, boli zo strany európskych štátov obvinené, že ohrozujú mier a stabilitu.

Rozhodnutia, ktoré boli v NATO prijaté, boli ovplyvňované záujmami a hodnotami členských štátov. Niektoré rozhodnutia o prijatí jednotlivých štátov boli motivované v prvom rade geopolitickými záujmami (členstvo Portugalska v období vlády diktátora Antónia Salazara, Grécko, Turecko – kľúčovou bola geografická poloha týchto štátov). To neznamena, že členské štáty budú rešpektovať nedemokratický vývoj. Trvalou súčasťou transatlantického vzťahu sú hodnoty slobody a demokracie. Členské štáty sa Washingtonskou zmluvou zaviazali k univerzálnym západným hodnotám *„chrániť slobodu, spoločné dedičstvo a kultúru svojich národov, založenú na zásadách demokracie, slobody jednotlivca a právneho poriadku“* (Luňák, 1997). Členstvo v NATO stabilizovalo demokratické režimy a stimulovalo demokratické reformy v krajinách, ktoré sa usilovali o členstvo.

Rozpory v prístupoch na oboch stranách transatlantického partnerstva

Rôznorodý vojenský a hospodársky potenciál v rámci transatlantického spoločenstva, ako aj rozdielne priority k iným častiam sveta umožnili vzniknúť európskemu anti-amerikanizmu, ktorý sa prejavoval pocitom nadradenosti nad údajne nekultúrnou Amerikou alebo odporom najmä nie-

ktorých ľavicových intelektuálov, ktorí pripisovali americkej politike imperialistické črty. Americká prítomnosť v Európe bola a je dôsledkom prania Európanov samotných. Na rozdiel od sovietskeho bloku, v ktorom boli štáty Varšavskej zmluvy vystavené jednostranným rozhodnutiam Moskvy a ich dôsledkom, bol predpokladom fungovania západného spoločenstva jeho demokratický duch, vďaka ktorému prekonala Aliancia mnohé rozpory. V dôsledku fungovania demokratických princípov spolupráca a solidarita vždy prevážili nad konfliktnými vzťahmi.

Suezská kríza v roku 1956 ukázala, že veci dôležité pre európske štáty nemusia byť dôležité pre USA. Karibská kríza na jeseň 1962 potvrdila francúzske obavy z jednostranného postupu USA v krízových situáciách. Odchod Francúzska z vojenských štruktúr NATO v marci 1966 naznačil rôzne predstavy o fungovaní Aliancie, ale bol aj potvrdením jeho demokratickej podstaty. Rokovania o obmedzení strategických zbraní medzi ZSSR a USA (SALT I) obchádzali európskych spojencov a zvýrazňovali nebezpečenstvo procesu uvoľňovania napätia medzi superveľmocami z európskeho hľadiska, keďže v USA sa ozývali hlasy o znížení počtu amerických vojakov v Európe. Pritom americká vojenská prítomnosť bola Európanmi vnímaná ako záruka bezpečnosti kontinentu a zároveň neobmedzovala pre Európanov priestor k politickému manévrovaniu. V roku 1973 na summite EHS sa členské štáty dohodli, že žiadna z európskych vlád nezačne rokovať so Spojenými štátmi bez toho, aby predtým neoslovila ostatných členov Európskeho spoločenstva.

Európania sa v zač. 70. rokov domnievali, že sa budú môcť dištancovať od dôsledkov americkej zahraničnej politiky mimo Európu. Keď 6. októbra 1973 na židovský sviatok Jom Kippur zaútočili na Izrael sýrske a egyptské jednotky vyzbrojené sovietskymi zbraňami, stanovisko USA bolo, že pomoc Izraelu je životným záujmom Západného Nemecka i ostatných spojencov v NATO. Európske štáty však oznámili, že použitie ich územia v súvislosti s pomocou Izraelu neprichádza do úvahy. Výnimkou boli len Holandsko, Portugalsko a SRN. Americká podpora naklonila víťazstvo na stranu

Izraela. Najvyšší predstaviteľ ZSSR, L. I. Brežnev, informoval 24. októbra 1973 prezidenta R. Nixona, že pravdepodobne pošle proti Izraelu sovietske vojsko. V rokovaníach s Moskvou postupovali Američania rozhodne a neváhali v istom momente uviesť americké jednotky po celom svete do stavu najvyššej bojovej pohotovosti v dobe mieru pod kódovým označením DefCon III, čím demonštrovali svoje jednoznačné rozhodnutie brániť svojho spojencu v regióne. Európania sa cítili byť v situácii, keď o vypuknutí konfliktu, ktorý by sa týkal predovšetkým ich, rozhoduje niekto iný a vyzvali USA, aby rešpektovali Európu ako partnera. V Blízkovýchodnej kríze v roku 1973 sa ukázalo, že nebude v silách Európanov vyhnúť sa globálnym dôsledkom americkej zahraničnej politiky.

Grécko-turecký konflikt v podobe invázie Turecka na Cyprus ako reakcie na snahy Cyperských Grékov o pripojenie ostrova ku Grécku a následné rozdelenie ostrova na Cyperskú republiku a Severocyperskú tureckú republiku by mohlo mať omnoho väčšie rozmery, ak by obe krajiny neboli členmi NATO. Dôsledkom bolo zhoršenie americko-gréckych (Grécko vystúpilo z Aliancie a vrátilo sa v roku 1980) a americko-tureckých vzťahov (ukončenie dodávok zbraní Turecku, zrušenie dohôd o vojenskej spolupráci).

V 70. rokoch Európa sledovala viac nezávislú politiku od USA, najmä v hospodárskej oblasti. Spory sa preto týkali aj hospodárskych kontaktov európskych krajín s krajinami tzv. tretieho sveta a kontaktov USA s nimi. Keď vyšlo najavo, že SRN dodala jadrové zariadenia Brazílii a Francúzsko ich dodalo Pakistanu, USA zaviedli embargo na vývoz jadrovej technológie do oboch európskych krajín.

Rozdielne pohľady existovali aj na prostriedky vedúce k zmene represívneho politického systému v ZSSR a zbavenie jeho vonkajšej agresivity. Rešpektovanie ľudských práv ako pilier zahraničnej politiky USA za J. Cartera viedlo k snahe o vnútropolitickú liberalizáciu sovietskeho režimu, pričom Európania boli naklonení viac využívaniu multilaterálnych mechanizmov typu helsinského procesu a nie priamemu nátlaku.

Kým pre Američanov vždy existovala silná súvislosť medzi udalosťami v Európe a vo zvyšku sveta, Európania sa snažili túto súvislosť maximálne

oslabiť. Dôkazom bol prístup k ZSSR po jeho invázii do Afganistanu, kedy Američania boli odhodlaní konfrontovať Sovietov s pevnou odpoveďou celej západnej Aliancie, avšak západná Európa ne nasledovala hospodárske sankcie USA proti ZSSR. Naopak, uvoľnenie trhov využili a napr. západonemecký vývoz do ZSSR vzrástol za rok 1980 o 31%.

V 80. rokoch Európania neboli považovaní za spoľahlivých spojencov, keďže vládlo presvedčenie, že sú príliš prístupní sovietskemu vplyvu. Rozdiely sa vyskytli v otázke rozmiestnenia rakiet stredného doletu. Vďaka politickým zmenám (nástup M. Thatcherovej vo Veľkej Británii, F. Mitteranda vo Francúzsku, H. Kohla v SRN) sa podarilo dosiahnuť väčší súlad v transatlantických vzťahoch. V bezpečnostnej oblasti sa Európania snažili o udržanie transatlantického spojenia prostredníctvom rovnomerného rozloženia rizika v Aliancii rozmiestnením rakiet stredného doletu. Európania nemohli dúfať, že sa im v akomkoľvek ohľade podarí distancovať sa od USA bez ohrozenia vlastnej bezpečnosti, rovnako USA nemohli dúfať v udržanie transatlantickej solidarity, ak by nebrali do úvahy názory a obavy spojencov. Výsledky volieb v SRN (1983, 1987), Francúzsku (1981, 1986) a Veľkej Británii (1979, 1983, 1987) ukázali, že väčšina voličov si praje posilnenie súdržnosti transatlantických vzťahov.

Americké bombardovanie Líbye 15. apríla 1986, ktorej vodca M. Kaddáfí bol označený za podporovateľa medzinárodného terorizmu, ukázalo na zhodu záujmov Európanov a USA, ale na rozdielne prístupy k ich presadzovaniu. Francúzsko sa už zač. 80. rokov pokúšalo zosadiť M. Kaddáfího, avšak USA informovali Európanov len jeden deň pred začatím akcie. Francúzsko odmietlo povoliť prelety amerických lietadiel cez svoje územie. USA následne pripomenuli Francúzom dodávky amerických potravín po druhej svetovej vojne. Tri štvrtiny Francúzov súhlasili s americkým náletom na Líbyu, ale rovnaké percento podporovalo rozhodnutie nedovoliť prelet amerických lietadiel.

Rozpaky vyvolal projekt Strategickej obrannej iniciatívy (SDI), ktorý spočíval v nahradení konceptu vzájomne zaručeného zničenia konceptom „zabezpečenej obrany“. Európania sa obávali, že v prípade realizácie projektu boli USA nezasiah-

nutelné sovietskymi raketami, a tak by mohli byť v pokušení začať v Európe obmedzenú konvenčnú alebo jadrovú vojnu. SDI by tak rozdelila severoatlantický priestor na zóny nerovnakej bezpečnosti. Projekt sa ukázal ako technicky nerealizovateľný a nemal vplyv na vývoj transatlantických vzťahov.

Po nástupe M. Gorbačova sme svedkami uvoľňovania napätia v sovietsko-amerických vzťahoch. Kým v predchádzajúcom období nevyhovoval Európanom príliš tvrdý postoj voči Východu zo strany USA, zrazu čelili nebezpečenstvu prílišnej ústretovosti Američanov voči Moskve. Počas rozhovorov medzi R. Reaganom a M. Gorbačovom v Reykjavíku 11.-12. 10. 1986 americký prezident spochybnil základy transatlantickej bezpečnosti, ktoré fungovali celé desaťročia, keď pripustil vylúčenie amerických jadrových zbraní z Európy a nedotkol sa konvenčnej prevahy Východu. Potvrdilo to najväčšie obavy v Európe, ktoré nakoniec americký prezident uznal a neusiloval sa ďalej o totálne jadrové odzbrojenie.

Význam transatlantického partnerstva po skončení studenej vojny

Transatlantické partnerstvo ukázalo svoj význam pri riešení otázky zjednotenia Nemecka a USA boli nepostrádateľné pre úspešné završenie rozhovorov. Pád komunizmu, oslobodenie východnej Európy a zjednotenie Nemecka boli po štyroch dekádach optimálnym vyústením studenej vojny.

Vojna v Perzskom zálive v roku 1991, ktorá skončila oslobodením Kuvajtu, potvrdila potenciál efektívnej spolupráce medzi USA a Európou, zároveň aj skutočnosť, že Európa sama nedokáže ovplyvniť udalosti mimo Európu a ako ukázala situácia v Juhoslávii, ani v samotnej Európe.

Kríza v Juhoslávii bola považovaná za európsku záležitosť. Kríza na území Juhoslávie potvrdila, že žiadny väčší bezpečnostný problém v Európe nebude riešiteľný bez aktívnej účasti USA. Francúzsko dúfalo, že to bude prvá európska kríza, ktorú Európa vyrieši sama, napokon práve Paríž naliehal od začiatku roka 1994 na Washington, aby sa aktívne

Obr. 23

podieľal na usporiadaní krízových udalostí. Keď začiatkom 90. rokov prepukla v Bosne a Hercegovine občianska vojna, Európska únia vyslala svojich pozorovateľov na monitorovanie dodržiavania rezolúcií OSN, ale nemala politický mandát, ani vojenské sily, aby urobila viac. Jednotky OSN, rozmiestnené v teréne, boli prispôbené úlohám na udržiavanie mieru, nie na jeho presadenie. Ako sa situácia zhoršovala, NATO sa v rokoch 1992-1995 stále viac angažovalo a poskytovalo vojenskú podporu na monitorovanie a vykonávanie rezolúcií a sankcií OSN. Realizáciu mierovej zmluvy, ktorú sprostredkovali USA, zabezpečovalo 60 000 vojakov pod vedením NATO, z toho 20 000 Američanov.

V 90. rokoch administratíva prezidenta B. Clintona prijala zahraničnopolitický program, ktorý bol založený na vedúcej úlohe USA vo svetovej politike a ekonomike, na posilnení vzťahov so spojencami a podpore demokracie a slobody na celom svete. Tzv. doktrína „asertívneho multilateralizmu“ hovorila o použití sily v medzinárodnej politike len po predchádzajúcich konzultáciách v rámci medzinárodného spoločenstva.

Keď v roku 1999 eskalovalo násilie v Kosove a humanitárna kríza sa zhoršila, po zlyhaní všetkých pokusov o mierové riešenie realizovalo NATO vojenskú operáciu. Kríza odhalila nedostatky v európskych obranných spôsobilostiach, väčšinu bojových úloh uskutočňovali americké lietadlá.

V roku 1999 sa NATO a EÚ dohodli na vytvorení strategického partnerstva. V júli 2003 sa NATO a EÚ dohodli na spoločnom strategickom postupe voči oblasti západného Balkánu. Väčšinu síl pre operácie na udržiavanie mieru na západnom Balkáne pod vedením NATO poskytujú európski spojenci.

Obr. 24 – Členské štáty NATO

Vytvorenie transatlantického spoločenstva prostredníctvom NATO a líderstvo zo strany USA pôsobilo ako katalyzátor obnovy a rozvoja Európy, ktorý nasmeroval kreatívnu energiu starého kontinentu na cestu zmierenia a rekonštrukcie a vytvoril podmienky pre úspešný proces európskej integrácie. Európa, ktorá bola po stáročia politickým a hospodárskym ťažiskom sveta, sa sústredila na svoj vlastný blahobyt a prosperitu. Európa si mohla dovoliť byť do seba viac zahľadená a venovať sa predovšetkým regionálnym otázkam a USA prevzali globálnu zodpovednosť. Európa sa mohla cítiť bezpečná, pretože jej bezpečnosť sa prekrývala s bezpečnosťou USA. Takéto nerovnomerné rozdelenie úloh však nutne viedlo k novému napätiu v transatlantických vzťahoch.

Prípád Afganistanu ukazuje na problémy s nerovnomerným znášaním bremena a nebezpečenstva zo strany členských krajín. Zdráhali sa prispieť svojimi silami k riešeniu zhoršujúcej sa situácie alebo ich pripojiť k bojovým operáciám. Rezervovanosť čeliť globálnej hrozbe islamského terorizmu vyvolala pochybnosti o dôveryhodnosti NATO ako garanta bezpečnosti v Európe.

Reakcia na rusko-gruzínsku vojnu v roku 2008 ukázala nejednotnosť medzi vedúcimi členmi Aliancie, ako aj limity NATO a EÚ počas vyjednávania zaistiť, aby Rusko dodržalo svoje záväzky. Podobná situácia sa zopakovala v roku 2014 na Ukrajine, keď Rusko anektovalo Krym a podporuje

vojensky separatistické sily na východnej Ukrajine.

Západná aliancia nebola len produktom studenej vojny. Spoločne zdieľané civilizačné hodnoty a záujmy predstavovali a predstavujú nevyhnutný predpoklad transatlantickej solidarity. Po tom, čo spoločná hrozba v podobe sovietskeho komunizmu prestala existovať, objavili sa otázky týkajúce sa zmyslu transatlantickej súdržnosti. USA si uvedomovali, že mier, slobodu a demokraciu vo svete nie je možné zabezpečiť bez aktívnej účasti USA. Bolo však potrebné hľadať novú rovnováhu jednak medzi vnútornou a zahraničnou politikou, ako aj rovnováhu medzi jednotlivými časťami sveta. Európa v období po studenej vojne nezohráva tak kľúčovú úlohu z hľadiska americkej zahraničnej politiky. Meniac sa etnická štruktúra americkej spoločnosti, ale aj európskych spoločností oslabuje mýtus, že Severná Amerika je politickým a kultúrnym predĺžením Európy. Od konca 70. rokov obchodný obrat USA s tichomorskou oblasťou postupne presahuje obchodnú výmenu s ES/EÚ. Napriek tomu, hospodárske záujmy USA a EÚ budú ovplyvňovať zahraničnopolitické pohľady krajín na oboch kontinentoch. Aj keď zo strany demokraticky zmýšľajúcich politických lídrov nikto nespochybňuje význam americkej vojenskej prítomnosti v Európe, v bezpečnostnej oblasti sme svedkami intenzívnejšej snahy o väčšiu emancipáciu EÚ. Snaha EÚ bola viditeľná pri prevzatí misie NATO v bývalej Juhoslovenskej republike Macedónsko koncom marca 2003.

Neistá budúcnosť Ruska nedovoľuje pripustenie oslabenia obranyschopnosti Aliancie. Meniaca sa pozícia Veľkej Británie v európskych štruktúrach nastoľuje otázky súvisiace s jej úlohou spojencov v otázkach bezpečnosti a obrany.

Transatlantické spoločenstvo je stále najlepším prostredím pre mnohostranne výhodnú spoluprácu liberálno-demokratických krajín. Napriek tomu, že každá krajina si v nej sleduje svoje vlastné záujmy, členské krajiny sa dokázali vzájomne obmedzovať a podporiť aj v otázkach, v ktorých mali odlišné záujmy (podpora európskych spojencov pre USA pri oslobodzovaní Kuvajtu v roku 1991, americká podpora V. Británie v boji o Falklandské ostrovy v 1982, boj proti terorizmu). V prípadoch, kde nebola ochota k priamej podpore, sa často zdržali kritiky – napr. SRN a Veľká Británia počas americko-vietnamskej vojny (Luňák, 1997).

Článok 5 Washingtonskej zmluvy, teda záväzok prísť na pomoc napadnutému spojencovi, bol po prvý raz v histórii Aliancie použitý v reakcii na teroristické útoky proti USA 11. septembra 2001. Od tejto tragickej udalosti sa európski spojenci (vrátane Turecka) spolu s Kanadou usilujú pomáhať USA v boji proti terorizmu.

Transatlantické spoločenstvo sa dnes zaoberá mnohými politickými, bezpečnostnými, hospodárskymi otázkami. Hoci rozličné postoje na úrovni členských štátov prinášajú rozdielnosť názorov na mnohé témy, zmyslom NATO je umožniť konzultácie a diskusie, ktoré sledujú dosiahnutie konsenzu. Členské štáty NATO dnes spoločne pracujú na riešení mnohých bezpečnostných otázok – počínajúc mierotvorným úsilím v juhovýchodnej Európe cez stabilizáciu nových demokracií vo východnej Európe až po boj proti medzinárodnému terorizmu a prevenciu šírenia zbraní hromadného ničenia.

NATO sa usiluje o posilnenie svojho európskeho piliera budovaním účinnej Európskej bezpečnostnej a obrannej identity. Cieľom iniciatívy je podporiť EÚ v jej úsilí rozvinúť dôveryhodnú bezpečnostnú úlohu a súčasne napomôcť vytvoriť silnejší a vyváženejší transatlantický vzťah tým, že európskym spojencom umožní efektívnejšie prispievať do misí a činnosti Aliancie.

Spoločne zdieľané hrozby nebudú ohrozovať všetkých spojencov rovnakým spôsobom, preto je potrebné budovať vojenské kapacity, ktoré dokážu reagovať na parciálne výzvy a týmto spôsobom upevňovať povedomie vzájomnej spolupatričnosti.

Zmeny, ktorými prechádza NATO v poslednom období, reflektujú úsilie o ochranu záujmov väčšieho počtu členov Aliancie bez toho, aby bola negatívne ovplyvnená jej schopnosť prijímať rozhodnutia dostatočne rýchlo. Prebiehajúca transformácia je súčasťou procesu, ktorého cieľom je zvýšenie bezpečnosti členských štátov a budúcej stability a prosperity celej euroatlantickej oblasti. Vidíme zintenzívnenie úsilia adaptovať transatlantické štruktúry na výzvy dneška, aby Aliancia mohla brániť spoločné hodnoty, ako rešpektovanie demokracie, dodržiavanie ľudských práv, bojovať proti medzinárodnému terorizmu a šíreniu zbraní hromadného ničenia, vytvárať bezpečnostné mosty k Ukrajine a korektné vzťahy s Ruskom, pôsobiť ako efektívny nástroj zvládania kríz v prípade, že ostatné prostriedky boli vyčerpané (utečenecká kríza). Ide o komplexné úlohy, pre ktoré je potrebné získať podporu občanov v členských a partnerských krajinách, ktoré nie sú ochotné akceptovať politiku konfliktov a sú rozhodnuté budovať bezpečnostný systém založený na porozumení a spolupráci s cieľom zabezpečiť lepší život budúcich generácií.

Literatúra:

DJILAS, M. 1969. *Conversations with Stalin*. New York : Harcourt, Brace and World, Inc., 1969. s 90. ISBN 978-0156225915.

HAVIGHURST, A. F. 1985. Britain in Transition. In: PLECHANOVÁ, B.-FIDLER, J. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahu 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. s.62. ISBN 80-85241-79-X.

JOHNSON, P. 2000. *Dějiny amerického národa*. Praha : Academia, 2000. s. 641-644, 646, 647,648. ISBN 80-200-0799-7.

LUŇÁK, P. 1997. *Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce*. Praha : Libri, 1997. s. 87, 105, 108, 109, 110 111, 244, 246-248, 370. ISBN:80-85983-29-X.

NATO PUBLIC DIPLOMACY DIVISION. 2004. *NATO v 21. století*. s. 19. ISBN n/a.

PLECHANOVÁ, B. - FIDLER, J. 1997. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahu 1941-1995*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997. s. 60-64. ISBN 80-85241-79-X..

Public Papers of the President of the Unites States: Harry S. *Truman 1945-1953* (Washington D.C. 1961-1966) In: JOHNSON, P. 2000. *Dějiny amerického národa*. Praha : Academia, 2000. s. 178 - 179. ISBN 80-200-0799-7.

UŽITOČNÉ LINKY:

<https://www.youtube.com/watch?v=rKRntKFC0jU>
<https://www.foreignaffairs.com/articles/north-america/2009-08-10/what-read-transatlantic-relations>
<http://www.fpri.org/article/2015/05/us-security-policy-for-europe/>
<http://carnegieeurope.eu/>
<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/66178>
<http://carnegieeurope.eu/strategieurope/66369>

OTÁZKY:

1

Vymenujte piliere budovania transatlantických vzťahov!

?

6

Ktoré udalosti v období 50.-70. rokov boli vnímané rôzne na oboch stranách Atlantického oceána? Ktoré udalosti ukazujú na rôznosť prístupov USA a západoeurópskych krajín?

2

Aké ciele sledovala zahraničná politika ZSSR po druhej svetovej vojne?

?

7

Ktorá kríza potvrdila, že žiadny väčší bezpečnostný problém v Európe nebude riešiteľný bez aktívnej účasti USA? Vysvetlite dôvody.

3

Kto a v akom kontexte použil ako prvý termín „železná opona“?

?

8

Ktoré sú príklady nezhôd na riešenie bezpečnostnej situácie vo svete v transatlantickom spoločenstve v posledných 15 rokoch?

4

V čom spočíval význam Marshallovoho plánu pre transatlantické vzťahy?

?

9

Ktoré sú príklady spoločného postupu pri riešení bezpečnostných problémov vo svete?

5

Čo tvorí jadro koncepcie transatlantickej bezpečnosti?

?

10

Na riešenie ktorých bezpečnostných otázok dnes spolupracujú členské štáty NATO?

2.2 ÚČEL ALIANCIE V 21. STOROČÍ

V období po druhej svetovej vojne si mocnosti v Európe, ako aj v Severnej Amerike uvedomovali potrebu spolupráce a považovali rozpínavé tendencie ZSSR za hrozbu. Väčšina európskych mocností dodržala povojnové sľuby o zredukovaní armády a demilitarizácii, a tak sovietske tendencie viedli nielen k udržaniu, ale aj samotné navýšenie vojenskej sily nebrali na ľahkú váhu. Novo nastolené a obnovené demokratické režimy v Európe a Severnej Amerike vnímali hodnoty a ciele komunistickej strany ZSSR ako neprijateľné a obávali sa možnej agresie prípadne intervencie zo sovietskej strany. V období od roku 1947 do roku 1949 potvrdilo obavy mocností niekoľko udalostí – ohrozenie suverenity Nórska, Grécka a Turecka a politický prevrat v Československu. Dňa 4. apríla 1949 tak bola podpísaná dvanástimi štátmi z Európy a Severnej Ameriky Washingtonská zmluva zakladajúca Severoatlantickú alianciu. Zmluva bola podpísaná a schválená parlamentmi spojencov a zaväzuje ich zdieľať hrozby a zodpovednosť, ale aj výhody, vychádzajúce z kolektívnej bezpečnosti.

Aliancia má pôsobiť ako ochranca a garant slobody a bezpečnosti svojich členských štátov. Jej hlavným cieľom je zachovať mierové spolunažívanie založené na hodnotách demokracie, právneho štátu a ľudských práv. Severoatlantická aliancia (NATO) predstavuje inštitucionálnu štruktúru a podporu, ktorá zabezpečuje napĺňanie cieľov Aliancie.

Základné princípy NATO

Kolektívna bezpečnosť je najdôležitejším princípom NATO. Washingtonská zmluva sa odvoláva aj na právo štátu na individuálnu sebaobranu, ktorá je obsiahnutá v Charte OSN: „*Ak dôjde k ozbrojenému útoku proti členovi Organizácie Spojených*

Obr. 25

národov, nijaké ustanovenie tejto Charty neprekáža prirodzenému právu na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu...“ (Charta OSN, článok 51). V prípade kolektívnej obrany je najdôležitejší článok 5 Washingtonskej zmluvy: „*Zmluvné strany sa dohodli, že ozbrojený útok proti jednej alebo viacerým z nich v Európe alebo Severnej Amerike sa bude považovať za útok proti všetkým, a preto odsúhlasili, že ak nastane taký ozbrojený útok, každá z nich uplatní právo na individuálnu alebo kolektívnu obranu uznané článkom 51 Charty Spojených národov, pomôže zmluvnej strane alebo zmluvným stranám takto napadnutým tým, že bezodkladne podnikne sama a v súlade s ostatnými stranami takú akciu, akú bude považovať za potrebnú, vrátane použitia ozbrojenej sily s cieľom obnoviť a udržať bezpečnosť v severoatlantickej oblasti.*“ V zásade to znamená, že v prípade útoku na ktorýkoľvek štát Aliancie, tento štát má právo nielen na vlastnú/individuálnu obranu, ale môže požiadať aj o pomoc a vojenskú podporu zo strany Aliancie. Článok 5 Washingtonskej zmluvy bol zatiaľ použitý len jedenkrát – 11. septembra 2001, kedy teroristický útok na Spojené štáty americké bol považovaný za útok na celú Alianciu.

Historický vývoj Severoatlantickej Aliancie

Vo svojich začiatkoch NATO vzniklo ako aliancia nasmerovaná proti vojenskej, ale aj ideologickej expanzii Sovietskeho zväzu. Počas rokov svojej existencie sa aj Aliancia musela adaptovať zme-

nám, ktoré menili politickú mapu sveta. Z tohto dôvodu sme vytvorili periodizáciu, ktorá zohľadňuje účel a funkciu Aliancie v danom období:

- obdobie 1949 – 1989
- obdobie 1989 – 2001
- obdobie 2001 – 2014
- obdobie 2014 – súčasnosť

Prvé obdobie (1949 – 1989) začína samotným vznikom Aliancie a je sústredené počas studenej vojny. Reakciou bol rok 1955, kedy vzniká Varšavský pakt, ako konkurujúca vojenská aliancia. Ako už bolo spomínané, jedná sa o historickú etapu súperenia západného bloku, reprezentovaného najmä Spojenými štátmi americkými a východného bloku, kam patril Sovietsky zväz so svojimi sateľitnými štátmi. Studená vojna bola charakteristická rozdelením sveta na dva bloky, ktoré medzi sebou súperili najmä vojensky, ale aj v oblasti ideológie a ekonomiky. Pre USA aj ZSSR je to obdobie zvyšovania výdavkov na obranu, mobilizácie armád a vojenských stretov. NATO v tomto období potvrdilo opodstatnenosť svojej existencie ako protipólu východného bloku, a to niekoľkokrát. Ako príklad môžeme uviesť Kórejskú vojnu (1950 – 1953) alebo vojnu vo Vietname (1955 – 1975). Aliancia nebola aktívna len po vojenskej stránke, ale zabráňovala šíreniu komunistickej ideológie, najmä prostredníctvom šírenia vlastných hodnôt. Už v roku 1967 prijala Severoatlantická Aliancia tzv. Halmerovú doktrínu, ktorá si kládla za cieľ uvoľnenie napätia na hranici medzi západom a východom pri zachovaní adekvátnych vojenských síl. Táto doktrína odštartovala obdobie snahy o zmiernenie napätých vzťahov. V 70. rokoch predstavil nemecký kancelár Willy Brandt tzv. „Ostpolitik“, ktorá sa sústredila na zlepšenie vzťahov s krajinami východného bloku a v roku 1975 bol prijatý 35 krajinami (už aj vrátane ZSSR) Helsinský akt, ktorý si staval za cieľ podporu diskusie o ľudských právach, ako aj zvýšenie vzájomnej dôvery medzi západným a východným

blokom. V 80. rokoch 20. storočia sa vzťahy medzi západným a východným blokom vyhrtili, a to najmä vstupom ruských vojsk do Iránu v roku 1979. Ekonomická izolácia, centrálny plánový trh a požiadavka na potrebné reformy podporili zmenu, ktorá nastala v roku 1989 a následne 1991, kedy studená vojna končí rozpadom ZSSR.

Severoatlantická aliancia bola primárne vytvorená za účelom vojenskej a politickej spolupráci proti sile a ideológii Sovietskeho zväzu. Mala pôsobiť a odpovedať na hrozby, ktoré bipolárne rozdelenie sveta prinieslo. Môžeme zhodnotiť, že Aliancia bola v tomto prípade pomerne úspešná, najmä z toho dôvodu, že existoval jeden konkrétny „nepriateľ“, proti ktorému spojenci sústredili svoje sily a kapacity.

Druhé obdobie (1989 – 2001) bolo charakterizované hlavne hľadaním vlastnej identity. Rozpadom ZSSR v roku 1991 Severoatlantická aliancia stratila strategickú hrozbu a politická mapa zásadne zmenila charakter prostredníctvom dezintegračných procesov najmä v Európe. Aliancia sa začala zameriavať práve na strednú a východnú Európu a postkomunistické štáty, ktorým pomáhala pri transformácii z totalitného na demokratický režim. Podpora bola namierená nielen na integráciu do Severoatlantickej aliancie, ale aj do Európskej únie. Prísľub členstva v týchto integračných zoskupeniach sa stal hnacím motorom zmeny.

V tomto období bola Severoatlantická aliancia nútená prispôbiť svoje definície bezpečnosti v novom usporiadaní sveta. Pozornosť v bezpečnostnej oblasti bola presunutá na nové oblasti, ktorými boli najmä útlak, etnický konflikt, ekonomické problémy štátu spojené s kolapsom politického poriadku, medzinárodný terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia a štáty, ktoré neboli schopné efektívne spravovať svoje územia. Takéto štáty sa stávali miestom vzniku extrémistických a teroristických skupín, ktoré následne predstavovali hrozbu nielen pre svoje blízke okolie, ale aj širší región. V neskoršom období boli tieto štáty nazvané ako „zlyhávajúce“ a „darebácke“ štáty. Aliancia už nebola zameraná len na ochranu teritória svojich spojencov, ale skôr na operácie krízového manažmentu mimo svojho územia. Príkla-

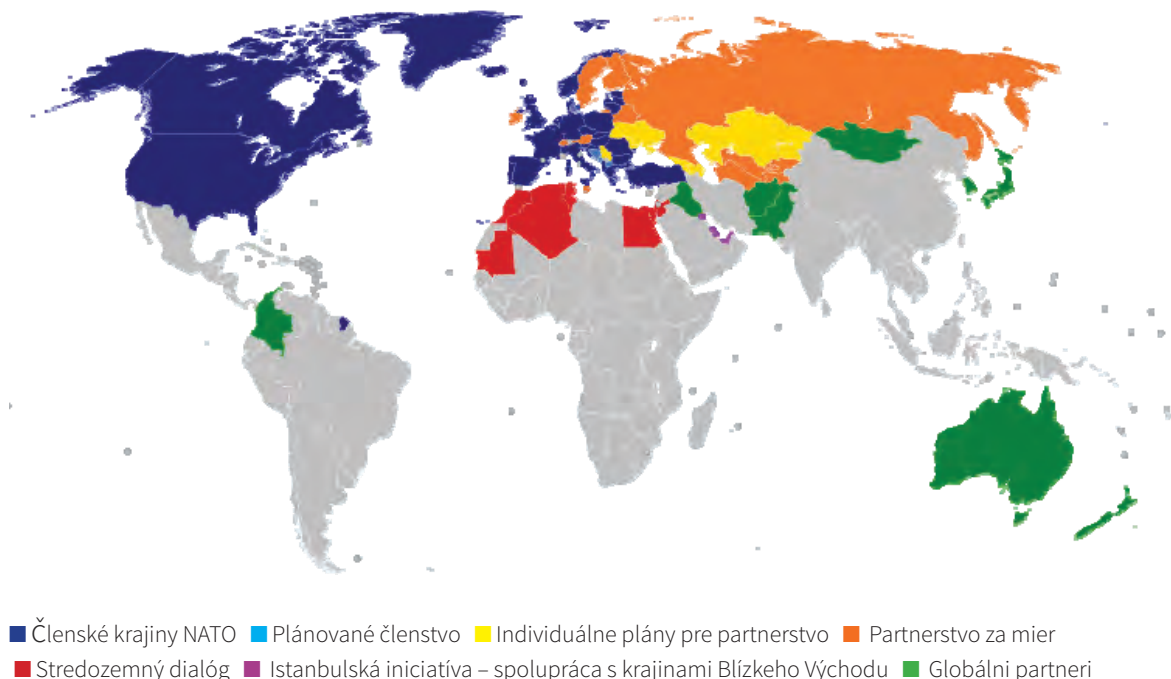
dom môžeme uviesť misie v Bosne a Hercegovine či Kosove. Severoatlantická aliancia sa stáva oveľa dynamickejšou a schopnejšou pružne reagovať na rôzne krízové situácie.

Obdobie 2001 - 2014 bolo ovplyvnené a následne aj definované teroristickými útokmi z 11. septembra 2001 na Svetové obchodné centrum a Pentagon v Spojených štátoch amerických. Predošlé obdobie transformovalo ciele Severoatlantickej aliancie z obrany voči jednému nepriateľovi na otázky nových medzinárodných hrozieb. Od roku 2001 sa za najväčšie hrozby medzinárodnej bezpečnosti považovali medzinárodný terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia a „zlyhávajúce a darebácke“ štáty. Členské štáty Aliancie si uvedomili, že politická nestabilita aj v regiónoch vzdialených ich územia môže mať vážne dôsledky pre ich vlastnú bezpečnosť. V tomto prípade teroristická skupina Al-Káida využila svoju základňu v Afganistane na exportovanie nestability prostredníctvom unesených lietadiel, ktoré sa tak stali zbraňami hromadného ničenia. Podobné útoky nasledovali v Madride v roku 2004 a v Londýne v roku 2005.

Aliancia sa v tomto období zamerala viac na dlhodobé pozemné akcie mimo svojho územia, pričom predtým uprednostňovala krátke letecké útoky. Na jeseň v roku 2001 koalícia štátov (vrátane spojencov Aliancie) vykonala vojenskú intervenciu v Afganistane. Hlavným cieľom tejto misie bolo zničiť základne Al-Káidy a zadržať čo najviac jej lídrov. Následne v decembri 2001 Bezpečnostná rada OSN autorizovala operáciu ISAF (International Security Assistance Force) za účelom stabilizovania Kábulu a jeho okolia a vytvorenia podmienok pre udržateľný mier. V roku 2003, na žiadosť afganskej vlády, prevzala Aliancia záštitu nad touto operáciou.

Severoatlantická aliancia sa opätovne musela adaptovať a reagovať na novovzniknuté bezpečnostné hrozby v medzinárodnom prostredí. Aktívnou účasťou na boji proti medzinárodnému terorizmu tak potvrdzovala svoje miesto ako dôležitého garanta mieru a bezpečnosti v medzinárodnom prostredí. Počas týchto rokov sa Severoatlantická aliancia aj naďalej rozširovala a uzatvárali sa nové partnerstvá. V roku 2002 vznikla rada pre spoluprácu medzi Severoatlantickou alianciou a Ruskom.

Obr. 26 – Mapa zobrazuje všetky aktuálne členstvá a partnerstvá NATO (https://en.wikipedia.org/wiki/Enlargement_of_NATO)

Posledné **obdobie (2014 – súčasnosť)** reagovalo na ruskú agresiu počas anexie Krymu¹ ku svojmu územiu. V rámci Severoatlantickej aliancie došlo ku zmenám voči predošlému obdobiu najmä v troch oblastiach (Ondrejcsák, 2014):

- Anexiou Krymského polostrova a agresiou voči územiu Ukrajiny, Severoatlantická aliancia si uvedomovala, že Rusko ešte stále predstavuje hrozbu pre Európu aj pre Alianciu.
- Členské štáty Aliancie neboli schopné efektívne reagovať na agresiu zo strany Ruska.
- Väčšina členských štátov Severoatlantickej aliancie nemala dostatočné schopnosti na obranu svojho územia a stredná Európa nemala strategickú infraštruktúru.

Stratou nepriateľa na východnej hranici, členské štáty Aliancie svoje obranné rozpočty znižovali. Strategické dokumenty Aliancie považovali hrozbu vojenského útoku za nízku. Následne sa jednotlivé členské štáty (najmä v strednej a východnej Európe) rozhodli zvýšiť výdavky na obranu, prípadne sa zaviazali viac ich neznižovať. Rovnako investovali do rozvoja infraštruktúry v strednej Európe a v pobaltských štátoch, najmä prostredníctvom vojenských a logistických základní. Rovnako sa zamerali na spoločné vojenské operácie, aby vojenské zložky štátov Aliancie dokázali spoločne efektívne spolupracovať. Jedno z týchto cvičení s názvom „Ground Pepper“ prebehlo vo vojenskom výcvikovom cen-

¹ V roku 2014 na Ukrajine prebehla séria občianskych protestov Euromaidan, ktorými vyjadrovali nesúhlas s proruským smerovaním krajiny a prezidentom Viktorom Janukovyčom. Rusko v tomto období vyslalo na Krym svojich vojakov a nová Krymská vláda o mesiac neskôr oznámila referendum. Hlasovaním v referende obyvateľstvo Krymu rozhodlo o pripojení Krymu k Ruskej federácii. Medzinárodné spoločenstvo platnosť tohto referenda neuznáva.

tre v Lešti. Hlavným cieľom bolo zaručiť schopnosť reakcie v prípade vojenského útoku.

Súčasný výzvy a hrozby pre Alianciu v 21. storočí

Od vzniku Severoatlantickej aliancie v roku 1949 sa bezpečnostné prostredie niekoľkokrát zmenilo. Ukrajinská kríza a Rusko ako hrozba opätovne poukázali na základný princíp fungovania Aliancie – potrebu kolektívnej obrany. Napriek tomu, od čias studenej vojny sa bezpečnostné prostredie bezprecedentne zmenilo. Severoatlantická aliancia by sa už nemala zameriavať len na tradičnú kolektívnu bezpečnosť. Organizácia sa musí adaptovať na nové tzv. nekonvenčné hrozby ako sú rôzne povstania, etnické nepokoje, globálny terorizmus a kybernetické hrozby. Svet je v súčasnosti veľmi nestabilný v mnohých regiónoch – Blízky Východ, Severná Afrika či Ukrajina. Rozhodnutie adaptovať Alianciu prebieha prostredníctvom strategických dokumentov prijímaných počas stretnutí hláv štátov a predsedov vlád na samitoch Severoatlantickej aliancie. Posledné samity sa konali v Lisabone, Chicagu, Walese a Varšave.

Lisabon

Samit NATO sa konal v roku 2010 v portugalskom Lisabone. Jedným z najdôležitejších míľnikov bolo prijatie novej strategickej koncepcie. Strategická koncepcia predstavuje základný dokument organizácie, kde sa definuje rola Aliancie v nadchádzajúcom období. Strategická koncepcia s názvom „Aktívne zapojenie, moderná obrana“ nahradila koncepciu z roku 1999, ktorá už bola pre potreby Aliancie neaktuálna. Dokument ako prvý menuje nové hrozby, ktorým Aliancia musí čeliť – šírenie zbraní hromadného ničenia, terorizmus, politický extrémizmus, obchod s drogami alebo ľuďmi, kybernetické útoky, environmentálna a energetická bezpečnosť.

Konkrétne kroky, ktoré boli prijaté na samite, sa vzťahovali napríklad aj na situáciu v Afganistane, kde členské i nečlenské krajiny Aliancie boli zapo-

jené do operácie ISAF. Afganské ozbrojené zločky mali od roku 2011 začať preberať zodpovednosť za bezpečnosť v krajine. Anders Fogh Rasmussen, generálny tajomník NATO, stanovil cieľ prevzatia zodpovednosti a ukončenia výcviku na rok 2014. Partnerské organizácie, najmä OSN a Európska únia, by sa mali aktívne podieľať na tomto procese.

V rámci tohto samitu sa konalo aj stretnutie rady NATO-Rusko za účasti prezidenta Dmitrija Medvedeva, kde opätovne potvrdili, že sa nepovažujú za protivníka a čelia rovnakým bezpečnostným hrozbám.

Chicago

Od roku 2010 sa bezpečnostné prostredie vo svete opäť zmenilo. V roku 2012 na Blízkom východe a v Severnej Amerike prebiehali nepokoje. V Líbyi prepukla občianska vojna proti vtedajšiemu autoritatívnemu režimu plukovníka Muammara Kaddáfího. Na Blízkom východe vypukli nepokoje súvisiace so stavom spoločnosti a s požiadavkou na občiansku spoločnosť a demokraciu nazývané Arabská jar. Arabská jar začala v Tunisku a šírila sa do ďalších krajín – Sýria, Jemen, Egypt, Bahrajn, Alžírsko, Irak, Jordánsko, Kuvajt, Maroko, Omán a Saudská Arábia. Okrem iného je to obdobie, v ktorom krajiny Európy a Severnej Ameriky čelili globálnej finančnej kríze.

Globálna finančná kríza priniesla ďalšie znižovanie rozpočtov obrany. Chicagsky samit priniesol nový koncept obrany, tzv. smart defense. Táto iniciatíva reagovala na toto znižovanie rozpočtov na obranu štátov Aliancie. Podporovala združovanie a zdieľanie zdrojov na obranu a lepšie nastavenie priorít tak, aby sa štáty Aliancie špecializovali na veci, v ktorých sú najlepšie. Obrana krajín Aliancie tak mohla byť opäť efektívne vykonávaná a Európa bude schopná zabezpečiť obranu vo svojom susedstve.

Wales

Samit vo Walese sa konal po vypuknutí Ukrajinskej krízy. V roku 2014 sa po niekoľkých desať-

ročiach Rusko opäť stalo nepriateľom Aliancie. Z tohto dôvodu sa samitu vo Walese zúčastnil aj ukrajinský prezident Petro Poroshenko, napriek tomu, že Ukrajina nie je členom Severoatlantickej aliancie. Vo výslednom dokumente zo samitu sa prvýkrát uvádza hrozba tzv. hybridnej vojny, ktorá je využívaná najmä zo strany Ruska. Hybridná vojna je nový typ hrozby, ktorá v sebe obsahuje konvenčnú vojnu (tradičné zbrane vojny), neobvyčajné (nové) druhy vojenských prostriedkov (formovanie nových bojových skupín, ktoré nepatria ku bežným vojenským zložkám) a kybernetické útoky. Objavením nového nepriateľa sa členské štáty Aliancie zaviazali k udržaniu alebo navýšeniu štátneho rozpočtu na obranu na 2% HDP. V spojitosti s Ruskom Aliancia odsúdila nelegálnu vojenskú intervenciu na Ukrajine a požadovala odchod ruských vojsk z teritória Ukrajiny, ako aj z pohraničného územia. Narušenie suverenity a územnej celistvosti predstavuje vážne porušenie medzinárodného práva a je vážnou výzvou euro-atlantickej bezpečnosti.

Waleský samit sa vo veľkej miere zamerlal na Rusko ako novú hrozbu. Členské štáty Aliancie sa spoločne postavili proti porušeniu medzinárodného práva zo strany Ruska. Rok 2014 bol skúškou pre Alianciu. Členské štáty si uvedomili, že musia venovať väčšiu pozornosť svojej vlastnej obrane.

Varšava

Z bezpečnostného hľadiska sa svet stáva nebezpečnejším. V júli 2016 sa opäť stretli hlavy štátov a vlád členských štátov Severoatlantickej aliancie, aby prediskutovali súčasnú bezpečnostnú situáciu. Okrem pokračujúcich nepokojov na východnej Ukrajine, Rusko stále predstavuje hrozbu pre Alianciu. Z tohto dôvodu sa rozhodli vyslať štvoro mnohonárodných práporov do Pobaltia a Poľska, kde majú pôsobiť ako odstrašenie pred potenciálnou agresiou zo strany Ruska. Rovnako odsúdili podporu separatistov na východnej Ukrajine zo strany Ruska.

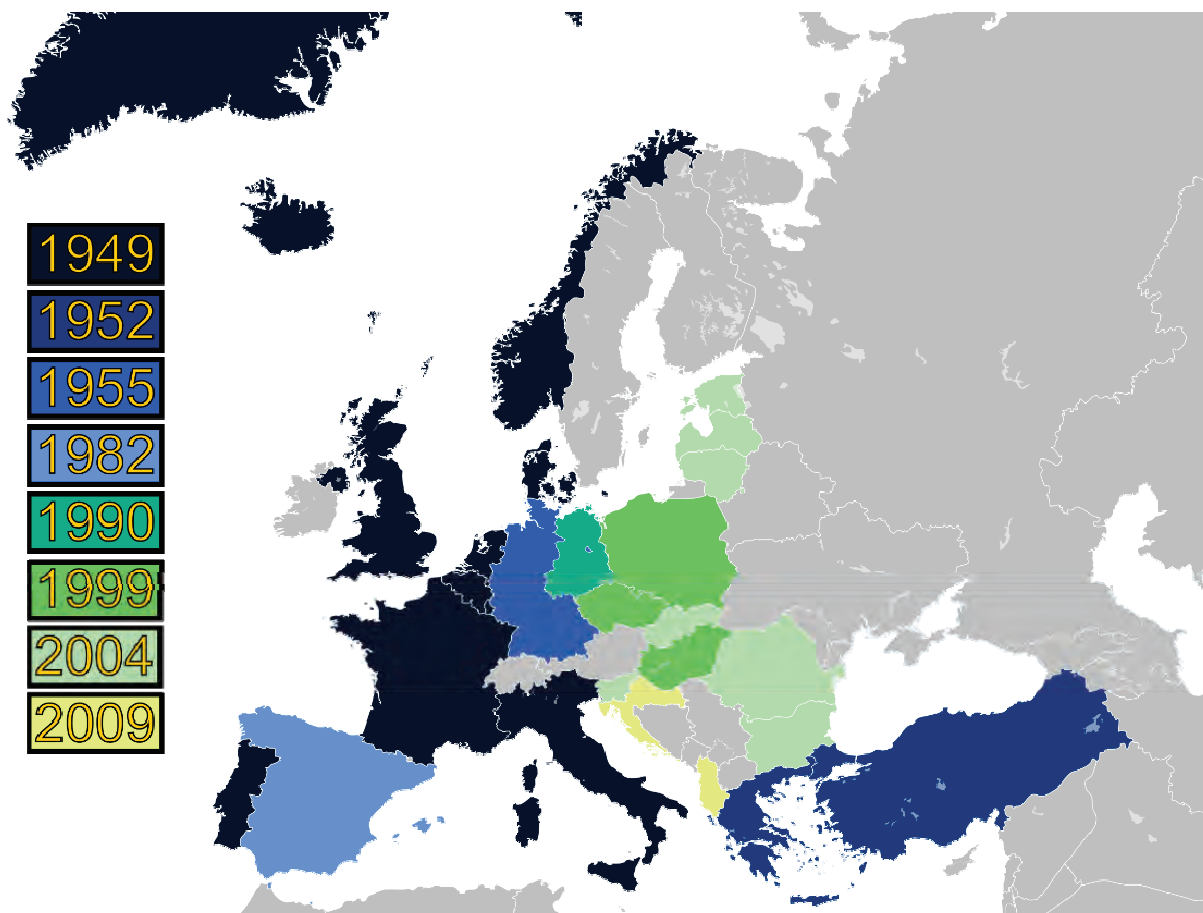
Dôležitým partnerom Severoatlantickej aliancie je Európska únia, ktorej bezpečnosť zohráva

významnú úlohu. V posledných rokoch Európska únia čelí migračnej vlne z Blízkeho východu a Afriky. Z tohto dôvodu Severoatlantická aliancia súhlasila so spustením námornej operácie v Stredozemnom mori.

Napriek tomu, že samit v Chicagu hovoril o ukončení prítomnosti vojakov Aliancie v Afga-

nistane v roku 2014, Varšavský samit predĺžil ich pôsobenie do roku 2017 (pričom financovanie afganskej armády a polície predĺžil do roku 2020). Svoju prítomnosť potvrdili aj podporou výcviku jednotiek v Iraku a zapojením lietadiel AWACS do boja proti Islamskému štátu.

Obr. 27 – Členské štáty s rokmi vstupu do Severoatlantickej aliancie (https://en.wikipedia.org/wiki/Enlargement_of_NATO)

Použitá literatúra:

NATO Handbook. 2006. Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2006. 403 s. ISBN 92-845-0178-4.

The NATO Chronicles. 2010. Brussels: Public Diplomacy Division, 2010.

THIES, W. J. 2009. *Why NATO endures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 321 s. ISBN 978-0-521-74979-4.

OTÁZKY NA DISKUSIU:

1

Kedy a z akého dôvodu vznikla Severoatlantická aliancia?

?

3

Keď sa pozriete na mapu členov Severoatlantickej aliancie, skúste identifikovať dôvody vstupu Španielska v roku 1982 (a nie v roku 1949 ako Portugalsko) do NATO a Nemeckej demokratickej republiky v roku 1990?

2

Ako sa odlišuje jej účel v období studenej vojny a v období od roku 2014? Existujú tam i spoločné znaky?

?

4

Akým najväčším hrozbám musí Severoatlantická aliancia čeliť od roku 2001?

2.3 INTEGRÁCIA SR DO NATO

Foto: TASR/PETER LENHART Obr. 28

Cesta za slobodou

Prelom 80. a 90. rokov 20. storočia priniesol výrazné zmeny v medzinárodných vzťahoch a bezpečnosti. Dochádza k rozpadu bipolárnej štruktúry sveta a ukončeniu studenej vojny, v ktorej proti sebe stáli komunistický blok pod vedením Sovietskeho zväzu a kapitalistický blok na čele so Spojenými štátmi americkými. Vývoj štátov sovietskeho bloku v oblasti politiky, bezpečnosti, ekonomiky, ale aj kultúry bol takmer pol storočia diktovaný Moskvou. Až postupné uvoľňovanie vzťahov medzi východom a západom umožnilo týmto štátom nastúpiť na cestu transformácie, ktorá viedla v konečnom dôsledku k rozpadu bipolárnej štruktúry sveta.

K štátom bývalého sovietskeho bloku patrila aj Československá socialistická republika. V ČSSR narastala nespokojnosť s nedemokratickým re-

žimom obmedzujúcim ľudské práva a občianske slobody, ktorá vyústila v novembri 1989 do nekrvavých protestov proti režimu označovaných ako Nežná revolúcia. V dôsledku Nežnej revolúcie došlo k odstráneniu komunistického režimu a v decembri 1989 bola vymenovaná nová vláda. Jej cieľom bolo nastoliť parlamentnú demokraciu a trhové hospodárstvo a dosiahnuť odchod okupačných sovietskych vojsk z československého územia. Prezident Gustáv Husák podal demisiu a na jeho poste ho nahradil Václav Havel a následne v apríli 1990 došlo k zmene názvu štátu na Česká a Slovenská federatívna republika. Definitívny rozkol s komunizmom bol potvrdený v prvých slobodných parlamentných voľbách, ktoré sa uskutočnili v júni 1990 a znamenali víťazstvo pre slobodne zmýšľajúce Občianske fórum v Česku a Verejnú protinásiliovú akciu na Slovensku.

Obdobie ČSFR

V období bezprostredne po vzniku ČSFR dochádza k viacerým zmenám v oblasti bezpečnosti. V roku 1991 zanikla Varšavská zmluva, ktorá predstavovala organizáciu kolektívnej bezpečnosti štátov sovietskeho bloku a dochádza aj k odsunu sovietskych vojsk z územia ČSFR, ktoré tu boli prítomné od invázie v roku 1968. V neposlednom rade dochádza k zániku samotného Sovietskeho zväzu a vzniku nových post-socialistických štátov.

Nová československá vláda tak stála pred otázkou, akým smerom sa bude uberať bezpečnostná politika štátu v nových geopolitických a bezpečnostných podmienkach. V prvom rade si vláda uvedomovala potrebu revidovať zákony a odstrániť z nich výrazy ako „socialistický“ či „vedúca úloha komunistickej strany“, ktoré boli charakteristické pre predchádzajúce obdobie

ČSSR. (Ušiak, 2012) Okrem modifikácie existujúcich noriem a zákonov bolo nevyhnutné prijať aj nové bezpečnostné dokumenty. V roku 1991 bola prijatá Vojenská doktrína Českej a Slovenskej federatívnej republiky, v ktorej sa štát otvorene nehlasí k žiadnemu vojenskému bloku, ale skôr sa snaží poukázať na obrannú dostatočnosť republiky a prikláňa sa k možnosti neutrality. Zároveň zdôrazňuje význam dodržiavania medzinárodných záväzkov vyplývajúcich z Charty Organizácie spojených národov ako aj zo Záverečného aktu Konferencie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe. (Vojenská doktrína ČSFR, 1991) Doktrína ale jednoznačne nevymedzuje ďalšie smerovanie štátu v oblasti bezpečnosti. Vláda v tom čase ešte iba hľadala odpoveď na otázku, akým smerom by sa bezpečnostná politika ČSFR mala uberať, pričom je možné vymedziť tri hlavné scenáre, ktoré pripadali do úvahy.

Neutralita

Neutralita predstavuje stav, kedy štát nie je súčasťou žiadneho vojenského bloku. Význam mala predovšetkým počas studenej vojny, kedy umožnila niektorým európskym štátom vyhnúť sa sovietskemu vplyvu. Bezpečnosť neutrálneho štátu buď garantujú veľmoci alebo si ju zaisťuje štát sám svojim vojenským potenciálom. V tomto prípade si ale neutralita vyžaduje silnú ekonomiku a vysoké vojenské výdavky. Aj z tohto dôvodu nepredstavovala vhodnú alternatívu pre ČSFR, ktorá len nastupovala na cestu ekonomickej transformácie. Navyše vzhľadom na umiestnenie štátu v strednej Európe by sa neutrálna ČSFR ocitla v prípade konfliktu medzi východom a západom v pozícii nárazníkovej zóny. (Ďurina, 2001)

Integrácia do západných štruktúr

V západnej Európe prebiehali integračné procesy už od polovice 20. storočia. Štáty sa postupne začleňovali do Európskych spoločenstiev a Organizácie severoatlantickej zmluvy, ktorá zastávala úlohu kolektívnej bezpečnosti. Pád bipolarity nastolil otázku rozširovania oboch organizácií smerom na východ o post-sovietske štáty s cieľom posilniť spoluprácu, stabilitu a bezpečnosť v Európe. Jednou z možností ČSFR bolo nastúpiť na cestu transformácie tak, aby splnila kritériá vstupu do týchto organizácií. Na druhej strane ale existovala aj určitá obava pred ďalšou organizáciou kolektívnej bezpečnosti vzhľadom na negatívne skúsenosti s organizáciou Varšavskej zmluvy, ktorej členom bolo Československo od roku 1955.

Most medzi východom a západom

Tretia alternatíva predpokladala pre ČSFR pozíciu mostu medzi východom a západom. Hovorilo sa o vytvorení novej bezpečnostnej organizácie, ktorá by združovala aj post-socialistické štáty strednej a východnej Európy. Malo sa tak zabrániť vzniku novej železnej opony, ktorej sa niektorí politici obávali v prípade prijatia štátov strednej a východnej Európy do Európskych spoločenstiev a NATO. Táto možnosť si vyžadovala nanovo zdefinovať a zreformovať vzťahy s Ruskou federáciou ako nástupcom ZSSR.

ÚLOHA: Vyskúšajte sa!

1

Na ktorom summite Slovensko získalo pozvánku do NATO?

- a) Madridský summit
- b) Washingtonský summit
- c) Pražský summit
- d) Istanbulský summit

?

3

Kto bol na čele vlády počas vstupu Slovenska do NATO?

- a) Mikuláš Dzurinda
- a) Iveta Radičová
- a) Vladimír Mečiar
- a) Róbert Fico

2

Kedy vstúpilo Slovensko do NATO?

- a) 19.1.2004
- b) 29.3.2004
- c) 1.5.2004
- d) 28.6.2004

?

4

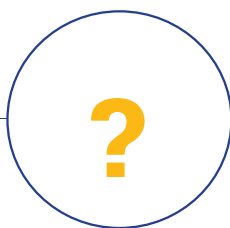
Ktorý orgán zastupuje záujmy SR pri NATO?

- a) stála delegácia
- b) vysoký predstaviteľ
- c) premiér
- d) osobitná misia

5

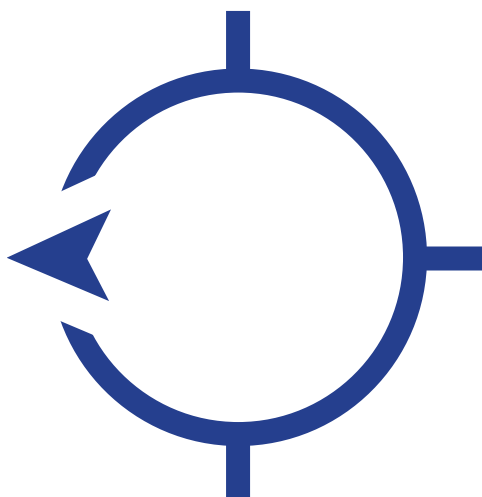
Akú časť HDP sa Slovensko ako členský štát NATO zaviazalo vyčleniť na obranu?

- a) 1,1%
- b) 1,5%
- c) 2%
- d) 2,5%

6

V ktorej misii má Slovensko aktuálne v roku 2016 vyslaných vojakov?

- a) ISAF
- b) KFOR
- c) Active Endeavour
- d) Resolute Support

ČSFR sa napokon rozhodla nastúpiť na cestu už prebiehajúcej integrácie v euroatlantickom priestore. Rozhodnutie obrátiť sa pri zaisťovaní svojej bezpečnosti na západ súviselo v prvom rade s negatívnou historickou skúsenosťou z obdobia, keď bol garantom bezpečnosti Československa Sovietsky zväz. Zároveň si politické elity uvedomovali výrazné ekonomické zaostávanie za západnými krajinami v dôsledku centrálne plánovaného hospodárstva, a preto sa cesta ekonomickej liberalizácie, otvoreného trhu a prozápadnej integrácie ukazovala ako najvhodnejšia alternatíva pre posilnenie prosperity, bezpečnosti a zlepšenie životnej úrovne. Bolo ale otázne, ako prijme verejnosť skutočnosť, že sa štát usiluje o integráciu do transatlantickej organizácie, ktorej hybnou silou sú Spojené štáty americké, pričom práve USA boli ideologickým nepriateľom sovietskeho bloku, kam ešte donedávna patrilo aj Československo.

Spojené štáty ale vyšli zo studenej vojny ako najsilnejší štát sveta, a preto jedine systém kolektívnej bezpečnosti pod záštitou USA ponúkal ČSFR také bezpečnostné záruky ako žiaden iný štát alebo zoskupenie. Štát musel v prvom rade myslieť na zaisťovanie svojho vlastného prežitia, ochranu suverenity a svojich životných záujmov, a práve tieto záruky ponúkala kolektívna bezpečnosť v rámci NATO, ktorá bola vnímaná ako najefektívnejšia bezpečnostná organizácia v euroatlantickom priestore. (Čurda, Zatlakaj, 2003) Vstup do európskych a transatlantických štruktúr začal byť vnímaný ako jediné racionálne riešenie pre ČSFR usilujúcu sa zaplniť bezpečnostné vákuum, ktoré vzniklo v strednej Európe po rozpade bipolárnej štruktúry.

Foto: TASR/DRAHOTÍN ŠULLA Obr. 29

Vznik SR

Zlom vo vývoji predstavuje rok 1992, kedy sa v ČSFR dostávajú do popredia snahy o zreformovanie štátu. Kým česká politická reprezentácia zastúpená Občianskou demokratickou stranou pod vedením Václava Klauza presadzovala federálne usporiadanie, na Slovensku boli predstavy o spoločnom štáte iné. V parlamentných voľbách v roku 1992 zvíťazilo na Slovensku Hnutie za demokratické Slovensko na čele s Vladimírom Mečiarom, ktorý uprednostňoval konfederáciu, ktorá by znamenala pre Slovensko viac práv a samostatnosti. (Leško, 1998) Keďže česká a slovenská politická reprezentácia sa nezhodli v otázke budúcej podoby spoločného štátu, do hry vstúpila možnosť vzniku dvoch samostatných republík.

Dňa 1. septembra 1992 prijala Slovenská národná rada Ústavu Slovenskej republiky a v novembri 1992 prijalo Federálne zhromaždenie zákon o zániku ČSFR. Uznesenie o zániku federácie vstúpilo do platnosti v noci z 31. decembra 1992 na 1. januára 1993, kedy oficiálne vznikajú dva samostatné štáty, Slovenská republika a Česká republika.

Slovensko tak stálo pred úlohou zdefinovať sa ako nový subjekt medzinárodných vzťahov, pričom muselo nanovo podstúpiť procesy súvisiace

s pôsobením štátu v medzinárodných vzťahoch. Museli sme v prvom rade vymedziť svoje bezpečnostné prostredie a záujmy a zvoliť si cestu ďalšieho smerovania štátu vrátane orientácie národnej bezpečnostnej politiky. Hoci možností bolo opäť niekoľko, vládna garnitúra deklarovala záujem pokračovať v kurze nastolenom už predchádzajúcou federatívnou republikou, a teda integrovať sa do európskych a transatlantických štruktúr.

„AK SA BUDEME DO EURÓPY INTEGROVAŤ CEZ ČESKO-SLOVENSKO A NEVYBUDUJEME SYSTÉM ZARUČUJÚCI ÚČASŤ SLOVENSKA ZA ROKOVACÍM STOLOM AKO ROVNOCENNÉMU PARTNEROVI, ODSÚDIME SA DO ÚLOHY REGIÓNU A ETNICKEJ SKUPINY, KTORÁ BUDE POSTUPNE ASIMILOVANÁ. ZABRÁNIME TOMU LEN VTEDY, KEĎ ZÍSKAME PRIESTOR V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH A MEDZINÁRODNÝCH INŠTITÚCIÁCH – TO BEZ MEDZINÁRODNEJ PRÁVNEJ SUBJEKTIVITY NIE JE MOŽNÉ.“

Vladimír Mečiar po víťazných voľbách na Slovensku v roku 1992 (in Leško, 1998)

ÚLOHA:

Priradte dátum k nasledujúcim udalostiam:

A	Pražský summit NATO	1	Február 1994
B	Zostavenie vlády na čele s M. Dzurindom	2	December 1994
C	Referendum o vstupe do NATO	3	Máj 1997
D	Profesionalizácia armády	4	Júl 1997
E	Iracká kríza	5	September 1998
F	Madridský summit NATO	6	1999
G	Revidovaná Biela kniha o obrane SR	7	Apríl 1999
H	Prijatie aktuálne platnej bezpečnostnej stratégie	8	November 2002
I	Kosovská kríza	9	2003
J	Zapojenie OS SR do operácie Resolute Support	10	September 2005
K	Washingtonský summit NATO	11	2006
L	Vstup SR do Programu Partnerstvo za mier	12	Január 2015
M	Zostavenie vlády na čele s V. Mečiarom	13	September 2016

Obdobie rokov 1993-1998

1.1.1993

Vznik SR

**Severoatlantická
rada pre
spoluprácu**

30.6.1994

**Obranná
doktrína SR**

Politická reprezentácia novovzniknutej Slovenskej republiky spočiatku deklarovala záujem začleniť sa do NATO aj EÚ. Hneď 1. januára 1993 sa Slovensko zapojilo do Severoatlantickej rady pre spoluprácu, ktorú NATO vytvorilo ako konzultačný orgán s cieľom podporiť spoluprácu so štátmi strednej a východnej Európy. (Čurda, Zatlakaj, 2003) V programovom vyhlásení vlády z roku 1994 bol vstup SR do európskych a transatlantických štruktúr vymedzený ako cieľ zahraničnej politiky štátu. (Programové..., 1994) Uvedený záujem bol potvrdený aj v Obrannej doktríne Slovenskej republiky, ktorú Národná rada SR schválila v roku 1994 a predstavuje prvý národno-bezpečnostný dokument, v ktorom sa Slovensko snaží zadefinovať ako nový aktér v medzinárodných vzťahoch. Doktrína deklaruje, že „*Slovenská republika považuje NATO za rozhodujúcu, najefektívnejšie fungujúcu bezpečnostnú štruktúru na európskom kontinente,*

9.2.1994

**Rámcový dokument
o pristúpení
k programu
Partnerstvo za mier**

**Prezenčný
dokument**

ktorá má aj transatlantickú dimenziu“ a stanovuje, že „základnou orientáciou bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky je orientácia na získanie plnohodnotného členstva v NATO“. (Obranná doktrína, 1994) Nástrojom na dosiahnutie členstva je podľa doktríny participácia na programe Partnerstvo za mier. Vláda SR už v roku 1994 podpísala Rámcový dokument o pristúpení k programu Partnerstvo za mier a predložila Prezenčný dokument, čím jasne deklarovala svoj záujem stať sa členskou krajinou NATO. Iniciatíva Partnerstvo za mier má umožniť potenciálnym členom NATO priblížiť sa štandardom Aliancie, nadviazať pevnejšie väzby na členské štáty, pomôcť im s transformáciou ozbrojených síl a zvýšiť tak ich spôsobilosť efektívne prispievať do kolektívnej bezpečnosti. Následne bol schválený Individuálny program Partnerstva za mier, ktorý štátom zapojeným do programu ponúka na výber 24 rozličných oblastí spolupráce a umožňuje im stanoviť úlohy, ktoré majú splniť počas najbližších dvoch rokov. Po uplynutí tohto obdobia dochádza k celkovému hodnoteniu aktivít jednotlivých štátov a k vypracovaniu individuálneho programu na ďalšie obdobie.

november 1995

**Individuálny
program
Partnerstva
za mier**

V roku 1997 sa Slovensko stalo členom Euroatlantickej partnerskej rady, ktorá predstavovala diskusné fórum o otázkach obranného plánovania a bezpečnosti, pričom zúčastňovať sa ho mohli aj štáty, ktoré sa o členstvo v NATO iba uchádzajú. Ďalší krok v prospech začlenenia do NATO predstavuje Základná zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci, ktorú Slovensko uzatvorilo v roku 1995 s Maďarskom. Snažilo sa tým naplniť prístupové kritérium týkajúce sa dobrých susedských vzťahov. Najvyšší ústavní činitelia SR uskutočnili niekoľko návštev v USA, kde ich americkí partneri podporili v integračnej snahe, pričom ale zdôrazňovali, že členstvo v Aliancii je výsadou, ktorú si štát musí zaslúžiť nielen svojou zahraničnou ale aj vnútroštátnou politikou. (Leško, 1998, s. 31) Týmito slovami reagovali na nepriaznivú vnútropolitickú situáciu po voľbách v roku 1994, ktorá sa napokon stala osudnou pre snahu SR začleniť sa do NATO naraz s ostatnými stredoeurópskymi štátmi.

21.6.1996

**Základné
ciele a zásady
národnej
bezpečnosti
SR**

Rozporuplné ciele v oblasti bezpečnostnej politiky štátu sú zrejme už z druhého významného dokumentu, ktorý bol prijatý počas Mečiarovej vlády, a to Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti Slovenskej republiky. Dokument bol prijatý v roku 1996, v období kedy sa Slovensko uchádzalo o členstvo v Aliancii, prebiehali rozhovory o potenciálnom vstupe a dochádzalo k implementovaniu Individuálneho programu Partnerstva za mier. Jedným z cieľov národnej bezpečnosti SR je podľa dokumentu „vytvorenie podmienok na postupnú integráciu Slovenskej republiky do transatlantických a európskych kolektívnych politických, bezpečnostných, ekonomických štruktúr a inštitúcií.“ (Zák-

ladné ciele a zásady národnej bezpečnosti, 1996) Popri tom sa tu ale uvádzajú aj iné možnosti, akým smerom sa bezpečnostná politika štátu môže uberať, pričom je zdôrazňovaná najmä potreba vybudovania nového modelu európskej bezpečnosti. Uvedený rozpor reflektuje situáciu na domácej politickej scéne, ktorá počas Mečiarovej vlády často protirečila deklarovanému transatlantickému smerovaniu zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Vláda V. Mečiara sa navyše snažila o revitalizáciu vzťahov s Ruskou federáciou, ktorá ponúkla Slovensku bezpečnostné záruky a objavili sa aj snahy o začlenenie Slovenska do Spoločenstva nezávislých štátov, organizácie združujúcej štáty bývalého Sovietskeho zväzu. Premiér sa v tomto kontexte dokonca vyjadril, že Rusko by nemalo byť vylúčené z bezpečnostných štruktúr, pretože inak hrozí opätovné rozdelenie Európy. Vyjadril obavu, že unáhlené rozširovanie NATO by mohlo viesť k novej deliacej línii a k vzniku zoskupenia Ruska, Číny a arabského sveta. (Leško, 1998, s. 49) So vstupom do NATO otvorene nesúhlasili viacerí členovia Slovenskej národnej strany a Združenia robotníkov Slovenska, ktoré boli v rokoch 1994 až 1998 vo vláde spolu s HZDS a tvrdili, že rozširovanie NATO môže viesť k destabilizácii kontinentu a Slovensko by si preto malo zachovať neutralitu.

Okrem netransparentnej bezpečnostnej politiky boli predmetom medzinárodnej kritiky aj pretrvávajúce spory medzi ústrednými orgánmi štátnej moci: prezidentom, parlamentom a vládou. Kritika sa ozývala najmä zo strany USA, ktoré so znepokojením sledovali vnútropolitický vývoj na Slovensku a vystríhali slovenskú vládu pred nedostatočnou mierou demokracie, ktorá môže v konečnom dôsledku ohroziť vstup Slovenska do NATO, keďže práve funkčná demokracia je jedným z kľúčových prístupových kritérií. Znepokojenie sa týkalo najmä štátnej kontroly médií, odmietania názorov opozície, zneužívania politickej právomoci, politického zastrašovania a obmedzovania právomocí prezidenta v prospech vlády. Reputáciu Slovenska v očiach zahraničných partnerov zhoršilo aj predloženie novely Trestného zákona, ktorá obmedzovala slobodu prejavu a zhromažďovania – princípy demokracie. V neposlednom rade Slovensko zdiskreditoval aj spôsob vyšetrovania únosu prezidentovho syna Michala Kováča mladšieho a vraždy Róberta Remiáša.

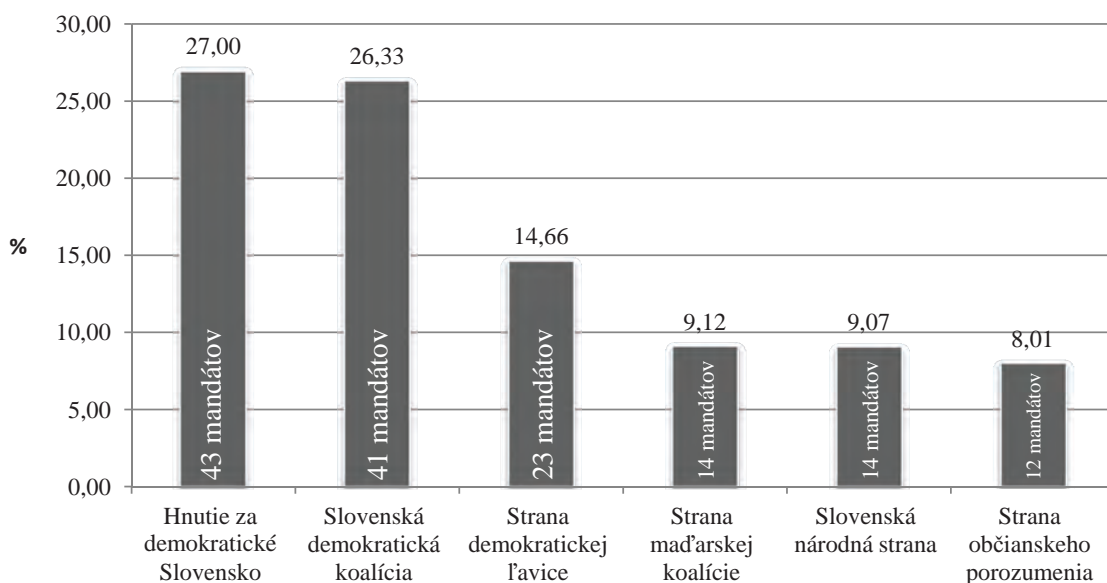
Prvý varovný signál zo zahraničia prišiel už v roku 1994, kedy americký senát schválil klauzulu, podľa ktorej mala byť prebytočná vojenská technika poskytnutá Česku, Maďarsku a Poľsku, pričom Slovensko bolo opomenuté. (Čurda, Zatlakaj, 2003) Hoci v roku 1996 Slovensko oficiálne nebolo vylúčené z prvej vlny rozširovania, ale na rozdiel od Česka, Poľska a Maďarska ani tento raz nebolo spomenuté v zákone amerického kongresu o rozširovaní NATO. Vládna garnitúra to považovala za

Referendum

prejav dvojitého metra voči štátom strednej Európy namiesto prijatia vlastnej zodpovednosti. (Leško, 1998, s. 51)

Posledným krokom v diskreditácii možnosti Slovenska vstúpiť do NATO v prvej vlne rozširovania bolo referendum, ktoré sa konalo v roku 1997, predtým ako Slovensko vôbec dostalo pozvánku. Okrem otázky „Ste za vstup SR do NATO?“ boli odhlasované aj kontroverzné otázky: „Ste za rozmiestnenie jadrových zbraní na území SR?“ a „Ste za rozmiestnenie vojenských základní na území SR?“, a to aj napriek tomu, že NATO sa vyjadrilo, že nemá záujem rozmiestniť jadrové zbrane ani vojská na území nových členských štátov. Obdobie pred referendum sprevádzala antikampaň vládnej ZRS a SNS, ktoré uprednostňovali neutralitu garantovanú Ruskom pred členstvom v Aliancii. Prezident vyhlásil referendum so štyrmi otázkami, pričom štvrtá bola iniciovaná opozíciou a týkala sa priamej voľby prezidenta. Napriek tomu boli na podnet vlády distribuované lístky iba s prvými tromi otázkami, v dôsledku čoho bolo referendum vyhlásené Ústrednou komisiou pre referendum za nezákonné a zmarené. (Čurda, Zatlakaj, 2003, s. 49) Definitívne tak zhasli šance Slovenska integrovať sa v prvej vlne, čo bolo potvrdené na Madridskom summite v júli 1997, kedy dostali pozvánku do NATO iba tri stredoeurópske krajiny: Česko, Poľsko a Maďarsko. Slovensko bolo z integračného procesu vynechané s tým, že je potrebné, aby sa najskôr vrátilo na cestu demokracie. Negatívna reakcia prišla aj z Európskej komisie a Slovensko tak bolo dočasne vylúčené aj z prvej vlny rozširovania EÚ. Nádej na zmenu predstavovali parlamentné voľby v roku 1998.

Graf 1: Výsledky parlamentných volieb v roku 1998

Zdroj: Štatistický úrad SR, 1998

ÚLOHA:

Ktoré strany nakoniec v roku 1998 zostavili koaličnú vládu? Aká bola pozícia týchto strán v otázke integrácie SR do západných bezpečnostných štruktúr?

Obdobie rokov 1998-2004

25.-26.9.1998

Parlamentné
voľby

1999

Kosovo

1999

SFOR

23.-25.4.1999

Washingtonský
summit

Podľa zahraničných partnerov budúcnosť Slovenska z hľadiska jeho členstva v európskych a transatlantických štruktúrach bude závisieť od výsledku volieb. Do čela vlády sa v roku 1998 dostal Mikuláš Dzurinda a úlohou novej vlády bolo v prvom rade stabilizovať vnútropolitickú situáciu, obnoviť dôveru zahraničných partnerov a presvedčiť ich o skutočnom záujme Slovenska stať sa plnohodnotným členom transatlantických štruktúr. Hoci nová vláda od začiatku jednoznačne deklarovala svoj cieľ vstúpiť do EÚ a NATO, podobné vyjadrenia poznali zahraniční partneri aj z predošlého obdobia. Slovenská republika preto začala robiť všetko preto, aby dokázala, že sa bude správať zodpovedne, čo sa preukázalo počas krízy v Kosove v roku 1999, kedy SR umožnila partnerom využívať slovenský vzdušný priestor.

Toto rozhodnutie bolo síce v rámci slovenskej spoločnosti vnímané veľmi kontroverzne, ale ukázalo sa ako nevyhnutné, aby SR presvedčila partnerov, že integračné snahy myslí vážne a je schopná a ochotná prevziať zodpovednosť za kolektívnu bezpečnosť. V roku 1999 Slovensko navyše vyslalo vojakov do misie SFOR v Bosne a Hercegovine.

Uvedené kroky boli v zahraničí hodnotené pozitívne a na Washingtonskom summite v roku 1999 sa Slovensko zaradilo opäť medzi seriózných kandidátov na členstvo.

ÚLOHA:

Kto povedal nasledujúce výroky? Priradte k autorovi výroku aj jeho fotografiu.

„Slovensko štyri roky stálo a to sa nedá dobehnúť za štyri mesiace. Dnes je jasné, že v apríli na summite NATO vo Washingtone žiadne ďalšie pozvánky nebudú. Slovenská republika zostáva pevná v úsilí o členstvo v NATO, čo si však vyžiada istý čas.“
(in Kmec, Korba, Ondrejcsák, 2005)

A

„Náklady na obranu Slovenska ako izolovanej krajiny budú niekoľkonásobne vyššie ako náklady na jeho obranu v rámci Severoatlantickej aliancie. Ak sa SR stane súčasťou Aliancie a Európskej únie, bude súčasťou demokratického spoločenstva národov a bude mať možnosť podieľať sa na dôležitých rozhodnutiach, ktoré sa v tomto spoločenstve budú realizovať. Ak sa doň Slovensko nedostane, zbaví sa možnosti zabezpečiť doma rýchly hospodársky a sociálny rozvoj.“ (in Leško, 1998)

B

„Nepotrebujeme NATO, my žijeme v mieri a máme svoje obranné štruktúry.“ (in Leško, 1998)

C

„V Európe nesmie padnúť druhá železná opona.“ (in Leško, 1998)

D

„Momentálne je na mape Európy čierna diera, ktorá sa volá Slovensko,“ (in Kern, 2008)

E

Slovensko je „dlhodobu neprijateľnú vinou politiky pána Mečiara. Kým pán Mečiar bude na čele Slovenska, nie je členstvo v NATO životaschopným variantom, pretože to nie je demokracia.“ (in Leško, 1998)

F

- I Tom Lantos, kongresman v USA, 1997
- II Madeleine Albright, ministerka zahraničia USA, 1997
- III Michal Kováč, prezident SR, 1997
- IV Ján Lupták, predseda vládneho ZRS, február 1997
- V Vladimír Mečiar, premiér SR, 1996
- VI Eduard Kukan, minister zahraničných vecí SR, 1999

23.-25.4.1999

Akčný plán členstva

Dzurindova vláda úspešne obnovila rokovania o vstupe do NATO a SR sa zapojila do Akčného plánu členstva, tzv. MAP. MAP predstavuje praktický nástroj prípravy na členstvo a pre štáty uchádzajúce sa o vstup do NATO predstavuje možnosť zlepšiť ich pripravenosť a schopnosť splniť prístupové kritériá. MAP bol rozčlenený do piatich kapitol: politické a ekonomické otázky, obranné a vojenské otázky, otázky zdrojov, bezpečnostné otázky a napokon právne otázky. Poukazoval na to, v ktorých oblastiach kandidátska krajina zaostáva a kde je potrebné zrealizovať reformy, aby sa štát priblížil požiadavkám NATO. Slovensko implementovalo Akčný plán členstva prostredníctvom Programu zabezpečenia prípravy SR na členstvo v NATO, tzv. PRENAME. Jeho cieľom bolo zlepšiť pripravenosť štátu v jednotlivých oblastiach MAP. Program zároveň predpokladal vypracovanie Ročných národných programov PRENAME a pravidelné hodnotenie úrovne pripravenosti SR na členstvo na spoločných rokovaníach s členskými štátmi vo formáte 19+1. (Kmec, Korba, Ondrejcsák, 2005, s. 90)

9.6.1999

PRENAME

6.10.1999

NP PRENAME

26.7.2000

Garrettova správa

V prípade Slovenska sa ukázala ako nepostačujúca predovšetkým reforma Armády SR a systému bezpečnosti a obrany, ktorá sa stala predmetom zahraničnej kritiky a ohrozovala šance štátu vstúpiť do NATO. Na nedostatočnú transformáciu bezpečnostného a obranného sektora poukázala Garrettova správa o komplexnom stave ozbrojených síl SR publikovaná v roku 2000. V dôsledku kritiky bolo potrebné prijať nové dokumenty, ktoré by reflektovali novú zahranično-bezpečnostnú orientáciu štátu a umožnili by dokončiť reformu Armády SR.

23.2.2001

Novela ústavy SR

Prvým významným krokom bola novelizácia ústavy v roku 2001, ktorá umožňuje štátu vstúpiť do NATO bez vyhlásenia referenda. V článku 7, odseku 3 prvej hlavy sa uvádza, že „*Slovenská republika sa môže s cieľom zachovať mier, bezpečnosť a demokratický poriadok za podmienok ustanovených medzinárodnou zmluvou zaradiť do organizácie vzájomnej kolektívnej bezpečnosti.*“ (Ústava SR, 1992) Po prijatí novely Ústavy SR nasledovalo schválenie troch koncepčných dokumentov: Bezpečnostná stratégia SR, Obranná stratégia SR a Vojenská stratégia SR.

27.3.2001

Bezpečnostná stratégia

Bezpečnostná stratégia nahradila dokument Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti SR a predstavuje významný pokrok na ceste integrácie. Plnohodnotné členstvo SR v Severoatlantickej aliancii je v stratégii zaradené medzi životné záujmy SR a je označené za „*optimálny variant získania efektívnych bezpečnostných záruk*“. Samotnú Alianciu považuje SR za „*rozhodujúci faktor zaručenia bezpečnosti, stability a prosperity v Európe, ako aj v celom euroatlantickom priestore*“. Vzhľadom na prípravu na členstvo SR vyjadřila v dokumente

25.5.2001

Obranná stratégia

vôľu uskutočniť „*reformu svojich ozbrojených síl, ktoré svojim charakterom, zložením, systémom riadenia a velenia, výcviku a výchovy budú postupne interoperabilné s ozbrojenými silami členských štátov Severoatlantickej aliancie.*“ Stratégia ďalej uvádza, že „*ozbrojené sily musia zvýšiť svoju pripravenosť na medzinárodnú vojenskú spoluprácu v súlade s integračnými záujmami SR. Strategickým zámerom je vybudovať primerane vyzbrojené a dobre vycvičené ozbrojené sily schopné zabezpečiť obranu štátu a plniť jeho medzinárodné záväzky a dohody.*“ Vláda tu taktiež deklaruje, že „*počas prístupového procesu sa Slovenská republika a jej ozbrojené sily budú komplexne pripravovať na vstup do politických a vojenských štruktúr Severoatlantickej aliancie*“, a to v súlade s Akčným plánom členstva. (Bezpečnostná stratégia SR, 2001) Z textu Bezpečnostnej stratégie je zrejmé, že SR sa pripravuje na členstvo v NATO a za týmto účelom chce realizovať aj reformu ozbrojených síl. Nástroje transformácie obrannej politiky a ozbrojených síl sú bližšie rozpracované v dvoch ďalších sektorových stratégiách.

Prvou je obranná stratégia SR, ktorá vymedzuje základnú orientáciu obrannej politiky štátu v rámci príprav na vstup do Aliancie. Cieľom obrannej politiky je nielen zaistiť obranu SR vlastnými prostriedkami, ale zabezpečiť aj „*včasné plnenie politicko-vojenských kritérií pre vstup Slovenskej republiky do Severoatlantickej aliancie a vytvoriť predpoklady na budúce efektívne pôsobenie Slovenskej republiky a jej ozbrojených síl v koalícnej obrane v rámci Severoatlantickej aliancie*“ Za týmto účelom chce SR pokračovať v reforme obrannej politiky štátu tak, aby bola kompatibilná so systémom obrany členských štátov NATO a zvýšiť interoperabilitu ozbrojených síl SR s ozbrojenými silami členských štátov. SR má záujem na posilnení schopnosti ozbrojených síl efektívne prispievať ku kolektívnej obrane a aktívne sa zapájať do operácií na podporu mieru pod vedením NATO. (Obranná stratégia SR, 2001) Obranná stratégia sa zameriava na dokončenie transformácie obrannej politiky štátu a Armády SR s cieľom prispôbiť sa štandardom Aliancie a stať sa jej plnohodnotným členom.

25.10.2001

Vojenská stratégia

Posledným koncepčným dokumentom prijatým v roku 2001 je Vojenská stratégia SR. Stratégia pripomína, že „*najvhodnejšou metódou zaručenia bezpečnosti a suverenity Slovenskej republiky je metóda kolektívneho systému obrany. Za najlepší výber a najvhodnejšiu organizáciu na dosiahnutie uvedených zámerov sa považuje NATO.*“ Vojenská stratégia sa zameriava na prestavbu ozbrojených síl, tak aby vyhovovali potrebám štátu aj požiadavkám Aliancie z hľadiska ich spôsobilostí, výcviku, štruktúry a pripravenosti. Prioritou je vyššia miera profe-

sionalizácie a „modernizácia ozbrojených síl s cieľom prispievať ku všetkým poslaniam aliancie“. „Strategickým cieľom smerovania ozbrojených síl je vybudovanie relatívne malých, ale vysoko kvalitných, primerane vyzbrojených a veľmi dobre vycvičených síl, schopných integrovať sa do kolektívnych obranných mechanizmov NATO“ a chrániť samostatne ako aj v spolupráci s partnermi suverenity štátu a jeho spojencov pred vojenskými aj nevojenskými ohrozeniami. (Vojenská stratégia SR, 2001) Všetky tri uvedené dokumenty jednoznačne prezentovali záujem SR vstúpiť do NATO.

2002

KFOR

V roku 2002 Aliancia pozitívne ohodnotila pokrok Slovenska v plnení jednotlivých oblastí MAP. Slovensko sa navyše zapojilo v rámci spoločného prápóra s Českou republikou do operácie KFOR v Kosove. Kladne boli v zahraničí vnímané aj parlamentné voľby, po ktorých zostavil vládu opäť M. Dzurinda a potvrdil tak vnútornú stabilitu Slovenska. V dôsledku priaznivého vývoja získala Slovenská republika na Pražskom summite v novembri 2002 pozvánku do NATO. Okrem Slovenska sa začali prístupové rokovania aj s Bulharskom, Rumunskom, Slovinskom, Litvou, Lotyšskom a Estónskom.

21.-22.11.2002

Pražský summit

Rok 2003 priniesol novú bezpečnostnú výzvu, na ktorú muselo Slovensko ako kandidátska krajina do NATO reagovať, a to Irackú krízu. Slovensko sa rozhodlo v súlade s rozhodnutím Bezpečnostnej rady OSN vyslať do Kuvajtu jednotku radiačnej, chemickej a biologickej ochrany v počte 75 vojakov, ktorí mohli vstúpiť na územie Iraku v prípade, že ten použije zbrane hromadného ničenia alebo bude existovať odôvodnené podozrenia z ich použitia. Slovensko tým preukázalo schopnosť aktívne sa podieľať na kolektívnej bezpečnosti a správať sa v súlade so záväzkami, ktoré vyplývajú členským štátom Aliancie.

2003

Iracká kríza

V roku 2003 vláda aj Národná rada SR schválili prístupenie SR do NATO a následne prezident SR Rudolf Schuster podpísal prístupovú listinu. Posledným krokom

29.3.2004

Vstup do NATO

nevyhnutným k vstupu Slovenska do NATO bola ratifikácia Prístupového protokolu všetkými členskými štátmi. Ratifikačný proces sa začal v roku 2003 a úspešne bol zavŕšený 29. marca 2004, kedy sa Slovenská republika stala plnoprávnym členom Severoatlantickej aliancie

ÚLOHA:

Rozširovanie NATO

Koľko bolo zakladajúcich štátov NATO? Vyznačte na mape modrou farbou tie, ktoré ležia v Európe. Ktoré zakladajúce štáty sú mimo európske?

1

Vyznačte na mape:

2

- a) zelenou farbou štáty, ktoré dostali pozvánku do NATO na madridskom summite v roku 1997. Kedy vstúpili do NATO?*
- b) červenou farbou štáty, ktoré pristúpili spolu so Slovenskom. V ktorom roku to bolo?*

3

Doplňte zvyšné vlny rozširovania a štáty vyznačte na mape žltou farbou.

1952: a
 1955:
 1982:
 2009: a

4

Ktoré štáty Európy nie sú členom NATO?

Odporúčaná literatúra:

ČURDA, J. – ZATLKAJ, P. 2003. *Cesta Slovenska do NATO*. Bratislava: VEDA, 2003. 156 s. ISBN 80-224-0773-9.

PETRUF, P. a kol. 2000. *Atlantická poistka*. Bratislava: Ministerstvo obrany SR, 2000. 93 s. ISBN 80-88842-37-9.

UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Použitá literatúra:

Bezpečnostná stratégia SR - 2001. In UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

ČURDA, J. – ZATLKAJ, P. 2003. *Cesta Slovenska do NATO*. Bratislava: VEDA, 2003. 156 s. ISBN 80-224-0773-9.

ĎURINA, J. 2001. *Prínosy a záväzky členstva v NATO*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001. 30 s. ISBN 80-88842-47-6.

LEŠKO, M. 1998. Príbeh sebadiskvalifikácie favorita. In BÚTORA, M., ŠEBEJ, F. (eds.) *Slovensko*

v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998. ISBN 80-88935-01-6. s. 15-80.

KERN, M. 2008. *Volby 1998 neodviali Mečiara ďaleko*. [online] SME, 26.9.2008 [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/4093993/volby-1998-neodviali-meciara-daleko.html>>

KMEC, V. – KORBA, M. – ONDREJCSÁK, R. 2005. *Transformácia NATO a bezpečnostná a obranná politika SR*. Bratislava: Centrum bezpečnostných štúdií, 2004. 154 s. ISBN 808941-82-5.

Obranná doktrína SR - 1994. In UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Obranná stratégia SR. 2001. In UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Programové vyhlásenie vlády SR od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998 [online] vlada.gov [cit. 6.10.2016] Dostupné na internete: <<http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/1163/programove-vyhlasenie-vlady-sr.html>>

Štatistický úrad SR. 1998. *Počet a podiel platných hlasov pre politické strany*. [online] [cit. 13.10.2016] Dostupné na internete: <<http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr1998/results/tab2.jsp.htm>>

UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej*

republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Ústava Slovenskej republiky. [online] vlada.gov, 1.9.1992 [cit. 6.10.2016] Dostupné na internete: <<http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/data/files/6486.pdf>>

Vojenská doktrína ČSFR. 1991. [online] Ministerstvo obrany ČR, 20.3.1991 [cit. 6.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.mocr.army.cz/images/Bilakniha/CSD/1991%20Vojenska%20doktrina%20CSFR.pdf>>

Vojenská stratégia - 2001. In UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti Slovenskej Republiky. [online] Národná Rada SR, 23.04.1996 [cit. 6.10.2016] Dostupné na internete: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=22424&file-Name=nav_0424.pdf&ext=pdf>

OTÁZKY:

1

Aké existovali alternatívy k vstupu SR do NATO?

4

Prečo bol vytvorený program Partnerstvo za mier?

2

Prečo bola SR vylúčená z rozširovania v roku 1999?

5

Aké boli argumenty zástancov a odporcov reakcie Slovenska na krízu v Kosove?

3

Predstavuje v súčasnosti neutralita možnú alternatívu pre SR?

6

Ako by malo NATO postupovať v otázke rozširovania?

UŽITOČNÉ LINKY:

https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/slovensko_v_nato-cesta_slovenska_do_nato

<http://www.mosr.sk/vstup-do-nato/?mnu=288>

<http://cenaa.org/analysis/wp-content/uploads/2014/01/SK-EU-NATO-UN.pdf>

2.4 BEZPEČNOSTNÁ POLITIKA SR

AKO ČLENSKÉHO ŠTÁTU NATO

Obr. 31 – Logo NATO

Vstupom do NATO sa Slovenská republika začlenila do euroatlantického bezpečnostného prostredia. Slovensku sa podarilo prekonať medzinárodnú izoláciu z obdobia vlády V. Mečiara, dobehnúť zaostávajúcu transformáciu a stali sme sa súčasťou zoskupenia štátov so značným mocenským, ekonomickým a vojenským potenciálom. Slovensko svojim členstvom v NATO získalo možnosť ovplyvňovať vývoj globálneho bezpečnostného prostredia, spolupodieľať sa na rozhodovaní v oblasti medzinárodnej bezpečnosti a presadzovať svoje záujmy na medzinárodnej scéne. Členstvom v NATO sme získali bezpečnostné garancie v podobe solidarity a kolektívnej obrany v rámci organizácie, v ktorej je útok na jednu zmluvnú stranu vnímaný ako útok na všetkých.

Z členstva nám ale vyplývajú aj určité záväzky a povinnosti. Bezpečnostná politika štátu sa zmenila z individuálnej na kolektívnu a Slovensko muselo prijať zodpovednosť za medzinárodnú bezpečnosť. Od Slovenska sa očakáva, že bude vedieť zaujať postoj k daniu vo svete a zároveň ako členský štát čelíme novým výzvam a ohrozeniam, ktoré nemajú individuálny charakter (Kmec, Korba, Ondrejcsák, 2005), ale na ich riešenie je nevyhnutná koordinácia v rámci NATO. Bezpečnosť už nie je vnímaná iba ako ochrana svojho vlastného územia a suverenity, ale je spätá s bezpečnosťou spojencov a ochranou záujmov Aliancie. Zmenenému bezpečnostnému prostrediu bolo potrebné prispôbiť aj bezpečnostnú politiku štátu, nanovo zadefinovať výzvy, riziká a ohrozenia, ako aj

bezpečnostné záujmy štátu, keďže jeden zo životných záujmov SR definovaných v stratégii z roku 2001 sa vstupom do NATO naplnil.

V roku 2005 došlo k aktualizácii strategických dokumentov a bola prijatá nová Bezpečnostná stratégia SR a Obranná stratégia SR, ktoré nahradili dokumenty z roku 2001. Bezpečnostná stratégia reaguje na skutočnosť, že členstvom v NATO sa zmenilo bezpečnostné postavenie Slovenska, zvýšila sa úroveň bezpečnostných garancií prostredníctvom spojeneckých zmlúv a narástla miera zodpovednosti Slovenska za mier a stabilitu vo svete. Členstvo v NATO, ako aj v ostatných medzinárodných bezpečnostných organizáciách, je v stratégii zaradené medzi nástroje bezpečnostnej politiky štátu. Postoj SR k transatlantickej spolupráci približuje predovšetkým článok 68: *„Členstvo v NATO predstavuje pre SR garantovanú bezpečnosť a nástroj presadzovania jej bezpečnostných záujmov. SR bude presadzovať, aby NATO zostalo hlavnou platformou pre rozvoj multilaterálnej a bilaterálnej spolupráce v bezpečnostnej a vojenskej oblasti v euroatlantickom priestore. SR sa bude usilovať o to, aby NATO bolo hlavným fórom transatlantického dialógu, politickej a bezpečnostnej spolupráce medzi európskymi a severoamerickými členmi Aliancie, aby sa zachovala jej vnútorná jednota a vzájomná solidarita jej členov. SR podporí transformáciu a adaptáciu NATO na nové druhy hrozieb a výziev. Bude reformovať a budovať svoj bezpečnostný systém tak, aby SR prispievala k rozvoju požadovaných spôsobilostí NATO vrátane zapájania sa do misí a operácií Aliancie mimo te-*

ritória jej členských krajín. SR bude naďalej vnímať rozširovanie NATO ako spôsob upevňovania zóny bezpečnosti a stability v euroatlantickom priestore.“ (Bezpečnostná stratégia SR, 2005)

Obranná stratégia reflektuje prechod od individuálnej ku kolektívnej obrane a sústreďuje sa na plnenie úloh ale aj využitie možností, ktoré Slovensku členstvo v NATO ponúka. SR sa zaväzuje vybudovať Ozbromené sily, ktoré budú schopné plniť záväzky člena NATO, prispievať k bezpečnosti svojich spo-

jencov, plniť úlohy v rámci kolektívnej ochrany spoločného vzdušného priestoru Aliancie a ktoré budú využiteľné v mnohonárodných operáciách pod vedením NATO. Slovensko sa zaväzuje posilňovať svoju obranyschopnosť a podporovať ďalší rozvoj Ozbromených síl SR v súlade so štandardmi NATO. (Obranná stratégia SR, 2005) Z obidvoch stratégií vyplýva, že Slovensko prijalo svoj diel zodpovednosti v rámci kolektívnej bezpečnosti a chce si zodpovedne plniť záväzky člena Aliancie.

ÚLOHA:

Článok 5 Washingtonskej zmluvy

Vyberte z nasledujúcich možností vynechané slová z článku 5 Severoatlantickej zmluvy a doplňte ich v správnom tvare:

1

organizácia	konfliktný	potrebný	demokratický
severný	mier	právo	všetci
ozbrojený	Charta	vyžadovaný	severoatlantický
kolektívny	partnerský	povinnosť	spoločný

Zmluvné strany sa dohodli, že útok proti jednej alebo viacerým z nich v Európe alebo Amerike sa bude považovať za útok proti, a preto odsúhlasili, že ak nastane taký ozbrojený útok, každá z nich uplatní na individuálnu alebo obranu uznané článkom 51 Spojených národov, pomôže zmluvnej strane alebo zmluvným stranám takto napadnutým tým, že bezodkladne podnikne sama a v súlade s ostatnými stranami takú akciu, akú bude považovať za, vrátane použitia ozbrojenej sily s cieľom obnoviť a udržať bezpečnosť v oblasti.

Vysvetlite, či v nasledujúcich prípadoch mohla / by mohla dotknutá strana uplatniť článok 5 Washingtonskej zmluvy a objasnite prečo:

2

- Anexia Krymu
- Napadnutie Poľska nacistickým Nemeckom
- Kybernetický útok na členský štát nečlenským štátom

PRÍNOSY ČLENSTVA V NATO

Pozitívne stránky

Negatívne stránky

Podieľanie sa na udržiavaní medzinárodného mieru.	Angažovanosť aj v oblastiach, kde SR nemá životné záujmy.
Lepšie bezpečnostné záruky v rámci kolektívnej bezpečnosti. Nie sme odkázaní iba na svoje vlastné prostriedky, ale v prípade potreby sa môžeme obrátiť na štáty Aliancie.	Štát musí byť pripravený v prípade potreby pomôcť iným a prispieť do kolektívnej bezpečnosti aj vtedy, keď nie je priamo ohrozený.
Znížilo sa riziko ozbrojeného konfliktu medzi členskými štátmi.	Nové bezpečnostné ohrozenia aj nevojenského charakteru.
Upevnenie medzinárodného postavenia a prestíže Slovenska.	Vznik nových bezpečnostných hrozieb.
Podieľanie sa na rozhodovaní v otázkach o medzinárodnej bezpečnosti.	Prijatie zodpovednosti za medzinárodnú bezpečnosť.
Skvalitnenie ozbrojených síl.	Špecializácia na vybrané oblasti.
Lepšia pozícia pri integrácii do EÚ.	
Menšie obranné výdavky. Kolektívna obrana je výhodnejšia ako obrana výlučne vlastnými prostriedkami.	Závazok udržiavať primeranú obranyschopnosť a vyčleniť na obranu 2% HDP.
Nárast priamych zahraničných investícií (s bezpečnostnými zárukami narastá dôvera investorov).	

ZÁVÄZKY ČLENSTVA V NATO

riešiť spory mierovými prostriedkami, zdržať sa použitia sily alebo hrozby silou

poskytnúť pomoc v prípade ozbrojeného útoku na členský štát

ochraňovať euroatlantické hodnoty
(demokracia, sloboda jednotlivca, zákonnosť, mier, zásady Charty OSN)

podporovať medzinárodnú hospodársku spoluprácu

rozvíjať slobodné inštitúcie, stabilitu a prosperitu štátu

udržiavať primeranú obranyschopnosť (vyčleniť 2% HDP na obranu)

nezúčastňovať sa medzinárodných dojednaní, ktoré sú v rozpore so Severoatlantickou zmluvou

ÚLOHA:

Ako by ste vyvrátili nasledujúce mýty o NATO?

1

- Na Slovensku ako členskej krajine NATO môžu byť umiestnené jadrové zbrane.
- Slovensko bolo povinné vyslať vojakov do Afganistanu.
- Pre Slovensko by bolo výhodnejšie, ak by bolo neutrálne.
- Slovensko ako člen NATO už nebude suverénny štát.
- Po vstupe do NATO muselo Slovensko zvýšiť výdavky na obranu.

Obdobie rokov 2004-2016

27.9.2005

**Bezpečnostná
stratégia SR**

23.9.2005

**Obranná stratégia
SR**

2006

**Profesionalizácia
armády**

17.6.2006

**Parlamentné
voľby**

2010

**Strategické
hodnotenie
obrany**

Od začlenenia SR do NATO v roku 2004 je bezpečnostná politika a orientácia štátu určovaná predovšetkým členstvom v tejto medzinárodnej organizácii kolektívnej bezpečnosti. S členstvom v NATO súviselo viacero reforiem, ktoré pokračovali aj po začlenení SR do Aliancie vrátane profesionalizácie Armády. Plná profesionalizácia bola predvídaná v zákone o štátnej službe profesionálnych vojakov Ozbroyených síl Slovenskej republiky z roku 2005 a dokončená bola v nasledujúcom roku. Slovensko tým naplnilo jeden z cieľov, ktoré si stanovilo v obrannej politike v súvislosti s modernizáciou nevyhnutnou pre efektívne pôsobenie v rámci NATO.

V roku 2006 prišlo k zmene na vnútropolitckej scéne, keď v parlamentných voľbách zvíťazila strana SMER – SD na čele s Róbertom Ficom, ktorý vzápätí vytvoril vládnu koalíciu so stranami SNS a ĽS – HZDS. Pri moci sa tak po ôsmich rokoch opäť ocitli Ján Slota a Vladimír Mečiar, čo vyvolalo znepokojenie v zahraničí, keďže mená obidvoch politikov sa spájali s obdobím, kedy sa Slovensko odklonilo od demokratických princípov a euroatlantického smerovania. Navyše aj R. Fico v predvolebnej kampani tvrdil, že nepodporuje výlučne proamerickú orientáciu zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátu a namiesto transatlantického modelu bezpečnosti bude presadzovať európsky model. Napokon sa ale ukázalo, že išlo o populistické reči a obávaný rozkol s transatlantizmom sa neuskutočnil. (Ušiak, 2012) Štát bol v tejto dobe už integrálnou súčasťou transatlantického bezpečnostného spoločenstva a Ficova vláda tak napokon pokračovala v procesoch, ktoré boli naštartované prijatím SR do NATO.

Po prvej Ficovej vláde nasledovalo obdobie vlády Ivety Radičovej, kedy štát musel riešiť problémy súvisiace so svetovou hospodárskou krízou. Finančné otázky sa dotkli aj bezpečnostného sektora SR, a to najmä v súvislosti s potrebou harmonizovať vyčlenené financie na obranu s ambíciami štátu v oblasti bezpečnostnej politiky. V tomto období prebehlo strategické hodnotenie obrany, ktoré poukázalo na nerovnováhu medzi úlohami Ozbroyených síl a výdavkami na obranu. Členstvom v NATO sa rozsah úloh Ozbroyených síl rozšíril o príspevky do kolektívnej obrany, účasť v operáciách medzinárodného krízového manažmentu, prispievanie do NATO Reaction Force a posilnenie ochrany vzdušného priestoru, čo vyplýva z Integrovaného systému protivzdušnej obrany NATO. Strategické hodnotenie ale ukázalo, že Ozbroyené sily kvali-

26.6.2013

**Biela kniha
o obrane**

tatívne nezodpovedajú rozsahu uvedených úloh a vyžadujú si modernizáciu, ktorá sa ale neuskutoční bez dostatočných finančných zdrojov. Pokiaľ chce Slovensko zostať dôveryhodným partnerom a spojencom, musí si plniť svoje medzinárodné záväzky zodpovedne, a preto je potrebné navýšiť zdroje na obranu. Napriek tomu, že SR sa zaviazala ako členský štát NATO vyčleniť na obranu 2% HDP, v roku 2010, kedy došlo k strategickému hodnoteniu obrany, bola úroveň výdavkov na úrovni 1,1% HDP. (Záver strategického hodnotenia..., 2011) Situácia sa nezmenila ani v nadchádzajúcich rokoch a nerovnováha medzi zdrojovým rámcom a rozsahom úloh zostala závažným problémom Ozbrojených síl SR. Hoci si Slovensko stanovilo ambíciu navýšiť rozpočet na obranu do roku 2020 na úroveň 1,6% HDP, v súčasnosti predstavujú výdavky na obranu iba 1,16% HDP.

Po predčasných parlamentných voľbách v roku 2012 sa do čela vlády dostal opäť R. Fico. Pred novou vládou stáli výzvy ako reforma bezpečnostnej a obrannej politiky, modernizácia Ozbrojených síl, vybudovanie Bezpečnostného systému SR, ale aj prijatie nových strategických dokumentov, ktoré by reflektovali aktuálne bezpečnostné prostredie. V roku 2013 bol prijatý nový dokument v oblasti bezpečnosti, Biela kniha o obrane SR. Dokument vychádza zo Záverov strategického hodnotenia obrany, opisuje súčasný stav Ozbrojených síl a obrannej politiky štátu, ako aj projekcie do budúcnosti. Obsahuje aj analýzu bezpečnostného prostredia a vymedzenie aktuálnych bezpečnostných ohrození.

Foto: MO SR - ARCHÍV Obr. 32

ÚLOHA:

Prečítajte si nasledujúci text a nájdite odpoveď na otázku pod ním.

Na Slovensku nevznikne základňa, ale styčný integračný tím NATO

Na Slovensku vznikne v roku 2016 styčný integračný tím NATO (NATO Force Integration Units). Jeho vytvorenie v Slovenskej republike a v Maďarsku odsúhlasila Severoatlantická rada na úrovni stálych predstaviteľov. Očakávame, že toto významné rozhodnutie bude jedným z predmetov nadchádzajúceho rokovania ministrov obrany členských krajín NATO.

„V tomto prípade pôjde o tím plánovačov a nie vytvorenie bojovej jednotky, či základne, ako je to niekedy nesprávne interpretované. Prítomnosť tímu NFIU vo všeobecnosti uľahčí potenciálne prijatie posíl zo strany NATO pre danú členskú krajinu. Počas mieru by podporovala plánovacie aktivity,“ uviedol minister obrany SR Martin Glváč.

Účelom NFIU je zvýšiť reakcieschopnosť Aliancie a uľahčiť nasadenie jednotiek veľmi rýchlejšie

reakcie (VTJF) a jednotiek rýchleho nasadenia (NRF). NFIU tak bude dohliadať na prípravu, koordináciu a zabezpečenie hladkého príjmu koalíčných vojsk NATO v prípade ich nasadenia na území Slovenskej republiky. Ich úlohou tiež bude koordinácia cvičení medzi Ozbrojenými silami SR a NATO.

„Styčný tím NATO na Slovensku by mal dosiahnuť počiatočnú operačnú spôsobilosť do samitu vo Varšave a plnú operačnú spôsobilosť do konca roku 2016. Sídlieť bude v kasárňach Vajnory, pričom celkovo bude v rámci neho pôsobiť 41 osôb. My personálne pokryjeme 21 pozícií a zvyšok budú tvoriť vojaci z ostatných členských krajín NATO,“ vysvetlil náčelník Generálneho štábu Ozbrojených síl SR genpor. Milan Maxim. Náklady budú hradené tak z rozpočtu rezortu obrany, ako aj z rozpočtu Severoatlantickej aliancie.

Zdroj: Ministerstvo obrany SR, 2015

Čo vyplýva z uvedeného textu?

1

- a) Na Slovensku bude od konca roka 2016 prítomná bojová jednotka NATO.
- b) Vo Vajnoroch bude nasadených 41 amerických vojakov.
- c) Úlohou styčného tímu je posilniť reakcieschopnosť NATO.
- d) Vybudovanie styčného tímu bude financované výlučne zo zdrojov Aliancie.

5.3.2016

Parlamentné voľby

Posledný medzník z hľadiska vývoja vnútornej bezpečnosti a stability štátu predstavujú parlamentné voľby, ktoré sa uskutočnili v marci 2016. Hoci na poste premiéra nedošlo k zmene, no vytvorila sa vládna koalícia pôvodne štyroch strán a do parlamentu sa dostala aj extrémne pravicová strana Ľudová strana – Naše Slovensko. Vláda bola sformovaná na pozadí meniaceho sa bezpečnostného prostredia v Európe, narastajúcej hrozby nelegálnej migrácie, teroristických útokov, či oslabovania štátov na periférii Európskej únie a Aliancie. Vo voľbách zohral úlohu aj populizmus a strach, ktorý prevládal v spoločnosti práve v súvislosti s uvedenými hrozbami, pričom ale nezanedbateľnú úlohu zohrala nedostatočná informovanosť širšej verejnosti. Vláda tak bude musieť čeliť novým bezpečnostným problémom vrátane vnútroštátnej stability a nárastu extrémistických, rasistických a populistických tendencií, ako aj skeptickým názorom voči NATO a EÚ. Jedným z prvých krokov reagovania nielen na tieto bezpečnostné výzvy je prijatie revidovanej Bielej knihy o obrane SR v septembri 2016, ktorá stanovuje novú prioritizáciu a ďalší rozvoj obrany štátu do roku 2030. Slovensko navyše ako jediné zo štátov strednej Európy nereagovalo na zmenenú bezpečnostnú situáciu v Európe v dôsledku arabskej jari či situácie na Ukrajine aktualizovaním strategických dokumentov ako spomína revidovaná Biela kniha. Jednou z výziev je preto aj prijatie novej bezpečnostnej stratégie, ktorej návrh by mal byť predložený v roku 2017.

5.3.2016

Revízia Bielej knihy o obrane SR

ÚLOHA:

S ktorým z uvedených vyjadrení sa stotožňujete a prečo?

„ĽS Naše Slovensko dôrazne odsudzuje akúkoľvek prítomnosť cudzích vojsk na Slovensku. Nechceme tu okupantov z Východu ani zo Západu! Chceme, aby bolo Slovensko neutrálne a nezávislé!“ – Ľudová Strana Naše Slovensko na výročie udalostí z augusta 1968, 2016 (ĽSNS, 2016)

*„Aj keď sme v NATO, neznamená to, že musíme mať na svojom území základne s cudzími vojakmi. Keby nás do toho niekto nútil, vyvolal by som referendum.“ – R. Fico, premiér, 2014
(in Pataj, 2015)*

*„Mám pocit, že znova nám malému národu má byť niečo nadiktované.“ – A. Danko, predseda SNS o vybudovaní základní NATO na Slovensku, 2014
(in Šnidl, 2016)*

*„KSS vníma tento akt ako zradu národných záujmov SR a bezpečnostných istôt jej občanov. [...] Niet pochýb o tom, že aj vojenské základne uvedeného typu sú zbytočnou provokáciou Ruskej federácie. Zvyšujú napätie a destabilizujú situáciu v stredoeurópskom regióne. Nejde o nič iné, ako o realizovanie zámerov arogantnej a agresívnej politiky USA, ktorá sleduje iba napĺňanie vlastných ekonomických a mocenských záujmov.“ Jalal Suleiman, podpredseda KSS o základni NATO na Slovensku, 2015
(Hlavné správy, 2015)*

*„Chápem obavy našich občanov, keďže na Slovensku máme špecifickú historickú skúsenosť so zahraničnými vojskami. Ale pokiaľ hovoríme o NATO, treba mať jasno - od roku 2004 sú naši vojaci vojakmi NATO.“ – A. Kiska, prezident SR, 2015
(in Kaplan, 2015)*

*„Sme malá krajina. Sme súčasťou veľkého celku, kde veľa dostávame, ale musíme aj dávať. Generálny tajomník mal dobrý postreh, keď povedal, že NATO, to nie je len všetci za jedného, ale aj jeden za všetkých.“ – A. Kiska, prezident SR, 2015
(TASR, 2015)*

„My sme NATO.“ – P. Gajdoš, minister obrany SR, 2016 (SITA, 2016)

SR v operáciách NATO

Doteraz vyslala Slovenská republika vojakov do siedmych operácií pod velením NATO, pričom v dvoch z nich pôsobia príslušníci Ozbrojených síl SR aj v súčasnosti. (Ministerstvo obrany SR, 2016)

AFOR (Albania Force)

Vláda SR v roku 1999 schválila vyslanie ženijnej jednotky do Albánska, kde sa 40 príslušníkov Armády SR v júni 1999 zapojilo do operácie Allied Harbour v rámci misie AFOR. Úlohou SR bola rekonštrukcia kľúčových zásobovacích ciest a výstavba a udržiavanie táborov. V auguste 1999 bola misia ukončená a jednotka sa presunula do Kosova, kde následne pôsobila v operácii KFOR.

KFOR (Kosovo Force)

Cieľom misie je prispieť k stabilite a bezpečnosti v pohraničnej oblasti medzi Kosovom, Macedónskom a Albánskom a zaistiť mierové spolužitie medzi znepriatelenými etnikami kosovských Srbov a Albáncov. Slovenská republika má dlhodobý záujem na posilnení stability na Balkáne. Do misie KFOR vyslala v septembri 1999 ženijnú jednotku, ktorá tu pôsobila do marca 2002. Následne do roku 2010 pôsobili v Kosove príslušníci Ozbrojených síl SR v rámci spoločného česko-slovenského práporu.

Hlavným poslaním slovenskej jednotky bola oprava ciest, odmínovacie práce a výstavba civilných objektov, ktoré mali slúžiť miestnym obyvateľom.

SFOR (Stabilisation Force)

SFOR predstavuje prvú operáciu pod velením NATO, v ktorej sa zúčastnilo Slovensko ešte ako člen programu Partnerstvo za mier. Príslušníci Ozbrojených síl SR pôsobili v misii od roku 1998 do roku 2004. Slovensko prispelo do misie vrtuľníkovou jednotkou v počte 21 vojakov, čo predstavuje vôbec prvé vyslanie leteckej jednotky vzdušných síl do zahraničnej mierovej misie. Cieľom misie bolo zabrániť nepokojom a ozbrojeným konfliktom v Bosne a Hercegovine. Po ukončení misie SFOR je NATO prítomné v Bosne a Hercegovine prostredníctvom misie Veliteľstvo NATO v Sarajeve.

Veliteľstvo NATO v Sarajeve

Veliteľstvo NATO v Sarajeve je aktuálne prebiehajúca misia, v ktorej pôsobí v súčasnosti jeden príslušník Ozbrojených síl SR v oblasti logistiky. Cieľom misie je pomôcť štátnym orgánom Bosny a Hercegoviny pri reforme obrannej politiky štátu a pri budovaní efektívnych ozbrojených síl tak, aby sa mohla úspešne začleniť do programu Partnerstvo za mier a dosiahnuť svoje integračné ambície. Vzhľadom na to, že aj SR nedávno prešla procesom

začleňovania do NATO, ktorý si vyžadoval reformy v bezpečnostnom a obrannom sektore, môže odovzdať Bosne a Hercegovine svoje vlastné skúsenosti.

NATO Training Mission – Irak

V období rokov 2005 až 2007 sa Ozbrojené sily SR v celkovom počte piatich príslušníkov zúčastnili na výcvikovej misii v Iraku zameranej na výcvik a podporu irackých ozbrojených síl.

ISAF (International Security Assistance Force)

Operácia ISAF bola zriadená v Afganistane v roku 2001 a od roku 2003 spadala pod hlavičku NATO. Cieľom operácie bolo v prvom rade ukončiť boje, posilniť stabilitu a bezpečnosť v Afganistane, nastoliť centrálnu vládu, ktorá bude schopná udržať poriadok v krajine a umožniť rozvoj Afganistanu. Slovenská republika pôsobila v operácii od roku 2002, až do jej ukončenia v roku 2014. Slovensko prispelo do operácie ženijnou a neskôr aj odmínovacou jednotkou a príslušníci ozbrojených síl SR sa zapájali do rekon-

štrukčných prác, pôsobili vo veliteľskom, výcvikovom a operačnom stredisku, ale aj strážnych jednotkách a zdravotníckych tímoch. V porovnaní s inými operáciami NATO sa v operácii ISAF vystriedalo dokopy najviac príslušníkov Ozbrojených síl SR.

Resolute Support

Operácia Resolute Support bola spustená 1. januára 2015 v Afganistane po ukončení operácie ISAF. Jej cieľom je podporiť spôsobilosť Afganských národných bezpečnostných síl tak, aby boli schopné efektívne reagovať na bezpečnostné výzvy. Misia sa zameriava aj na posilňovanie kapacít centrálnej vlády v snahe dosiahnuť taký stav, kedy vláda prevezme kontrolu nad poriadkom v krajine bez potreby ďalšej prítomnosti NATO. Jedná sa o nebojovú misiu, v ktorej príslušníci OS zúčastnených štátov poskytujú afganským silám poradenstvo, výcvik a asistenciu. Slováci v misii pôsobia vo veliteľských štruktúrach, poskytujú logistickú, operačnú, spravodajskú a zdravotnícku podporu, poradenstvo, výcvik a asistenciu v oblasti boja proti terorizmu a proti drogám a vykonávajú výcvik technického personálu na vrtuľníkoch.

ÚLOHA:

Doplňte do nasledujúcej mapy názov misie a roky, kedy v nej Slovensko pôsobilo.

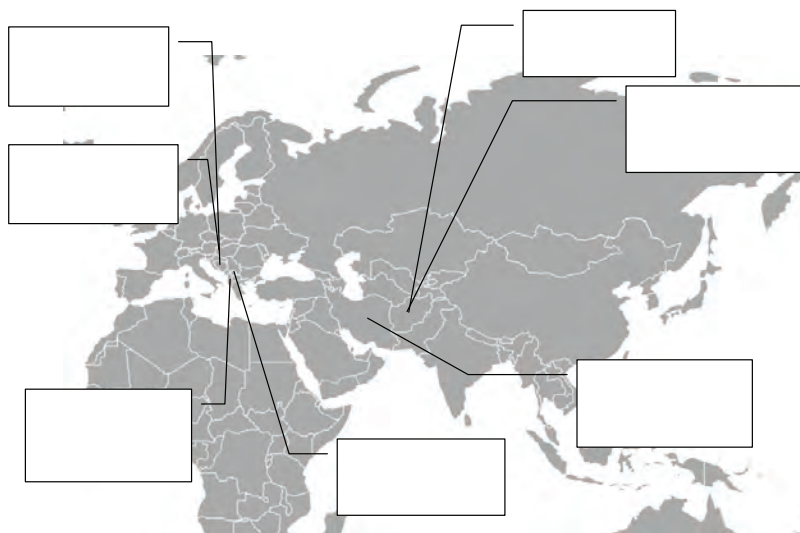

Foto: MZVAEZ SR - ARCHÍV Obr. 34

Kto nás zastupuje

Slovenská republika je v NATO zastúpená prostredníctvom Stálej delegácie, ktorú riadi Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR a jej sídlo sa nachádza v centrále NATO v Bruseli. Zriadená bola v roku 2004 po prijatí Slovenska do NATO a pozostáva zo zástupcov dvoch štátnych inštitúcií SR: Ministerstva obrany a Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí. (Slovensko v NATO, 2015) Na jej čele sa nachádza stály predstaviteľ SR pri NATO, ktorým je od roku 2013 veľvyslanec Tomáš Valášek. Okrem neho v delegácii pôsobí Vojenský predstaviteľ SR pri NATO (v súčasnosti generálporučík Miroslav Kocian), diplomati politickej sekcie, obranní a vojenský poradcovia a nominovaní predstavitelia z ústredia. (Stála delegácia SR pri NATO) Stála delegácia plní niekoľko úloh v súlade s prioritami SR:

- *„Podieľa sa na tvorbe strategických zámerov SR v bezpečnostnej a obrannej oblasti“* a snaží sa o implementovanie záujmov SR do politiky NATO.

- Zúčastňuje sa rokovaní jednotlivých orgánov Aliancie, kde zastupuje záujmy SR podľa pokynov ústredných orgánov štátnej správy.

- Zaisťuje kontakt s orgánmi a agentúrami NATO, ako aj s delegáciami členských alebo partnerských štátov.

- Poskytuje ústavným činiteľom a ústredným orgánom štátnej správy (predovšetkým Ministerstvu zahraničných vecí a európskych záležitostí, Ministerstvu obrany a Ministerstvu vnútra) informácie o činnosti a aktivitách NATO.

- Poskytuje podporu predstaviteľom SR, ktorí sa zúčastňujú na rokovaní NATO.

- *„Vykonáva koordinačnú, stykovú a analytickú spravodajskú činnosť.“*
(Stála delegácia SR pri NATO)

Zdroj: Stála delegácia SR pri NATO

Odporúčaná literatúra:

ĎURINA, J. 2001. *Prínosy a záväzky členstva v NATO*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001. 30 s. ISBN 80-88842-47-6.

KMEC, V. – KORBA, M. – ONDREJCSÁK, R. 2005. *Transformácia NATO a bezpečnostná a obranná politika SR*. Bratislava: Centrum bezpečnostných štúdií, 2004. 154 s. ISBN 808941-82-5.

UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Použitá literatúra:

Bezpečnostná stratégia SR. [online] Ministerstvo obrany SR, 27.09.2005. [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<https://www.mosr.sk/data/files/833.pdf>>

ĎURINA, J. 2001. *Prínosy a záväzky členstva v NATO*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001. 30 s. ISBN 80-88842-47-6.

HLAVNÉ SPRÁVY. 2015. *Vyjadrenia politikov k schváleniu základne NATO na území Slovenska. Len traja statoční poslanci sa postavili proti*. 2015. [online] 16.11.2015 [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/vyjadrenia-politikov-kschvaleniu-zakladne-nato-na-uzemi-slovenska-lentraja-statocni-poslanci-sa-postavili-proti/708418>>

KAPLAN, P. 2015. *Fico prijal koncept prezidenta Kisku a pretlačil cez parlament základňu NATO na Slovensku*. [online] pavolkaplan.blog.

pravda,13.11.2015 [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<http://pavolkaplan.blog.pravda.sk/2015/11/13/fico-prijal-koncept-prezidenta-kisku-a-pretlacilcez-parlament-zakladnu-nato/>>

KMEC, V. – KORBA, M. – ONDREJCSÁK, R. 2005. *Transformácia NATO a bezpečnostná a obranná politika SR*. Bratislava: Centrum bezpečnostných štúdií, 2004. 154 s. ISBN 808941-82-5.

ĽSNS. 2016. *ĽS Naše Slovensko odsudzuje akúkoľvek prítomnosť cudzích vojsk na Slovensku*. [online] ĽSNS, 21.8.2016 [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.naseslovensko.net/nase-nazory/ls-naseslovensko-odsudzuje-akukolvek-pritomnostcudzich-vojsk-na-slovensku/>>

MINISTERSTVO OBRANY SR. 2015. *Na Slovensku nevznikne základňa, ale styčný integračný tím NATO*. [online] [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.mod.gov.sk/35906-sk/na-slovensku-nevznikne-zakladna-ale-stycnyintegracny-tim-nato/>>

Obranná stratégia SR. [online] Ministerstvo obrany SR, 23.09.2005. [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.mod.gov.sk/data/files/832.pdf>>

PATAJ, R. 2015. *Premiér o možnom ohrození našej suverenity: Čert to ber!* [online] Denník N, 22.12.2015 [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/327623/premier-moznomohrozeni-nasej-suverenity-cert-ber/>>

Prehľad ukončených operácií medzinárodného krízového manažmentu. [online] Ministerstvo obrany SR, 2016 [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<https://www.mosr.sk/prehladukoncenyh-operacii-medzinarodneho-krizoveho-manzmentu/#lrackasloboda>>

SITA. 2016. *Minister Gajdoš odmieta démonizáciu NATO*. [online] webnoviny, 26.4.2016 [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/1060672-minister-gajdos-odmieta-demonizaciu-nato/>>

<https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/slovensko_v_nato-slovensko_v_nato>

Slovensko v NATO. [online] Ministerstvo zahraničných vecí, 2015. [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/zahranicna-politika/slovensko_v_nato-slovensko_v_nato>

Stála delegácia SR pri NATO. [online] Ministerstvo zahraničných vecí SR [cit. 7.10.2016] Dostupné na internete: <<https://www.mzv.sk/documents/10182/13375/1+-+NATO+a+SD+SR+pri+NATO.pdf/51f6bd39-4106-4d01-9a51-2149e6786ac3>>

ŠNÍDL, V. 2016. *Danko strašil, že NATO je nebezpečné. Jeho strana získala ministerstvo obrany*. [online] Denník N, 16.3.2016 [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <<https://dennikn.sk/408802/danko-hovoril-ze-otroci-natostrana-teraz-dostala-ministerstvo-obrany/>>

TASR. 2015. *Kiska pripomenul v NATO snahu vojensky sa odtrhnúť od Ruska*. [online] tvnoviny, 3.3.2015 [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <http://www.tvnoviny.sk/domace/1787079_kiskapripomenul-v-nato-snahu-vojensky-sa-odtrhnudod-ruska?fb_comment_id=1023347291013549_1023439884337623>

UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, 2012. ISBN 978-80-557-0438-8. s. 39-42.

Záver strategického hodnotenia obrany SR. 2011. [online] ucps.sk [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <http://www.ucps.sk/clanok-0-1426/Zavery_strategickeho_hodnotenia_obrany_Slovenskej_republiky.html>

OTÁZKY:

1

Aký podiel HDP má SR vynakladať na obranu ako členský štát NATO a prečo?

4

Prečo sa Ozbrojené sily SR zúčastňujú na operácii Veliteľstvo NATO v Sarajeve?

2

Čo bolo cieľom Strategického hodnotenia obrany?

5

Predstavuje NATO najlepšiu inštitúciu pre zaistenie obrany SR?

3

Aký prínos má Stála delegácia SR pri NATO z hľadiska slovenských záujmov?

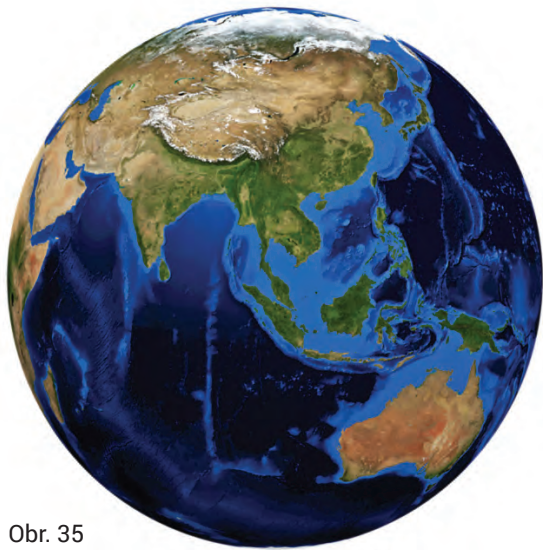

6

Aké ďalšie alternatívy existujú na zabezpečenie obrany SR?

UŽITOČNÉ LINKY:

http://www.natoaktual.cz/10-rokov-slovenska-v-nato-od-ziskania-bezpecnostnych-zaruk-az-po-strategicky-nezaujeme-goh-na_analyzy.aspx?c=A140407_122949_na_analyzy_m02
<http://cenaa.org/analysis/wp-content/uploads/2014/01/Slovakia-EU-NATO.pdf>
<https://www.youtube.com/watch?v=ZYhpaj1oJvc>
<http://www.mosr.sk/medialny-archiv/?page=17>
<https://www.youtube.com/watch?v=hMbCa8tL7bw>

Obr. 35

2.5 BEZPEČNOSTNÉ PROSTREDIE SR

Štáty ako aj jednotlivci pôsobia, vyvíjajú sa a vstupujú do vzájomných kontaktov v rámci určitého prírodného a sociálneho prostredia. Pokiaľ je ich existencia, záujmy, aktivita a vzájomná interakcia určená bezpečnosťou, hovoríme o bezpečnostnom prostredí. Bezpečnostné prostredie ako súčasť životného prostredia vyjadruje priestorový rozmer bezpečnosti a je tvorené jednotlivými subjektmi a vzťahmi medzi nimi. Môže byť definované ako súbor vonkajších a vnútorných faktorov, vrátane geopolitických, kultúrnych, politických a ekonomických aktivít štátu, ktoré ovplyvňujú bezpečnosť. (Nečas, Ušiak, 2010, s. 83)

Bezpečnostné prostredie podlieha vývoju v dôsledku zmien v medzinárodnom systéme a na politickej scéne, teda vplyvom jednotlivých vonkajších a vnútorných faktorov. Spolu so zmenou bezpečnostného prostredia sa menia aj výzvy, riziká, ohrozenia, ale aj záujmy aktérov, ktoré v da-

nom prostredí pôsobia. Najvýznamnejším aktérom bezpečnostného prostredia zostáva štát. Je možné rozlišovať medzi vonkajším bezpečnostným prostredím štátu (regionálne, kontinentálne, globálne) a vnútorným bezpečnostným prostredím, ktoré je špecifické pre každý konkrétny štát. Analýza jednotlivých vonkajších, ako aj vnútorných faktorov bezpečnostného prostredia umožňuje pochopiť vývoj bezpečnostných výziev, rizík a ohrození.

Súčasný globálny bezpečnostný prostredie je dôsledkom udalostí spojených s pádom bipolárnej štruktúry sveta na prelome 90. rokov 20. storočia. Na jednej strane s koncom studenej vojny dochádza k zmenšeniu rizika priamej vojenskej konfrontácie medzi mocnosťami, na druhej strane sa v súvislosti s globalizáciou dostávajú do popredia nové nevojenské ohrozenia. Zmena globálneho bezpečnostného prostredia ovplyvňuje bezpečnostné prostredie a politiku jednotlivých štátov, vrátane Slovenskej republiky.

ÚLOHA:

Opíšte geografické postavenie Slovenska. Ako podľa Vás geografia ovplyvňuje bezpečnostné prostredie SR?

Samotný pojem prostredie súvisí s umiestnením štátu v geografickom priestore. Geografia predstavuje jeden z determinantov bezpečnostného prostredia štátu a je východiskom pri analýze hrozieb a pri určovaní smerovania bezpečnostnej politiky štátu.

Slovenská republika sa nachádza v strednej Európe, ktorá z geografického hľadiska predstavuje priestor bez prirodzene vymedzených hraníc. V minulosti sa to prejavilo nestabilitou a relatívne častou zmenou hraníc, ktoré získali súčasnú podobu až po druhej svetovej vojne. V uplynulých storočiach bol región strednej Európy súčasťou viacerých mnohonárodných celkov, čo viedlo ku koexistencii rôznych etník, národností a náboženských skupín. Práve rôznorodosť identít predstavuje aj v súčasnosti jeden z bezpečnostných problémov štátov strednej Európy. Bezpečnosť štátov strednej Európy, ktoré sa z hľadiska mocenskej hierarchie zaraďujú medzi malé štáty, závisela predovšetkým od mocenským ambícií silnejších aktérov, čo sa prejavilo aj počas studenej vojny.

Stredná Európa sa po druhej svetovej vojne ocitla medzi Sovietskym zväzom a západnou Európou, kde sa štáty integrovali do Európskych spoločenstiev a NATO. Predstavovala preto potenciálne nárazníkové územie, resp. územie možného stretu medzi východom a západom. Po začlenení sa do sovietskej sféry vplyvu bola politická, ekonomická, bezpečnostná a ideologická orientácia strednej Európy, vrátane územia dnešného Slovenska, takmer pol storočia určovaná záujmami Moskvy.

Až po vzniku samostatného štátu v roku 1993 si Slovensko začalo formovať svoje vlastné bezpečnostné prostredie, definovať svoje bezpečnostné záujmy a ohrozenia ako aj nástroje bezpečnostnej politiky. Bezpečnostné prostredie SR je v súčasnosti ovplyvňované najmä obmedzenými prírodnými zdrojmi a ľudským kapitálom, nedostatočným vojenským potenciálom, energetickou závislosťou na Ruskej federácii ako aj ekonomickou závislosťou na susedných štátoch. Pre upevnenie pozície Slovenska na medzinárodnej scéne sa ukázala ako nevyhnutná integrácia do medzinárodných bezpečnostných organizácií,

ktorá umožňuje malým štátom zmierniť negatívne dôsledky limitovaného potenciálu, efektívnejšie presadzovať svoje záujmy a získať bezpečnostné záruky vo forme kolektívnej bezpečnosti.

Vstupom do NATO a EÚ dochádza k zmene bezpečnostného prostredia štátu, ktoré sa zároveň stalo stabilnejším. Ozbrojené sily SR plnia úlohy, ktoré už nesúvisia iba so zaistením národnej bezpečnosti, štátnej suverenity, územnej integrity či ochrany občanov a majetku, ale musia plniť aj medzinárodné záväzky, ktoré na seba Slovensko vstupom do Aliancie prevzalo, vrátane ochrany vzdušného priestoru a účasti na operáciách medzinárodného krízového manažmentu. S nárastom zodpovednosti a úloh narastá aj tlak na ich finančné zabezpečenie. Hoci sa Slovensko pri vstupe do NATO zaviazalo udržiavať výdavky na obranu na úrovni 2% HDP, realita je výrazne odlišná. V roku 1996 sme na obranu vynakladali až 2,5% HDP, ale bezprostredne pred prijatím do NATO v rokoch 2002-2004 výdavky klesli na 1,8% HDP, a to aj napriek uzneseniu vlády z roku 2002, v ktorom sa štát zaviazal vyčleňovať na obranu 2% HDP. Zdrojový rámec na obranu sa zmenšoval aj naďalej a v roku 2010 bol na úrovni 1,1% HDP, čomu zodpovedá aj súčasná situácia v roku 2016. (Graf 2) Slovensko sa týmto dostáva do pozície „čierneho pasažiera“, ktorý v očiach partnerov zneužíva členstvo v NATO a spolieha sa na potenciál a príspevky ostatných členských štátov. Stávame sa tak skôr pasívnym užívateľom benefitov namiesto aktívneho prispievateľa do kolektívnej obrany.

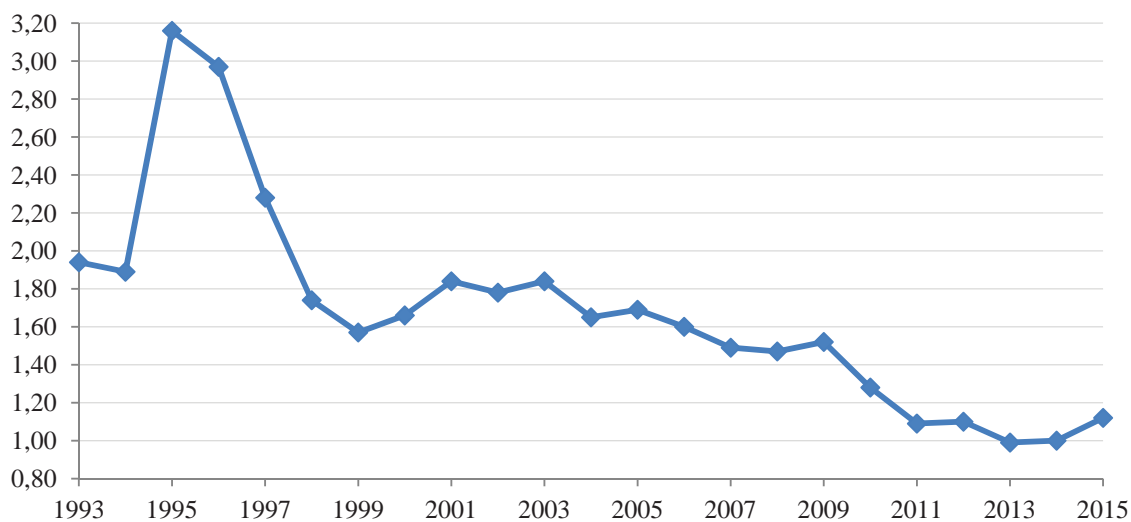
Slovensko ale nie je jedinou krajinou NATO, v ktorej klesli výdavky na obranu. Graf 3 poukazuje na to, že tento trend zaznamenali celkovo európske členské štáty, čo môže byť zdôvodnené na jednej strane absenciou priamej vojenskej hrozby na európskom kontinente v prvej dekáde 21. storočia, ako aj ekonomickou krízou, ktorá vypukla v roku 2008 a viedla štáty k škrtom v rozpočtoch, čo výrazne pocítil najmä rezort obrany.

Pre stabilitu bezpečnostného prostredia je ale nevyhnutné, aby štáty nepodceňovali obranu ani v čase mieru a plnili si zodpovedne svoje medzinárodné záväzky. Výdavky na obranu zahŕňajú široké spektrum úloh, sú investované napríklad do

oblasti prevencie, výcviku, modernizácie, výskumu, sociálneho zabezpečenia a národného ako aj medzinárodného krízového manažmentu. Je pre-

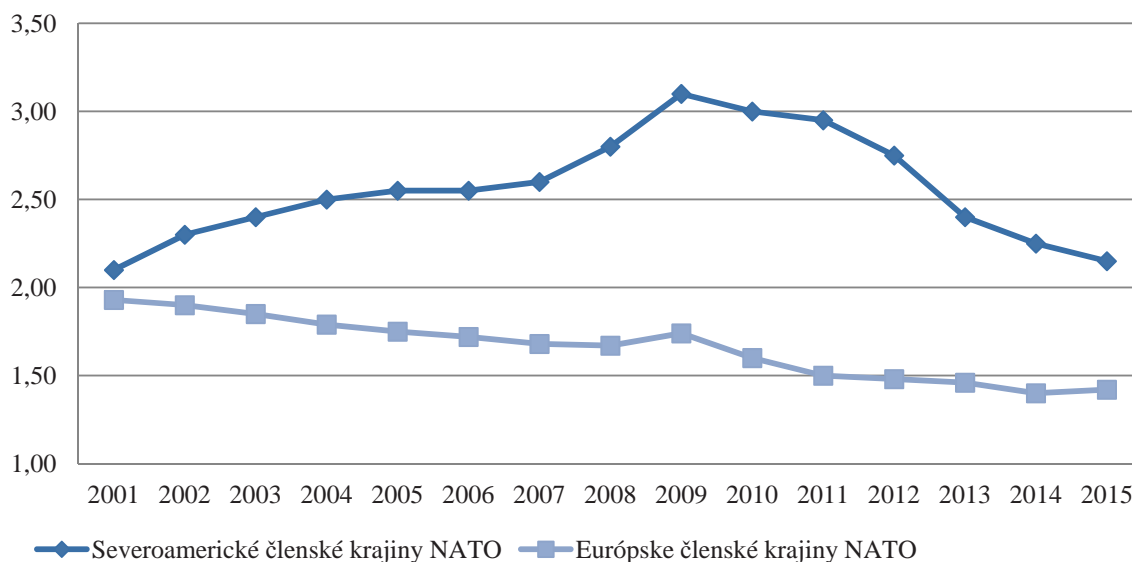
to zrejmé, že financovanie na úrovni 1,1% HDP nie je postačujúce a v podmienkach SR zostáva rezort obrany výrazne podfinancovaný.

Graf 2: Vývoj výdavkov SR na obranu v percentách k HDP.

Zdroj: SIPRI, 2016

Graf 3: Trend vývoja výdavkov na obranu v európskych a severoamerických členských krajinách NATO v rokoch 2000-2015 (v % k HDP).

Zdroj: SIPRI, 2016.

Medzi významné impulzy, ktoré formujú súčasné bezpečnostné prostredie SR, je možné zaradiť okrem výdavkov na obranu aj energetickú krízu v roku 2009, konflikt na Ukrajine a migráciu. Energetická kríza nastala v dôsledku prerušenia dodávok zemného plynu z Ruska, čo malo priamy dopad na bezpečnosť na Slovensku, ktoré je plne závislé na ruských zdrojoch. Prerušenie dodávok poukázalo na hrozbu vyplývajúcu z nedostatočnej diverzifikácie energetických zdrojov. V súčasnosti je otázka energetickej bezpečnosti opäť mimoriadne aktuálna vzhľadom na prebiehajúci konflikt na Ukrajine.

Konflikt na východe Ukrajiny ovplyvňuje bezpečnostné prostredie SR a vedie aj k celkovej zmene chápania bezpečnosti. Tvrdenie prevládajúce na začiatku 21. storočia o tom, že v Európe nehrozí otvorený vojenský konflikt, sa ukazuje ako neaktuálne. Počiatky súčasného konfliktu na Ukrajine siahajú do roku 2013, kedy mala byť podpísaná asociačná dohoda s EÚ. V politickom tábore sa ale ozvali hlasy odmietajúce prozápadnú orientáciu krajiny, čo viedlo k protívľadným

demonštráciám, politickej nestabilite, rozdeleniu spoločnosti a separatistickým tendenciám na východe krajiny. Napätie vyvrcholilo v dôsledku ruskej anexie Krymu a vypuknutia konfliktu. Dianie na Ukrajine má dopad na širšiu regionálnu bezpečnosť aj z hľadiska migrácie, ktorá predstavuje ďalší faktor ovplyvňujúci bezpečnostné prostredie SR v súčasnosti. Migrácia z Ukrajiny nezvykne byť označovaná za akútnu bezpečnostnú hrozbu, ale významný dopad na percepciu bezpečnosti má predovšetkým migračná vlna z kultúrnej a nábožensky odlišných krajín Blízkeho Východu a severnej Afriky, ktorej Európa čelí od roku 2015. Súčasná migračná kríza vznikla v dôsledku Arabskej jari a zlyhávania štátov v poskytovaní statkov a bezpečia svojim obyvateľom. Predstavuje výzvu pre európsku integráciu, keďže štáty musia preukázať schopnosť efektívne a rýchlo reagovať a prijať konsenzuálne rozhodnutia v prospech zachovania kolektívnej bezpečnosti. Aktuálne bezpečnostné výzvy sú zároveň skúškou princípu solidarity, ktorý je pilierom každej organizácie kolektívnej bezpečnosti.

UŽITOČNÉ LINKY:

<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Dudinska1/subor/bartko.pdf>
<http://www.dotyk.cz/publicistika/hrozi-prichod-novodobeho-hitlera-20160620.html>
<http://www.dotyk.cz/publicistika/kazdy-mir-v-dejinach-je-diktat-20160618.html>

2.6 BEZPEČNOSTNÉ VÝZVY, RIZIKÁ A OHROZENIA SR

ÚLOHA:

Bezpečnostná stratégia z roku 2005 stanovila jednotlivé výzvy, riziká a ohrozenia pre bezpečnosť SR.

Ohodnoťte, aké nebezpečenstvo podľa vás predstavujú v súčasnosti jednotlivé hrozby pre bezpečnosť SR na škále vysoké – stredné – nízke – žiadne. Výsledky si navzájom porovnajte a diskutujte o nich.

1

hrozba	vysoké	stredné	nízke	žiadne
terorizmus				
šírenie zbraní hromadného ničenia a ich nosičov				
regionálne konflikty				
nelegálna a nekontrolovateľná migrácia				
zvyšujúci sa vplyv neštátnych aktérov				
organizovaný zločin, korupcia a nelegálna ekonomika				
nárast radikálneho nacionalizmu a neznášanlivosti				
aktivity cudzích spravodajských služieb				
zraniteľnosť informačných a komunikačných nosičov				
živelné pohromy, havárie a katastrofy, ekologické zmeny				
nevyvážený demografický vývoj				
závislosť štátov od životne dôležitých zdrojov vrátane potravín				
šírenie nákazlivých chorôb				
zlyhávajúce štáty				
ekonomická nerovnováha vo svete				
globalizácia a s ňou spojené negatívne javy				

Ktorou z uvedených hrozieb sa Vy v súčasnosti cítite byť najviac ohrozený a prečo?

2

Zamyslite sa nad tým, ako sa bezpečnostné prostredie zmenilo od roku 2005. Ktoré výzvy, riziká a ohrozenia podľa Vás v stratégii chýbajú?

3

Vybrané bezpečnostné hrozby

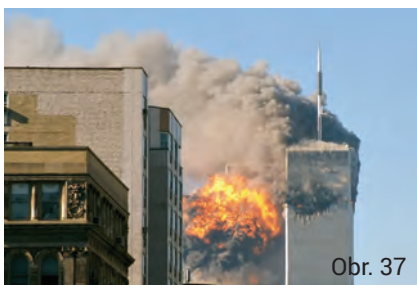
Bezpečnostné prostredie Slovenska sa vyvíja v dôsledku vonkajších a vnútorných impulzov, ktorými sú v súčasnosti predovšetkým vyššie uvedené výdavky na obranu, energetická závislosť, situácia na Ukrajine a migračná kríza. Tieto faktory ovplyvňujú bezpečnostné riziko a vnímanie jednotlivých bezpečnostných hrozieb. Okrem vonkajších hrozieb ako nelegálna migrácia, terorizmus, medzinárodný organizovaný zločin alebo zlyhávajúce štáty čelí Slovenská republika v súčasnosti vo zvýšenej miere aj hrozbám, ktoré majú pôvod vo vnútri štátu a sú klasifikované ako vnútorné. Pravdepodobne najzávažnejšou vnútornou hrozbou v súčasnosti je radikalizácia spoločnosti a extrémizmus. Nie vždy je ale možné striktno vymedziť deliacu líniu medzi vonkajšími a vnútornými hrozbami, keďže môže dochádzať k ich prelínaniu.

Terorizmus

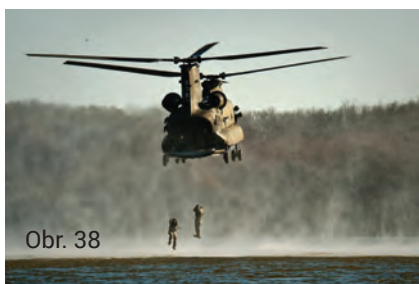
Obr. 36

Z hľadiska terorizmu bolo bezpečnostné prostredie SR dlhodobo považované za relatívne stabilizované. Slovensko sa zaraďuje medzi štáty, ktoré nepredstavujú cieľovú krajinu pre teroristov. Napriek tomu sa ale vplyvom narastajúceho počtu teroristických útokov v Európe zvyšuje aj bezpečnostné riziko na Slovensku. Prejavilo sa to po útoku v Bruseli v marci 2016, kedy minister vnútra vyhlásil na Slovensku druhý stupeň teroristického ohrozenia, ktorý bol zvýšený vôbec po prvýkrát v histórii Slovenska. (Mimoriadne bezpečnostné..., 2016) Následne došlo k prijatiu viacerých bezpečnostných opatrení vrátane posilnenia bezpečnosti na letiskách. Predmetom diskusií je aj posilnenie kontroly predaja a vývozu zbraní, aby sa tak zamedzilo riziku, že sa zbrane zo Slovenska dostanú do rúk teroristov a budú zneužitú pri teroristických útokoch. Zvýšená miera ohrozenia vyplýva aj zo zahranično-politickej orientácie a angažovanosti SR v krízových regiónoch. Hoci sa Slovensko doposiaľ nestalo terčom teroristického útoku, existuje riziko, že naše územie by mohlo byť využívané ako tranzitná krajina. Odborníci taktiež poukazujú na to, že na Slovensku by sa mohli vyskytovať tzv. „spiaci teroristi“, resp. že teroristi by mohli na

území SR vyhľadávať materiálno-technickú a logistickú podporu pre svoje operácie, prípadne hľadať úkryt pred alebo po uskutočnení teroristického útoku v zahraničí. (Analýza tendencií..., 2010) Aj keď riziko priameho teroristického útoku na Slovensku zostáva aj naďalej relatívne malé, hrozbu predstavuje potenciálna prítomnosť teroristov na území SR, ktorá sa v súčasnosti dostáva do popredia aj v súvislosti s migračnou krízou v Európe.

Regionálne konflikty

V prvej dekáde 21. storočia boli z geografického hľadiska najbližšie k slovenskému územiu konflikty prebiehajúce na západnom Balkáne, a to v Kosove a Bosne a Hercegovine, kde sa Slovensko zároveň aj aktívne angažovalo pri posilňovaní stability. Európsku bezpečnosť ovplyvňujú aj konflikty, ktoré neprebiehajú priamo v Európe, vrátane konfliktu v Afganistane, v severnej Afrike (Líbya) a na Blízkom Východe (Sýria, Irak), vzhľadom na to, že konfliktné zóny sa môžu stať zdrojom nelegálnych migrantov, organizovaného zločinu a zároveň v nich dochádza k nárastu radikalizmu a extrémizmu, ktorý môže byť exportovaný do širšieho regiónu. V dôsledku nedávnych udalostí na Ukrajine sa ale bezpečnostná situácia v strednej Európe zmenila a Slovensko dnes priamo susedí so štátom, v ktorom prebieha ozbrojený konflikt. Ukrajina sa stala potenciálnym zdrojom viacerých bezpečnostných rizík pre SR vrátane nelegálnej migrácie a ohrozenia ekonomickej bezpečnosti. Dianie na Ukrajine a sankcie uvalené voči Rusku ovplyvňujú vzájomný obchod Slovenska s oboma aktérmi a navyše s eskaláciou konfliktu bude narastať aj potreba posilniť východnú hranicu SR a investovať do vojenských výdavkov, čo bude predstavovať záťaž pre ekonomickú bezpečnosť štátu. Okrem toho v dôsledku napätia v ukrajinsko-ruských vzťahoch narastá aj hrozba súvisiaca s prípadným prerušením dodávok energetických surovín, čo by malo závažný dopad na bezpečnosť a ekonomiku.

Nelegálna a nekontrolovateľná migrácia

Európska únia v súčasnosti čelí masívnej vlne nelegálnych migrantov pochádzajúcich z konfliktných oblastí predovšetkým na Blízkom Východe a v severnej Afrike. Slovenská republika pre nich síce nepredstavuje cieľovú krajinu a vzhľadom na jej umiestnenie vo vnútrozemí strednej Európy, nie je ani prvou krajinou vstupu migrantov do EÚ, čo výrazne

znižuje bezpečnostné riziko a zataženie. SR sa podieľa na riešení problému nelegálnej migrácie v rámci EÚ, hoci v tomto smere nie vždy zastávajú členské štáty zhodný názor, čo sa prejavilo najmä v otázke povinných kvót, ktoré Slovensko odmietlo a v roku 2015 sa namiesto toho vláda SR zaviazala prijať 500 asýrskych kresťanov. S nekontrolovateľnou migráciou do Európy z prevažne moslimských krajín narastajú vo viacerých štátoch vrátane Slovenska protimigrantské a protieurópske nálady, xenofóbia, rasizmus a nacionalizmus usilujúci sa o ochranu vlastnej národnej identity. Hoci Slovensko nie je natoľko zatažené aktuálnou migračnou vlnou, výraznejšie môže pocítiť dôsledky nestabilnej situácie na Ukrajine vzhľadom na spoločnú pozemnú hranicu. Slovensko je v tomto smere pripravené prijať 1000 a v prípade potreby až 10 000 utečencov a posilniť spoluprácu s Poľskom a Maďarskom. (Záznam z..., 2014) Okrem migrantov, ktorí nelegálne prekračujú hranicu, je potrebné rozlíšiť aj migrantov s nelegálnym pobytom. V prípade Slovenska sú nimi najčastejšie štátni príslušníci Ukrajiny a Vietnamu, ktorí tu ostávajú aj po vypršaní platnosti ich povolenia na pobyt, čím sa z nich stávajú nelegálni migranti. Analýza ministerstva vnútra poukazuje na to, že táto skupina predstavuje riziko najmä z hľadiska páchania trestnej činnosti. (Analýza tendencií..., 2010)

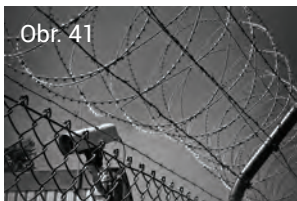
Organizovaný zločin, korupcia a nelegálna ekonomika

Organizovaný zločin môže mať vnútroštátnu alebo medzinárodnú podobu. Z hľadiska vnútroštátneho organizovaného zločinu predstavuje na Slovensku najväčšiu bezpečnost-

nú výzvu korupcia, pranie špinavých peňazí a nelegálne obhacovanie sa. Čo sa týka medzinárodného organizovaného zločinu, najčastejšie sa o Slovensku hovorí ako o tranzitnej krajine pri pašovaní drog. Na území SR boli zaznamenané aktivity viacerých zahraničných ilegálnych skupín najmä z oblasti Balkánu a Kaukazu. (Goda, Ušiak, 2016, s. 78) Zároveň ale na území Slovensku narastá aj dopyt po drogách, ako aj ich produkcia, a to najmä syntetických drog a marihuany. (Analýza tendencií..., 2010) Bezpečnostnou výzvou z hľadiska medzinárodného organizovaného zločinu zostáva aj problematika obchodovania s ľuďmi a prevádzachstvo, a to predovšetkým v kontexte súčasnej migračnej krízy.

Nárast radikálneho nacionalizmu a neznášanlivosti

Radikalizácia spoločnosti bola identifikovaná ako bezpečnostný problém už v stratégii v roku 2005, ale mimoriadne aktuálnou sa stáva najmä v súčasnosti v dôsledku migračnej krízy a nárastu protimigrantských nálad. Hnutia, ktoré vznikajú na báze extrémistického nacionalizmu, rasizmu, náboženského fanatizmu či xenofóbie sú často podporované politickým populizmom. (Bezpečnostná stratégia SR, 2005) Práve populizmus a politizácia otázky migrácie posilnila nielen na Slovensku krajné pravicové strany, ktoré zastávajú radikálny protimigračný postoj a riešenie vidia okrem iného aj vo vystúpení štátu z EÚ či NATO. Vzhľadom na prevládajúci strach v spoločnosti, ktorý je v prvom rade dôsledkom nedostatočnej informovanosti, narastá podpora radikálov a extrémistov, ktorí získavajú zastúpenie aj v parlamente, ako poukázali aj parlamentné voľby na Slovensku v marci 2016, kedy päť percentné kvórum prekročila krajne pravicová strana Mariána Kotlebu Ľudová strana Naše Slovensko a v júni 2016 začala zbierať podpisy za referendum o vystúpení Slovenska z EÚ a NATO.

Zlyhávajúce štáty

S vyššie uvedenými hrozbami súvisí do značnej miery schopnosť štátu vykonávať svoje funkcie, zaisťovať obyvateľom prístup k statkom a službám a ochrániť ho pred vonkajšími a vnútornými hrozbami. Pokiaľ toho štát nie je schopný, zvykne byť označovaný za zlyhávajúci. Počet zlyhávajúcich štátov na periférii Európy narastá práve v dôsledku nedávnych konfliktov a občianskych vojen, či už na severe Afriky alebo na Blízkom Východe. Tieto štáty bývajú označované za zdroj vyššie uvedených hrozieb vrátane nelegálnej migrácie, organizovaného zločinu alebo terorizmu a majú negatívny dopad na regionálnu bezpečnosť a ekonomickú stabilitu. Z tohto dôvodu sa Slovensko ako člen EÚ a NATO snaží o posilnenie kapacít štátov efektívne fungovať a angažuje sa v krízových regiónoch vrátane poskytovania rozvojovej a humanitárnej pomoci alebo priamo vyslaním Ozbrojených síl v rámci misie pod vedením medzinárodnej organizácie kolektívnej bezpečnosti. V súčasnosti sa v tomto kontexte dostáva do pozornosti aj Ukrajina vzhľadom na pretrvávajúci konflikt a nestabilitu na východe krajiny a oslabenú schopnosť vlády efektívne vykonávať svoje funkcie na celom štátnom území. Slovensko má záujem na vyriešení situácie na Ukrajine a pomoci štátu, aby sa zabránilo jeho prípadnému zlyhávaniu.

Energetika

Obr. 43

Zaistenie energetickej bezpečnosti patrí medzi dlhodobé záujmy SR. Hrozba vyplývajúca zo sektora energetiky spočíva v nedostatočnej diverzifikácii zdrojov. Slovensko je závislé na dovoze nerastných surovín vrátane železnej rudy a uránu a energetických surovín – ropy a zemného plynu, ktoré sú na územie SR prepravované z Ruska, pričom významnú úlohu zohráva aj Ukrajina ako tranzitný štát. Už v minulosti Slovensko pocítilo priame dôsledky sporov medzi Ukrajinou a Ruskom ohľadom ceny za zemný plyn, keď v januári 2009 Rusko prerušilo dodávky a Slovensko sa tak ocitlo na 11 dní bez akýchkoľvek dodávok zemného plynu. Plynová kríza následne zintenzívnila diskusie ohľadom diverzifikácie zdrojov a zníženia naviazanosti na Rusko. Potenciálne riešenie predstavuje dovoz skvapalneného plynu, reverzný tok, prepojenie severojužného koridoru alebo napojenie na plánované trasy v rámci dosiaľ neuskutočnených projektov Nabucco či South Stream. Napriek diskutovaným možnostiam ohľadom diverzifikácie zdrojov Slovensko zostáva aj naďalej závislé na dodávkach z Ruska, čo ovplyvňuje aj jeho strategické voľby a partnerstvá, ako sa preukazuje aj v kontexte súčasného rusko-ukrajinskému konfliktu. Diskusie ohľadom energetickej bezpečnosti v podmienkach SR vyvolala aj výstavba plynovodu Nord Stream II z Ruska do Nemecka na dne Baltského mora obchádzajúc súčasné stredoeurópske a východoeurópske tranzitné krajiny, čo môže viesť k zníženiu množstva prepravovaného plynu aj cez Slovensko. Zaistenie energetickej bezpečnosti predstavuje bezpečnostnú výzvu, na ktorú je potrebné reagovať vzhľadom na to, že prípadné narušenie dodávok energetických surovín by vážne ohrozilo ekonomiku štátu a bezpečnosť občanov SR. Potreba riešenia otázky diverzifikácie je v súčasnosti o to akútnejšia, že vzťahy medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou sú poznačené prebiehajúcim konfliktom.

Kybernetická bezpečnosť

Kybernetická bezpečnosť predstavuje asymetrickú hrozbu, ktorá bola v podmienkach SR v porovnaní s inými krajinami dlhodobo podceňovaná a neboli prijímané dostatočné preventívne opatrenia na ochranu informácií a kybernetického priestoru, a to aj napriek tomu, že v rámci NATO a EÚ je narušenie kybernetickej bezpečnosti zaradované medzi najzávažnejšie moderné hrozby. Slovensko definovalo narušenie kybernetického priestoru ako bezpečnostnú hrozbu v Bielej knihe o obrane už z roku 2013 ako aj ju potvrdilo vo verzii z roku 2016. Najnovší dokument zaoberajúci sa len kybernetickou bezpečnosťou a bojom proti kybernetickým útokom schválila vláda SR v marci 2016, a to Akčný plán realizácie Konceptie kybernetickej bezpečnosti Slovenskej republiky na roky 2015-2020. Vláda tým reagovala na meniace sa globálne

Obr. 44

bezpečnostné prostredie, v ktorom kybernetické útoky predstavujú čoraz častejší spôsob ohrozenia národnej a medzinárodnej bezpečnosti a bezpečnosti občanov. Doposiaľ boli na Slovensku zaznamenané skôr menej závažné kybernetické útoky vrátane získavania osobných údajov, podvody alebo narušenie fungovania internetových stránok, pričom mnohé z útokov sú často motivované politicky. Vzhľadom na narastajúcu informačnú previazanosť vo svete narastá aj riziko kybernetických útokov, ktoré by mohli ohroziť národnú bezpečnosť štátu, a preto Slovenská republika musí implementovať dostatočné opatrenia na posilnenie kybernetickej bezpečnosti štátu.

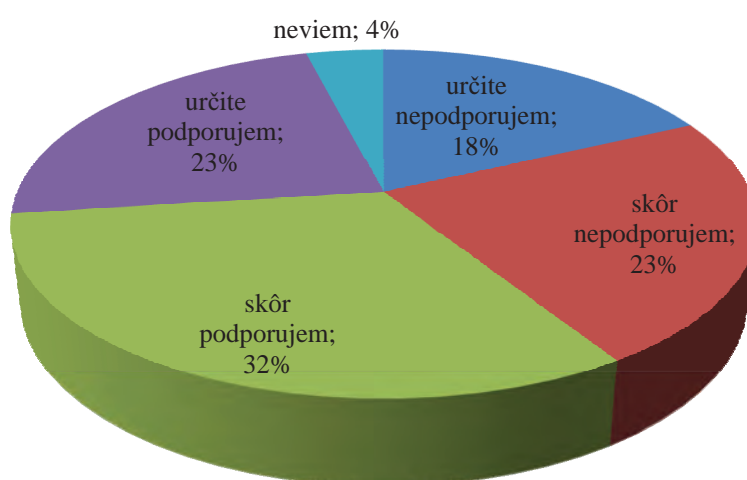
Jeden z najnovších dokumentov zaoberajúci sa obranou Slovenska a reagujúci na nedávne zmeny v bezpečnostnom prostredí je Revidovaná Biela kniha o obrane z roku 2016, ktorá vymedzuje aj ďalšie ohrozenia bezpečnosti štátu, vrátane ekonomickej nestability, porušovania medzinárodného práva, poklesu vojenských výdavkov a umiestnenia raketových komplexov v blízkosti členských štátov NATO, ale aj šírenia propagandy, využívania informačnej vojny, či hybridného spôsobu vedenia bojových činností. (Biela kniha o obrane, 2016) Uvedené hrozby majú v mnohých prípadoch nadnárodný charakter a čelia im aj ostatné štáty euroatlantického priestoru. Na ich elimináciu je potrebný koordinovaný prístup a spolupráca, pričom práve členstvo v medzinárodných bezpečnostných organizáciách vrátane Severoatlantickej aliancie poskytuje Slovensku nástroje a možnosti čeliť jednotlivým ohrozeniam efektívnejšie a v spolupráci s ostatnými aktérmi. Hoci riziko vojenského konfliktu sa v 21. storočí znížilo, dnešná situácia na Ukrajine poukazuje na to, že nebolo eliminované úplne. Navyše Európa čelí novým hrozbám v dôsledku Arabskej jari, občianskej vojny v Sýrii a konfliktu na Ukrajine, ktoré prispeli k vzniku nestabilných štátov na periférii EÚ a NATO, nárastu hrozby teroristických útokov v Európe a nelegálnej migrácii. Hoci Slovensko nie je týmito hrozbami v súčasnosti bezpečnostne ohrozené, ako členský štát NATO a EÚ si uvedomuje narastajúce bezpečnostné riziko a nové výzvy, na ktoré je potrebné efektívne reagovať. Na druhej strane, práve v súvislosti s novými hrozbami a povinnosťami SR ako členského štátu organizácií kolektívnej bezpečnosti narastajú v spoločnosti skeptické nálady voči západným integračným zoskupeniam a objavujú sa prejavy krajného nacionalizmu, xenofóbie, rasizmu a intolerancie. Bezpečnosť SR a jej občanov neohrozujú v súčasnosti iba vonkajšie, ale aj vnútorné hrozby ako radikalizácia a extrémizmus, ktorý sa prejavuje najčastejšie v otázke prístupu k migrantom, menšinám, ale aj v otázke členstva SR v organizáciách kolektívnej bezpečnosti, teda celková polarizácia spoločnosti.

ÚLOHA:

Verejná mienka

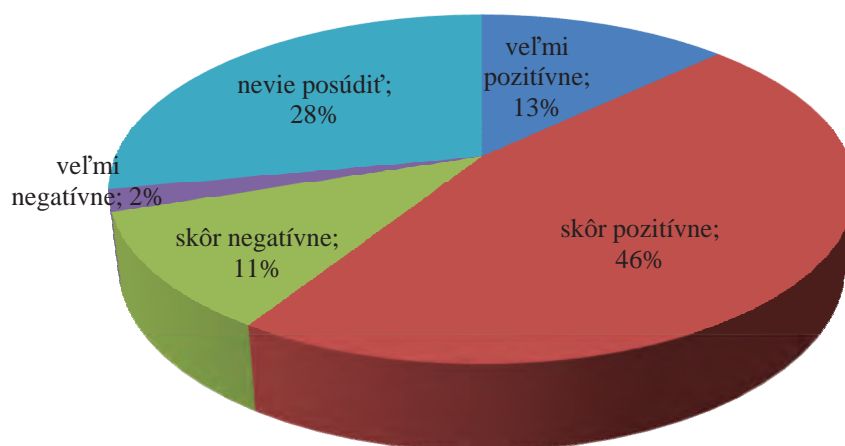
Opíšte, čo vyjadrujú údaje v nasledujúcich grafoch. Čo si myslíte, prečo boli výsledky také, ako zobrazujú grafy? Diskutujte o tom, čo zohráva úlohu pri formovaní verejnej mienky.

Graf 4: Výskum verejnej mienky v roku 2004: Súhlasíte so vstupom do NATO? (n=1174)

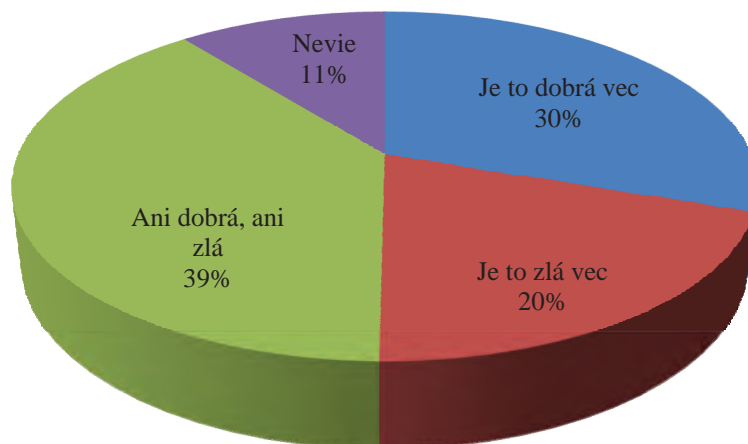
Zdroj: Čukan, Gajdová, 2005, s. 8

Graf 5: Výskum verejnej mienky v roku 2009: Ako hodnotíte členstvo Slovenska v NATO?

Zdroj: Čukan, 2009, s. 5

Graf 6: Výskum verejnej mienky v roku 2016: Aký je Váš názor na členstvo Slovenska v NATO?

Zdroj: SAC, CEPI, FOCUS, 2016, s. 4

Odporúčaná literatúra:

GODA, S. – UŠIAK, J. 2016. What is the Threat Perception of the Slovak Republic? In *CEJISS*. roč. 10, č. 1, ISSN 1802-548X, s. 61-87.

VOLNER, Š. 2012. *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava: IRIS, 2012. 387 s. ISBN 978-80-89256-74-7.

LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava: VEDA, 2012, 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1.

Použitá literatúra:

Analýza tendencií vývoja vnútornej bezpečnosti Slovenskej republiky a z nej vyplývajúcich rizík a ohrození Slovenskej republiky. 2010. [online] Ministerstvo vnútra SR, október 2010 [cit.8.10.2016] Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?Dokumenty_na_stiahnutie_CO>

Biela kniha o obrane. 2013. [online] Ministerstvo obrany SR, 2013. [cit. 8.10.2016] Dostupné na

internet: <<http://www.mod.gov.sk/bielakniha/>>

Biela kniha o obrane. 2016. [online] Ministerstvo obrany SR, 2016. [cit. 18.10.2016] Dostupné na internete: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-201890?prefixFile=m_>

ČUKAN, K. 2009. *Správa o výsledkoch výskumu verejnej mienky*. [cit. 16.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mod.gov.sk/data/files/1444.pdf>>

ČUKAN, K. – GAJDOVÁ, V. 2005. *Verejná mienka o otázkach profesionalizácie ozbrojených síl Českej republiky, Maďarska a Slovenska*. [cit.16.10.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.mod.gov.sk/data/files/496.pdf>>

GODA, S. – UŠIAK, J. 2016. What is the Threat Perception of the Slovak Republic? In *CEJISS*. roč. 10, č. 1, ISSN 1802-548X, s. 61-87.

Mimoriadne bezpečnostné opatrenia v súvislosti so situáciou v Belgicku, platí II. stupeň teroristického ohrozenia. 2016. [online]

Ministerstvo vnútra SR, 23.03.2016 [cit. 8.10.2016]
Dostupné na internete: <<http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=mimoriadnebezpečnostne-opatrenia-v-suvvislostiso-situaciou-v-belgicku-plati-ii-stupenteroristickeho-ohrozenia>>

NEČAS, P. – UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika, 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

Záznam z 59. zasadnutia Bezpečnostnej rady SR z 21. januára 2014. [online] Úrad vlády SR, 26.02.2014 [cit. 8.10.2016] Dostupné na internete: <<http://www.vlada.gov.sk/zaznam-z-59-zasadnutiabezpečnostnej-rady-sr-z-21-januara-2014/>>

SIPRI. 2016. *Military expenditure by country as a share of GDP, 1988-2001, 2002-2015*. [online] [cit. 14.10.2016] Dostupné na internete: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-GDP-share.pdf>>

SAC, CEPI, FOCUS

OTÁZKY:

1

Ktoré tendencie ovplyvňujú súčasné bezpečnostné prostredie SR?

4

Opíšte tendenciu vývoja výdavkov SR na obranu od vzniku štátu po súčasnosť

2

Aké je postavenie SR z hľadiska jej geopolitickej pozície?

5

Je SR vystavená niektorým hrozbám viac ako iným?

3

Ako sa zmenilo vnímanie hrozieb na Slovensku so vstupom do NATO?

6

Vo dvojiciach simulujte dialóg. Jeden z Vás bude zastávať skeptický názor na NATO, zatiaľ čo úlohou druhého bude vysvetliť mu, aké má členstvo v NATO výhody pre štát, akým je Slovensko.

**DYNAMICKÉ
PROCESY EURÓPSKEJ
A GLOBÁLNEJ
BEZPEČNOSTI**

3.1 GLOBÁLNE A REGIONÁLNE MOCNOSTI V 21. storočí

KAPITOLA ZAČÍNA VSVETLENÍM HISTÓRIE ZMIEN V ZARADENÍ ŠTÁTOV MEDZI MOCNOSTI, POKRAČUJE MODELMI MOCENSKEJ ŠTRUKTÚRY - MULTIPOLARITA, BIPOLARITA, PRIČOM SA VENUJE NAJMÄ HEGEMONISTICKÉMU USPORIADANIU, KTORÉ JE PRÍZNAČNÉ PRE OBDOBIE PO SKONČENÍ STUDENEJ VOJNY. NÁSLEDNE SA VENUJE JEDNOTLIVÝM MOCNOSTIAM PO SKONČENÍ STUDENEJ VOJNY, ICH MOCENSKÉMU POTENCIÁLU A POSTAVENÍ NA POLITICKEJ MAPE SVETA, PRIČOM EÚ VNÍMAME AKO OSOBITNÉHO AKTÉRA V MEDZINÁRODNEJ POLITIKE (USA, EÚ, RUSKÁ FEDERÁCIA, ČĽR). POSLEDNÁ ČASŤ SA ZAOBERÁ DEFINOVANÍM ŠTATÚTU REGIONÁLNEJ MOCNOSTI A STRUČNE SA ZMIEŇUJE O MOCENSKOM POTENCIÁLU JAPONSKA, INDIE, BRAZÍLIE A JUHOAFRICKEJ REPUBLIKY.

Obr. 45

Zmeny v zaradení štátov medzi mocnosti

Jednotlivé štáty majú rôzne postavenie v štruktúre svetového politického systému. Niektoré majú moci viac (ekonomický výkon, vojenská sila, veľkosť populácie, technológie, kultúrna atraktivita a pod.), preto ich nazývame veľmocami. Za veľmoci môžeme považovať také štáty, ktoré môžu zaistiť svoju bezpečnosť bez pomoci iných štátov. Odstránenie veľmoci alebo objavenie sa novej veľmoci predstavuje systémovú zmenu. Systémovou zmenou je aj vytvorenie aliancie mocností – skupiny štátov, ktorá tiež môže pôsobiť ako aktér svetovej politiky. Po druhej svetovej vojne sa objavuje pojem supervelmoc, ktorú je možné definovať ako mocnosť s globálnymi cieľmi a s nástrojmi na ich dosiahnutie. Globálne záujmy, prostriedky k ich dosiahnutiu a vôľu ich obhajovať mali v období studenej vojny len dva štáty – USA a ZSSR. Po rozpade ZSSR zostali jedinou supervelmocou USA.

História moderného sveta je do značnej miery históriou zmien v zaradení štátov medzi mocnosti. Získanie alebo strata štatútu mocnosti jednotlivými štátmi vždy transformovala svetový politický systém. Vo vše-

obecnosti nie je preto možné oddeliť svetový poriadok od vývoja mocností. Väčšina štúdií ohľadom vzostupu a pádu hlavných mocností vytvára cyklický model zmeny. Napriek mnohým problémom a ťažkostiam sa mnohí analytici a historici pokúšali rozoznať storočné modely životných cyklov dominantných krajín. V roku 1919 Halford Mackinder argumentoval, že nerovnomerný rast národov vedie k hegemónickým vojnám každých sto rokov. George Modelski ponúkol 100-ročný životný cyklus meniacich sa svetových lídrov začínajúci veľkou vojnou a víťazná moc následne legitimizuje povojnové mierové zmluvy. Ako prvý predstavil model dlhých cyklov G. Modelski. Vytvára nový typ cyklu trvajúceho jedno storočie, jeho prvý cyklus začína začiatkom 16. storočia. Každý cyklus je spojený s jednou svetovou mocnosťou. Portugalsko bolo významné v rokoch 1516-1540, Holandsko 1609-1640, Veľká Británia v rokoch 1714-1740 a 1815-1850, USA 1914-1945 až do 1973, následne od 1990 až po súčasnosť. Cyklus začína politickou súťažou, ktorá prerastá do globálneho konfliktu. Víťaz tohto konfliktu je následne schopný vytvoriť nový poriadok v politickom systéme. Táto fáza končí podpísaním legitimitačnej zmluvy, ktorá formálne vytvára nové globálne usporiadanie

so zameraním na novú svetovú mocnosť. Keďže žiada na mocnosť nedokáže udržať svetový poriadok, musí následne dôjsť k jej úpadku. Svet sa stáva bipolárnym

a postupom času multipolárnym, čím sa systém opäť dostáva do bodu slabého usporiadania a cyklus začína odznova (Flint, Taylor, 2007).

Tabuľka č. 4: Modelskeho dlhé cykly globálnej politiky

Cyklus	Svetové veľmoci	Svetové vojny	Legitimizujúce zmluvy	Kľúčové inštitúcie	Míľniky úpadku
I	Portugalsko	Talianske vojny (1494-1517)	Tordesillaská zmluva (1494)	celosvetová sieť vojenských základní	anexia Španielskom (1580)
II	Holandsko	Španielske vojny (1579-1609)	12-ročné prímerie so Španielskom (1494)	Mare liberum	anglická revolúcia
III	Veľká Británia	Francúzske vojny (1688-1713)	Utrechtská zmluva (1713)	správa morí	nezávislosť USA
IV	Veľká Británia	Francúzske vojny (1792-1815)	Viedenský kongres (1815)	voľný obchod	imperializmus
V	USA	Nemecké vojny (1914-1945)	Versailleská a Postupimská zmluva (1919, 1945)	OSN	vietnamská vojna

Zdroj: FLINT, C. - TAYLOR, P. 2007. Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality. Pearson Education Limited, s.47

Na rozdiel od Modelskeho politického rámca, je podľa C. Flinta a P. Taylora (2007) potrebný politicko-ekonomický rámec za účelom priblíženia minulosti do súčasnej geopolitiky.

Tabuľka č. 5: Dynamický model hegemonie a rivality

	Veľká Británia	Svetová ekonomika	USA	Svetová ekonomika
	1790/98		1890/96	
A1 vzostup hegemonie		rivalita s Francúzskom (napoleonské vojny) efektívna produkcie : priemyselná revolúcia		rivalita s Nemeckom efektívna produkcie: masová výroba, nástup fordizmu
	1815/25		1913/20	
B1 vítazstvo hegemonie		obchodné víťazstvo v Latinskej Amerike a kontrola Indie: dielňa sveta		obchodné víťazstvo vo finálnom kolapse britského systému voľného obchodu a vojenská porážka Nemecka
	1844/51		1940/45	
A2 vypelost' hegemonie		éra voľného obchodu: Londýn sa stáva finančným centrom svetovej ekonomiky		Bretton- Woodsky systém ekonomického liberalizmu založený na americkom doláre: New York sa stáva novým finančným centrom sveta
	1870/85		1967/73	
B2 úpadok hegemonie		Vyvrcholenie éry imperializmu, rast rivality, stret záujmov kol. mocností „nová“ industriálna revolúcia sa rodí mimo Veľkej Británie		obrat k protekcionistickým praktikám na vyváženie Japonska a európskych rivalov, prvý a druhý ropný šok
	1890/96		1989/1991	

Zdroj: FLINT, C. - TAYLOR, P. 2007. Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality. Pearson Education Limited, s. 54, upravené autorom.

Political Map of the World, November 2011

Obr. 46 – Politická mapa sveta

Na pochopenie procesov vzostupu a pádu mocností nám pomôžu dva koncepty. Prvým je úpadok relatívnej externej moci, ktorý predstavuje relatívny pokles moci a vplyvu. Druhým je zhoršenie alebo oslabenie domácich zdrojov moci, ktoré predstavujú absolútny pokles moci a vplyvu.

Príkladom prvého je Holandsko, ktoré ekonomicky rozkvitlo, ale zažívalo externý relatívny pokles, pretože iné krajiny sa stávali silnejšie. Opačným príkladom je Španielsko, ktorého vplyv v 17. storočí upadol kvôli vnútorným ekonomickým problémom. Západná časť Rímskej ríše nebola svedkom silnejšieho nového vyzývateľa, ale čelila dlhodobému tlaku invázných kmeňov, ktorý každý bol slabší ako Rím. Korupcia, vnútorné rozbroje, strata administratívnej a vojenskej efektivity umožnila slabým nomádskym kmeňom vyplieniť Rím. Domáci absolútny úpadok znamenal stratu kapacity konvertovať mocenské zdroje do efektívneho mocenského správania.

Rozlohou nevýznamná Veľká Británia vládla štvrtine sveta, čo reflektovalo výsledky prvej vlny industriálnej revolúcie v ére pred globálnym šírením nacionalizmu. Išlo o pozoruhodnú konverziu domácich mocenských zdrojov do externej expanzie. Externé faktory ako 30 ročný zápas s Nemeckom, nárast sily námorných mocností (USA a Japonsko) a rast nacionalizmu v britskej koloniálnej ríši zmenšil relatív-

nu silu Veľkej Británie. Zároveň si neudržala produktivitu v priemyselnej výrobe, najmä v nových odvetviach chemického a energetického priemyslu, vzdelávacom systéme. Hlavný problém predstavoval relatívny pokles moci, nie absolútny. Rast iných mocností bol príčinou poklesu moci a vplyvu Veľkej Británie.

Modely mocenskej štruktúry

Z uvedeného vyplýva, že existujú tri základné modely mocenskej štruktúry: hegemonia, bipolarita a multipolarita. V podmienkach multipolarity je svetový politický systém usporiadaný okolo troch alebo viacerých hlavných veľmocí, ktoré sú relatívne rovnako mocné. Zhodná sila jednotlivých mocenských centier môže byť daná potenciálom jednotlivých štátov alebo ich koalícií. Príkladom je obdobie 19. storočia po Viedenskom kongrese (tzv. európsky koncert, v ktorom účinkovali Veľká Británia, Rakúsko-Uhorsko, Francúzsko, Rusko a Prusko). V podmienkach bipolarity je svetový politický systém usporiadaný okolo dvoch mocenských centier. Mocenské póly môžu byť tvorené dvoma veľmocami/superveľmocami, alebo stabilnými koalíciami/alianciami. Príkladom je obdobie peloponézskych vojen alebo studenej vojny. He-

gemonistické usporiadanie svetového politického systému predpokladá existenciu jedného mocenského centra, ktoré je výrazne silnejšie ako ostatné štáty alebo koalícia ostatných štátov. Hegemón môže byť taký štát, ktorý má autoritu a schopnosť určiť základné pravidlá svetovej politiky a ovplyvniť vôľu ostatných štátov, aby tieto pravidlá prijali.

V analýze svetových systémov je hegemonia v medzištátnom systéme zriedkavým fenoménom. Príkladom bola britská v polovici devätnásteho a americká v polovici dvadsiateho storočia. Takáto hegemonia je spojená s dominanciou v ekonomickej, politickej a ideologickej sfére a je založená na rozvoji ekonomickej nadvlády. Zahŕňa tri etapy. V prvej získava hegemón prevahu vo výrobe nad svojimi rivalmi. V druhej etape sa mu prostredníctvom obchodu podarí vybudovať obchodnú prevahu. V tretej etape získava finančnú dominanciu vo svetovej ekonomike. Keď sú produkcia, obchod a financie jedného štátu silnejšie ako iných, vtedy sa štát stáva hegemonom. Takýto štát ovplyvňuje prostredie spôsobom, pri kto-

rom nie je možné vytvorenie žiadnej koalície, ktoré by mohlo ohroziť postavenie hegemóna v riadení svetového systému. Hegemón vytvára liberálne hodnoty, ktoré šíri do svetového prostredia. To znamená, že hegemón je oveľa viac, ako iba svetový politický líder. Zrod a etablovanie hegemóna je nasledované jeho postupným úpadkom. Veľká otvorenosť liberalizmu hegemóna umožňuje jeho rivalom kopírovať technické výdobytky a zvyšovať vlastnú produkčnú efektivitu. Postupne hegemón stráca svoje postavenie v produkcii a následne aj v obchode a finančníctve. Politické a ekonomické investície vytvárajú širokú systémovú infraštruktúru. Napríklad systém dopravy, komunikácie a finančných sietí sú nevyhnutné pre existenciu hegemonie. Taktiež je nutná existencia diplomatických vzťahov a sieť vojenských základní po celom svete. V tomto chápaní vytvára každý hegemón infraštruktúru, prostredníctvom ktorej ovláda systém. Hegemón predstavuje obraz budúceho sveta, ktorý sa snažia ostatné štáty vytvárať. Ako „najmodernejší z moderných“ tak hegemón vy-

Obr. 47 – Mapa členských štátov EÚ

tvára budúcnosť ostatných štátov. Svetový hegemon je tak oveľa dôležitejší ako „svetová mocnosť“ v Modelskeho ponímaní. Hegemon je politickým lídrom, ale taktiež ekonomickým, sociálnym a kultúrnym. Z pohľadu politickej geografie vytvára hegemon politické zákony na globálnej úrovni (Flint, Taylor, 2007).

Medzi odborníkmi je slovo „hegemonia“ používané rôzne. Neexistuje všeobecná zhoda, aká veľká nerovnosť a aké zdroje moci konštituuju hegemoniu. Niektorí si zamieňajú hegemonistickú politiku s imperialistickou politikou, avšak impérium nie je podmienkou pre hegemoniu. Iní označujú hegemoniu ako usporiadanosť medzinárodného systému, resp. svetový poriadok, ale ten zriedkakedy existoval. Ďalší ho používajú ako synonymum pre prvenstvo alebo disponovanie najväčšími zdrojmi moci a poukazujú na 19. storočie. Veľká Británia však bola až tretia v objeme HDP (za USA a Ruskom) a tretia za Ruskom a Francúzskom v oblasti vojenských výdavkov. Tí, ktorí hovoria o americkej hegemonii po roku 1945 zabúdajú, že napriek disproporčnému podielu na svetovej ekonomike v tomto období, americká vojenská sila bola vyvažovaná sovietskymi vojenskými kapacitami. USA boli polovičným hegénom. Krajiny ako Čína, India, Indonézia, ZSSR a celý bývalý sovietsky blok neboli súčasťou sveta vedeného USA. Americké líderstvo v ekonomike rezultovalo do vytvorenia liberálnych inštitúcií a pravidiel, ktoré boli určujúce pre svetovú ekonomiku, ale len pre polovicu sveta. ZSSR a USA oddeľoval od ostatných krajín najmä enormný jadrový arzenál. Z týchto dvoch krajín boli v 50. rokoch USA v určitej výhode najmä po ekonomickej stránke, keďže na ne pripadala polovica svetovej priemyselnej výroby.

Bipolárna štruktúra svetového politického systému v období studenej vojny mala dva spojené rozmery: proti sebe stáli vojenské bloky, ktoré sa snažili nielen o tradičnú vojensko-ekonomickú svojbytnosť a nadradenosť, ale hlásili sa aj k odlišnej ideológii. Oba tieto prvky pri formovaní bipolarity sa v histórii už objavili, avšak doba po roku 1945 priniesla nový aspekt týkajúci sa charakteru vojensko-ekonomickej moci a ideológie a ich skutočne globálny dosah. Veľmocenské postavenie ZSSR a USA bolo spojené so vzájomným odstrašením, pri zachovaní zápasu o hegemoniu. Obviňujúc sa navzájom z hegemonis-

tických aspirácií, organizovali oba štáty svoje spojenecké bloky. V každom bloku boli jeho členovia spojení nielen vojensky, ale aj ekonomicky. Ostatné štáty mali tendenciu sa prikláňať k týmto dvom pólom. Tento systém bol označený ako bipolárny, zdôrazňujúc tým štruktúru moci a aliancií. Mapa sveta po druhej svetovej vojne vyzerala ako šachovnica, na ktorej sa dvaja hráči pokúšajú manipulovať „pešiakmi“, aby získali maximálnu výhodu.

Zahranično-politická línia administratívy amerického prezidenta R. Reagana bola v znamení návratu k bipolárnym predstavám o svetovom politickom systéme. V marci 1983 vyhlásil prezident R. Reagan svoj plán Strategickej obrannej iniciatívy, rozsiahly výskumný program zameraný na konštrukciu zariadení, ktoré budú rozmiestnené v kozmickom priestore a ktoré budú schopné zneškodniť medzikontinentálne balistické rakety. Začala nová súťaž v zbrojení, v ktorej ZSSR nemohol uspieť. Reaganova iniciatíva si vynútila reakciu na sovietskej strane. Priviedla Sovietov k rokovaniam o odzbrojení a prispela k prehĺbeniu vnútorných rozporov v ZSSR a v podstate k porážke ZSSR prostredníctvom zastrašovania. Nefunkčný ekonomický model nemohol vydržať 40 rokov sovietskej imperiálnej expanzie. Výzvy k reforme ZSSR po nástupe M. Gorbačova v podobe „glasnosti“ teda otvorenosti, slobode vyjadrovania a „perestrojke“, teda reštrukturalizácii, vyvolali dezorganizáciu a demoralizáciu celého systému.

Po politických zmenách v strednej a východnej Európe skončila studená vojna. Symbolickými udalosťami rozpadu sovietskeho bloku boli:

a) zrušenie ústavného článku o vedúcej úlohe komunistickej strany 12.3.1990 Najvyšším soviatom v Moskve;

b) Parížska charta o novej Európe prijatá 21. novembra 1990 na parížskej schôdzke KBSE, kde delegácie 34 štátov prijali deklaráciu, v ktorej bolo euroatlantické chápanie demokracie prezentované ako jediná možná forma vlády v civilizovaných krajinách;

c) likvidácia Varšavskej zmluvy 25.2.1991;

d) rozhodnutie o rozpustení Rady vzájomnej hospodárskej pomoci 28.septembra 1991.

Po skončení studenej vojny, rozpade Sovietskeho zväzu a celého východného bloku zostali jedinou globálnou supervelmocou Spojené štáty americké.

Mocnosti po skončení studenej vojny

USA

Zdroje americkej moci

Moc je schopnosť ovplyvniť ostatných za účelom získania požadovaných výstupov, pričom to môže štát dosiahnuť fyzickým nátlakom, materiálnymi výhodami alebo vlastným príkladom, atraktivitou. Vojské a ekonomické zdroje moci sú tzv. tvrdou mocou. Nehmatateľné zdroje moci opierajúce sa o kultúru, politické hodnoty a zahraničnú politiku (základné zdroje) sú nástrojmi mocenskej konverzie (pozitívna atraktivita, presvedčanie a nastoľovanie agendy) transformované do mäkkej moci. Všetky tri zdroje moci sú dôležité. Získanie prevahy len v jednej z nich neznamená získanie dominancie, tak ako aj strata prvenstva v niektorej oblasti neprináša automaticky úpadok moci.

Vplyv USA v ekonomickej, politickej a finančnej oblasti v globálnom meradle je určujúci. USA sa zároveň považujú za vojensky najsilnejšiu krajinu sveta. Pri svojom pôsobení v regionálnom alebo globálnom rozmere nemôžu ostatné štáty tieto faktory ignorovať. Vedúcu úlohu USA zhrňa Z. Brzezinski (1993) do štyroch rozmerov: celosvetový dosah vojenskej sily, globálny ekonomický vplyv, globálna kultúrna a ideologická príťažlivosť a zo všetkých troch vyššie uvedených aspektov vyplývajúca globálna politická sila. Naznačenú dominantnú pozíciu je potrebné charakterizovať podrobnejšie.

Základnou skutočnosťou je, že mocenský štát

USA vyplýva z víťazstva v studenej vojne. Spojené štáty sú najväčšou ekonomickou mocnosťou sveta. V roku 2015 bol podiel USA na hrubom svetovom produkte 24,44%, pričom dlhodobý priemer je 29,44 % svetového HDP (World Bank). Percento HDP po prepočte na paritu kúpnej sily – Power Purchasing Parity (PPP) predstavovalo v roku 2015 15,809%. Pre porovnanie, Čína tvorila 17,082%, Japonsko 4,255 %, India 7,016 %, Nemecko 3,383%, Rusko 3,275%, EÚ spolu 16,918% (International Monetary Found, 2016). HDP na obyvateľa v USA predstavovalo 55 904 USD. V období rokov 1947-2014 sa americký HDP priemerne zvyšoval o 3,27%. Dolár je stále najvýznamnejšou menou, svetové komunikačné siete, databanky aj využitie kozmu sú do značnej miery pod kontrolou USA. Spojené štáty sú tiež najvýznamnejším ohniskom vedecko-technických inovácií, pričom práve inovácie sa stávajú významným mocenským faktorom. V USA je najviac výskumných stredísk a univerzít. V USA sa rodí najviac vedecko-technických objavov. Do centier pre nanotechnológie bolo v roku 2015 investovaných viac ako 250 mld USD (vládný a súkromný sektor spolu), čo vytvára z USA globálneho lídra v tejto oblasti. Disponujú najlepšimi univerzitami na svete (viac ako polovica zo sto najlepších univerzít je v USA). Podľa tzv. Šanghajskeho rebríčka najlepších univerzít, v roku 2015 sa v prvej dvadsiatke umiestnilo 16 amerických univerzít. Američania vynakladajú (vyjadrené ako percento HDP) takmer dvojnásobok na vyššie vzdelávanie ako Francúzsko, Nemecko, Veľká Británia alebo Japonsko. Kreatívny priemysel tvorí 11 % HDP. V USA tiež prebieha rozsiahly vojenský výskum. Ozbrojené sily USA predstavujú najväčšiu silu ako z hľadiska kapacity, tak z hľadiska mobility. Celková úroveň vojenských výdavkov sa pohybuje v rozmedzí 3% - 4% HDP, čo poukazuje na odhodlanie udržať si vojenskú prevahu.

Ako už bolo vyššie spomenuté, dominantné postavenie vyplýva aj zo schopnosti ponúkať atraktívne ideologické hodnoty slobodného a demokratického sveta prostredníctvom kultúrno-informačného obsahu rôznych médií, vedeckých časopisov, Hollywoodom, ako aj internetom. Nie zanedbateľným faktorom je aj celosvetové presadenie sa angličtiny.

Obr. 48 – Mapa USA

Diskusia o úlohe USA vo svete

Všeobecne môžeme konštatovať, že diskusia o úlohe USA vo svete v období po studenej vojne sa sústreďuje do troch názorových prúdov.

Izolacionalisti tvrdia, že po skončení studenej vojny je vhodné znížiť americkú angažovanosť a zamerať sa prioritne na riešenie domácich problémov. Tieto názory sú prítomné v ultralavivých (zlý imperializmus), tak aj v ultrapravicových (ohrozenie tradičných amerických hodnôt) kruhoch, aj keď z iných dôvodov.

Neorealisti sú zdržanliví vo vzťahu k použitiu sily, zvažujú, do akej miery majú USA uplatňovať svoju moc a vplyv a presadzujú multilaterálne riešenia.

Neokonzervatívci presadzujú unilaterálne a silové riešenia. Tvrdia, že medzinárodný systém má prirodzenú tendenciu k anarchii a potrebuje autoritu, ktorá by ho riadila alebo aspoň kontrolovala a preto mier a bezpečnosť vo svete závisia na americkej sile a vôli ju použiť.

Politická diskusia o úlohe USA v svetovej politike prebiehala od vzniku samotnej federácie resp. konfederácie. G. Washington presadzoval čo najširšie obchodné a čo najuššie politické kontakty so zahraničím. Izolacionizmus Thomasa Paina poukazoval na nezáujem USA zasahovať do záležitostí monarchistickej Európy. V decembri 1823 bola prijatá Monreova doktrína, ktorá vyhlásila západnú hemisféru za sféru vplyvu Spojených štátov a akýkoľvek zásah v tomto priestore považuje za akt nepriateľstva voči USA. Do svetovej politiky tak Spojené štáty vstúpili presadzujúc politiku izolacionizmu a dostali sa do pozície, ktorá v sebe zahŕňala možnosť konať samostatne. Zlomovým bodom v americkej histórii bola americko-španielska vojna v roku 1898. Spojené štáty prvýkrát prekročili kontinentálne obmedzenia v zahraničnej a bezpečnostnej politike a stali sa de facto globálnou mocnosťou. Prezident T. Roosevelt videl úlohu USA vo svete predovšetkým ako „*velmocensko-realistickú*“ (Ondrejcsák, 2009). Vstup USA do 1. svetovej vojny pomohol zastaviť nemeckú agresiú. Napriek tejto skutočnosti a napriek mnohým

ziskom, ktoré víťazstvo prinieslo, Kongres a verejná mienka odmietli Wilsonovu koncepciu a požadovali návrat k politike izolacionizmu. Bez angažovania sa USA chýbala v Európe rozhodujúca sila na stabilizáciu pomerov. Priebeh a výsledky 2. svetovej vojny viedli k prehodnoteniu pôsobenia USA vo svete. Politika izolacionizmu sa fakticky prestala uplatňovať v roku 1949 podpisom Washingtonskej zmluvy. Už od amerického vstupu do prvej svetovej vojny v roku 1917 je americká politika založená na poznaní, že v jej geopolitickom záujme je zabrániť každej potenciálnej nepriateľskej mocnosti, aby ovládla Európu. Kvôli obhájeniu tohto záujmu Spojené štáty opustili po druhej svetovej vojne svoju tradíciu izolácie a stretli sa v dlhotrvajúcom zápase so Sovietskym zväzom. Rozhodnutie v americkej zahraničnej politike prevziať úlohu globálnej veľmoci, bolo podmienené aj záujmami americkej ekonomiky (zvýšený záujem USA na kontrole podmienok svetového obchodu a získanie dodatočných odbytísk pre americký tovar predstavoval silný impulz pre voľbu úlohy vedúcej svetovej veľmoci), postojmi verejnej mienky (posilnený morálny kredit a upevnené sebavedomie, vnímanie svojho víťazstva vo vojne ako dôkaz o nadradenosti svojho politického systému, čo ich legitimuje na jeho presadzovanie v iných častiach sveta), ako aj oživením antikomunizmu (to poukazovalo na silnú ideologizáciu americkej politiky)(Plechanovová, Fidler, 1997). Mocensko - ideologický konflikt medzi ZSSR a USA mal niekoľko základných charakteristických črt: zápas o hegemoniu, preteky v zbrojení, vzájomné odstrašovanie, absencia priamej konfrontácie, vojenské strety v treťom svete, ideologizácia konfliktu.

Po skončení studenej vojny sa Spojené štáty stali jedinou supervelmocou s hegemonistickým postavením. Moc každého štátu má štyri hlavné zložky. Ekonomiku, vojenskú silu, prestíž a kvalitu vlády. Spojené štáty zvíťazili v studenej vojne vo chvíli, keď ich relatívna ekonomická moc bola najnižšia od 2. svetovej vojny a nachádzali sa v stave približnej vojenskej rovnováhy so Sovietskym zväzom. Víťazstvo v studenej vojne prinieslo zásadné zmeny – prestíž USA prudko stúpala, vojensky sa stali bezkonkurenčnou mocnosťou a ekonomicky mohli čerpať z otvorenia trhov v strednej a východnej Európe, ako aj v Číne (Krejčí, 2009).

Jadrová mocnosť

Krajina zdedila zo studenej vojny gigantický arzenál jadrových zbraní. S novou situáciou vo svete bolo potrebné prehodnotiť aj americké jadrové stratégie. Nukleárne odstrašovanie bolo vždy jadrom americkej nukleárnej stratégie. Počas studenej vojny, v ére kompletného antagonizmu medzi Spojenými štátmi a Sovietskym zväzom, Spojené štáty považovali Sovietsky zväz za svojho hlavného nepriateľa a ohrozenie svojej bezpečnosti. Obe krajiny mali dostatok jadrových síl na zničenie druhej strany po zasiahnutí jadrovým útokom. Americká bezpečnosť tak závisela do veľkej miery od jadrovej rovnováhy strachu. Táto stratégia úspešne odstrašila jadrové útoky a konvenčné útoky veľkej mierky zo strany Sovietskeho zväzu počas obdobia studenej vojny.

Kolaps Sovietskeho zväzu a koniec studenej vojny značne zmenili medzinárodné bezpečnostné prostredie. Preto Clintonova administratíva prehodnotila americkú jadrovú stratégiu. **Nuclear Posture Review** (dokument, ktorý vymedzuje úlohu jadrových zbraní v americkej bezpečnostnej stratégii) schválená prezidentom B. Clintonom 18. septembra 1994, presadzovala názor, že jadrové zbrane zohrávajú menšiu rolu v americkej bezpečnosti, než kedykoľvek predtým počas nukleárnej doby, a preto Spojené štáty potrebujú oveľa menší jadrový arzenál. V nadväznosti na to, prezident B. Clinton podpísal v novembri 1997 prezidentskú direktívu PDD/NSC 60, formálne tým opúšťajúc nukleárne princípy vydané Reaganovou administratívou v roku 1981, ktoré hovorili o tom, že Spojené štáty musia byť pripravené bojovať a vyhrať eventuálnu jadrovú vojnu. PDD vychádzala z premisy, že primárnym účelom jadrových zbraní v období po studenej vojne je odstrašovanie. Výsledkom toho bolo, že Spojené štáty obmedzili vo veľkej miere svoj jadrový arzenál a presadzovali proces medzinárodnej kontroly jadrových zbraní.

Stratégia odstrašenia však zlyhala pri útoku na krajinu uskutočnenú teroristami zo skupiny Al-Kajdá v roku 2001. Bushova administratíva prišla po 11. septembri 2001 k záveru, že prístup k odstrašovaniu z obdobia studenej vojny, ktorý bol vysoko

závislý od útočných jadrových síl, už nie je vhodný.

V januári 2002 Bushova administratíva ukončila prípravu „Nuclear Posture Review“ (NPR). Kľúčové body nového dokumentu zahŕňali:

- silný jadrový potenciál USA, schopný odstrašiť prípadných agresorov;
- jadrové zbrane by mohli byť použité na vojenské alebo politické účely;
- jadrové zbrane neslúžia len na odstrašenie jadrového útoku, ale zohrávajú úlohu aj pri odstrašovaní útočníkov od možného použitia akýchkoľvek zbraní hromadného ničenia;
- USA sa budú snažiť o vytvorenie širokého spektra jadrových systémov, zameraných na ich možné použitie pre množstvo vojenských a politických cieľov (Burroughs, 2000).

Nová jadrová stratégia sa odklonila od stratégie „vzájomného odstrašovania“, ktorá dominovala americkej obrannej stratégii počas takmer pol storočia a prijíma nový „na spôsobilostiach založený“ prístup, ktorý sa zameriava viac na to, akým spôsobom môžu byť ohrozené USA a čo je potrebné na odstrašenie. Triáda studenej vojny, kompletne závislá na útočných jadrových silách, tvorená z pozemných interkontinentálnych balistických rakiet (ICBM), z ponoriek odpaľovaných balistických rakiet (SLBM) a strategických bombardérov zostáva akokľúčová časť novej stratégie, ale vzniká nová triáda jadrových a ne-jadrových útočných úderných síl, raketových obranných systémov a reagujúcej obrannej infraštruktúry (Terem, 2008).

Bushova administratíva prišla so zmenou v oblasti jadrových zbraní, zdôrazňujúc ich vojnovobojovú rolu. A jadrové zbrane mohli byť použité v troch typoch situácií: proti cieľom, ktoré sú schopné odolať nejadrovému útoku; ako odvetu za útok jadrovými, biologickými alebo chemickými zbraňami; v prípade prekvapujúceho vojenského vývoja.

Prezident B. Obama začal po svojom nástupe prehodnocovať nukleárnu stratégiu pre USA s cieľom permanentného znižovania amerického jadrového arzenálu. Obamova nová stratégia, anuluje niekoľko iniciatív Bushovej administratívy. Jednou z kľúčových otázok sa javí obmedzenie

okolností, v rámci ktorých USA deklarujú, že môžu použiť jadrové zbrane- rozhodujúci element jadrového odstrašenia od studenej vojny. Cieľom bolo znížiť úlohu jadrových zbraní v národnej bezpečnostnej stratégii, pri zachovaní strategického odstrašujúceho potenciálu jadrového arzenálu USA. V roku 2014 mali USA odhadovaný počet jadrových zásob na úrovni 7300 jadrových zbraní, asi 1980 je nasadených, zhruba 2780 je vo vojenských skladoch, 2540 čaká na likvidáciu (Bulletin of the Atomic Scientist, 2014).

Triumf USA v studenej vojne vyvolal nádej, že nastupuje nové americké storočie. Základom politiky za éry G. W. Busha sa stala vojenská stratégia vyjadrená v podobe „stratégie 4-2-1“ z roku 2004. Tá predpokladala, že ozbrojené sily USA majú byť schopné plne chrániť Spojené štáty, udržiavať ozbrojené sily schopné „čeliť agresii a nátlaku“ v štyroch „kritických regiónoch“, v Európe, v severovýchodnej Ázii, východnej Ázii a na Stred-nom východe, resp. juhozápadnej Ázii.

Ďalej mali mať ozbrojené sily schopnosť čeliť agresii v dvoch regiónoch súčasne a mali byť schopné rozhodne zvíťaziť, vrátane schopnosti zvrhnúť nepriateľský režim a okupovať krajinu v jednom z týchto konfliktov „v čase a mieste našej voľby“. V súčasnej dobe tvoria jadro americkej bezpečnostnej architektúry dohody v rámci NATO, japonsko-americký pakt a americko-juhokórejská aliancia. Krajiny Perzského zálivu (Bahrajn, Katar, Kuvajt, Omán, Saudská Arábia a Spojené arabské emiráty) majú zo strany USA prísľub pomoci. Ďalšie bezpečnostné zväzky spájajú USA s Austráliou, Filipínami a Pakistanom. Spojené štáty majú bezpečnostné záväzky vo vzťahu k Izraelu a Tchajvanu.

V Pentagone bol svet rozdelený na šesť oblastí so špecializovanými veliteľstvami ozbrojených síl USA: USNORTHCOM – United States Northern Command, v Colorado Springs, USSOUTHCOM – United State Southern Command v Miami, USPA-COM – United States Pacific Command v Honolulu, USEUCOM - United States European Command v Stuttgarte, USCENTCOM – United States Central Command v Tampe. Ako posledné vzniklo veliteľstvo pre Afriku- USAFRICOM – United States Africa Command v Stuttgarte.

Každý štát cíti najväčšie nebezpečenstvo na hraniciach so susedmi, pričom globálny hegemon má túto hranicu po celom svete. Vojenské výdavky pripadajúce na USA v roku 2007 tvorili 45% svetových výdavkov, čo predstavovalo 4 % HDP. V roku 2015 predstavovali 3.3% HDP (SIPRI, 2015). Diskusia okolo vojenských výdavkov spravidla uvádzajú tri hlavné argumenty pre ich veľkosť: nebezpečenstvo terorizmu, tzv. darebácke štáty a nutnosť čeliť rastu moci Číny a Ruska.

Administratíva prezidenta B. Obamu vyvinula enormné úsilie nadobudnúť stratený rešpekt a atraktivitu USA vo svete po období vlády prezidenta G.W. Busha a nastúpila cestu úplne nového typu medzinárodného vodcovstva. Programová platforma sa opierala o viacero priorít, medzi ktoré patrili boj proti šíreniu zbraní hromadného ničenia, globálnemu terorizmu, darebáckym zlyhávajúcim štátom. Americká invázia do Iraku sa podľa Obamovej administratívy nemala nikdy uskutočniť, jedinou cestou je dialóg bojujúcich strán, ktorého predpokladom je postupné sťahovanie amerických vojsk z Iraku. Nie je možné, aby USA čelili hrozbám 21. storočia samostatne, rovnako je nemožné, aby im svet čelil bez USA. Prezident B. Obama zdôrazňoval, že USA musia viesť svet na základe činov a príkladu, dôraz kládol na diplomatické riešenie sporov. Významným bola orientácia na boj proti klimatickým zmenám.

Národná bezpečnostná stratégia z roku 2010 zdôrazňovala štyri piliere:

1. Bezpečnosť: bezpečnosť USA, ich občanov, spojencov a partnerov.
2. Prosperita: silnú a rastúcu americkú ekonomiku v otvorenom medzinárodnom ekonomickom systéme.
3. Hodnoty: rešpektovanie univerzálnych hodnôt doma a vo svete.
4. Medzinárodný poriadok: medzinárodný poriadok založený na vedení USA.

Perspektívy amerického líderstva

Dopad ekonomickej a finančnej krízy na USA a EÚ, rast ekonomickej a vojenskej sily Číny, Indie, Brazílie, Ruska na mocenskú rovnováhu vo svetovom politickom systéme nenasvedčuje udržaniu pozície USA vo svete. To neznamena, že nebudú najmocnejšou krajinou sveta. Ako bolo vysvetlené vyššie, relatívny úpadok nemusí automaticky znamenať koniec americkej éry.

Relatívna moc USA by mohla byť oslabená v dôsledku domácich príčin. Strata dôvery ľudí v ich kultúru, politické inštitúcie, boj elit o mocenskú kontrolu, rast korupcie, protekcionizmus a stagnácia ekonomiky by mohli viesť k zníženiu schopností ovplyvňovať vývoj udalostí vo svete. Dokonca aj keby si dokázali udržať mohutné vojenské, ekonomické zdroje príp. aj zdroje mäkkej moci, vyššie uvedené domáce problémy by výrazne mohli redukovať kapacitu transformovať tieto zdroje do efektívneho vplyvu.

Tzv. kultúrne vojny, ktoré sa vedú vo vnútri spoločnosti o otázkach ako manželstvá rovnakých pohlaví, interrupcie a pod. majú potenciál polarizovať spoločnosť a znižovať kapacitu na získanie konsenzu pre akcie v zahraničnej politike (príklady konfliktu vo Vietname, v Iraku). Zmeny v demografickej štruktúre (hispánske obyvateľstvo sa v roku 2010 dostalo na druhé miesto ako druhá najväčšia menšina a vytlačila na tretie miesto Afroameričanov) prinášajú otázky o charaktere americkej spoločnosti v budúcnosti. USA stále zostávajú aj v 21. storočí národom imigrantov. V roku 1910 predstavovali v zahraničí narodení rezidenti 14,7 % populácie USA, v roku 2010 takmer 13%, čo predstavuje takmer 40 miliónov obyvateľov. Stúpajúci počet obyvateľov vyjadruje obavy nad prebiehajúcimi demografickými zmenami, čo súvisí s obavami o udržanie pracovných príležitostí, z dlhodobého hľadiska však imigrácia posilňuje mocenské zdroje USA. Predpokladá sa, že do roku 2050 vzrastie počet obyvateľov USA na cca 440 miliónov (US Census Bureau). Kým iné štáty sveta čelia problému znižovania počtu obyvateľov a starnutia, trendy v USA sú z ekonomického i sociálneho aspektu optimistické.

Ekonomický vývoj je vcelku priaznivý, pri rezer-

vovanom odhade udržania 2% ekonomického rastu sa národný príjem zdvojnásobí za 35 rokov. USA sú pravidelne zaradované medzi najkonkurencieschopnejšie ekonomiky sveta (Svetové ekonomické fórum). USA sú lídrami v mnohých kľúčových sektoroch pre ekonomiku 21. storočia – informačne technológie, biotechnológie, nanotechnológie.

Mimoriadne optimistické sú prognózy týkajúce sa energetickej bezpečnosti, pričom spolu s Kanadou sa môžu stať úplne sebestačné v tretej dekáde 21. storočia. Pokiaľ zdroje ropy a zemného plynu budú rozumne využívané v kombinácii s obnoviteľnými zdrojmi energie, USA sa nemajú čoho obávať najbližšie dve storočia.

Líderstvo vo vede a výskume sa opiera o výdavky v rozsahu 2,8-3% HDP. Len v roku 2014 bolo registrovaných 133 000 patentov, čo predstavuje 48% všetkých patentov registrovaných vo svete. Podnikateľská kultúra, špičkové univerzity, intenzívna spolupráca medzi univerzitami a priemyslom, otvorená imigračná politika, vyspelosť priemyselných odvetví, využívanie technológií vytvára jednu z najinovatívnejších ekonomík sveta.

Ako veľký problém sa môže ukázať, že súčasné tendencie v americkej spoločnosti by mohli viesť k rastu rasového, etnického a náboženského napätia, čím by ohrozili vnútornú súdržnosť a politickú stabilitu. Otázkou zostáva, ako by sa prípadná zmena atmosféry v spoločnosti prejavila na globálnych mocenských ambíciách USA.

Európska únia

Kolaps totalitných komunistických režimov v strednej a východnej Európe, zjednotenie Nemecka a rozpad ZSSR vytvára zásadne novú situáciu nie len v Európe, ale aj na globálnej úrovni. Pre EÚ prestala existovať významnejšia bezpečnostná hrozba a v súvislosti s novými impulzmi pre európsku integráciu (prehĺbenie - Maastrichtská zmluva, menová únia, Lisabonská zmluva; rozširovanie – z 12 členov na súčasných 28, resp. 27,) sa výrazne mení charakter európskeho usporiadania. Svet sa posúva z bipolárneho usporiadania na unipolárny model s USA ako jedinou superveľmocou. Súčasne

pozorujeme zvýšené úsilie o emancipáciu EÚ ako samostatnej entity a globálneho aktéra so svojimi záujmami. Vojna v Perzskom zálive v roku 1991 a regionálny konflikt na území bývalej Juhoslávie mali mobilizačný účinok na vývoj spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Úspech integračného procesu s rozpracovanými mierovými mechanizmami na riešenie vnútorných sporov, vedúci k jednotnej, slobodnej a demokratickej Európe bol vnímaný ako predpoklad silného globálneho postavenia.

Európska únia je mocnosťou, ktorej sila plynie najmä z ekonomického potenciálu a z legislatívnej koordinácie vo forme nadnárodných štruktúr. Práve prenesenie časti suverenity na nadnárodné inštitúcie, teda uskutočňovanie koncepcie supranacionality, je najvýznamnejším špecifikom procesu európskej integrácie. Uplatňovanie politiky založenej na rešpektovaní demokratických princípov, medzinárodného práva, snaha hľadať multilaterálne riešenia a využívať k tomu multilaterálne inštitúcie (OSN, WTO a pod.), spolu s dôrazom na ľudské práva, sú charakteristické znaky jedného z hlavných aktérov svetovej politiky. Udržanie tejto pozície si však bude vyžadovať ďalšie úspechy v prehlbovaní politickej, ekonomickej, vojenskej, kultúrnej a výskumno-vzdelávacej oblasti. Európska únia bude musieť efektívnejšie využívať svoj potenciál. Populácia EÚ (cca 500 miliónov obyvateľov) je tretia najväčšia po Číne a Indii. Jej 28 členských štátov vytvára asi pätinu svetovej ekonomickej produkcie (Európska komisia, 2014), je najväčším nákupcom tovaru z rozvojových krajín a najväčším prispievateľom darcovskej pomoci. Vytvorenie medzinárodného trestného tribunálu a prijatie Kjótskeho protokolu je dôkazom preferovania multilaterálnych prístupov.

Prijatie Lisabonskej zmluvy 1.12.2009 ďalej prehĺbilo dosiahnutý stupeň integrácie. Značný posun nastáva v dôsledku skutočnosti, že EÚ sa stáva subjektom medzinárodného práva. Ak má EÚ prevziať väčšiu zodpovednosť za zvládanie globálnych hrozieb, bude musieť odstrániť viacero nedostatkov, ktoré sa dajú rozdeliť do oblasti strategickkej a inštitucionálnej. V strategickkej sa totiž európska politika definuje často iba vo vzťahu k tomu, čo robia alebo nerobia USA, absentuje definícia vonkajších geografických hraníc a pod. V oblasti inšti-

tucionálnej vidíme ťažko sa rodia európska zahraničná politika, v širšom kontexte ťažko sa rodia rozhodnutia v dôsledku prudkého nárastu diverzity (Ahtisaari, Fischer, Van Oranje, Leonard, 2007).

Koncentrácia na efektívnejšie fungovanie vnútorného trhu EÚ a lepšiu súčinnosť orgánov EÚ s národnými vládami a parlamentmi by mala priniesť doteraz najúspešnejšiemu integračnému zoskupeniu na svete dynamickejší posun na úroveň špičky svetovej civilizácie. Kľúčový význam bude mať dynamika realizácie prijatej stratégie, ako aj jej aplikovateľnosť na národnej i regionálnej úrovni členských krajín EÚ²⁸. Okrem kvalitatívneho posunu integrácie (prehlbovania integrácie - deepening) a rozširovaní integrácie do nových oblastí ekonomiky a spoločnosti (widening) sa EÚ koncepcne venuje aj jej teritoriálnemu rozširovaní (enlargement). Početná skupina kandidátskych krajín sa v rokoch 2004 (10 krajín) a 2007 (dve krajiny) stáva súčasťou všetkých integračných štruktúr. Rast atraktivity členstva v tomto období posilnil dostredivé tendencie EÚ, ktoré vygenerovali novú skupinu kandidátskych krajín – Chorvátsko, Macedónsko a Turecko, z ktorej sa členom EÚ stáva v roku 2013 Chorvátsko.

Európska únia podporuje, iniciuje a realizuje rôzne modifikácie strategickú spoluprácu, ktorá nepredpokladá v krátkodobom a niekedy ani v strednodobom horizonte plné členstvo v EÚ, aj keď môže byť aj oficiálne prointegračne orientovaná. Niekedy sa o členstve vôbec nehovorí. Niekedy však môže už ísť aj o integráciu nižšej úrovne, než je medzi členskými štátmi existujúceho integračného zoskupenia. Uvedené formy medzinárodnej ekonomickej integrácie, ktoré majú ambíciu dosiahnuť s integračným zoskupením vyššej úrovne vybudovanie minimálne oblasti slobodného obchodu (slobodného obchodu vo vzájomných vzťahoch) môžeme označiť pojmom flexibilná exogénna integrácia (flexible exogeneous integration). Takéto situácie môžu nastať najmä v prípadoch, ak veľké rozdiely v ekonomickej úrovni, legislatíve a spoločenských štandardoch partnerských krajín bránia plnohodnotne sa zúčastňovať na integračnom procese. Iným príkladom flexibilnej integrácie (na vyššom stupni než CEFTA a EMFTA) sú zmluvné obchodné a hospodárske vzťahy Európskej únie

a Turecka. Od roku 1999 je oficiálne kandidátskou krajinou EÚ. V októbri 2005 decembrový summit EÚ schválil otvorenie negociácií o vstupe Turecka do EÚ (Kosír, Rosenberg, 2005).

Program „Širšia Európa“ bol zmluvne zabezpečený (podobne ako strategické vzťahy s Ruskom) na báze dohôd o partnerstve a spolupráci, ktoré boli podpísané v období 1997-1999 (Ukrajina, Moldavsko, Azerbajdžan, Gruzínsko, Arménsko). V roku 2003 bola prezentovaná nová podoba strategickú spoluprácu – projekt Spoločného európskeho hospodárskeho priestoru s Ruskom. Anexia Krymu a vojenská podpora separatistických síl na východnej Ukrajine zo strany Ruska v roku 2014 viedla k zavedeniu ekonomických sankcií voči Rusku a oslabeniu dosiahnutej úrovne spoluprácu. Prvotné sankcie zavedené po vypuknutí ukrajinsko-ruského konfliktu sa týkali konkrétnych vybraných spoločností, ako aj jednotlivcov, ich zahraničných aktív a obmedzení obchodných aktivít. Ďalšie kolo sankcií bolo orientované na bankový, energetický a vojenský sektor Ruska. Reakciou Ruska bolo zavedenie reštrikcií na vybrané komodity z EÚ a iných krajín (USA, Kanada, Austrália, Nórsko). Spôsob, akým bude Ruská federácia pokračovať v nastúpenej oportunistickú zahraničnej politike, bude determinovať potenciál obojstranne prospešného vzájomného obchodu. Rusko bolo v roku 2014 pre EÚ z pohľadu importu tretím (po Číne a USA) a z pohľadu exportu štvrtým (po USA, Číne a Švajčiarsku) najvýznamnejším obchodným partnerom (Šikulová, 2015).

Pre európsko-stredomorské partnerstvo a strategickú partnerstvo EÚ s krajinami SNŠ sa v období 2003-2004 skonštitovala osobitná európska politika susedstva (European Neighbourhood Policy - ENP). Dokument „Wider Europe – Neighbourhood: A New framework for Relations with Eastern and Southern Neighbours“ prináša nový rámec vzťahov EÚ so susednými krajinami. Jej hlavným cieľom je vyhnúť sa vytvoreniu nových deliacich línií medzi rozšírenou Úniou a jej susedmi, etablovať osobitné vzťahy v záujme šírenia politickej a ekonomickej stability. EÚ v rámci nej ponúka svojim susedom privilegované obchodné vzťahy, ako aj vyššie formy integrácie, vrátane prístupu k vnútornému trhu EÚ

za predpokladu, že sa krajina zaviazá k demokracii a reformám. Kondicionalita je kľúčovým elementom, ktorý umožňuje obmedzenie výhod zo spolupráce s EÚ v prípade porušovania hodnôt, ktoré EÚ vyznáva. Únia ponúka partnerom dohody o voľnom obchode (Free Trade Agreements - FTA), bilaterálne dohody v oblasti energetiky, má záujem zaviesť privilegované vízové postupy pre svojich susedov a posilniť tak legálnu imigráciu na úkor ilegálnej a poskytuje finančnú pomoc určenú na reformy riadenia a spravovania štátov.

Po založení Únie pre Stredomorie v roku 2008 (43 členov) sa objavuje iniciatíva na posilnenie spolupráce a multilaterálnej platformy pre krajiny na východ od nových hraníc EÚ po rozšírení v roku 2004 a 2007. Nové formy multilaterálnej spolupráce mali byť komplementárne k existujúcim bilaterálnym vzťahom EÚ s individuálnymi krajinami, s rešpektom k princípom kondicionality. Iniciatíva vytvorila priestor pre exogénnu integráciu s podpisom DCF-TA (Deep and Comprehensive Free Trade Area) ako súčasť nových asociačných dohôd posilňujúcich liberalizáciu obchodu. Vytvorenie intenzívnejších prepojení medzi jednotlivými krajinami, zavádzanie politických a ekonomických reforiem, ktorých implementáciu podporuje intenzívnejšie aplikovanie skúseností z transformácie nových členských krajín EÚ poskytuje potrebnú perspektívu jednotlivým krajinám Východného partnerstva. Podpis AA/DCFTA Gruzínska a Moldavska demonštruje ich proeurópske tendencie. Z dôvodu Ruskej iniciatívy na integráciu širšieho postsovietskeho priestoru v podobe colnej únie (Rusko, Bielorusko, Kazachstan) sa niektoré krajiny ocitli v pozícii urobiť rozhodnutie o svojej orientácii, pričom nie je možné zapojiť sa do oboch projektov súčasne z dôvodu nekompatibility ich regulačných rámcov.

EÚ čelí intenzívnemu pôsobeniu Ruskej federácie v širšom regióne, ktoré vyvoláva vnútornú nestabilitu a geopolitické napätie. Najmarkantnejšie sa prejavuje na dramatickom vývoji udalostí na Ukrajine. Miera interdependencie Bieloruska a Arménska s Ruskou federáciou je značne limitujúca pre rýchlejší pokrok smerom k EÚ, podobne limitujúca je aj multivektorová zahraničná politika Azerbajdžanu. Zvýšenie perspektívnosti potenciálu Východného partnerstva

môže prinešť dôraznejší akcent zo strany EÚ na adresnejšiu identifikáciu jednotlivých interakcií v regióne. Po poslednom samite Východného partnerstva v Rige v máji 2015 zostáva koncepcia AA/DCFTA akcentom rozvoja spolupráce vo vzťahu k EÚ v kombinácii s princípom "more - for - more" a posilnenou komunikačnou stratégiou (Čiderová, 2015).

Európska únia sa v súčasnosti snaží vyriešiť svoje vnútorné napätia s cieľom presadiť zásady a ciele, ktorými je vedená. Vnútorné antagonizmy oslabujú jej potenciál. Buduje menovú úniu súbežne s fiškálnou roztrieštenosťou, posilňuje administratívno-byrokratické štruktúry a zároveň má ambíciu zefektívňovať demokratické mechanizmy. V zahraničnej politike presadzuje univerzálne hodnoty, ale nedisponuje prostriedkami na ich presadenie. Hovorí o kozmopolitnej identite, ktorá naráža na korene jednotlivých národov. Politické programy v EÚ presadzujú všeobecnú toleranciu a ústretovosť, súčasne realizujú politiku motivovanú obavami z mimoeurópskych vplyvov. Hrozbou pre budúcnosť Európy je, že za najväčší problém začne považovať vlastnú štruktúru a oberie sa o možnosť súčasného hľadania nového svetového poriadku. Pričom práve ďalší vývoj globálneho prostredia bude mať závažné dôsledky pre budúcnosť EÚ (Kissinger, 2016).

Mnohé štatistiky ukazujú, že ekonomický potenciál, vrátane ľudského potenciálu, technológií, exportného potenciálu-15 % podiel na svetovom exporte, 14,8% na svetovom importe (Eurostat, 2014) robí z EÚ, pokiaľ by konalo ako jedna entita, významného globálneho aktéra. Vzhľadom na tlak verejnej mienky EÚ vynakladá len polovicu finančných prostriedkov na zbrojenie v porovnaní s USA. Veľká Británia a Francúzsko disponujú jadrovými zbraňami a určitými kapacitami na intervencie v Afrike a Blízkom východe. V oblasti mäkkej moci majú európske kultúry široký vplyv vo viacerých častiach sveta a zjednotená Európa s politickým centrom v Bruseli má silnú atraktivitu, ktorá je od finančnej krízy kontinuálne oslabovaná. EÚ zohráva dlhodobu konštruktívnu úlohu v medzinárodných inštitúciách. V otázkach obchodu v rámci WTO zohráva EÚ rovnakú úlohu ako USA. Vďaka objemu svojho HDP-14 biliónov EUR (Európska komisia, 2016) a otvorenosti svojho vnútorného trhu s vývozom

v hodnote 2 415 mld. EUR a dovozom v hodnote 2 188 mld. EUR (Európska komisia, 2016) zohráva EÚ ústrednú úlohu pri formovaní globálneho obchodného systému, a to predovšetkým aktívnym prínosom k dnešnej podobe Svetovej obchodnej organizácie (WTO). Podobne významnú pozíciu majú Európania aj v MMF. Základnou otázkou vyplývajúcou z uvedených faktov je, či EÚ dokáže rozvinúť svoju politickú a socio-ekonomickú kohéziu alebo zostane zložená zo skupiniek krajín, ktoré rozvíjajú svoju politickú kultúru, zahraničnú politiku a národnú identitu. Národná identita stále zostáva omnoho silnejšia, ako je európska. Dokumentuje to napr. aj účasť voličov na voľbách do Európskeho parlamentu. Napriek pozitívnemu úsiliu súvisiaceho s vytvorením pozície prezidenta a pozície vysokého predstaviteľa pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku, faktická integrácia zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky je výrazne obmedzená. Súvisí to so štruktúrou zahraničnopolitickej agendy EÚ, ktorej jednotlivé vrstvy predstavujú zahraničné politiky jednotlivých členských štátov, spoločné aktivity členských štátov v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, ako aj vonkajšie vzťahy inštitúcií EÚ.

Rozšírenie na 28 členských štátov a zároveň prehĺbenie integrácie posilnilo vnútorné pnutia týkajúce sa témy hraníc, nákladov na členstvo, kompetencie nadnárodných štruktúr, národnej suverenity. Zintenzívňujú sa politické nezhody, najmä v otázkach ekonomických stratégií, energetike, prílivu utečencov, politiky voči Rusku. Diskusie týkajúce sa stability eurozóny vo vzťahu k riešeniu finančných a ekonomických problémov Grécka hlboko rozdelili európske krajiny vo vzťahu k budúcnosti EÚ. Zároveň nárast nesúhlasu s doterajším vývojom EÚ vo Veľkej Británii dovedol krajinu k referendu, v ktorom sa Briti vyjadrili za odchod s EÚ.

So zreteľom na vyhodnotenie doterajších kľúčových tendencií môžeme identifikovať niekoľko smerovaní pre Európsku úniu. Jednu alternatívu predstavuje smerovanie k vyššej miere integrácie, ktorá by vytvorila väčšiu koherentnosť jej zahraničnopolitického a bezpečnostného rozmeru a jednotná EÚ by bola priaznivo naklonená voči USA. Druhú alternatívu predstavuje tiež pozitívny sce-

nár integrácie, avšak s viac autonómnou pozíciou voči USA. Tretia alternatíva pripúšťa nedostatočné prehĺbenie integrácie EÚ v zahraničnej politike alebo jej prípadné oslabenie. Slovensko môže zasiahnuť do všetkých troch variantov s konkrétnymi dôsledkami pre budúcnosť EÚ. Proces smerujúci k prvým dvom alternatívam je determinovaný najmä prístupmi USA a európskymi mocnosťami, smerovanie k väčšej rozdrobenosti môže ovplyvniť v podstate každý štát (Tokár, 2008).

Ruská federácia

Súčasnú postavu Ruska je späté s rozpadom ZSSR na prelome rokov 1991 a 1992 (8.12.1991 bola podpísaná Zmluva o založení Spoločenstva nezávislých štátov – Bielovežská dohoda predstaviteľmi Ruskej SFSR, Bieloruskej SSR a Ukrajinskej SSR, 21.12. bola podpísaná Dohoda k Zmluve o založení SNŠ – Alma-atská deklarácia predstaviteľmi ôsmich bývalých sovietskych republík, okrem troch pobaltských štátov a Gruzínska), ZSSR bol najrozľahlejším štátom sveta (22,4 mil. km²), druhou najväčšou ekonomikou a tretím najľudnatejším štátom sveta (287,6 mil. obyvateľov). Populácia v Rusku predstavovala polovicu populácie bývalého ZSSR, podobne aj hospodárstvo. Dezintegračné tlaky v priestore bývalého ZSSR sa prejavili nielen rozpadom 15 samostatných štátov, ale aj atomizáciou hierarchicky nižších územno-administratívnych jednotiek. V niektorých prípadoch vyústila do ozbrojených konfliktov. Vytvorenie Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ) je hodnotené ako pokus o preklopenie prechodného obdobia pred sformovaním sa stabilných štruktúr. SNŠ nemožno považovať za štát vo forme federácie, nie konfederáciou štátov a nemožno ho prirovnávať ani k Európskej únii. Rusko ako štát s najväčším ľudským, ekonomickým a vojenským potenciálom v rámci SNŠ je prirodzeným jadrom tohto zoskupenia a zároveň garantom jeho stability. Jeho postavenie je posilňované tradičnými ekonomickými väzbami ostatných členských štátov SNŠ na Rusko (Ištók, 1997).

V dôsledku rozpadu Sovietskeho zväzu sa Rusko ocitlo v úplne novej geopolitickej situácii. Vzhľadom k veľkosti územia zostáva Rusko najväčšou krajinou

Obr. 49 – Mapa Ruskej federácie

na svete, ale čo sa týka populácie, zaujíma až deviate miesto (146,5 mil. obyvateľov, vrátane obyvateľov Krymského federálneho okruhu - 2,32 mil. obyvateľov) za Čínou, Indiou, USA, Indonéziou, Brazíliou, Pakistanom, Nigériou a Bangladéšom. Okolo Ruska sa rozpadli tri vonkajšie geopolitické pásma. Prvé, najvzdialenejšie pásmo zahŕňovalo rozvojové krajiny, ktoré boli pod sovietskym vplyvom v Afrike, v Ázii a Kuba. Druhé pásmo tvorili socialistické krajiny strednej a východnej Európy. Tretie, vnútorné pásmo, predstavovali bývalé sovietske republiky. V ňom vznikla enkláva (Kaliningradská oblasť) oddelená od Ruska Bieloruskom, Litvou a Lotyšskom. Geopolitické zmeny predstavujú obmedzenie prístupu k moru, k veľkým námorným prístavom, k obilniciam, k rekreačným a kúpeľným strediskám. Európske Rusko dnes tvorí štvrtinu ruského územia a 70% jeho populácie. K veľmi rýchlym zmenám dochádza v ázijsko-pacifickom regióne, nie však v prospech Ruska. Rovnováha síl a záujmov je v tomto priestore tvorená štvoruholníkom Rusko, Čína, Japonsko a USA, čo je tiež proti ruským záujmom. Je pomerne ťažké predvídať všetky dôsledky takejto geopolitickej situácie.

Od štátu, ktorý sa zaoberal organizovaním vonkajšieho sveta sa Rusko zmenilo na štát zameraný na seba, aby sa v druhej polovici prvej dekady

21. storočia znovu začalo zaujímať aktívnejšie o dianie v bezprostrednom susedstve (napr. vojna s Gruzínskom - 2008). Rozpad Sovietskeho zväzu sa prelial do rýchleho pádu ruského vplyvu v oblasti zahraničnej politiky, ekonomiky a vojenskej sily na svetovej aréne. Rusko môže byť v súčasnej dobe postavené na jednu úroveň ku svojim bývalým partnerom vďaka vlastníctvu jadrových zbraní a konvenčným silám. Prezidenti USA a Ruskej federácie v roku 1992 síce vyhlásili, že je nevyhnutné podniknúť spoločné akcie na udržanie vojenskej a strategickej stability vo svete, je však zrejmé, že svetová bezpečnosť je závislá na tej mocnosti, ktorá bude mať vyspelejšiu ekonomiku a technológie, vyššiu životnú úroveň, ekologicky čistejšie životné prostredie a najmodernejšie ozbrojené sily. Za týchto podmienok malo Rusko len dve možnosti: buď sa stane rovnocenným partnerom štátov demokratického sveta a poskytne svoj potenciál pre zvýšenie stability a šírenie mieru vo svete, alebo rekonštituuje svoju národnú bezpečnosť na novom základe a dá jej nový smer založený na podkopávaní súdržnosti EÚ a NATO, presadzovaním regionálnych mocenských záujmov (bombardovanie Sýrie) a podporou neliberálnych politických režimov. Udalosti v roku 2008 (vojna s Gruzínskom) a 2014 (vojna s Ukrajinou) sú dôkazom, že si

vybralo druhú možnosť. Vojenské výdavky v roku 2015 predstavovali 5% HDP (SIPRI,2015).

V globálnom aspekte je Rusko, a to aj napriek vnútorným ekonomickým problémom, jedinou mocnosťou, schopnou z vojenského hľadiska konkurovať USA. Jeho celkový potenciál je dostatočný na to, aby plnil úlohu jedného z centier svetovej politiky.

V januári 2000 ruská vláda v dokumente s názvom Koncept národnej bezpečnosti (Concept of National Security) priblížila svoju predstavu jadrovej politiky. Tento dokument nadväzuje na politické vyhlásenia z rokov 1993 a 1997 a odráža zvýšené napätie, pokiaľ ide o konflikt s NATO a USA v jadrových otázkach a zvýšené spoliehanie sa na jadrové zbrane. Dokument vyjadruje posilnenie odhodlania Ruska spoliehať sa na jadrové zbrane, nielen ako odpoveď na jadrový útok, ale aj ako reakciu na prípadný konvenčný útok.

V roku 1991 bolo viac než 80% sovietskych jadrových zbraní, vrátane všetkých balistických rakiet na ponorkách, rozmiestnených na území Ruska. Zostávajúce strategické jadrové zbrane boli rozmiestnené na území Ukrajiny, Bieloruska a Kazachstanu. Do konca roku 1996 tieto štáty vrátili Rusku všetky jadrové zbrane a začali likvidovať nosiče pre strategické jadrové zbrane zo sovietskej éry. Koncom roku 1998 mala už len Ukrajina na svojom území strategické jadrové zbrane zo sovietskych čias a pokračovala v ich likvidácii. Posledné medzikontinentálne balistické nosiče jadrových zbraní SS-19 boli zlikvidované vo februári 1999 a posledné nosiče SS-24 v októbri 2001. Mimo územia Ruska bolo vo východnej Európe rozmiestnených mnoho taktických jadrových zbraní, ktoré sa vrátili do Ruska v priebehu rokov 1990-1991. Do konca roku 1992 boli všetky taktické jadrové zbrane premiestnené do vojenských skladov v Rusku aj z bývalých sovietskych republík (Svršek, 2003).

Vojenská doktrína RF z roku 2010 potvrdzuje zachovanie statusu Ruska ako jadrovej veľmoci a uvádza, že jadrové zbrane budú dôležitým faktorom predchádzania vzniku jadrových vojenských konfliktov a vojenských konfliktov s použitím konvenčných zbraní. Cieľom Ruska je podľa tohto dokumentu podpora strategickej stability a potenciálu jadrového zadržiavania na dostatočnej

úrovni. (Voennaja doktrina..., 2010). RF považuje silový potenciál NATO za hlavnú vonkajšiu vojenskú hrozbu. Vojenská doktrína predstavuje návrat ku geostrategickému myslieniu obdobia studenej vojny. V roku 2014 disponovalo Rusko zásobami jadrových zbraní odhadom na úrovni 8000 jadrových zbraní, z toho asi 3700 čaká na likvidáciu (Bulletin of the Atomic Scientists,2014).

Činnosť Ruska v medzinárodnom meradle jednoznačne svedčí o tom, že ašpiruje na úlohu dediča geopolitických záujmov niekdajšej supervelmoci, a to ako v Európe, tak aj v Tichomorí, a že si chce vo vzťahu k USA zachovať úlohu rovnocenného partnera.

Kľúčovou výhodou sa ukazuje pozícia energetickej mocnosti. Vďaka príjmom z exportu energetických zdrojov sme boli svedkami úspešnej politickej a ekonomickej konsolidácie v prvej dekáde 21. storočia. Jedným z výsledkov je seabavedomejšie pôsobenie Ruska pri presadzovaní svojich záujmov v postsovietskom priestore, ale aj vo vzťahu k EÚ a USA. Dokazujú to dokumenty Stratégia národnej bezpečnosti Ruskej federácie do roku 2020 a Koncepcia zahraničnej politiky Ruskej federácie schválené v rokoch 2008 a 2009.

Nepriaznivým faktorom do budúcnosti je demografický vývoj, kde podľa zdrojov Svetovej banky došlo v rokoch 1992-2003 k poklesu populácie zo 149 miliónov na 143 miliónov (Centre For Eastern Studies, 2005), pričom prognózy predpovedajú pokles do roku 2025 na úroveň 129,2 miliónov, čo môže mať negatívne dôsledky ako pre ekonomiku, tak pre bezpečnosť Ruska (Balabán, 2008).

Úpadok ekonomiky v prvých rokoch existencie Ruska bol ohromujúci, keď jeho HDP kleslo asi na polovicu. Tento prepád bol väčší ako počas druhej svetovej vojny, keď výkon sovietskej ekonomiky klesol na 70 % predvojnovú úroveň. Konsolidácia ekonomiky v prvej dekáde 21. storočia priniesla v roku 2007 úroveň z roku 1990. Následne Rusko zasiahla globálna kríza s prepádom HDP o 8%, od vtedy podiel Ruska na svetovom HDP stagnoval (3,3-3,4 %), do roku 2013. V tomto období (2012,2013) boli čoraz viditeľnejšie štrukturálne problémy, limity produkčných kapacít, úbytok produktívnej populácie, nedostatočná miera inovácií, podpora neproduktívnych štátnych podnikov, ale

najmä chýbajúca diverzifikácia ekonomiky. Ekonomia je silne závislá na exporte energetických surovín. Ropa a zemný plyn sa podielajú asi 2/3 na ruskom exporte, na polovici štátnych príjmov a tvoria asi 20% ruského HDP. Export high-tech výrobkov reprezentuje len 7% priemyselného exportu (v porovnaní s 28 % v USA).

Vypuknutie rusko-ukrajinského konfliktu, eskalácia geopolitického napätia a uvalenie sankcií po ruskej anexii Krymu v marci 2014, zavedenie ďalších vln sankcií s účinkom na ruský finančný sektor a prepad cien ropy na svetových trhoch spečatili osud ruskej ekonomiky. Pretrvávajúca absencia implementácie modernizačných zámerov predstavuje mimoriadne vážny problém ruskej ekonomiky.

Rusko sa v úsilí udržať a posilňovať svoju pozíciu ako dôležitej mocnosti na globálnej úrovni nachádza v zložitej situácii. Súčasnú postavu Ruskej federácie je výsledkom mohutných vojenských kapacít, zásob nerastných surovín (najmä ropy a zemného plynu), vzdelanostnej a vedecko-výskumnej infraštruktúry, ktorá má schopnosti zabezpečiť sofistikovanú vojenskú produkciu, silného vplyvu na udalosti v postsovietskom, ako aj stálym členstvom v Rade bezpečnosti OSN. Je nepravdepodobné, že tieto skutočnosti budú v budúcnosti postačujúce pre obnovenie pozície, ktorá sa spája s bývalým ZSSR v období studenej vojny.

Čínska ľudová republika

Postupný vstup Čínskej ľudovej republiky medzi najvýznamnejšie ekonomiky sveta bol sprevádzaný zapájaním sa do medzinárodných hospodárskych vzťahov. Krajina sa stala „továrňou sveta“, najväčším svetovým exportérom a držiteľom najväčších devízových rezerv. ČĽR je v súčasnosti významným aktérom, ktorý výrazne ovplyvňuje vývoj rozvojových krajín. Ekonomia je založená na princípoch voľného trhu a liberálnych ekonomických reformách, kde si štát udržiava kľúčovú úlohu. Politický režim stelesňuje autoritársku formu vlády. Spomínaná špecifickosť signalizuje, že čínsky model rozvoja si skôr osvojujú krajiny, ktoré hľadajú spôsob, ako dosiahnuť ekonomickú mo-

dernizáciu bez liberalizácie politického režimu.

Pozícia Číny ako svetovej mocnosti pramení z jej obrovského demografického potenciálu, ekonomickému potenciálu a rýchlo rastúceho vojenského potenciálu. Tieto zdroje vytvárajú z Číny samostatné centrum sily.

Väčšina prognóz rastu čínskej moci vo svete sa opiera o rýchly rast HDP, avšak Čína má aj iné významné zdroje moci. Čína sa členom „jadrového klubu“ stala v roku 1964, keď vykonala prvý úspešný jadrový test. V tom istom čase Čína oznámila politiku „nepoužitia jadrových zbraní ako prvá“. V metodológii prístupu k medzinárodným vzťahom považuje Čína tento princíp za všeobecne platný, nemenný a veľmi dôležitý (Pitschmann, 2005). Na rozdiel od Ruska a USA, Čína udržiava len obmedzené množstvo jadrových zbraní, pričom zdôrazňuje dôležitosť odstrašovania, na rozdiel od možného používania množstva rozličných stratégií.

Podľa odhadov má Čínska ľudová republika približne 250 jadrových zbraní. V posledných dvadsiatich rokoch Čína nasadila len malý počet balistických rakiet dlhého doletu. Čínske modernizačné programy však môže ovplyvniť americká jadrová politika. V roku 2015 predstavovali vojenské výdavky 2% HDP (SIPRI, 2015).

Čína disponuje kapacitami na rýchly rozvoj vesmírneho programu a modernými technológiami v kybernetickom priestore. Napriek tradične vysokej atraktivite konfuciánskej kultúry nedisponuje Čína väčším kultúrnym vplyvom. Jej univerzity nepatria medzi svetovú špičku a charakter komunistického režimu, ktorý nerešpektuje ľudské práva, neumožňuje prirodzenú občiansku aktivitu napr. v podobe siete mimovládnych organizácií.

Najväčším vnútorným problémom súčasnej Číny je zosúladenie rozvoja medzi jej dvoma časťami: zaostalého severu a západu s jej prudko sa rozvíjajúcou južnou a východnou časťou, ktorý vedie k vnútornej migrácii obrovských rozmerov (viac ako sto miliónov ľudí). S tým súvisiace prehlbovanie príjmových rozdielov (počet ľudí žijúcich za menej ako 1,25 USD na deň stále osciluje na pomerne vysokom čísle a to 170 miliónov ľudí), starnutie populácie a značná degradácia životného prostredia môžu skomplikovať čínske globálne ambície.

Obr. 50 – Mapa Číny

Od 90. rokov 20. storočia pozoroval Západ s veľkou dávkou nedôvery rast nového mocenského aktéra. Ekonomická a vojenská modernizácia komunistickej krajiny sa takmer okamžite stala stredobodom kritiky mocností euroatlantického priestoru. Do povedomia akademickej obce sa tak postupne dostala „teória čínskej hrozby“. Jedným z obhajcov teórie čínskej hrozby je J. Mearsheimer poukazujúci na to, že súčasný a budúci ekonomický rast ČĽR bude rezultovať v posilnení jej hegemonistických ambícií, ktoré sa dostanú do rozporu so záujmami USA. Svoje tvrdenie opiera o argumenty v podobe navyšovania rozpočtu na obranu a investičných projektov krajiny v zahraničí zameraných na získavanie trhov a zdrojov surovín. Na druhej strane, v opozícii voči vyššie uvedenej teórii, stojí „teória mierového rozvoja“, vychádzajúca z primárneho čínskeho záujmu, ktorým je zachovanie stabilného ekonomického rastu a ktorá sa opiera o antihegemonistickú politiku. V tejto súvislosti môžeme konštatovať, že kým zástancovia realistického myslenia zdôrazňujú ofenzívny charakter čínskeho strategického myslenia, opo-

není zdôrazňujú defenzívnosť argumentujúc konfuciánskou tradíciou a historickými udalosťami.

S genézou medzinárodného systému sa objavili aj nové teórie zaoberajúce sa ČĽR a jej postavením v regionálnych a globálnych štruktúrach. Jednou z takýchto teórií je „teória harmonického rozvoja“ vypracovaná v roku 2005 počas prezidenta Chu Tin Taa. Spomínaná teória je vystavaná na troch základných princípoch. Týmito sú:

- vytvorenie kolektívnej bezpečnosti, ktorej podmienkou je multilateralizmus;
- podpora spolupráce za účelom dosiahnutia spoločnej prosperity;
- potreba podpory výmeny a kontaktov medzi civilizáciami.

Čínske komunistické vedenie podmienilo svoju existenciu hospodárskym rastom výmenou za ak-

ceptovanie autoritárskej vlády, čím si komunistická strana udržiava svoju permanentnú existenciu. Práve koexistencia autoritárskej vlády a masívneho ekonomického rastu, ktorého svedkami sme už viac ako 30 rokov, nám napovedá že čínsky rastový model je pritažlivým z pohľadu niektorých rozvojových krajín. Teng Siao-pching ho opísal použitím príslovia „prechádzať cez rieku našlapovaním na kamene“. Ide o prístup, kedy sa experimentuje na malej ekonomickej vzorke a síce v jednom sektore a iba v jednej provincii a postupne sa zavádza do ostatných sektorov a častí krajiny. Základné prvky čínskeho rozvojového modelu pritom sledovali vzorec nielen rozvoja, ale i udržania politickej stability. Okrem toho sa reformný proces opieral o dva piliere. Tým prvým bol program štyroch modernizácií (priemysel, poľnohospodárstvo, národná obrana, veda a technika) a druhým politika otvorených dverí (voľné ekonomické zóny, voľné prístavy). K ďalším zo znakov reformného procesu bola aj jeho dvojkolajnosť (dual track), ktorá spočívala v kombinácii dvoch prvkov, a to trhu a centrálného plánovania. Centrálna vláda začala po roku 1992 intenzívnejšie presadzovať trhový mechanizmus.

Druhou bazálnou črtou čínskeho reformného procesu bola tzv. politika otvárania sa svetu, resp. politika otvorených dverí, ktorá mala za úlohu zabezpečiť tok zahraničných investícií do krajiny. V dôsledku čínskych ambícií, súvisiacich s pritiahnutým zahraničných investícií a moderných technológií, dochádzalo k zakladaniu tzv. špeciálnych ekonomických zón, ktoré boli určené na akumulovanie zahraničného kapitálu. Relatívne uzavretá čínska ekonomika tak bola zapojená do medzinárodného obchodu, čo jej zabezpečilo nielen prísun zahraničných investícií, ale aj technológií. Prvé štyri špeciálne ekonomické zóny boli vytvorené v roku 1980 na juhovýchodnom pobreží krajiny za účelom prilákania zahraničných investícií. Geografické situovanie zón bolo selektované na základe čo najvhodnejšieho prístupu k zahraničným trhom a námorných trás v Juhočínskom mori. Takto vytvorené špeciálne ekonomické zóny sa stali ťahúňmi čínskeho ekonomického rastu a ďalšej proexportnej orientácie ekonomiky. Predovšetkým to bol Šen-čen, ktorý prilákal 60%

celkových zahraničných investícií vo všetkých špeciálnych ekonomických zónach a takmer polovicu v ČĽR. Vďaka takémuto úspechu začali do krajiny prúdiť nové technológie ako aj know-how. V špeciálnych ekonomických zónach mohla komunistická vláda presadzovať vo väčšej miere prvky trhovu orientovaného hospodárstva, bez toho aby bolo celé hospodárstvo vystavené trhovej súťaži. Krátko na to, v roku 1984 bolo vybudovaných 14 pobrežných miest, ktorým bolo taktiež umožnené absorbovať zahraničné investície a riadiť sa liberálnymi princípmi. V roku 2013 začala činnosť Nová šanghajska zóna voľného obchodu a v roku 2015 boli schválené tri ďalšie zóny voľného obchodu (Fujian, Tianjin a Guangdong).

Ďalšou z oblastí, v ktorej ČĽR zaznamenala enormný úspech je rast a zlepšenie ľudského kapitálu, ktorý výrazne napomohol k zlepšeniu nielen životného štandardu, ale aj redukcii chudoby. Príčiny pritom videli v zlepšujúcej sa úrovni vzdelania a zdravotníctva. Priznanie dôležitosti ľudským vedomostiam a know-how sa ukázalo ako smerodajné nielen z pohľadu ingerencie zahraničných investícií a technologického napredovania, no napokon aj v samotnom edukačnom procese. Uvoľňovanie finančných prostriedkov na vedu a výskum je v podmienkach ázijského „draka“ vyššie ako je tomu napríklad v krajinách EÚ. V roku 2014 dosiahli výdavky na výskum a vývoj 216,1 mld. USD, čo predstavuje 2,09% HDP. Expandujúce univerzitné vzdelanie má za následok produkciu vysoko erudovaných ľudí, ktorí sa podieľajú na ďalšej transformácii čínskej ekonomiky. Čínsky vysokoškolský vzdelávací systém sa tak vyznačuje otvorenosťou a pretrvávajúcimi personálnymi kontaktmi na najprestížnejšie univerzity sveta, ale aj na čínskych študentov študujúcich v zahraničí (Baláž, 2012).

Vyspelý vesmírny program umožnil vyslanie prvého občana ČĽR do vesmíru v roku 2003. Napr. v roku 2014 vypustila úspešne 16 satelitov.

Čínska kultúra je všeobecne vnímaná ako predozraz konceptu mäkkej moci z toho dôvodu, že jej pôvod nachádzame v starovekej tradícii idealizmu opierajúcej sa o tri idey a síce: mier a rozvoj medzi štátmi je možný, ľudská povaha nie je zlá

a morálka, zákon a kooperácia sú fundamentom všetkého. Vychádzajúc z kultúrneho pôsobenia a myšlienok krajiny, nesmieme opomenúť zakladanie Konfuciových inštitútov, ktorých cieľom je šíriť povedomie o čínskej kultúre, civilizácii a dejinách. Len medzi novembrom 2004 a augustom 2011, krajina odsúhlasila zrealizovať 353 inštitútov a 473 tried v 104 krajinách na celom svete (v Afrike existovalo 30 Konfuciových inštitútov ku koncu roka 2013), v dôsledku čoho v rokoch 2006 – 2010 vzrástol počet sinologicky orientovaných študentov z 98 700 na 165 680 (Pan, 2013).

Čínska prítomnosť v rozvojovom svete súvisiaca s odpúšťaním dlhov, napomáhaním v oblasti budovania infraštruktúry a investovaním do rôznych rozvojových projektov pomáha rozvojovému svetu prekonávať problémy a budovať vlastné kapacity rozvoja. V tomto kontexte, sa ČĽR javí ako krajina, ktorá sa stala (ne) oficiálnym lídrom tretieho sveta uzatvárajúca priepasť medzi vyspelým a rozvojovým svetom. Čínska cesta k rozvojovému svetu je zasadená do hlbšieho kontextu nielen samotných záujmov Peking, no aj záujmov krajín Juhu, pričom tento prístup je charakteristický multipolárnou agendou, regionálnymi iniciatívami a gestami južnej solidarity. Šírenie multipolárneho sveta tak podporuje záujmy rozvojového (čínskeho) sveta (Mitchell, 2006).

V roku 2013 vznikajú stratégie rozvoja označené ako Ekonomické pásmo Hodvábnej cesty a pobrežné pásmo Hodvábnej cesty 21. storočia zamerané na rozvoj infraštruktúry a inovácií za účelom zlepšenia podnikania, pohybu investícií, znižovaniu nákladov a investičných bariér. Prioritnými smermi sú stredná Ázia, Rusko a juhovýchodná Ázia. Spoluprácu by mala finančne podporiť Ázijská banka pre investície do infraštruktúry (AIIB), ako nová medzinárodná finančná inštitúcia, do ktorej sa prihlásilo niekoľko desiatok krajín, vrátane Veľkej Británie, Francúzska, Nemecka. Na charakterizovanie vzťahov medzi pevninskou Čínou a Taiwanom bol v roku 2007 použitý pojem „spoločenstvo spoločného osudu“. Od vtedy je používaný na zdôraznenie vzťahov Číny s inými krajinami, najmä so susedmi. Ide o snahu znížiť obavy susedov z rastúcej

vojenskej sily Číny, ako aj o reakciu na aktívnejšiu politiku USA voči Ázii. Predstavy o smerovaní Číny dopĺňa tzv. „čínsky sen“ zameraný na udržanie domácej jednoty a stability ako aj snaha nájsť alternatívne spôsoby mierového spolunažívania s hlavnými veľmocami prostredníctvom tzv. „nového typu veľmocenských vzťahov“ (Brzica, 2015).

Aj v kontexte politických záujmov ČĽR je možné pozorovať fungovanie konceptu „win-win“ v praktickej rovine, a síce ako úsilie šírenia medzinárodnej pozície a statusu krajín tretieho sveta, ktoré súčasne odzrkadľuje rast úlohy Peking v globálnych štruktúrach a transformujúcej sa geopolitickej realite.

Status regionálnej mocnosti

Po charakteristike súčasnej pozície svetových mocností treba zdôrazniť, že dnes čoraz viac štátov prestáva hrať úlohu pasívnych štatistov v rámci medzinárodného spoločenstva, v aréne súperenia svetových mocností v rámci ich sfér vplyvu. Mnohé z nich nadobúdajú pozíciu regionálnych mocností. Svetové mocnosti na základe svojho politického, ekonomického a vojenského potenciálu stále podstatne ovplyvňujú formovanie politickej mapy sveta (sformovanie protiirackej koalície a oslobodenie Kuvajtu, podpora separatistickým hnutiam v rôznych krajinách, napr. Ukrajina, ekonomické a politické vplyvy na iné štáty, najmä na susedov). Rast vplyvu regionálnych mocností na zmenu súčasnej štruktúry sveta je však viac než evidentný.

Komplexnejší politicko-geografický pohľad na politickú mapu sveta z aspektu postavenia štátov v medzinárodnom meradle spracoval S.Cohen (1982). S. Cohen popri silách prvého rangu (s globálnym významom vo vnútri dvoch hlavných geostrategických pásiem) zdôrazňuje postavenie štátov druhého rang, ktorých vplyv vymedzuje do ich vlastných geopolitických regiónov, ale poukazuje na ich rastúci globálny význam. Tieto štáty podľa neho musia dosiahnuť vyššie kritériá v troch faktoroch:

- a) v schopnosti štátu dosiahnuť čo najvyššiu úroveň vnútroregionálnej rovnováhy;

- b) v intenzite vzázkov štátu s inými štátmi druhého rangu a štátmi iných úrovni mimo svojho regiónu;
- c) v schopnosti získavať podporu jednej alebo viacerých mocností bez transformácie na satelit (Ištok, 1997).

D. Nolte dospieva syntézou viacerých prístupov k obsiahlemu zoznamu predpokladov, ktoré by mala regionálna veľmoc spĺňať. Štát musí byť súčasťou ohraničeného regiónu; artikulovať nárok na vedúcu úlohu v tomto regióne; významne ovplyvňovať jeho usporiadanie; disponovať materiálmi, organizačnými a ideologickými zdrojmi pre projekciu moci; byť s referenčným regiónom prepojený; mať reálny vplyv na dianie v regióne prostredníctvom regionálnych štruktúr; určovať regionálnu bezpečnostnú agendu; byť uznaný ostatnými štátmi vo vnútri a mimo regiónu; byť integrovaný do medziregionálnych a globálnych fór a inštitúcií a reprezentovať v ich rámci regionálny záujem (Nolte, 2007)

Regionálna mocnosť je novším termínom v porovnaní s pojmom stredne veľká mocnosť. Jeden štát môže byť klasifikovaný do viacerých kategórií súčasne. Nové, stredne veľké mocnosti ako JAR, India a Brazília sú regionálnymi mocnosťami a disponujú priemerným vplyvom na globálnej úrovni. V porovnaní so stredne veľkými mocnosťami (napr. Kanada, Austrália) regionálne mocnosti musia niesť zvláštnu zodpovednosť za regionálnu bezpečnosť a za udržiavanie poriadku v danom regióne. Regionálna mocnosť by mala hrať úlohu regionálneho zmierovateľa a prevziať úlohu morálnej autority (Flemes, 2007).

Je evidentné, že zásadné posuny, ktoré sledujeme vo vývoji svetovej politiky, ako aj svetovej ekonomiky, sa prejavujú v posúvaní politickej a ekonomickej moci do väčšieho počtu krajín, pričom zmeny v rovnováhe moci prichádzajú rýchlejšie, ako sa predpokladalo. Dôkazom je najmä rýchly vzostup krajín „BRICS“ (Brazília, Rusko, India, Čína, Juhoafrická republika), ale aj krajín ako Indonézia, Turecko. Spolu s Japonskom, Austráliou, Kanadou, Mexikom, Nigériou a ďalšími krajinami sa spolupodieľajú na zásadnej zmene politickej a ekonomickej štruktúry sveta.

Japonsko

Japonsko sa prudkým ekonomickým vzostupom po II. svetovej vojne, ktorý mal bezprecedentný charakter postupne transformovalo na regionálnu a v poslednom desaťročí na globálnu mocnosť. Špecifikum jeho postavenia v globálnom meradle spočíva v tom, že jeho váha v medzinárodných politických orgánoch zatiaľ nezodpovedá jeho ekonomickej a finančnej sile. Japonský model priemyselno-technologického rozvoja sa stal príťažlivým aj pre iné štáty. Prejavuje sa to najmä v regióne ázijského Tichomoria, kde sa sformovali tzv. novoindustrializované ekonomiky. Od začiatku 90. rokov japonská ekonomika stagnuje a doterajšie kroky na naštartovanie ekonomického rastu neboli úspešné. V roku 2010 sa Japonsko posunulo na tretie miesto z hľadiska celkovej veľkosti hospodárstva za USA a Čínu. Zostáva však treťou najväčšou ekonomikou sveta. Japonsko je prirodzeným ekonomickým jadrom ázijsko-tichomorského regiónu. Disponuje vysoko sofistiko-

Obr. 51 – Mapa Japonska

vanou ekonomikou a najmodernejšími vojenskými kapacitami. Vojenské výdavky tvoria 1% HDP. Japonsko nevlastní jadrové zbraňe. Intenzívne sa zapája do riešenia globálnych problémov sveta.

India

Ekonomické, demografické a vojenské charakteristiky predurčujú Indiu na významného aktéra na regionálnej a čiastočne aj globálnej úrovni. Populácia, ktorá je dnes na úrovni na úrovni 1,268 mld (2015), by sa mala stať v pol. 21. storočia najpočetnejšia na svete (1,6 mld). India je jadrovou veľmocou a disponuje približne stovkou jadrových zbraní. Relevanciu svojich mocenských aspirácií sa India snaží v poslednom období podporiť i investíciami do vojenských kapacít. Vojenské výdavky boli v roku 2015 vo výške 2,4 % HDP. Postupná modernizácia a veľkosť ozbrojených síl taktiež Indiu predurčujú k statusu dôležitého globálneho hráča. Indická ekonomika disponuje obrovským rastovým potenciálom, zdravým finančným sektorom, rastúcou strednou triedou, rozvinutým sektorom informačných technológií a úspešným vesmírnym programom. India dosahuje stabilne veľmi vysoký hospodársky rast s priemernou hodnotou za obdobie 1996-2011 7,1%. (OECD, 2011). Úspešné vyhliadky posilňuje rozvoj demokratického systému, populárna kultúra s globálnym dosahom. Slabinou je veľký počet negramotných ľudí, tretina obyvateľstva žije v chudobe. V ázijskom regióne môže zohrávať významnú úlohu vo vyvažovaní čínskeho vplyvu v spolupráci s inými štátmi (napr. Japonskom a Južnou Kóreou). Primárna pozornosť Indie je dlhodobo zameraná skôr na USA, Áziu a oblasť svojho bezprostredného vplyvu, ktorou je južná Ázia a Indický oceán, perspektívnu môže byť orientácia na EÚ.

Obr. 52 – Mapa Indie

Brazília

Od polovice 90. rokov môžeme sledovať postupný vzostup Brazílie do pozície regionálneho lídra Latinskej Ameriky. Dosiagnúť hospodársky rast a zvýšiť politickú moc Brazílie sa podarilo prostredníctvom ekonomickej integrácie, cestou posilnenia vzťahov s Argentínou a následne prehĺbením integrácie v rámci Mercosuru (interakčné zoskupenie v Južnej Amerike-Brazília, Argentína, Uruguaj, Paraguaj). Cieľom zahraničnopolitickej koncepcie rozvíjanej na konci 90. rokov a neskôr uplatňovanej všetkými nasledujúcimi prezidentmi Brazílie bolo vytvoriť protíváhu na juhu kontinentu voči Spojených štátom americkým a dosiahnuť regionálne lídersstvo v Latinskej Amerike, začleniť Brazíliu medzi najvplyvnejších aktérov medzinárodného systému, bez uskutočnenia jeho štrukturálnej zmeny, prostredníctvom využitia nástrojov tzv. „mäkkej moci“. Tým sa podarilo transformovať Brazíliu na regionálnu veľmoc s globálnymi ambíciami.

Obr. 53 – Mapa Brazílie

Brazília je najväčšou krajinou Latinskej Ameriky, jej ekonomika je siedmou najväčšou na svete. Bohatstvo ekonomických zdrojov moci sa opiera o zásoby nerastných surovín, najmä energetické, ľudské zdroje - rýchle rozrastajúca sa stredná trieda, rozvoj služieb. Viac ako dve dekády zaznamenáva ekonomické a sociálne úspechy, narušené obdobím hospodárskej krízy (2008/09), v posledných dvoch rokoch je brazílske hospodárstvo v recesii. Tá je spôsobená spomalením ekonomík dvoch hlavných partnerov – Číny a Argentíny, ako aj nižšou konkurencieschopnosťou brazílskej ekonomiky a vyššou mierou zadĺženia verejného sektora. V neposlednom rade čelí Brazília aj problémom spojených s politickou nestabilitou súvisiacou s vysokou mierou korupcie. V oblasti bezpečnosti môžeme taktiež badať markantnú transformáciu, kedy brazílsky štát pomaly, ale kontinuálne posilňuje svoju vojenskú zložku moci, jednak prostredníctvom zvýšenej zaangažovanosti v medzinárodných mierových operáciách, ako aj budovaním regionálneho orgánu, Juhoamerickej rady obrany v rámci Únie juhoamerických národov - UNASUR, ktorá má regiónu slúžiť na

efektívnu obranu a vojenskú spoluprácu. Vojenské výdavky predstavujú v roku 2015 1,4 % HDP. Konsolidáciou demokracie, v spojení s naštartovaním ekonomického rastu môže Brazília dokončiť proces graduálneho naplňovania svojho prirodzeného mocenského potenciálu a postupného budovania pozície lídra Latinskej Ameriky. Kľúčovým aspektom legitimizácie vedúceho postavenia Brazílie v regióne je jej silný globálny rozmer a ambície krajiny, ktorá má vo svetovej politickej a ekonomickej aréne najlepšiu pozíciu zo všetkých latinskoamerických štátov.

Juhoafrická republika

Ukončením izolácie JAR v roku 1994 Pretória nadviazala, resp. normalizovala diplomatické vzťahy s väčšinou štátov skala medzinárodné uznanie. JAR nepochybne patrí medzi regionálnych hegemonov súčasnosti s potenciálom udržať si pozíciu v budúcnosti. JAR disponuje morálnym kapitálom, ktorý získala ako dedičstvo procesu politickej tranzície. Krajina ho môže využiť ako nástroj stimulovania pozitívnej zmeny v regiónoch Afriky s prebiehajúcimi vojenskými konfliktami. JAR je významná vojenská a ekonomická mocnosť. V tejto pozícii môže vystupovať ako hnací motor transformácie s celokontinentálnym vplyvom. Bezpečnostnú politiku JAR voči regiónu charakterizuje rozpor medzi schopnosťou byť presvedčivým africkým lídrom a pragmatizmom, ktorý JAR dostáva do radovej pozície nelíšiacej sa od ostatných aktérov v regióne. JAR deklarovala politickú vôľu vystupovať ako líder Afriky už v prelomovom období pádu apartheidu. Špecifické postavenie JAR dokazuje jej zahraničná politika, ktorá reflektuje záujmy celého kontinentu (Mandela, 1994). Líderské schopnosti krajina prejavuje aj v rámci aktivít v celokontinentálnej Africkej únii už od jej vzniku. Ambície JAR ako lídra siahajú až na globálnu úroveň, a to v podobe nároku na úlohu vodcu a hovorcu rozvojového sveta, resp. štátov Juhu. Rola lídra rozvojového sveta sa koncentruje na oblasť ekonomiky a obchodu, zatiaľ

Obr. 54 – Mapa JAR

čo v bezpečnostných otázkach nie je ohraničená na určité štáty (Flemes, 2007). Profil líderskej pozície JAR zodpovedá preferovaniu ekonomických, sociálnych faktorov a indikátorov ľudského rozvoja pred vojenskou silou. Vojenský faktor uplatňuje najmä v multilaterálnych mierových operáciách na území Afriky. JAR podľa štatistík vykazuje najvyššie ročné výdavky na obranu v rámci Afriky. Z globálneho hľadiska sú tieto výdavky výrazne nižšie v porovnaní s partnermi ako Brazília a India. JAR možno definovať ako regionálnu mocnosť s marginálnym vojenským významom. JAR nevykuká kvantitatívne ani v ozbrojených silách, ktoré majú menšiu kapacitu než vojenský personál Angoly. V súlade s cieľovou reputáciou JAR ako zanieteného zástancu multilateralizmu v zahraničnej politike, etických princípov a pragmatizmu, sa vojenská dimenzia JAR líši od tradičného profilu, aký sa očakáva od regionálnej mocnosti. JAR v roku 2011 vynaložila na obranu 1,3% HDP, t. j. 3,83 miliárd \$, čím sa umiestnila na 43. mieste na svete. Na začiatku 90. rokov JAR zničila svoj jadrový arzenál, čím sa stala prvým denuklearizovaným štátom. Týmto manifestovala odhodlanie podporovať vo svete odzbrojovanie.

Ekonomická dimenzia líderstva sa prejavuje v podobe dosahovania najvyšších nominálnych hodnôt HDP v rámci Afriky. Možno sledovať disproporciu medzi úspešnosťou na úrovni Afriky a na celosvetovej úrovni. Výrazne disparity, ktoré existujú medzi najbohatšou vrstvou a najchudobnejšími skupinami populácie, zaraďujú JAR medzi africké štáty s horšími výsledkami a potvrdzujú seriózne rezervy v stave ekonomiky krajiny. Pretória si dlhodobo buduje obraz paradigmaticky sa správajúceho stúpenca demokracie, multilateralizmu, ľudských práv a politiky odzbrojovania (Flemes, 2007).

JAR predstavuje najväčšiu ekonomiku afrického kontinentu. Najrozsiahlejšie zásoby zlata na svete a diamantové bane slúžia ako motor ekonomickej výkonnosti

Medzi kľúčové odvetvia tvoriace tradičnú bázu sekundárneho sektora patria baníctvo (JAR je najväčším svetovým producentom platiny, chrómu a mangánu a tretím najväčším producentom zlata), spracovanie kovov, strojárstvo, automobilový priemysel, textilný, chemický a potravinársky priemysel. Dlhodobý plán ekonomickeho rastu krajiny, lepších sociálnych služieb a tvorby pracovných miest bol predstavený v roku 2012. JAR definovala infraštruktúru ako základnú hnaciu silu rozvoja celého kontinentu. Koncept na nasledujúcich 20 rokov sa koncentruje na infraštruktúrne rozvojové projekty v JAR s dôrazom na zabezpečenie bývania, pitnej vody, verejnej dopravy a vzdelávania pre Juhoafričanov. (SA to BRICS..., 2012) Kľúčové priority zahraničnej politiky zahŕňajú kontinuitu v zdôrazňovaní a presadzovaní Afriky; posilňovanie politickej a ekonomickej integrácie v rámci SADC; posilňovanie vzťahov v dimenzii Juh – Juh; rozvíjanie strategických vzťahov s partnermi na úrovni JAR – vyspelý Sever; upevňovanie bilaterálnych politických a ekonomických vzťahov; účasť na globálnom systéme vládnutia.

Literatúra:

Academic ranking of world universities.2015. [online]. Shanghai ranking. [cit. 20.09.2016]. Dostupné na internete:<<http://www.shanghairanking.com/ARWU2015.html>>.

AHTISAARI,M.-FISCHER,J.- VAN ORANJE,M.-LEONARD,M.2007.*Mocou Európy sa plytvá*. Project Syndicate 2007, SME 19.októbra 2007.

ANGAN, H. – LINLIN, H. – ZHIXIAO, Ch. 2003. *China´s Economic Growth and Poverty Reduction*. [online]. IMF. [cit. 5.10.2015]. Dostupné na internete: <<https://www.imf.org/external/np/apd/seminars/2003/newdelhi/angang.pdf>>.

BALABÁN, M.2008.Konfliktný zdroj nové multipolarity. In: Lasicová (eds.). *Bezpečnostné fórum 08*. Katedra bezpečnostných štúdií. FPVaMV UMB.

BALÁŽ, P. – SZOKEOVÁ, S. – ZÁBOJNÍK, S. 2012. *Čínska ekonomika*. Bratislava: Mediaprint-Kapa Pressegrasso, a.s., 2012. 279s. ISBN 978-80-89393-89-3. BRANDT, I. – RAWSKI, T. G. 2008. *China´s great economic transformation*. New York : Cambridge University Press, 2008. 906 s. ISBN 13 978-0-511-39680-9.

BRZEZINSKI,Z. 1993. *Bez kontroly. Chaos v predvečer 21. století*. Praha : Victoria Publishing, 1993. 222 s. ISBN: 80-85605-83-X.

BRZICA,D. 2015.Čínsky ekonomický rast: obdobie spomalenia alebo mäkké pristátie? In: OBADI, S.M. a kol.2015: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcích geopolitických rizík*. Ekonomický ústav SAV, Bratislava , 2015. s.152,155, 164-169. ISBN 978-80-7144-245-5.

BURROUGHS, J. 2000. *Policy Statements Contradicting Article VI of the NPT*. [online]. John Burroughs, April, 2000. [cit. 16.10.2016] Dostupné na internete: <www.lcnp.org>.

CAI, F. et al. 2010. *Transforming the Chinese Economy*. Leiden: Hotei Publishing, 2010. 353 s. ISBN 978-90-04-18421-3.

CENTRE FOR EASTERN STUDIES.2005. *Eastweek. Issue 21*,15 december 2005, Warsaw.

COHEN,S.1982. A new map of global geopolitical equilibrium. A development mental approach. In: *Political Geography Quarterly, vol.1,nr.3*, s.223-243.

ČAJKA, P. - TEREM, P. - RÝSOVÁ, L.- IŠTOK, R.2010. *Politická geografia*. Zvolen: Bratia Sabovci, 2010. 292 s. ISBN 978-80-557-0013-7.

ČIDEROVÁ,D.2015.Geopolitický vývoj na východnej hranici Európy a jeho vplyv na budúcu kooperačnú politiku Európskej únie s Euroázijským regiónom. In: OBADI, S.M. a kol.2015: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcích geopolitických rizík*. Ekonomický ústav SAV, Bratislava, 2015. s. 282-283,291-295. ISBN 978-80-7144-245-5. ELLMAN, M. 1986. Economic Reform in China. In *International Affairs*. ISSN , vol. 62, no.3, s. 423-442.

EÚ v programovom vyhlásení vlády 2016-2020. 2016. [online]. EurActiv. [cit. 10.09.2016].Dostupné na internete: <<http://euractiv.sk/fokus/buducnost-eu/eu-v-programovom-vyhlasenivlady-2016-2020/>>.

EUROBAROMETER 80. 2013 [online]. European Comission. [cit. 08.04.2014]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_en.htm>.

EUROPEAN COMMISSION.2004. Taking Europe to the world. 50 years of the European Commission´s External service. Luxembourg: Office for Official Publications on the European Communities,2004. 66 s. ISBN 92-894-7377-0.

Obchod a investície Európskej únie v roku 2014.

2014. [online]. Európska komisia. [cit. 10.05.2016]. Dostupné na internete:<http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/january/tradoc_152062.pdf>.

Hlbší a spravodlivejší jednotný trh. 2016. [online].

Európska komisia. [cit. 15.03.2016]. Dostupné na internete:<<http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/13446/attachments/1/translations/en/renditions/native>>.

Postavenie EÚ vo svetovom obchode. 2016.

[online]. Európska komisia. [cit. 15.08.2016]. Dostupné na internete:<<http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/>>.

International Trade in Goods. 2016. [online].

Eurostat. [cit. 10.04.2016]. Dostupné na internete:<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods#Main_global_players_for_international_trade>.

FLINT, C.-TAYLOR, P.2007. **Political Geography. World-Economy, Nation-State and Locality.**

London : Pearson Education Limited, 2007. 355 s. ISBN 978-0131-96012-1.

GADDIS, J.L. 1982. **Strategies of Containment.**

New York : Oxford University Press, 1982. 512 s. ISBN 978-0198-03890-0.

HAIYAN, D. - YU, G. - SINKO, P.J. - ZAISHENG, W. - JIANGUO, X. - LEE, J. 2016. **The nanotechnology race between China and USA. Materialstoday.**

[online]. [cit. 20. 12. 2016]. Dostupné na internete:<<http://www.materialstoday.com/nanomaterials/comment/the-nanotechnologyrace-between-china-and-usa/>>.

HINSLEY,F.A.1982. **The rise and fall of the modern international system.** Review of International Studies ,s.1-8.

HVOZDÍKOVÁ,V.2015.Ruská ekonomika pred hrozbu recesie. In: OBADI, S.M. a kol.2015: **Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky.**

Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. Ekonomický ústav SAV,

Bratislava, 2015. 194 s. ISBN 978-80-7144-245-5.

CHIESA,G.1992. Jaká budoucnost čeká SNS? In: **Mezinárodní politika**, r.XVI, č.11-12,s.21-24.

IMF, 2016. **GDP Share of World Total (PPP) Data for All Countries.** [online]. [cit. 12.10.2016].

Dostupné na internete:<http://www.economywatch.com/economic_statistic_of_economic_indicators/GDP/_Share_of_World_Total_PPP_Data_for_All_Countries>.

IŠTOK, R.1997. Štát na politickej mape sveta. **Geografické práce VII, č. 1**, FHPV PV, Prešov,s.89-90.

JINGMEI,T.2003. **The Bush Administration `s Nuclear Strategy and its Implications for China `s Security.** Leland Stanford University 2003, str.2-7.

KISSINGER, H. 2016. **Uspořádání světa. Státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha.** Praha : Prostor, 2016. s. 102,103. ISBN 978-80-7260-335-0.

KOSÍR, I.- ROSENBERG, M.2005. Výzvy nových foriem inštitucionálnej integrácie – integrácie vyššieho rádu a flexibilnej integrácie. In: **Nové obchodnopolitické prostredie SR a ČR po vstupe do EÚ.** Zborník z 5. medzinárodnej vedeckej konferencie Česko a Slovensko v medzinárodnom obchode a podnikaní. Bratislava 8.apríla 2005, Ekonóm, Bratislava, s. 114.

KRISTENSEN,H.K.-NORRIS,R.S.2014.**Worldwide Deployments of Nuclear Weapons.** Bulletin of the Atomic Scientist, Vol 70(5)-90-108. s. 97

KREJČÍ, O.2001. **Medzinárodní politika.** Praha : Ekopress, Praha, 2001. s. 15-20. ISBN 80-86119-45-9.

KREJČÍ,O.2009. **Zahraniční politika USA . Ideje, doktríny, strategie.** Praha : Professional Publishing, 2009. s.10-11. ISBN 978-80-7431-003-4.

-
- KULIKOV, A. 1997. *Ruská politika vo sfére národnej bezpečnosti*. [online]. European Security 3/97. [cit. 5. 8. 2005]. Dostupné na internete: <http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_3/ruspol.htm>.
- MINC, A. 1993. *La nouvelle Moyen Age*. Paris.
- MITCHELL, D. J. 2006. China and the Developing World. In *CSIS*. [online]. 2006. [cit. 12.09.2015]. Dostupné na internete: <http://csis.org/files/media/isis/pubs/090212_06china_developing.pdf>.
- MODELSKI, C. 1978. The long cycle of global politics and the nation state. In *Comparative Studies of Society and History*, s. 214-35.
- MODELSKI, C. 1987. *Long Cycles of World Politics*. London : Macmillan, 1987. 244 s. ISBN 978-1349091539.
- MODELSKI, G. 1981. Long cycles, Kondratieffs and alternating innovations. In: KEGLEY, C.-MCGOWAN, P. (eds.) *The Political Economy of Foreign Policy Behaviour*. Beverly Hills, CA: Sage.
- MODELSKI, G.-THOMPSON, W.R. 1995. *Leading Sectors and World Powers*. Columbia : University of South Carolina Press, 1995. 263 s. 978-1570030543.
- NOLTE, D. 2007. How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Topics. Hamburg: *GIGA German Institute of Global and Area Studies*. 2007. 24 s. Dostupné na internete: <<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsession/paperarchive/helsinki/ws9/Nolte.pdf>>.
- NYE, J. S. Jr. 2015. *Is the American Century Over?* Cambridge : UK, Polity Press. s. 24 - 28. ISBN 9780745690070.
- Ó TUATHAIL, G.-AGNEW, J. 1992. Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy. In *Political Geography*, s. 190-204.
- OBADI, S.M. a kol. 2015. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcích geopolitických rizík*. Bratislava : Ekonomický ústav SAV, 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.
- OECD. – IEA. 2011. *World Energy Outlook 2011*. Paris : IEA Publications. 2011. 660 s. ISBN 978-92-64-12413-4.
- ONDREJCSÁK, R. 2009. *Zahraničná a bezpečnostná politika USA*. Bratislava : Centrum pre európske a severoatlantické vzťahy, 2009. s. 10. ISBN 978-80-970041-3-2.
- PAN, S.Y. 2013. Confucius Institute project: China´s cultural diplomacy and soft power projection. In *Asian Education and Development Studies*. [online]. 2013. [cit. 13.10. 2016]. Dostupné na internete: <<http://search.proquest.com/docview/1266465033?accountid=14774>>.
- PANDE, S. 2000. *Chinese Nuclear Doctrine*. [online]. [cit. 16.10.2016] Dostupné na internete: <www.idsa-india.org/anmar00-2.html>.
- PEARSON, F.S.-ROCHESTER, J.M. 1992. *Medzinárodné vzťahy*. McGraw-Hill. Preložil: J.Klavec. IRIS Bratislava.
- PITSCHMANN, V. 2005. *Jaderné zbraně: nejvyšší forma zabíjení*. NAŠE VOJSKO s.r.o., Praha, s. 179.
- PLECHANOVÁ, B. - FIDLER, J. 1997. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahu 1941-1995*. Praha. s. 58,61. ISBN 80-85241-79-X.
- ROSKIN, M.G.-BERRY, N.O. 2005. *IR the New World of International Relations*. New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2005. 384 s. ISBN 978-0205998937
- SANGER, D.E.-SHANKER, T. 2010. White House Is Rethinking Nuclear Policy. *The New York Times*, February 28, 2010. [cit. 28.2.2010] Dostupné na internete: <<http://www.nytimes.com/2010/03/01/us/politics/01nuke.html?pagewanted=print>>.
-

SIPRI. 2015. *Military Expenditure (%GDP). Yearbook, Armaments, Disarmament and International Security*. [online]. [cit. 15.10. 2016]. Dostupné na internete: <<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?locations=US>>.

SVRŠEK, J.2002. *Spojené státy americké a jaderné odzbrojení*. [online]. [cit. 14. 6. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.natura.eri.cz/natura/2002/7/20020702.html>>.

SVRŠEK, J.2003: *Jaderné zbraně v Rusku*. (podľa správy pre americký Kongres). [online]. [cit.14. 6. 2004]. Dostupné na internete: <<http://www.natura.eri.cz/natura/2003/8/20030802.html>>.

ŠIKULOVÁ, I.2014. Slabé oživenie stále zraniteľnej európskej ekonomiky. In: OBADI, S.M. a kol.2015: *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík*. Bratislava > Ekonomický ústav SAV, 2014. s. 86-87. ISBN 978-80-7144-245-5.

TEREM, P.2008. *Jadrové zbrane, ich význam a vplyv na svetovú politiku*. Banská Bystrica: FPVMV UMB, 2008. 292 s. ISBN 978-80-8083-531-6.

TOKÁR, L. 2008. Situácia Slovenskej republiky z makropohľadu medzinárodnej politiky. In Kol. autorov. *Formovanie nového strategického postavenia SR*. Banská Bystrica : FPVaMV UMB, 2008. s. 28, 31, 34 - 38. ISBN 978-80-8083-697-9.

VOENNAJA DOKTRINA ROSSIJSKOJ FEDERACII [online]. Prezident Rossii ,oficialnyj sajt, [cit. 20.11.2014]. Dostupný na internete: <http://news.kremlin.ru/ref_notes/461>

WALLANDER, C.2002. *Russian/Soviet Doctrine*. [online]. [cit. 16.10.2016]. Dostupné na internete: <[http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/Russia's Strategic Priorities, Arms Control Today, Jan/Feb 2002](http://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/Russia's%20Strategic%20Priorities,Arms%20Control%20Today,%20Jan/Feb%202002)>.

WALLERSTEIN, I.1984. *Long Waves as Capitalist Process, Review*, s. 559-75.

WORLD BANK, 2015. *World Development Indicators*. [online]. World Development Indicators. [cit. 12.10.2016]. Dostupné na internete: <http://www.ycharts.com/indicators/us_gd_as_a_percentage_of_world_gdp>

WORLD ECONOMIC OUTLOOK. April 2008. *Housing and the Business Cycle*. Washington, International Monetary Found, 2008, s. 45.

ZAKARIA, F. The Future of American Power. How America Can Survive the Rise of the Rest. In: *Foreign Affairs*, May/June 2008, s. 28-29.

UŽITOČNÉ LINKY:

<https://newrepublic.com/article/117859/superpowers-dont-get-retire>
<http://www.belfercenter.org/publication/americas-national-security-architecture-rebuilding-foundation>
<http://www.globalfirepower.com/>
https://europa.eu/european-union/documents-publications/reports-booklets/general-report_sk
<http://www.fpri.org/article/2015/01/europe-what-went-wrong/>
<http://carnegieeurope.eu/>
<http://www.worldbank.org/>
<http://www.oecd.org/>
<http://www.imf.org/>
<http://www.cnbc.com/2016/10/15/brics-summit-in-go-brazil-russia-india-china-and-south-africa-all-face-own-challenges.html>
<http://www.brics.utoronto.ca/>
Krajiny BRICS: <https://www.youtube.com/watch?v=F03yzqR4gYI>
Krajiny G7: <https://www.youtube.com/watch?v=sAKbNKdK-30>

OTÁZKY:

1

Charakterizujte, čo je relatívny externý úpadok moci a čo je absolútny externý úpadok moci, uveďte príklady.

?

6

Aký význam majú jadrové zbrane pre USA?

2

Uveďte mocnosti, ktoré dominovali svetu v jednotlivých storočiach, vysvetlite príčiny ich vzostupu a úpadku.

?

7

Aké boli priority Národnej bezpečnostnej stratégie USA v roku 2010?

3

Aký je rozdiel medzi multipolaritou a bipolaritou vo svetovom politickom systéme? Ktorý z týchto modelov usporiadania je podľa Vás zárukou stability vo svete? Svoju odpoveď zdôvodnite.

?

8

Aké sú silné stránky mocenského postavenia EÚ vo svete? Prečo je EÚ považovaná za lídra mäkkej moci?

4

Čo je hegemonia a ako vzniká?

?

9

Aké smerovania pre EÚ môžeme identifikovať?

5

Definuj zdroje moci USA. Ktoré zdroje moci môžu zabezpečiť líderstvo USA v najbližších desiatich rokoch? Ktoré štáty by mohli ohroziť USA v tejto pozícii? Zdôvodni.

?

10

Identifikuj prekážky silnejšieho vplyvu EÚ vo svete.

11

Porovnaj postavenie niekdajšieho ZSSR so súčasným postavením Ruska. Nájdi podobnosti a odlišnosti.

15

Vysvetli, čo znamená „teória čínskej hrozby“ a čo znamená „teória harmonického rozvoja“.

12

Charakterizuj ekonomické zdroje moci Ruska

16

Priblížte aktivity Číny v rozvojovom svete

13

Uveď, v ktorých krajinách sa Rusko vojensky angažovalo v 21. storočí.

17

Aké predpoklady musí spĺňať štát, aby mal štatút regionálnej mocnosti?

14

V čom spočíva ekonomický úspech čínskeho hospodárstva?

18

Charakterizujte význam krajín: Japonsko, India, Brazília, Juhoafrická republika

19

Doplňte do tabuľky:

Krajina	Rozloha	Počet obyvateľov	HDP (PPP)	HDP per capita	Index kvality ľudského rozvoja
Japonsko					
India					
Brazília					
Juhoafrická republika					
Rusko					

3.2 PRÍČINY VZNIKU OZBROJENÝCH KONFLIKTOV A VOJEN PO ROKU 1990

Obr. 55

Cieľom tejto kapitoly je, aby študent spoznal inštitúcie zaoberajúce sa výskumom ozbrojených konfliktov a vojen, oboznámil sa s trendmi vývoja faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen po roku 1990, pochopil komplexnosť pôsobenia príčin ozbrojených konfliktov a vojen, dokázal identifikovať a klasifikovať príčiny aktuálne prebiehajúcich ozbrojených konfliktov a vojen vo svete a diskutovať o nich v širších súvislostiach.

Výskumom príčin vzniku ozbrojených konfliktov a vojen sa v súčasnosti zaoberá mnoho teoretikov, výskumných tímov a vedeckých inštitúcií. K skúmaniu danej problematiky bolo vypracovaných

viacero prístupov, no doteraz **nebola sformulovaná ucelená všeobecne akceptovaná teória príčin vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen**. Hlavným dôvodom tohto stavu je skutočnosť, že na vypuknutí a pretrvávajúcom ozbrojeného násillia sa podieľa pomerne **zložitý komplex faktorov, ktorého zloženie a vnútorná dynamika sa v priebehu vývoja určitého konfliktu môže meniť**.

Úloha č. 1

Aké inštitúcie zaoberajúce sa výskumom ozbrojených konfliktov a vojen vo svete poznáte? Aké sú ich hlavné výstupy, v čom sa odlišujú? Ktoré z týchto inštitúcií skúmajú príčiny ozbrojených konfliktov a vojen?

Komplex faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen je možné typologicky rozčleniť na základe rôznych kritérií. Pre ilustráciu je možné uviesť niekoľko odlišných typológií:

- Dessler (1994) a Smith (2004) rozlišujú **základné príčiny** (prvky sociálnej a politickej štruktúry, akými sú rozpory politického, sociálneho, ekonomického alebo národnostného charakteru vznikajúce na skupinovej úrovni), **stratégia mobilizácie** (ciele, na základe ktorých sa politickí aktéri zapájajú do boja, a metódy, ktorými sa ich snažia dosiahnuť), **spúšťače** (udalosti a činy významných aktérov, ktoré určujú moment vypuknutia ozbrojeného konfliktu) a **katalyzátory** (vnútorné alebo vonkajšie, subjektívne alebo objektívne, materiálne alebo nemateriálne faktory ovplyvňujúce intenzitu a dĺžku trvania prebiehajúceho ozbrojeného konfliktu).
- Zenderowski (2006) rozoznáva **objektívne príčiny** (materiálne alebo štrukturálne faktory) a **subjektívne príčiny** (faktory závislé od vedomia).
- Suvorov (2001) diferencuje **trvalé (dlhodobé) príčiny**, ktoré ďalej člení na politické, sociálno-ekonomické, historické, etnokultúrne, sociálno-psychologické a etno-demografické faktory, a **situčné (bezprostredné) príčiny** (udalosti, akcie alebo situačné zmeny, ktoré majú provokatívny charakter a predstavujú pre iné štáty výzvu z hľadiska ich národných záujmov).
- Krejčí (2014) vymedzuje **príčiny zakorenené v ľudskej prirodzenosti** (biologická podstata človeka, psychické sklony človeka, rozumová nedostatočnosť človeka, túžba po majetku, prestíži alebo moci, rozumová dostatočnosť človeka), **príčiny zakorenené v usporiadaní spoločnosti alebo štátu** (sociálna psychológia, štátny determinizmus, geopolitika, vnútroštátny režim, ideologické alebo náboženské nepriateľstvo) a **príčiny zakorenené v zvláštnych zákonitostiach vzťahov medzi štátmi** (spor o teritórium a zdroje, mocenská rovnováha, cyklickosť hegemónistických vojen).

Úloha č. 2

Vyberte si jeden z aktuálne prebiehajúcich konfliktov, identifikujte jeho príčiny a typologicky ich zaradte.

Rozpad bipolárneho systému medzinárodných vzťahov na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia predstavoval významnú **systémovú zmenu**, ktorá ovplyvnila intenzitu pôsobenia faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vo-

jen. Premeny v intenzite pôsobenia daných faktorov mali následne výrazný vplyv na tendencie výskytu určitých typov ozbrojených konfliktov a vojen v nasledujúcom období (Ištók, Kozárová a kol. 2015).

Vychádzajúc zo štatistických údajov zozbieraných *Heidelbergským inštitútom pre výskum konfliktov* je možné od 90. rokov 20. storočia pozorovať tieto tri trendy vo vývoji faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen:

- 1. Oslabenie intenzity pôsobenia faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen vo všeobecnej rovine.** Tento trend sa prejavil zastavením konštantného nárastu konfliktov vysokej intenzity, ktorý pretrvával od roku 1945 do roku 1992, kedy dosiahol svoj vrchol (51 konfliktov za rok). Od roku 1992 počet konfliktov vysokej intenzity kolísal v rozpätí od 31 do 45 konfliktov prebiehajúcich v jednom roku, pričom dva vrcholy (45 konfliktov ročne) dosiahol v rokoch 2003 a 2013. **Oslabenie intenzity pôsobenia uvedených faktorov však nebolo sprevádzané znížením celkového počtu konfliktov (násilných a nenásilných) vo svete.** Naopak, výskyt konfliktov nízkej a strednej intenzity po roku 1990 výrazne stúpol. Na základe porovnania pomeru výskytu násilných a nenásilných konfliktov pred a po roku 1990 však možno konštatovať, že po rozpade bipolárneho systému **sa tendencia použitia fyzického násillia v prebiehajúcich konfliktoch znížila.** (Ištók, Kozárová a kol. 2015)
- 2. Oslabenie intenzity pôsobenia faktorov vzniku a pretrvávania ozbrojených konfliktov a vojen orientovaných na supraštátnu úroveň sprevádzané zvýšením intenzity pôsobenia obdobných faktorov orientovaných na štátnu a supraštátnu úroveň.** Uvedený trend sa prejavil postupným znižovaním medzištátnych ozbrojených konfliktov a vojen (v rokoch 2005, 2007, 2009, 2010, 2013 a 2015 dokonca neprebíhal žiaden medzištátny konflikt vysokej intenzity) a súčasným nárastom celkového počtu vnútroštátnych ozbrojených konfliktov a vojen v postbipolárnom systéme. (Ištók, Kozárová a kol. 2015)

- 3. Zvýšenie intenzity pôsobenia ekonomických faktorov, faktorov orientovaných na získanie prevahy na subštátnej úrovni a faktorov orientovaných na zmenu politického systému či politického režimu sprevádzané miernym oslabením intenzity pôsobenia snáh o získanie nezávislosti (v podobe autonómie alebo odtrhnutia), faktorov orientovaných na získanie podielu na štátnej moci a teritoriálnych faktorov.** Politické faktory orientované na **supraštátnu úroveň a teritoriálne faktory pôsobia stabilne v pomerne nízkej intenzite.** Tento trend sa prejavil postupným zvyšovaním konfliktov, ktorých cieľom je disponovanie prírodnými a surovinovými zdrojmi a ziskov z nich plynúcich, disponovanie podielom na moci na subštátnej úrovni alebo zmena ideologickej, náboženskej, socioekonomickej či právnej orientácie politického systému, prípadne zmena politického režimu, z 3 – 11 konfliktov daného typu prebiehajúcich ročne v poslednej dekáde 20. storočia na 15 – 25 konfliktov daného typu prebiehajúcich ročne v polovici druhej dekády 21. storočia. Naproti tomu počet konfliktov, ktorých cieľom je disponovanie štátnou mocou, odtrhnutie územia alebo získanie autonómie, mierne poklesol z max. 12 – 18 konfliktov daného typu ročne v poslednej dekáde 20. storočia na max. 5 – 13 konfliktov daného typu v polovici druhej dekády 21. storočia. Počet konfliktov, ktorých cieľom je zmena štátnych hraníc alebo zmena mocenskej rovnováhy, od začiatku 90-tych rokov 20. storočia do polovice druhej dekády 21. storočia neprevýšil 4 konflikty daného typu ročne. (bližšie pozri Schwank et al. 2013a, 2013b, 2013c, HIIK 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015)

Úloha č. 3

Podľa ročenky Heidelbergského inštitútu Conflict Barometer 2015 dosiahlo v roku 2015 najvyšší stupeň intenzity 19 konfliktov. Zistite a vyznačte v tabuľke, aké boli hlavné ciele aktérov jednotlivých konfliktov.

Názov krajiny (identifikátor konfliktu)	Začiatok konfliktu	Ciele aktérov konfliktu										
		Zmena štátnych hraníc	Odtŕhnutie od štátneho celku	Dekolonizácia	Autonómia	Zmena systému/ ideológie	Podiel na štátnej moci	Prevaha na subštátnej úrovni	Zmena mocenskej rovnováhy	Prístup k zdrojom	Iné	
Ukrajina (Donbas)	2014		x			x					x	
Stredoafriická republika (Anti-Balaka v. ex-Séléka)	2012						x				x	
Nigéria (farmári v. pastieri)	1960							x			x	
Nigéria, Kamerun, Čad, Níger (Boko Haram)	2003					x						
Somálsko, Keňa (al-Shabaab)	2006					x	x					
Južný Sudán (interkomunálne násilie)	2011							x			x	
Južný Sudán (SPLM/A-IO)	2013					x	x				x	
Sudán (Dárfúr)	2003				x						x	
Sudán (interkomunálne násilie)	2007							x			x	
Sudán (SPLM/A –Severný/Južný Kordofán, Modrý Níl)	2011				x							
Mexiko (drogové kartely)	2006							x			x	
Filipíny (BIFM, BIFF v. MILF, vláda)	2008		x					x				
Pakistan (islamistické militantné skupiny)	2001					x	x					
Afganistan (Taliban a i.)	1994					x	x					
Líbya (opozícia)	2011					x	x					
Sýria (opozícia)	2011					x	x					
Sýria, Irak a i. (IS)	2014					x					x	
Turecko (PKK)	1974				x							
Jemen, Saudská Arábia (al-Houthi)	2004						x	x				
Spolu		0	2	0	3	9	8	6	0	9	0	

Zdroj: vlastné spracovanie na základe HIIK 2015.

Literatúra:

DESSLER, David. 1994. *How to Sort Causes in the Study of Environmental Change and Violent Conflict*. In: GRAAGER, Nina and Dan SMITH, eds. Environment, Poverty and Conflict. PRIO Report 2. Oslo: International Research Institute Oslo. s. 91 – 112.

HIIK. 2010. *Conflict Barometer 2009: Crises – Wars – Coups d’E ´tat – Negotiations – Mediations – Peace Settlements: 18th Annual Conflict Analysis*. Heidelberg: HIIK. 85 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2011. *Conflict Barometer 2010: Crises – Wars – Coups d’E ´tat – Negotiations – Mediations – Peace Settlements: 19th Annual Conflict Analysis*. Heidelberg: HIIK. 89 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2012. *Conflict Barometer 2011: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars*. Heidelberg: HIIK, No. 20. 111 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2013. *Conflict Barometer 2012: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars*. Heidelberg: HIIK, No. 21. 125 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2014. *Conflict Barometer 2013: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars*. Heidelberg: HIIK, No. 22. 152 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2014. *Conflict Barometer 2014: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars*. Heidelberg: HIIK, No. 23. 178 s. ISSN 1616-931X.

HIIK. 2015. *Conflict Barometer 2015: disputes, non-violent crises, violent crises, limited wars, wars*. Heidelberg: HIIK, No. 24. 202 s. ISSN 1616-931X.

IŠTOK, R. - KOZÁROVÁ, I. a kol. 2015. *Geokonfliktológia: teoretické aspekty a empirická aplikácia: vybrané problémy*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. 238 s. ISBN 978-80-555-1339-3.

KREJČÍ, O. 2014. *Mezinárodní politika*. 5. vyd. Praha: Ekopress, 2014. 803 s.. ISBN 978-80-87865-07-1.

SCHWANK, N. et al. 2013a. *CONIS Dataset 1945 – 2008, Global Dataset V1.2* [online]. Heidelberg: CONIS Research Institute. [cit. 27.06. 2013]. Dostupné na internete: <http://conis.org/_global/data/CONIAS_conflicts.xlsx>.

SCHWANK, N- et al. 2013b. *CONIS Dataset 1945 – 2008, Items V1.2*. [online]. Heidelberg: CONIS Research Institute. [cit. 27.06. 2013]. Dostupné na internete: <http://conis.org/_global/data/CONIAS_items.xlsx>.

SCHWANK, N. et al. 2013c. *CONIS Dataset 1945 – 2008, Year Intensity V1.2*. [online]. Heidelberg: CONIS Research Institute. [cit. 27.06. 2013]. Dostupné na internete: <http://conis.org/_global/data/CONIAS_YearInt.xlsx>.

SMITH, D. 2004. *Trends and Causes of Armed Conflict*. [online]. Berlin: Berghof Research Centre for Constructive Conflict. [cit. 01.10 2016]. Dostupné na internete: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2576/pdf/smith_handbook.pdf

SUVOROV, V. L. 2001. *Vojennaja konfliktologija: osnovnyje podchody k izučeniju voružennych konfliktov*. In: STEPANOV, Jevgenij I., ed. *Sovremennaja geokonfliktologija v kontekste kultury mira*. Moskva: Editorial URSS. 592 s. ISBN 5-8360-0355-6.

ZENDEROWSKI, R. 2006. *Stosunki międzynarodowe: vademecum*. 2. vyd. Wrocław: Atla 2, 2006. 669 s. ISBN 83-88555-23-5.

3.3 VPLYV SEPARATIZMU A NACIONALIZMU NA FORMOVANIE POLITICKEJ MAPY EURÓPY A SVETA

Obr. 56

Separatizmus je proces, ktorý je v priamom rozpore so snahou každého štátu na uchovanie svojej územnej integrity. Vzhľadom na to, že proces vytvárania nových štátov sa v podstate dekolonizáciou skôr závislých území vyčerpal, existuje v súčasnosti jediná cesta pre vznik nového štátu – separácia. Rozpad komunistických federácií (najmä v Sovietskom zväze a Juhoslávii) na začiatku 90. rokov mal určité črty separatizmu, ale v konečnom riešení bol chápaný ako legálne rozdelenie existujúceho štátu na rad menších, oficiálne v hraniciach pôvodných federálnych jednotiek. A ostatné štáty sveta nové štátne útvary oficiálne uznali a prijali ich do OSN. Rozpad uvedených

federácií však priniesol aj vyhlásenie celého radu ďalších štátov – Čečenska, Podnesterska, Abcházska, Južného Osetska a Náhorného Karabachu v postsovietskom priestore, Kosova, Srbskej Krajiny či Republiky srbskej v Bosne a Hercegovine v postjuhoslovanského priestoru. Niektoré boli časom vojensky zlikvidované a znovu podriadené materským krajinám, jednej – Kosovu – sa naopak dostalo širokej podpory a v súčasnosti jeho nezávislosť uznáva už 109 členských krajín OSN (ale zatiaľ nie Slovensko). Ale aj ostatné proklamované entity v postsovietskom priestore si fakticky uchovali nezávislosť, napriek tomu, že ich žiadny štát neuznal (Podnestersko, Náhorný Karabach), alebo

tak urobilo iba niekoľko štátov (Abcházsko, Južné Osetsko)¹. Európa však pozná i starší prípad separatizmu – tzv. Severný Cyprus sa s podporou Turecka fakticky stal nezávislým od roku 1975. I keď jeho nezávislosť uznal iba jeho patrón – Turecko. A v posledných rokoch sa objavili nové politické požiadavky na separáciu v Škótsku a Katalánsku. A ďalšie prípady nájdeme i mimo Európu. A tak sa môžeme zamyslieť, čo vlastne separatizmus je, kde sa berie a ako ovplyvňuje politickú mapu sveta?

Separatizmus (z lat. *separare* tj. oddeliť sa) je jav, ktorý sprevádza ľudstvo prakticky od počiatku vzniku štátu ako formy organizácie spoločnosti. Separáciou vznikali nepretržite nové a nové štáty, aby boli časom pohltené silnejšími susedmi a po určitej dobe sa zase separovali. Separatizmus v modernom slova zmysle sa objavuje zhruba v polovici 19. storočia v Európe v súvislosti s novým fenoménom – nacionalizmom. Len s malým oneskorením sa na politickej scéne objavila aj špecifická forma separatizmu označovaná ako iredentizmus. Ním sa označuje snaha o oddelenie určitého územia od existujúceho štátu s cieľom pripojiť ho k štátu inému.

Prečo je separatizmus prakticky vo všetkých svojich podobách a kdekoľvek na svete považovaný za potenciálne nebezpečenstvo aj pre štáty tisíce kilometrov vzdialené od miesta separácie? Je to predovšetkým obava, že úspešná separácia a jej následné medzinárodné uznanie sa stane príkladom a vlastne aj inšpiráciou a precedensom pre iné. Po druhej svetovej vojne vznikla medzinárodná dohoda veľmocí o nemennosti štátnych hraníc, ktorá sa skutočne dôsledne dodržiavala a stala sa jedným zo základných princípov Organizácie spojených národov. V praxi predovšetkým tým, že až do začiatku 90. rokov nebol žiadny zo separatistických pokusov medzinárodne uznaný (s výnimkou Bangladéša)².

¹ V ich prípade došlo k uznaniu zo strany Ruska, ale okrem neho tak urobily už iba ďalšie tri štáty

² Separácia Bangladéša od Pakistánu bola výnimočná – jeho územie sa stalo súčasťou Pakistánu pri dekolonizácii Britskej Indie roku 1947 na prevážne hinduistický a muslimský štát. Obrovské priestorové oddelenie Bangladéša od západnej časti (više 2 tisíce kilometrov vzdušnou čiarou) a ekonomické zaostávanie viedly k separácii, ktorú vojensky podpořila

Faktom je, že väčšina separatistických pokusov bola odrazom dlhodobějších konfliktov vyvolaných neriešenými ekonomickými a národnostnými problémami. Proklamácie nezávislosti sa uskutočňovali v čase, keď sa určitá ozbrojená skupina zmocnila časti nárokovaného územia, a niekedy to mohla byť skutočne len malá lokalita, aj keď pod kontrolou separatistov treba pomerne dlhú dobu. Len úplne výnimočne sa stalo, že by nárokované územie bolo skutočne pod úplnou kontrolou separatistov a to po dlhšie obdobie (niekoľko rokov). Až vtedy totiž nastáva situácia, že by z pohľadu medzinárodného práva mohlo prichádzať do úvahy medzinárodné uznanie.

Z celej plejády pokusov o zriadenie nezávislých štátov spĺňal tieto kritériá iba Severný Cyprus a paradoxne aj juhoafrické „bantustany“ Transkej, Ciskei, Bophuthatswana a Venda, ktoré však predstavovali skutočne nezvyčajnú formu separácie – ich území bolo totiž účelovo vyčlenené z teritória štátu, ktorý ho vlastnil. Iný príklad tohto typu skutočne nebol dovtedy známy a ťažko sa dá predpokladať, že by sa ešte niekedy v budúcnosti objavil. Asi sú všeobecne dobre známe dôvody, ktoré vtedajší rasistickú vládu Juhoafrickej republiky k tomuto kroku viedli - rovnako ako dôvody, prečo túto „dobrovoľnú“ separáciu neuznal žiaden štát sveta.

Zaujímavý osud stretol štátne útvary, vyhlásené z pohľadu medzinárodného práva legálne, ale ktoré sa „separačným problémom“ stali až po nezákonnej okupácii a následnej anexii zo strany svojich silnejších susedov. To sa stalo v prípade Východotimorskej ľudovej republiky (VTLR) vyhlásenej v roku 1975 na teritóriu Portugalského Timoru, a Saharskej arabskej demokratickej republiky (SADR) proklamovanej v tom istom roku na území Španielskej Západnej Sahary. Prakticky okamžite nasledovalo vojenské obsadenie oboch bývalých kolónií a ich anexia zo strany Indonézie v prípade Timoru a Maroka na Západnej Sahare³. Desiatky rokov ozbrojeného odporu, spolu

India. Na stranu Bangladéša sa nakoniec priklonila i väčšina štátov v OSN, pretože špatná dlhodobá administratíva zo strany Pakistánu bola očividná. So ztrátou sa nakoniec zmierila aj pakistánska vláda a Bangladéš bol prijatý do OSN.

³ Pôvodne sa na anexii podielala aj Mauritánia, ta sa však po 4 rokoch po medzinárodným tlakom zabraného územia

s medzinárodnou podporou OSN nakoniec viedlo k vytvoreniu nezávislého Východného Timoru roku 2002. V prípade SADR sa situácia skomplikovala – OSN neuznáva ani nezávislosť SADR⁴, ani marockú administratívu, ale vláda SADR má pod kontrolou iba malou časť vnútrozemia. Maroko navyše účelovo dosídliť anektované územie vlastnými občanmi, čo prípadnou nezávislosť do budúcnosti limituje.

Príklady Sahary a Východného Timoru ukazujú, aké neľahké bolo v povojnovom období preniknúť do rodiny nezávislých štátov, a že ani „privilegované“ postavenie dekolonizovaného územia nemuselo automaticky znamenať posvätenie vytúženého statusu (termín „privilegovaný“ je použitý zámerne, pretože otázka dekolonizácie bola skutočne prioritnou úlohou OSN a prakticky nikto nespochyboval právo aj tej najmenšej kolónie na vytvorenie nezávislého štátu). Separatizmus bol takmer konsenzuálne odmietaný všetkými ako niečo úplne nepatričné, hoci Charta OSN jasne stanovovala, že právo na sebaurčenie je nadržateľným právom každého národa – lenže už nešpecifikovala, či to znamená aj právo na odtrhnutie od existujúceho suverénneho štátu (ba ani nešpecifikuje, čo je to národ). Preto nemali separatistické pokusy kdekoľvek vo svete šancu na medzinárodnú podporu a vlády tých štátov, ktoré mali so separatizmom problémy, toho samozrejme využívali. A prakticky všade aj naďalej neriešili príčiny vedúce k nespokojnosti (so svetlou výnimkou demokratických krajín Európy, napr. Talianska⁵). Je pochopiteľné, že pri súperení dvoch veľmocí sa aj separatizmu dalo veľmi dobre zneužívať – štáty, resp. ich vlády, síce oficiálne separatistov nepodporovali nikde, ale najrôznejšími cestami im pomáhali, či už finančne alebo vojensky. Zvlášť v tom vynikal Sovietsky zväz, ktorý mal svoje dlhé prsty prakticky všade, kde separatisti len trochu koketovali s marxizmom.

Ani skutočnosť, že niektoré národy mali z hľadiska medzinárodného práva skutočne neodňateľné

právo na separáciu, pretože ich skôr existujúce suverénne štáty boli násilne okupované a anektované štátmi inými (to sa týkalo napr. pobaltských štátov zabratých v r. 1940 Sovietskym zväzom alebo Tibetu, ktorý násilne anektovala Čínska ľudová republika), nemala vplyv na širšiu podporu, snád s výnimkou morálnej. Na pôde OSN sa však ich požiadavky porovnateľné s právom obyvateľov kolónií na dekolonizáciu fakticky neriešili. Právo veta veľmocí v Rade bezpečnosti OSN takúto možnosť eliminovali⁶.

Separatizmus bol nežiaduci aj preto, že mohol narušiť politickú rovnováhu medzi veľmocami. Strata jednej krajiny, resp. jej prechod z jedného veľmocenského tábora do druhého, musela byť čo najrýchlejšie kompenzovaná, a tak sa na stále nových miestach sveta podnecovali nové separatistické hnutia a pribúdalo organizácií, ktoré nemali širšiu podporu etnika, v ktorého záujme oficiálne bojovali, ale o to ambicioznejších vodcov, do ktorých vreciek prúdili financie z miest veľmi vzdialených.

K zásadnému obratu k separatistickým tendenciám dochádza až v roku 1991, zhruba dva roky po udalostiach, ktoré rozbili komunistický blok. Pripomeňme si, že ešte v rokoch 1989 - 1990 sa svet ostro staval proti akýmkoľvek formám separatizmu, ktoré sa začali prejavovať vo vtedajšej Juhoslávii (Kosovo) a ZSSR (Litva, Gruzínsko). Bolo dojímavé sledovať zúfalú snahu západných politikov zachrániť politickú jednotu štátov, proti ktorým viedli celé desaťročia studenú vojnu. Spomeňme si aj na varovanie Čechom a Slovákom, aby zachovali spoločný štát, predovšetkým v záujme zachovania jednotného ekonomického priestoru. Ekonomické problémy z rozdelenia boli hlavným argumentom a bolo naozaj zaujímavé, koľko prognóz o tom, že nezávislá Litva, Gruzínsko alebo Slovensko ekonomicky skolabujú, sa v tom čase objavilo. Varovania samozrejme prichádzali

vzdala a Maroko zabralo i južnú časť Západnej Sahary.

⁴ Napriek tomu 47 štátov OSN nezávislosť SADR uznáva

⁵ V Taliansku sa v 90. rokoch objavili požiadavky na separáciu severných krajov – tzv. Padanie

⁶ V prípade ZSSR bolo logické, že odmietal jednat o územiach, ktoré anektoval, v prípade Číny bola situácia špecifická – agresor ČĽR nemala v OSN zastúpenie, ale vtedajší zástupca za Čínskou republiku na Tchajwane sdielal stejný názor na Tibet ako čínski komunisti. Tibet bol podľa nich historickou súčasťou Číny a jeho faktická nezávislosť v rokoch 1912-51 bola iba prechodným obdobím.

predovšetkým zo západnej Európy, ktorá akoby nechcela vziať na vedomie, že demokratizácia politického systému uvoľnila opäť stavidlá nacionalizmu – fenoménu, ktorý bol oficiálne vnútri komunistických krajín tvrdo potláčaný ako tzv. buržoázna úchylka.

Argumenty o ekonomickom prepade v prípade separácie boli s obľubou preberané tými, ktorí chceli rozpadu zabrániť. Môžeme sa teda zamyslieť, či ekonomická hrozba je oprávnená. Je zrejmé, že odtrhnutie časti určitého malého územia môže znamenať vážne problémy, zvlášť vtedy, keď voči separovanému územiu zaháji materský štát blokádu prísunu surovín a tovaru životne dôležitých pre chod hospodárstva. Príkladom bola napr. ekonomická blokáda Litvy zo strany ZSSR bezprostredne po proklamácii o obnovenie štátnej suverenity Litvy v roku 1990. K takejto metóde sa uchylujú predovšetkým nedemokratické režimy. Účinok je síce veľmi pôsobivý, ale vzťahy medzi populáciami odtrhujúcej sa entity a opustenej krajiny sa tým rozhodne neupravujú. Naopak, rozpory sa často prehĺbia do takej miery, že cesta vzájomnej dohody sa stane oveľa ťažšie. A keď do takto narušených vzťahov vstúpi tretia strana na strane separovaného územia, dochádza k ochladeniu vzťahov v oveľa širšom rozsahu. Dobrým príkladom sú separácie Abcházka a Južného Osetska od Gruzínska, ktoré vojensky i politicky podporilo Rusko. Vzťahy Ruska a Gruzínska sa prudko zhoršili a vyvolali snahy menšieho štátu na ukotvenie do euro-atlantských štruktúr, čo krízu vzťahov ďalej prehĺbilo. V ešte silnejšej mierke sa to prejavilo v ruskej podpore donbaských separatistov na východe Ukrajiny. Tunajšie proklamované štáty, Donecká ľudová republika a Luhanská ľudová republika, sú ukážkou neúspešnej separácie, pretože ambície separatistov neboli uspokojené. Podarilo sa im s podporou Ruska získať kontrolu iba nad časťou nárokovaného územia Doneckej a Luhanskej oblasti. Vzťahy Ukrajiny a Ruska to však zhoršilo na dlhé roky. Pravdou je, že prvotnou príčinou bola snaha Ukrajincov zbaviť sa zkorumpovanej prorúskej vlády a naviazať širšiu spoluprácu s Európskou úniou. Rusko na to reagovalo nečakanou bleskovou anexiou Krymu, ktorú si nechala „posvätiť“ ne-

ústavným referendum miestnych obyvateľov. Pretože vyše 62 % obyvateľov Krymu sú Rusi a väčšina ostatných Krymanov sa referenda nezúčastnila, bolo jasné, ako referendum dopadne. Anexia Krymu však vyvolala snahu prepojiť získaný polostrov pozemným koridorom od Donbasu po južné Moldavsko. A tento plán mala podporiť práve separácia etnických Rusov a tiež ruskojazyčných Ukrajincov. Ale práve tí sa ukázali ako zásadná prekážka – separatistov nepodporili a výsledkom je iba zosilnenie protiruských nálad.

Vzhľadom na obmedzený počet dlhšie existujúcich separovaných štátov v 20. storočí možno ťažko zovšeobecňovať doterajšie skúsenosti a činiť zovšeobecňujúce závery. Úspešné separácie Nórska (1905), Írska (1922) a Islandu (1944) v prvej polovici 20. storočia prebehli prakticky v rovnakej rovine – každá z týchto krajín bola podstatne chudobnejšia a ekonomicky výrazne zaostalejšia než štáty, od ktorých sa odtrhli. Dnes majú Nórsko, Island a Írsko porovnateľnú, ak nie dokonca vyššiu úroveň než Švédsko, Dánsko a Veľká Británia. Z dnešného pohľadu by sme mohli uvedené tri separácie označiť ako dekolonizačný proces – teda proces legitimizovaný OSN po Druhej svetovej vojne.

Podobne len ťažko môžeme označiť za separáciu rozpad oslabených multietnických impérií po Prvej svetovej vojne. A to i napriek tomu, že to boli práve separatistické hnutia Čechov, Slovákov, Chorvatov a ďalších Juhoslovanov, ktoré viedli ku kolapsu Rakúska-Uhorska, alebo baltských a kavkazských národov, Ukrajincov a iných v prípade Ruského impéria. I na zániku Osmanskej ríše sa podpísali separatistické a iredentistické hnutia.

Tiež separácia Singapuru od Malajzie priniesla krajine nebyvalú prosperitu a výrazne vyššiu životnú úroveň než aká je v zostávajúcich štátoch Malajzijskej federácie. Naopak separácia Bangladéša nepriniesla krajine okrem politickej nezávislosti prakticky nič pozitívne. Tu sa naopak ešte znásobili negatívne dôsledky odtrhnutie celého Pakistanu od Indie (v prípade Východného Pakistanu čiže Bangladéša malo katastrofálne následky pre najvýznamnejšie odvetvie ekonomiky – jutarstvo). Z uvedených prípadov je zrejmé, že nemožno jednoznačne posúdiť, či ekonomické vplyvy se-

parácie budú pozitívne alebo negatívne. Vždy záleží na konkrétnych pomeroch, ekonomickej úrovni, na sile hospodárskych väzieb, geografickej polohe atd. A samozrejme, že veľmi záleží na medzinárodnom postoji k separácii – ekonomika Severného Cypru by určite dosiahla oveľa lepšie výsledky, keby nebola vystavená medzinárodnej blokáde. S ohľadom na ňu je Severnej Cyprus donútený sa viazať na Turecko stále silnejšie, hoci pôvodný efekt blokády predpokladal, že prinúti severocyperských predstaviteľov k ústretovejšiemu postojovi k gréckej časti ostrova. Z uvedeného príkladu vyplýva, že negatívny postoj svetového spoločenstva k emancipačným snahám Turkocyprianov vlastne separačné snahy ešte prehĺbil.

Ekonomické vyčerpanie a morálna devastácia komunistického systému navodili začiatkom 90. rokov podobnú situáciu ako na sklonku prvej svetovej vojny - v priebehu dvoch rokov sa na svetovej scéne objavili dve desiatky nových štátov – rozpadli sa všetky tri socialistickej federácie - Československo, Juhoslávia a Sovietsky zväz. Svet bol týmto procesom zaskočený a cez počiatočný odpor uznal všetky štáty, ktoré tvorili federálne subjekty uvedených štátov za nezávislé a suverénne subjekty medzinárodného práva. Zdôrazniť tu treba, že len federálne subjekty podľa ústav – čo v praxi znamená, že bol uznaný rozpad veľkých celkov, ale postoj k separatizmu sa nijako nezmenil. Preto sa medzinárodného uznania nedostalo asi Tatársku, ani Čečensku a rade ďalších útvarov, ktoré neboli federálnymi subjektami, ale administratívnymi jednotkami nižšieho rádu v ZSSR (autonómne republiky, prípadne autonómne oblasti), alebo ad hoc vytvorenými útvarmi na etnickej báze v Juhoslávii (najmä srbské republiky na územiach Chorvátska a Bosny a Hercegoviny). Takéto entity využili všeobecného chaosu k zisku faktickej nezávislosti, na medzinárodné uznanie však čakali márne. Vďaka tomu mohli niektoré nezávislé štáty (Rusko, Chorvátsko) vojenskou silou znovu podriaďiť separované územia vlastnej vláde. V prípade Bosny a Hercegoviny k tomu pomohli medzinárodné vojenské sily pod patronátom OSN.

Práve skutočnosť, že jednotlivé lokálne separácie prerástli v úplný rozklad multietnických federácií spôsobila, že sa svet s touto skutočnosťou zmie-

ril. Keď si ale spomenieme, ako to všetko začínalo, musíme konštatovať, že situácia na separáciu nebola priaznivá ani v období konca studenej vojny. Ako reagoval svet na proklamácie Litvy a Gruzínska o vystúpení zo Sovietskeho zväzu, ku ktorým došlo v roku 1990? Nikto ich priania nebol ochotný podporiť medzinárodným uznaním, aj keď po právnej stránke sa jednalo v oboch prípadoch o akt obnovenie štátnej suverenity zlikvidovanej sovietskou okupáciou v roku 1940 u Litvy a u Gruzínska dokonca z roku 1920. A otázkou je, ako by sa situácia vyvíjala, keby neprišiel neúspešný pokus ortodoxných komunistov o zvrät v ZSSR v auguste 1991. Po ňom nasledovala séria proklamácií o vystúpení zo ZSSR, zakončená po právnej stránke oficiálnom rozpustením Zväzu sovietskych socialistických republík 26. decembra 1991. Podobne aj odstredivé tendencie Slovenska boli nakoniec vyriešené po právnej stránke rozdelením a zánikom Československa, takže sa vlastne o žiadnu separáciu nešlo.

Zložitejšia už bola situácia v Socialistickej federatívnej republike Juhoslávia. Aj tu boli, podobne ako v ZSSR, uskutočnené najskôr pokusy o premenu federatívneho štátu vo voľnejší konfederatívny zväzok suverénnych republík, ktoré behradské centrum, resp. srbské vedenie, odmietlo realizovať. Následné kroky Slovinska a Chorvátska prezentované proklamáciami suverenity vnútri Juhoslávie boli vyhlásené za protiústavné, a keď nasledovalo vyhlásenie o vystúpení z federácie vo forme plne nezávislých štátov, došlo k vojenským stretom, ktorým sa západoeurópske krajiny a USA snažili zabrániť tým, že presvedčili zúčastnené strany o tom, aby na tri mesiace pozastavili platnosť svojich proklamácií a pokúsili sa jednať. Ukázalo sa však, že je už neskoro a tak bola separácia Slovinska a Chorvátska po vypršaní moratória medzinárodne uznaná. A tu je potrebné zdôrazniť, že sa tak stalo v prípade Chorvátska napriek tomu, že jej vláda nemala pod kontrolou celé štátne územie – takmer tretinu z neho obsadili miestnu Srbi (s výdatnou podporou vtedy ešte federálnej juhoslovanskej armády) a vyhlásili tu nezávislosť republiky Srbská Krajina. To bol svojim spôsobom skutočne vážny prielom do medzinárodného práva, pretože jednou zo všeobecne prijímaných

zásad o uznávaní nového štátu bola práve reálna kontrola vlády nad celým požadovaným územím. A o niekoľko mesiacov neskôr bola uznaná nezávislosť Bosny a Hercegoviny, ktorej vláda nemala v tom čase pod kontrolou ani polovicu svojho teritória. Táto skutočnosť viedla následne k vlne kritiky z najrôznejších strán, pretože ako je dobre známe, práve v Bosne vypukol medzi stúpenkami a odporcami nezávislosti bratovražedný boj. A bola to práve bosniacka realita, ktorá viedla svet k návratu odmietania ďalších separácií. Medzitým využila situáciu ešte Eritrea v Afrike, ktorá roku 1993 vyhlásila oddelenie od Etiópie (po takmer 20 rokoch bojov sa tak nakoniec stalo s oficiálnym súhlasom Etiópie). Nezávislosť Somalilandu proklamovaná roku 1991 na území bývalého Britského Somálska, však na uznanie aspoň jediným štátom márne čaká dodnes⁷.

Revízia postojov k juhoslovanským separáciám nakoniec vyústila v tom, že celý proces bol chápaný podobne ako rozdelenie ZSSR a ČSFR. Márne sa zvyšok Juhoslávie (teda Srbsko a Čierna Hora) dovoľával toho, aby ich „nová“ Juhoslovanská zväzová republika bola považovaná za dediča všetkých práv bývalej SFRJ. Z hľadiska vtedajšieho medzinárodného práva mala na to skutočne nárok – právnym nástupcom mala zostať preto, že ostatní bývalé subjekty sa od nej oddelili, zatiaľ čo Srbsko a Čierna Hora zostali. Napriek tomu bolo vtedy rozhodnuté aj v OSN, že Juhoslávia sa musí podrobiť rovnakej procedúre medzinárodného uznania a uzatváraniu všetkých medzištátnych zmlúv a dohôd ako Slovinsko, Chorvátsko, Bosna a Hercegovina, Macedónsko, Česko, Slovensko a republiky bývalého ZSSR. Tu došlo k výnimke v tom, že štáty ZSSR sa pri rozpúšťaní zväzu dohodli, že právnym nástupcom ZSSR bude Ruská federácia, ktorá za to prijala na svoje plecia napr. všetky dlhy a záväzky ZSSR.

Napriek pokračovaniu trendu odmietania separácie fakticky existuje aj v roku 2016 šesť medzinárodne neuznaných separatistických útvarov (de facto štátov), ktoré majú za sebou minimálne 25 rokov samostatného života – Pridnesterko, Ab-

⁷ Somálsko vzniklo v roku 1960 na území Talianskeho Somálska, ale už 5 dní nato sa k nemu pripojilo i Britské Somálsko. Na to se odvoláva vláda Somalilandu a snaží sa presvedčiť svet, že sa vlastne jedná o proces dekolonizácie.

cházsko, Južné Osetsko, Náhorný Karabach, Somaliland a Severný Cyprus. Je otázkou, či je ešte možné považovať za medzinárodne neuznaný štát Kosovo uznané 109 členskými štátmi OSN⁸ (ale nie Slovenskom). V prípade Kosova možno vidieť opakovanie prípadu Bangladéša – dlhodobá špatná administratíva zo strany Srbska (vrátane obdobia v rámci socialistickej Juhoslávie) bola hlavným dôvodom medzinárodného uznania toľkými štátmi (a to i bývalými juhoslovanskými republikami⁹). Srbsko sa však so stratou Kosova dodnes nezmi-erilo a to je hlavnou príčinou toho, že sa Kosovo dosiaľ nestalo členským štátom OSN. Na strane Kosova sú okrem iných štátov i Rusko a Čína, ktoré môžu členstvo zablokovať. Naopak separácia Južného Sudánu v roku 2012 po desiatkach rokov občianskej vojny bola zlegalizovaná referendum, s ktorým súhlasila materská krajina – Sudán. V ňom sa 98 % ľudí na juhu vyslovilo pre nezávislosť a Sudán bol prvou krajinou, ktorá uznala nezávislosť Južného Sudánu.

Súhrnne povedané, vznik nových štátov od vzniku OSN prebiehal predovšetkým dekolonizáciou (više 60 štátov) a „bezozvyškovým“ rozkladom federatívnych štátov (više 20 štátov). I keď práve ich vznik na začiatku 90. rokov možno chápať ako výsledok separatistických hnutí, bol v konečnom dôsledku legalizovaný dohodou, ktorá ukončila existenciu federálnych subjektov. V prípade Juhoslávie sa tento proces pretiahol na 14 rokov, pretože až roku 2006 sa rozpadla Federácia Srbska a Čiernej Hory. Zmienka už bola o Východnom Timore, ktorý vznikol separáciou od Indonézie, podľa medzinárodného práva sa však jednalo o „oneskorenú“ dekolonizáciu, pretože indonézska anexia nebola väčšinou štátov uznaná. Špecifickým prípadom bol vznik nezávislého Singapuru, pretože bol ostatnými členmi Malajzijskej federácie v roku 1965 vylúčený – nezávislým štátom sa tak stal fakticky vynútenou separáciou. Naopak prípady Eritreje a Južného Sudánu predstavujú

⁸ Napríklad i Izrael je oficiálne uznaný iba 161 krajinami OSN a Čínska ľudová republika 173 (zbývajúcich 20 štátov uznáva za reprezentanta najľudnatejšieho štátu sveta vládu Čínskej republiky na Tchajwane).

⁹ Iba Bosna a Hercegovina nezávislosť Kosova neuznala, pretože uznanie zablokovala vláda jednej entity štátu – Republiky srbskej.

separáciu, s ktorou sa po rokoch občianskej vojny zmierili materské štáty Etiópia a Sudán a nič tak nebránilo medzinárodnému uznaniu ostatnými štátmi a prijatím do OSN. A tak vlastne jediným prípadom úspešnej separácie sa stal Bangladéš. I jeho prípad sa nakoniec vyriešil – po vyhlásení nezávislosti v decembri 1971 nasledovalo postupné uznanie zo strany 35 štátov – tým 36. sa stal vo februári 1974 Pakistan a potom už nič nebránilo ani prijatie do OSN, ku ktorému došlo v septembri toho istého roku.

Podobne zriedkavým javom ako separácia je integrácia a s tým súvisiaci zánik štátov. Prvým prípadom bolo zjednotenie Tanganiky a Zanzibaru roku 1964 (vznikla tak Tanzánia), Vietnamskej demokratickej republiky a Vietnamskej republiky roku 1976 (vznikla Vietnamská socialistická republika), Jemenskej arabskej republiky a Jemenskej ľudovo demokratickej republiky roku 1990 a pripojenie Nemeckej demokratickej republiky k Spolkovej republike Nemecko roku 1991. Čo sa týka dekolonizácie, ktorá neskončila vyhlásením nezávislosti, ale pripojením k inému štátu možno okrem zmienenej násilnej anexie Západnej Sahary Marokom roku 1975 spomenúť podobný prípad anexie Portugalskej Indie a Francúzskej Indie k Indii, pripojenie Newfoundlandu ku Kanade roku 1949, Holandskej Novej Guinej k Indonézii roku 1963 a Hongkongu a Macaa k Čínskej ľudovej republike v rokoch 1997 a 1999.

Je zrejmé, že mnoho nových štátov už v budúcnosti nevznikne. Na koniec tejto dekády sa pripravujú referenda o nezávislosti na francúzskej Novej Kaledónii a v provincii Bougainville, ktorá je súčasťou Papuy-Novej Guiney. Nie je vylúčené, že niekedy v budúcnosti nebude vykonané 3. referendum o nezávislosti kanadskej provincie Quebec. Dve predchádzajúce referenda v rokoch 1980 a 1995 tesne vyhrali odporcovia separácie, ale podľa sociologických prieskumov je stále podpora nezávislosti vyše 40 %. O nezávislosť sa usilujú i niektoré politické strany v dánskych autonómnych územiach – v Grónsku a na Faerských ostrovoch. Slabšie independentistické hnutie existuje vo Francúzskej Polynézii. Naplnenie nezávislosti sa očakáva u Palestíny, ktorá má širokú med-

zinárodnú podporu a špecifický štatus pri OSN.

V posledných rokoch sme svedkami stále silných separatistických hnutí v Škótsku a v Katalánsku. Zatiaľ čo Británie umožnila vykonať roku 2014 v Škótsku referendum o nezávislosti, v ktorom sa ale iba 44,7 % respondentov vyslovilo pre nezávislosť, vo Španielsku je situácia iná. Ústredná vláda referendum o nezávislosti odmieta ako protiústavné, súčasná katalánska vláda, ktorá bola vytvorená roku 2015 napriek tomu vyhlásila, že referendum uskutoční. Politické strany usilujúce o nezávislosť považujú výsledky volieb ako svojho druhu referendum, pretože do volieb šli s tým, že v prípade víťazstva vyhlásia do 18 mesiacov nezávislosť. Španielska vláda však trvá na tom, že nezávislosť v žiadnom prípade neuzná. Nie je to pre ňu nič nového, v minulosti dlho čelila pokusom o separáciu Baskicka, ktoré postupne zoslabli. Slabinou baskických separatistov bola skutočnosť, že používali teroristické metódy na presadenie svojich požiadaviek. Katalánci sa snažia presadiť politickými prostriedkami. A čo sa Škótska týka, ani tam nie je budúcnosť jasná. Referendum o vystúpení Británie z Európskej únie dopadlo výrazne odlišne v Anglicku, kde hlasovali pre vystúpenie, a v Škótsku, kde výrazne hlasovali proti. Práve táto dispropórcia zrejme ovplyvní ďalšie správanie Škótov.

V súčasnosti sa opätovne vrátilo nebezpečenstvo iredentizmu. V živej pamäti sú ambície nacistického Nemecka, ktoré usilovalo o zjednotenie všetkých Nemcov v jednom štáte a výsledok poznáme – anexia Rakúska, českých Sudet, Luxemburska a ďalších území. A rozpútanie Druhej svetovej vojny. V roku 2014 Rusko pod zámienkou ochrany Rusov na Krymu túto ukrajinskú autonómnu republiku anektovalo. A následne podporilo separáciu v donbaských oblastiach – opäť s vyhlásením, že Rusko musí ochraňovať Rusov i za hranicami Ruskej federácie. Medzinárodné sankcie zastavili expanzívne akcie, ruská diaspóra je však veľmi početná a napríklad v Podnestersku požiadala krátko po anexii Krymu tiež o pripojení¹⁰. Obecne

¹⁰ Zaujímavé je, že na rozdiel od Abcházsku, Južného Osetska a Náhorného Karabachu, ktoré anexiu Krymu uznali, Podnestersko sice požiadalo o pripojenie k Rusku, ale po odmietnutí k uznaniu anexie Krymu nepristúpilo.

musíme vnímať iredentizmus ako obzvlášť nebezpečnú formu separatizmu. A to preto, že iredentizmus je spätý s presahom ľudí jedného štátu za jeho hranicami v susednom štáte. A napríklad v Európe nájdeme takýchto presahov mnoho – nie sú to iba Rusi na Ukrajine, v Estónsku, Lotyšsku či v Kazachstanu, ale tiež Srbi v Bosne a Hercegovine, Albánci v Macedónsku (a v Kosovu), Maďari na Slovensku, na Ukrajine či v Rumunsku. Mimo Európu môžeme zmieniť Azerbajdžáncov a Arabov v Iráne, Malajcov v Thajsku, Uzbekov v Afganistanu a mnoho ďalších príkladov. Riešiť takéto presahy zmenami hraníc je z pohľadu medzinárodného práva neprijateľné. Keď Izrael roku 1984 oficiálne anektoval zo strategických dôvodov sýrske Golanské výšiny, neuznal to doteraz žiadny štát na svete. O to prekvapivejší

je uznanie protizákonnej anexie Krymu zo strany 5 štátov. Ak sa však pozrieme, ktoré to sú – Sýria, Venezuela, Nikaragua, Kuba a Afganistan – tak to až také prekvapenie nie je. Ďalších 9 štátov (Severná Kórea, Zimbabwe, Sudán, Bolívia, Uganda, ale tiež spojenci Ruska v novovytvorenej Eurásijskej ekonomickej únii – Bielorusko, Arménsko, Kazachstan a Kirgizsko) uznali konanie a výsledky protiústavného referenda o „znovupripojení“ Krymu k Rusku, ale samotnú anexiu už neuznali. I tak sa jedná o prvú aspoň čiastočne uznanú anexiu časti územia členského štátu OSN iným štátom. Je otázkou, či separácie a iredenta v postsovietskom priestore nie budú príkladom pre podobné kroky v iných regiónoch sveta.

UŽITOČNÉ LINKY:

<https://toal.org/projects/>
<http://unpo.org/article/8418>
<http://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=4485&context=etd>
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/35380/toomla_raul.pdf;jsessionid=6FB2C60F649A089277199500120B93A3?sequence=1
https://www.researchgate.net/profile/Tomas_Hoch/publication/278785490_Legitimization_of_Statehood_in_De_facto_States_A_case_study_of_Somaliland/links/5585e37c08ae7bc2f44beb29.pdf?origin=publication_list
https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/PONARS_374_Mylonas-Ahram_August2015_0.pdf

3.4 KONFLIKTY NA POLITICKEJ MAPE SVETA

IZRAELSKO – PALESTÍNSKY KONFLIKT

ŠTUDIJNÝM CIEĽOM TEJTO KAPITOLY JE OBOZNÁMIŤ ŠTUDENTOV S JEDNÝM Z NAJDLHŠÍCH A NAJPROBLEMATICKEJŠÍCH KONFLIKTOV SVETA. VZŤAHY MEDZI IZRAELČANMI (ŽIDMI) A PALESTÍNČANMI (ARABMI) SÚ VEĽMI KOMPLIKOVANÉ UŽ CELÉ GENERÁCIE. ANALÝZOU A HISTORICKÝMI FAKTAMI CHCEME PREDÍSŤ VIACERÝM ZAUŽÍVANÝM STEREOTYPOM A CHCEME AJ PODNIETIŤ ZÁUJEM O TÚTO ČASŤ SVETA, KTORÁ SI TO ISTE ZASLÚŽI. POSTUPNE SA ZAOBERÁME REGIÓNOM BLÍZKEHO VÝCHODU, PALESTÍNOU, SIONIZMOM, UDALOSŤAMI OD ZAČIATKU 20. STOROČIA DO KONCA 2. SVETOVEJ VOJNY, VZNIKOM ŠTÁTU IZRAEL A NÁSLEDNÝMI ARABSKO – IZRAELSKÝMI VOJNAMÍ.

Blízky východ

V odbornej literatúre nie je jednotný výklad geografických a politických hraníc Blízkeho východu. Vymedzenie hraníc je rôznorodé, niekedy účelové, vyhovujúce tej ktorej strane, prípadne záujmom jednotlivých skupín alebo štátov. Pre naše účely budeme pre väčšiu prehľadnosť používať ad hoc termín Blízky východ, to znamená krajiny- Bahrajn, Irak,

Izrael, Jemen, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Libanon, Omán, Palestínska národná autonómia (Palestína), Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty (SAE), Sýria a Turecko. Blízky východ má okrem výnimočnej strategickej polohy a obrovských zásob nerastných surovín aj veľmi pestrú etnickú a náboženskú skladbu. Predovšetkým vzájomné vzťahy medzi arabským a židovským obyvateľstvom mali vplyv na regionálne a v širšom kontexte aj na medzinárodné záležitosti.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Ktoré krajiny patria do regiónu Blízkeho východu?

3

Podľa mapy popíšte fyzicko-geografické pomery Izraela.

2

Podľa historických máp alebo encyklopédií objasnite názov Levanta.

PALESTÍNA

V biblickej terminológii sa pod pojmom Palestína (hebr. Pelešet = „Filištínska krajina“, gréc. Palaistine) označovala krajina, ktorá bola dejiskom starozákonných a novozákonných udalostí. V období patriarchov sa jej časť na západ od rieky Jordán nazývala „krajina Kanaán“. Podľa Gn 12,7 Boh prisľúbil túto krajinu Abrahámovým potomkom (odtiaľ názov „zasľúbená zem“). Iný názov „Svätá zem“ (hebr. 'admat haqqodeš) používali Židia, lebo táto krajina bola sídlom „Božej slávy“, kým kresťania používali tento názov na pamiatku toho, že v tejto krajine sa narodil, pôsobil, zomrel a vstal z mŕtvych Ježiš Kristus. Výraz „Izraelská krajina“ (hebr. eres yisra'el) sa stal názvom dnešného štátu Izrael (Eretz Israel). K biblickej Palestíne geograficky patrili pobrežie Sárón, plošina Šefela, Negeb, Predjordánsko, Zajordánsko a jordánska priehlbina. Palestína bola ohraničená Sinajským masívom, Stredozemným morom, libanonsko- chermójským pohorím a sýrsko-arabskou púšťou (Heriban 1998). Svojou geografickou polohou medzi starovekým Egyptom a Mezopotámiou bola Palestína miestom neustálych vojenských stretov a konfliktov mnohých národov. V tomto regióne sa striedali už od bronzovej doby Kanaánčania, Amorejčania, Chorejci, Hyksóvia, Chetiti a národ Chabiru. Okolo roku 1200 pred Kr. sa na plošine Šefela usadili Filištínci a na predjordánskom a čiastočne zajordánskom pohorí Izraeliti. Filištínci (hebr. Pelištim) boli príslušník-

mi etnickej skupiny nešemitského pôvodu. Patrili k tzv. „národom mora“ a podľa biblických údajov pochádzali z Kréty. Usadili sa na pobreží Stredozemného mora v historickom Kanaáne. Neskôr sa celé územie pomenovalo podľa nich. Najvýznamnejšími strediskami ich ríše bolo päť miest - Gaza, Aškalón, Ašdód, Gat a Ekrón, ktoré spolu vytvorili istý druh štátneho a obchodného zväzku. Vojenská moc Filištíncov bola založená na monopolnom spracovaní železa, neskôr sa sústredili na námorné obchodníctvo. Boli v stálych vojenských konfliktoch s Izraelitmi. Po podmanení Azótu a Gazy Židmi splynuli so židovským etnikom (Heriban 1998). Na území Palestíny existovalo v ďalších storočiach Judsko - izraelské kráľovstvo s hlavným mestom Jeruzalemom. Izraelské kráľovstvo podľahlo v 8. st. pred Kr. Asýrčanom a Judské kráľovstvo v 6. st. pred Kr. Babylónčanom. V 4. st. pred Kr. sa dostala Palestína pod vplyv egyptských Ptolemaiovcov a po nich Seleukovcov. V roku 167 pred Kr. vypuklo na území Palestíny Makabejské povstanie a došlo k vytvoreniu samostatného štátu. Po ovládnutí Palestíny Rimanmi bola neskôr pripojená k Východorímskej ríši a od 7. storočia po Kr. sa stala súčasťou arabského kalifátu (637-1517) s výnimkou obdobia jeruzalemského kráľovstva (1099-1187). Od 16. storočia boli Arabi v Palestíne pod nadvládou Osmanskej ríše a Palestína bola časťou tzv. Veľkej Sýrie. V 18. storočí prejavil o tento región záujem Napoleon pri svojom expedičnom ťažení do Egypta (1798). Vysoká dôležitosť oblasti sa prejavila až po otvorení Suezského prieplavu v roku 1869.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Aké termíny sa používali v histórii a používajú v súčasnosti pre územie Palestíny?

2

Vymenujte historické etniká, ktoré existovali na území Palestíny.

3

Na mape lokalizujte filistínske mestá.

4

V čom je význam Suezského prieplavu?

SIONIZMUS

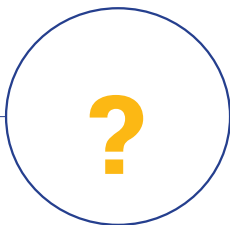
Počiatky sionizmu súvisia s emancipáciou národného hnutia medzi európskym židovským obyvateľstvom na konci 19. storočia. Koncom 19. storočia boli pogromy v Rusku podnetom k emigrácii Židov do západnej Európy, Severnej Ameriky a Palestíny. Myšlienka návratu Židov na Sion viedla k vývinu sionistického hnutia ako novej formy moderného židovského nacionalizmu. Prvými aktívnymi sionistami boli Moses Hess (1812-1895), Leo Pinsker (1821-1891) a Achad Haam (1856-1927). V cárskom Rusku zakladali svoje kluby židovskí študenti. Organizácie politického nacionalizmu v ruskom impériu boli predchodcami svetového sionistického hnutia. Zakladateľom „politického sionizmu“ sa stal Theodor Herzl (1860-1904). Pochádzal z Budapešti, študoval vo Viedni a v Nemecku a pôsobil ako žurnalista v Paríži a vo Viedni. Jeho hlavnými prácami sa stali Staronová zem (Altneuland) a Židovský štát (Der Judenstaat).

Hlavnou ideou bola nutnosť vytvorenia židovského štátu. V auguste roku 1897 jeho aktivity vyvrcholili na 1. sionistickom kongrese v Basileji, kde bol prijatý plán na zriadenie „židovskej domoviny“ v Palestíne. Na tento účel bola založená Svetová sionistická organizácia. Praktické kroky boli v znamení tvrdého odporu zo strany osmanskej správy, ale aj miestnych Arabov. Faktom je, že ešte v roku 1837 pri svojej prvej návšteve v Palestíne sir Moses Montefiore našiel iba približne 9000 vyznávačov židovskej viery. Postupne začali vznikať osady financované barónom Lionelom Rothschildom. Sionisti sa snažili nájsť pomoc a záštitu u európskych politikov (Wilhelm II., Abdülhamit II., Chamberlain). Hlavnou osobnosťou vo vývoji sionizmu sa po smrti Theodora Herzla stal Chaim Weizmann. Sionisti mali v čase 1. svetovej vojny a v medzivojnovom období svojich najväčších podporovateľov a finančných a politických donorov vo Veľkej Británii. K jedným z nich patril aj neskorší britský ministerský predseda Winston Churchill (Fogaš 2008 a).

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Čo je to sionizmus a kde má korene?

3

Vymenujte najvýznamnejších sionistických politikov.

2

Kto to bol Theodor Herzl?

4

Čo rozumiete pod pojmom antisemitizmus?

PALESTÍNA OD ZAČIATKU 20. STOROČIA DO KONCA 2. SVETOVEJ VOJNY

Predmetné územie bolo od roku 1516 až do roku 1918 súčasťou Osmanskej ríše. Počas 1. svetovej vojny sa v celom blízkovýchodnom regióne uskutočňovali operácie, ktorých konečným cieľom bolo získanie nielen vojenskej prevahy ale aj čo najvýhodnejšej pozície pri následných rokovaniach víťazných mocností. Medzi spojencami sa uzatvárali vzájomné dohody, ktoré mali určiť budúce usporiadanie regiónu Blízkeho východu. Jednou z najvýznamnejších bola tajná Sykes - Picotova dohoda, schválená britskou a francúzskou vládou v roku 1916. Podľa tejto dohody boli ázijské časti Osmanskej ríše rozdelené na oblasti patriace primárne Britom a Francúzom. Ďalším významným dokumentom, ktorý sa týkal vývoja v oblasti Palestíny sa stal dokument známy ako Balfourova deklarácia (1917). Deklarácia sa často označuje aj ako „rodný list“ židovského štátu. Bola v príkrom rozpore so záujmami arabského obyvateľstva na území Palestíny. Britská koloniálna a imperiálna dvojrozmerná politika sa stala základom postupne sa vyhracujúceho a neskôr otvorene prepuknutého arabsko-židovského (izraelského) konfliktu (Gombár 1999). V roku 1917 dosahoval počet židovského obyvateľstva v Palestíne výšku približne 50 000 ľudí. 24. júla 1922 predala Spoločnosť národov Veľkej Británii mandátne poverenie pre Palestínu aj Zajordánsko. Z celkového počtu 752 000 obyvateľov bolo v tom čase 84 000 Židov. (Politické dejiny sveta v datech 1. a 2. 1980). Koncom dvadsiatych a začiatkom tridsiatych rokov po nástupe fašizmu v Európe sa začala situácia v Palestíne meniť. Z obáv pred ohlasovanou genocídou židovského obyvateľstva nastal hromadný útek a masová imigrácia do Palestíny. Židovská populácia dosiahla počet 400 000, čo predstavovalo približne jednu tretinu celkovej populácie Palestíny. Druhá polovica tridsiatych rokov bola v znamení užšieho zapájania sa ďalších arabských krajín do arabského hnutia odporu v Palestíne, a to politicky, morálne a finančne. Postupný silnejúci záujem

arabských štátov o palestínsku otázku a celkové dianie v Palestíne prispel ku koordinácii arabských postojov a k formovaniu panarabskej doktríny medzi dvoma svetovými vojnami. V období 2. svetovej vojny dosiahla židovská imigrácia na územie Palestíny masové rozmery. Tlakom stále väčšieho počtu nových prisťahovalcov na pôvodné arabské obyvateľstvo dochádzalo k množiacim sa konfliktom medzi Arabmi a Židmi. Na oboch stranách sa aktivizovali staré a vznikali nové militantné a polovojenské skupiny a milície a rástlo presvedčenie o „konečnom“ vyriešení konfliktu vojenskou cestou. Medzi najznámejšie organizácie takéhoto zamerania patrili Haganah, Irgun Zwei Leumi a Sternov gang. Palestínske nacionalistické hnutie zostalo roztrieštené a nebolo schopné participácie na aktivitách ďalších arabských štátov o arabskej jednote. V marci roku 1945 bola v Káhire založená Liga arabských štátov (Arabská liga). Palestínska otázka prešla pod ochranu Ligy a stala sa jednou z jej hlavných tém. V októbri roku 1945 začali sionistické ozbrojené organizácie v Palestíne rozsiahlu teroristickú kampaň proti britským jednotkám v krajine a zároveň Židovská agentúra (sionistická organizácia koordinujúca židovský osídľovací proces v Palestíne) zosilnila ilegálne prisťahovalectvo do Palestíny. Palestínska otázka bola po niekoľkých ďalších neúspešných návrhoch na nové usporiadanie pomerov predložená vo februári roku 1947 OSN (Fogaš 2008 a).

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Čo je to Sykes – Picotova dohoda?

3

Ako by ste v grafe alebo v mapovom podklade znázornili nárast židovského obyvateľstva v Palestíne?

2

Komu vyhovovala Balfourova deklarácia?

VZNIK ŠTÁTU IZRAEL A ARABSKO – IZRAELSKÉ VOJNY

26. mája 1947 sa vytvoril zvláštny výbor pre Palestínu, tzv. UNSCOP (United Nations Special Committee on Palestine), zložený zo zástupcov 11 štátov s vylúčením veľmocí. UNSCOP predložil 1. septembra 1947 Rade bezpečnosti dva návrhy na riešenie palestínskej otázky. Prvý návrh predpokladal rozdelenie Palestíny na dva samostatné štáty - arabský a židovský a Jeruzalem s okolím sa mal stať medzinárodným pásmom. Druhý návrh predpokladal jednotný demokratický palestínsky štát na federatívnom základe s rovnakými právami pre arabské a židovské obyvateľstvo. Po rozporuplných diskusiách a vzájomných obvineniach a bojkotoch sa rozhodlo Valné zhromaždenie OSN 29. novembra 1947 prijať rezolúciou 181/II prvý návrh UNSCOP. Za tento plán hlasovalo 33 členov, 13 bolo proti a 10 sa zdržalo. Historická Palestína

sa týmto aktom rozdelila na židovský štát s rozlohou 14 862 km² (56,47% územia Palestíny), na arabský štát s rozlohou 11 286 km² (42,88% územia Palestíny) a na oblasť Jeruzalema pod medzinárodnou správou (177 km²; 0,65% územia). V židovskom štáte malo žiť 995 000 obyvateľov, z toho 498 000 Arabov a v arabskom štáte 735 000 obyvateľov, z toho 725 000 Arabov a 10 000 Židov. V regióne Jeruzalema malo žiť 115 000 Arabov a 90 000 Židov. Arabské štáty toto rozhodnutie odmietli a boli odhodlané bojovať proti rozdeleniu Palestíny všetkými prostriedkami, vrátane vojenských (Sorby 2002).

14. mája 1948 o 16. hodine, David Ben Gurion vyhlásil na slávnostnom zhromaždení Národnej rady v Tel Avive vytvorenie štátu Izrael. 15. mája 1948 zaútočili na Izrael ozbrojené sily piatich členov Ligy arabských štátov a oficiálne sa začala **prvá arabsko - izraelská vojna**. Jej výsledkom bol neúspech arabských štátov a po skončení vojenských operácií v roku 1949 zväčšenie izrael-

ského územia na úkor palestínskeho štátu o 20%. Z oblastí, ktoré sa stali súčasťou izraelského štátu, nastal masový odliv palestínskych Arabov v počte približne 600 000 - 700 000 utečencov. V dôsledku neúspechu v tejto vojne rástlo ďalšie napätie medzi arabskými radikálmi, ich snahy po odvetnej vojne, narastalo aj pnutie vo vlastných radoch, bolo spáchaných viacero atentátov na predstaviteľov Libanonu, Egypta a Jordánska. Medzinárodné spoločenstvo muselo v regióne riešiť niekoľko závažných problémov, z ktorých najdôležitejším sa javil problém palestínskych utečencov. Jeruzalem bol rozdelený na židovskú a arabskú zónu s vlastnou administratívou.

V roku 1956 egyptský prezident Gamál Abdal Násir vyhlásil vládne rozhodnutie o znárodnení Suezského prielavu. Začala sa **druhá arabsko - izraelská vojna** (Sinajská, 1956-1957). Boje medzi britsko - francúzskymi a izraelskými jednotkami na jednej strane a egyptskými na strane druhej sa skončili rezolúciou Rady bezpečnosti OSN a zásahom sovietskej diplomacie prostredníctvom ultimáta, týkajúceho sa okamžitého zastavenia bojov a následného rozmiestnenia mierových síl OSN.

Začiatok šesťdesiatych rokov znamenal novú fázu v arabsko - izraelskom konflikte. Na arabskom summite v roku 1964 v Káhire vyzval egyptský prezident Gamál Abdal Násir k jednote arabských krajín v palestínskej otázke a prvýkrát bol prijatý plán kolektívnej akcie pod vojenským vedením Egypta. V tom istom roku vznikla Organizácia pre oslobodenie Palestíny (OOP). V roku 1967 vypukla **tretia arabsko - izraelská vojna** (Šesťdňová), v ktorej Izrael obsadil Golanské výšiny, patriace Sýrii, Sinajský polostrov, patriaci Egyptu, západný breh Jordánu, egyptské pásmo Gazy a východný Jeruzalem.

Pokračujúca okupácia Sinaja a Golanských výšin a neúspech v rokovaní medzi Izraelom a Egyptom a Izraelom a Sýriou viedli nového egyptského prezidenta Anwara el Sadata v tesnej spolupráci so sýrskym prezidentom Háfizom Asadom k vojenskému útoku proti Izraelu v roku 1973. Začala sa štvrtá **arabsko - izraelská vojna** (Jomkipurská). Zasiahli do nej aj supervelmoci ZSSR a USA

(dodávky zbraní). Arabské štáty reagovali na účasť USA na strane Izraela znížením ťažby ropy a rastom jej ceny. Ropa tak bola po prvýkrát použitá v arabsko - izraelskom konflikte ako politický a nátlakový prostriedok. Arabský neúspech vo vojnových operáciách podnietil prezidenta Sadata k začatiu diplomatických rokovaní s Izraelom. V roku 1974 získala OOP v OSN štatút pozorovateľa. V roku 1979 bola podpísaná v americkom Camp Davide separátna mierová dohoda medzi Egyptom a Izraelom, čo malo za následok politickú a ekonomickú izoláciu Egypta. Izrael sa postupne stiahol zo Sinajského polostrova. V júli roku 1980 anektoval východný Jeruzalem a o rok neskôr Golanské výšiny. Na tzv. okupovaných územiach začal s budovaním židovských osád, čím narušal demografickú štruktúru v oblasti. Dôležitým udalosťami, ktoré viedli k eskalácii napätia v regióne, bol izraelský letecký útok na jadrový reaktor v Iraku (1981), invázia Izraela proti Libanonu (1982) spojená s masakrami falangistov proti Palestínčanom v utečeneckých táboroch Sabra a Šatíla. Ako následok neustálej výstavby židovských osád spojenej s inými atakmi voči Palestínčanom začala v decembri roku 1987 na okupovaných územiach **prvá palestínska intifáda**, ľudové povstanie vedené OOP. Táto intifáda trvala do roku 1993. V júli roku 1988 sa jordánsky kráľ Husajn II. vzdal Izraelom okupovaného Predjordánska v prospech Palestínčanov, čo viedlo predstaviteľov OOP 15. novembra 1988 k proklamácii o založení Palestínskeho štátu v tuniskom exile. 2. apríla 1989 bol Ústrednou radou za prezidenta Palestínskeho štátu zvolený Jásir Arafat. Predjordánsko bolo zároveň premenované na Palestínsky breh a v medzinárodnej praxi sa začalo používať neutrálne označenie Západný breh (Jordánu). Na prelome rokov 1990 a 1991 zasiahla nepriaznivo do vývoja v oblasti iracká anexia Kuvajtu a následný vojenský zásah USA a jeho spojencov.

Prvá polovica deväťdesiatych rokov sa niesla v znamení pokroku v mierových rozhovoroch a v nádeji na spravodlivejšie usporiadanie pomerov v arabsko - izraelských vzťahoch. Tento proces vyvrcholil v roku 1993 podpísaním izraelsko - palestínskych dohôd v Oslo, na základe ktorých

mala postupne na časti okupovaných území prevziať právomoci palestínska samospráva. Dvaja hlavní aktéri mierového procesu, Jicchak Rabin a Jásir Arafat boli v roku 1994 odmenení Nobelovou cenou mieru. Od polovice deväťdesiatych rokov sa izraelsko – palestínske vzťahy prudko zhoršili z dôvodu intenzívneho budovania židovských osád na Západnom brehu a s rozmachom terorizmu zo strany Palestínčanov. V roku 2000 sa začala **druhá palestínska intifáda**. Trvala až do roku 2005. V krajine sa rozpútala vlna násilia a terorizmu sprevádzaná výstavbou izraelského ochranné-

ho múru. Situácia sa ešte viac skomplikovala po smrti palestínskeho prezidenta Jásira Arafata, po ktorej prišlo k vnútornému palestínskemu boju o moc a víťazstvu radikálneho Hamasu v pásme Gazy v roku 2006. Zosnulého Jásira Arafata nahradil vo funkcii Mahmúd Abbás. V roku 2006 zaútočil Izrael na susedný Libanon, ťažko poškodil jeho ekonomiku a spôsobil mu obrovské materiálne a ľudské škody. Konflikty prebiehali naďalej aj na okupovaných územiach (2006, 2008, 2009, 2012, 2014) a bezpečnostná situácia je v celej oblasti veľmi komplikovaná.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Vymenujte štyri arabsko – izraelské vojny.

3

Vymenujte najvýznamnejších politických predstaviteľov na palestínskej a na izraelskej strane (minulých aj súčasných).

2

Čo je to intifáda?

Chrámová hora – sa nachádza v centre Jeruzalema a je stredom záujmu veriacich Židov aj moslimov. Je to miesto, kde mal obetovať Abrahám Izáka. V 10. st. pr. Kr. dal kráľ Šalamún postaviť na kopci hlavnú svätyňu starovekých Židov. Zničili ju Babylónčania a definitívne Rimania v roku 70. po Kr. Zachoval sa iba základový kamenný múr (Múr nárekov), ktorý je najposvätejším miestom vyznávačov judaizmu. Chrámová hora je posvätným miestom aj pre moslimov, pretože odtiaľ vystúpil podľa tradície po rebríku cez sedem poschodí nebies až k Bohu prorok Mohamed. Po Mekke a Medine je Chrámová hora tretím najposvätejším miestom islamu. Prví chalifovia tu postavili Skalný dóm so zlatou kopulou, ktorá je dominantou starého Jeruzalema. V susedstve je postavená ďalšia významná mešita al – Aksá.

Zdroj: Šlachta 2007

Hamás – je radikálna islamská organizácia založená v osemdesiatych rokoch 20. storočia. Jej duchovným vodcom bol šejk Ahmad Izmaíl Jásín, zabitý v roku 2004 izraelskou raketou. Civilná zložka Hamasu sa venuje charitatívnej činnosti, prevádzkuje školy a má vlastný systém sociálneho zabezpečenia. Má podporu predovšetkým v radoch chudobných Palestínčanov v pásme Gazy. Militantné politické krídlo sa venuje ozbrojeným akciám a teroristickým útokom na izraelské ciele, vrátane civilistov. Cieľom Hamasu je vytvorenie islamského štátu na území celej Palestíny a likvidácia Izraela. Heslom Hamasu je: „Alah ako posledný cieľ. Prorok ako hlava, Korán ako ústava, smrť pre Alahovu slávu ako najhorúcejšia túžba“.

Zdroj: Šlachta 2007

Rabín – duchovný vodca židovskej komunity. Táto funkcia nebola v minulosti profesiou, ale bola vykonávaná popri zamestnaní. V niektorých komunitách sa dokonca vyžadovala úspešnosť v civilnom hospodárskom živote. V novodobej Palestíne bol zavedený úrad vrchného rabinátu, ktorý je v štáte Izrael rešpektovaný. Vrchní rabíni sú dvaja: sefardský a aškenázsky.

Zdroj: Pavlincová a kol. 1994

Literatúra:

- ČEJKA, M. 2013. *Izrael a Palestína. Minulosť, súčasnosť a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Brno : Barrister a Principal. 329 s. ISBN 978-80-87474-90-7.
- FOGAŠ, A. 2008 a. Historickogeografické a politickogeografické aspekty genézy arabsko – izraelského konfliktu v regióne Blízkeho východu. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, no.51, ISSN 0231-715 X. s. 83 – 98.
- FOGAŠ, A. 2008 b. Politickogeografický vývoj regiónu Blízkeho východu po druhej svetovej vojne. In *Geographia Cassoviensis*, roč. II, č. 1. Košice : Vydavateľstvo UPJŠ, 2008. ISSN 1337-6748. s. 29-33
- FOGAŠ, A. 2013. Sinajská vojna (1956-1957). In: IŠTOK, R., KOZÁROVÁ, I. (eds.): *Geokonfliktológia. Vybrané problémy*. Prešov : Vydavateľstvo PU v Prešove, s. 96-104, ISBN 978-80-555-0929-7.
- GOMBÁR, E. 1999. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha : Karolinum Praha. 427 s. ISBN 80-7184-599-X.
- GRUCHALÁK, T. 2006. Palestínska strana mince. In: LUPTÁK, L., HERŠI et. al. *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2005-2006*. Bratislava: MO SR, 2006. ISBN 80 – 88842 – 98 – 0. s. 349-356.
- GURŇÁK, D. 2004. *Štáty v premenách storočí – dejepisný atlas*. Bratislava : Mapa Slovakia Plus, 2004. 50 s. ISBN 80-89080-47-2
- HERIBAN, J. 1998. *Príručný lexikón biblických vied*. Bratislava : Don Bosco, 1998. 1366 s. ISBN 80-88933-07-2.
- HOLÁSEK, P. 2000. *Mierový proces na Strednom východe a európska bezpečnosť. Východiská pre zahraničnú politiku Slovenskej republiky*. Bratislava : Výskumné centrum SFPA. 52 s. ISBN 80-968155-1-2.
- HROCH, M. 1980. *Politické dějiny světa v datech 1. a 2.* Praha : Svoboda, 1980. 1825 s. ISBN 25-006-80.
- KROPÁČEK, L. 1999. *Blízky východ na přelomu tisíciletí. Dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Praha : Vyšehrad, 1999.284 s. ISBN 80-7021-298-5.
- LEWIS, B. 1995. *Dějiny Blízkeho východu*. Praha : Lidové noviny, 1995. 383 s. ISBN 80-7106-191-3.
- LILIENTHAL, A. M. 1989. *Sionismus*. Praha : Orbis, 1989. 279 s. ISBN n/a.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. 1994. *Slovník-judaismus, křesťanství, islám*. Praha : Mladá fronta, 1994. 469 s. ISBN 80-204-0440-6.
- PEČENKA, M., LUŇÁK, P. et al. 1999. *Encyklopedie moderní historie*. Praha : Libri, 1999. 653 s. ISBN 80-85983-95-8.
- RÁČZ, J.1982. *Blízky východ*. Bratislava : Obzor, 1982. 657 s. ISBN n/a
- SCHULZE, R. 2007. *Dějiny islámského světa ve 20. století*. Brno : Atlantis, 2007. 448 s. ISBN 978-80-7108-284-2.
- SITA 2006. OSN: *Pätnástročný rozvoj Libanonu je v troskách*. (online). hnonline. [cit. 22.8.2006] Dostupné na internete: <<http://spravy.hnonline.sk/c1-23001925-osn-patnastrocny-rozvojlibanonu-je-v-troskach/>>.
- SORBY, K. 2002. Korene blízkovýchodného konfliktu. In: *Listy* Bratislava : SFPA, 2002. no 3-4. ISSN n/a. 18-19 s.
- ŽALOUDEK, K. 1999. *Encyklopedie politiky*. Praha : Libri, 1999. 559 s. ISBN 80-85983-75-3.

Internetové zdroje:

Israelipalestinianprocon. 2016. [online]
[cit. 28.12.2016] Dostupné na internete:
<[http://ww38.israelipalestinianprocon.org/
populationpalestine.html](http://ww38.israelipalestinianprocon.org/populationpalestine.html)>

Komu skutočne patrí Palestína. 2016. [online]
[cit. 28.12.2016] Dostupné na internete: <[www.pozorovatel.sk/archiv/komu_skutocne_
patri_palestina.htm](http://www.pozorovatel.sk/archiv/komu_skutocne_patri_palestina.htm)>

Obr. 57 – Palestínske územné straty v rokoch 1946-2000

Zdroj: www.pozorovatel.sk/archiv/komu_skutocne_patri_palestina_html

Obr. 58 – Historické rozdelenie Izraela/ Palestíny

Historic Divisions of Israel / Palestine

Zdroj: <http://www.israelipalestinianprocon.org/populationpalestine.html>

Zaujímavý rozhovor a výpoveď izraelského vojaka

<http://www.cas.sk/clanok/453513/byvaly-vojak-odhalil-hrozostrasne-detaily-svojej-prace-takto-ludia-stracaju-zabrany-zabijat/>

Obr. 59

IRAK

ŠTUDIJNÝM CIEĽOM TEJTO KAPITOLY JE OBOZNÁMIŤ ŠTUDENTOV S KONFLIKTOM V IRAKU. NA ÚZEMÍ NAJSTARŠIEHO KULTÚRNEHO A CIVILIZAČNÉHO CENTRA SVETA, V MEZOPOTÁMII, SA ROZHOREL KONFLIKT, KTORÝ JE VÝRAZNE FRAGMENTALIZOVANÝ. ZAOBERÁME SA TU POSTUPNE GENÉZOU TOHTO KONFLIKTU A VOJENSKOU OPERÁCIOU „IRACKÁ SLOBODA“.

Genéza konfliktu

Územie historickej Mezopotámie ležiace na sútoku riek Eufrat a Tigris patrí k najvýznamnejším kultúrnym a civilizačným centráam sveta. V tejto „kolíske ľudstva“ Sumeri vynali písmo, koleso, hrnčiarsky kruh a ako prví na svete sa začali zaoberať matematikou, právom a filozofiou. Územie sa stalo miestom útokov a vpádov cudzích dobyvateľov. Od 7. storočia je oblasť pod vplyvom Arabov a islamu. Bagdad bol až do devastácie Mongolmi v roku 1258 označovaný za perlu arabského sveta a centrum kultúry a vzdelanosti Blízkeho východu.

Počiatky konfliktu v oblasti historickej Mezopotámie siahajú do obdobia Osmanskej ríše, keď bolo toto územie jeho súčasťou. K jadrú krajiny nachádzajúcom sa v úrodnom a husto zaľudnenom Medziriečí pričlenili po skončení 1. svetovej vojny Briti ako správcovia mandátu

Spoločnosti národov v roku 1920 priľahlé oblasti Iránskej a Arménskej vysočiny obývané predovšetkým Kurdmi. Spor s Tureckom o Mosulský vilájet skončil v prospech Iraku (1926) a krajina dosiahla súčasnú rozlohu 437 072 km². Vznikol tak nesúrodý celok, v ktorom prevažovali šiiti (60%) nad sunnitmi (20 %). Ak vezmeme do úvahy aj etnické zloženie, tak nám vzniká pestrá mozaika doplnená o Kurdov (17%), Turkov a iné minoritné skupiny (Gurňák, Blažík, Lauko 2007). Briti sa opierali vo svojej politike, podobne ako v iných svetových regiónoch, kde presadzovali svoje záujmy, o menšinovú skupinu, v tomto prípade o sunnitov. Ich preferovali vo viacerých oblastiach politického, kultúrneho a spoločenského života. Do vývoja krajiny výrazne zasiahol fakt objavenia ložísk ropy v medzivojnovom období. Ropa sa stala významným mocenským faktorom ovplyvňujúcim dianie v regióne Blízkeho východu. Zásoby ropy v Iraku sa odhadujú na približne 20 % svetových zásob. Po získaní nezávislosti súperili o moc v krajine viaceré klany. V roku 1958 prebehla v Iraku revolúcia. Irak sa stal republikou so silným sekulárnym režimom. V roku 1979 sa do čela štátu dostal Saddám Husajn. Najdôležitejšie posty v krajine a v ozbrojených zložkách obsadili menšinové sunnitské klany zo stredného Iraku. Ovládali ropné bohatstvo a potláčali tvrdými represáliami majoritných šiitov, ako aj snahy Kurdov o zisk autonómie. V rokoch 1980 – 1988 prebiehal krvavý konflikt so susedným Iránom. Paradoxom je silná podpora

irackého režimu zo strany USA a západných štátov o oslabenie alebo dokonca zvrhnutie fundamentalistického režimu v teokratickom Iráne najmä vo forme masívnych dodávok zbraní a potrebného logistického materiálu. Po neúspechu voči Iránu nasledovala okupácia Kuvajtu (1990), ktorá bola po následnom zásahu spojeneckých síl vedených USA v operácii Púštna búrka v roku 1991 ukončená vyhnaním irackých vojsk z okupovaných území. Režim Saddáma Husajna potlačil v ďalších rokoch povstania šíitov na juhu krajiny a povstania

Kurdov na severe. Embargo vyhlásené voči Iraku spôsobilo postupné zbedačovanie obyvateľstva a rapidne zhoršenie jeho sociálnej situácie (najmä šíitov a Kurdov). Po útoku teroristov na USA v roku 2001 sa začalo intenzívne obviňovanie irackého režimu z podpory terorizmu a z vlastníctva chemických a jadrových zbraní. Napriek chýbajúcim dôkazom o výrobe a vlastníctve zbraní hromadného ničenia a spolupráci s teroristami, zaútočili bez mandátu OSN v roku 2003 USA a Veľká Británia na Irak. Začala sa operácia „Iracká sloboda“.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Vymenujte najvýznamnejšie mestské štáty Mezopotámie.

3

Kto to bol Saddám Husajn?

2

V čom bol najväčší prínos Mezopotámie pre ľudstvo?

4

Prečo sa začala vojenská operácia Púštna búrka?

Operácia „Iracká sloboda“

Vojenská operácia „Iracká sloboda“, ktorá začala 20. marca 2003, pokračovala dobytím hlavného mesta Iraku, Bagdadu 9. apríla 2003 a „oficiálne“ skončila 1. mája 2003 vyhlásením amerického prezidenta G. Busha o ukončení invázie, mala za cieľ zvrhnutie diktátorského režimu Saddáma Husajna. Po nej nastalo v Iraku obdobie budovania irackej štátnosti, udržanie krehkého mieru a celková povojnová rekonštrukcia krajiny. Úspešné završenie postkonfliktného vývoja v Iraku je podľa viacerých odborníkov omnoho zložitejšie a náročnejšie ako samotné bojové operácie. Od ukončenia oficiálnych vojenských akcií začali prebiehať po celom území krajiny, najmä však v spádovej oblasti hlavného mesta Bagdadu a ostatných veľkých sídel vrátane náboženských centier, násilnosti namierené proti koalíčným jednotkám, medzinárodným civilným organizáciám a novo konštituovaným irackým politickým a bezpečnostným štruktúram. Intenzita a pravidelnosť útokov gerilových skupín na vojenské a civilné ciele sa zvyšovala. Americké a spojenecké jednotky sa od začiatku bojov v Iraku snažili v maximálnej možnej miere vyhýbať bojom v mestských aglomeráciách, pretože sa tu nedala naplno využiť vojenská sila a prevaha a tieto strety prinášali aj najväčšie obete. Napriek tejto zložitej situácii prevzala 28. júna 2004 zodpovednosť za riadenie krajiny Dočasná iracká vláda. V prvých fázach útokov nebolo možné povstalcov presne identifikovať, keďže útočiacie bojové skupiny boli veľmi fragmentalizované a používali asymetrickú taktiku (gerilová vojna, samovražedné útoky, používanie nastražených výbušných systémov, civilné oblečenie a pod.). Po bojových skúsenostiach a analýzach sa zistilo, že prevahu v radoch povstalcov mali domáce ozbrojené skupiny a nie zahraniční žoldnieri, ako sa predtým predpokladalo. Väčšina povstalcov pochádzala z tzv. „sunnitského trojuholníka“, zo sunnitských oblastí provincie al-Anbar a zo sunnitských miest a obcí severne a južne od Bagdadu. Podľa vojenských expertov sa počet protikoaličných bojovníkov odhadoval krátko po páde Bagdadu v apríli 2003 na 5000,

ale koncom roka 2004 sa tento počet zvýšil už na 20 000 (Tarasovič 2005). Členmi týchto geril boli príslušníci lojálni bývalému vodcovi Saddámovi Husajnovi, arabskí nacionalisti a zahraniční džihádisti. 30. januára 2005 sa uskutočnili v Iraku demokratické parlamentné voľby po takmer päťdesiatich rokoch. Na voľbách sa zúčastnilo 8,45 milióna registrovaných voličov, čo je cca. 59 % zo 14,2 milióna registrovaných voličov, vrátane voličov registrovaných v zahraničí (Tarasovič 2005). V referende v októbri 2005 bol schválený návrh ústavy 78,6 % väčšinou z 9,85 miliónov zúčastnených. Prezidentom krajiny sa stal Kurd Džalál Talabání a premiérom šíita Núrí al – Málíkí. Dôležitým faktorom pri rozhodovaní vo voľbách v Iraku malo uplatnenie nábožensko – etnických zásad, ktoré majú pre mnohých voličov väčší význam než sekularizmus alebo internacionalizmus (Šlachta 2007). 30. decembra 2006 bol popravený bývalý iracký diktátor Saddám Husajn. V novej ústave je Irak v článku 1 definovaný ako nezávislý štát v podobe demokratickej federatívnej republiky, ktorá je vyhlasovaná za súčasť islamského sveta a jej arabskí občania za časť arabského národa. Článok 3 hovorí o multietnickej, nábožensky rôznorodej a viacvrstvovej krajine (Šlachta 2007). Irak je parlamentná demokratická republika na čele s prezidentom. Od roku 2014 je prezidentom Fuád Masúm a premiérom Hajdar Abadí.

V súčasnosti je Irak krajina vyznačujúca sa politickou neistotou, rozvrátenou ekonomikou, značnou nezamestnanosťou, vysokým zahraničným dlhom, neucelenou, regionálne nevyváženou priemyselnou základňou viažúcou sa predovšetkým na ropný sektor, neproduktívnym a málo výkonným poľnohospodárstvom (v minulosti zle zvládnuté rozvojové koncepcie), ktoré nedokáže bez dovozu základných potravín zabezpečiť sebestačnosť pre obyvateľov vlastného štátu.

Irak je roztrieštenou krajinou, kde denne zomiera, väčšinou pri samovražedných teroristických útokoch, priemerne 100 ľudí. K tomu je potrebné pripočítať aj obeť na strane Američanov a ich spojencov, ktoré už dávnejšie prekročili hranicu oficiálne priznaných 4000 vojakov. Viaceré krajiny podporujú inváziu USA a V. Británie do Ira-

ku už svoje jednotky stiahli, vrátane slovenskej ženijnej jednotky (105 vojakov, 4 zahynuli), ktorá bola redislokovaná na Slovensko vo februári 2007. Negatívnym míľnikom vo vývoji v Iraku sa stal teroristický útok na uctievanú šiitsku mešitu v meste Samarrá vo februári 2006, ktorý spustil lavínu sektárskeho násilia a rozpútal v princípe občiansku vojnu, aj keď to oficiálne kruhy neprípúšťajú, ale reálny stav v krajine to potvrdzuje. Jednotlivé zoskupenia šiitských milícií, sunnitských radikálov, al – Káidy, moslimských dobrovoľníkov, tzv. mudžáhidov zo sunnitského sveta a Kurdov vytvárajú z Iraku miesto stretov týchto skupín vzájomne bojujúcich o vplyv a kontrolu nad vybranými oblasťami štátu. Okrem samotnej invázie, ktorá sa uskutočnila bez predtým schválenej rezolúcie OSN a ktorej hlavné dôvody sa nepotvrdili (zbrane hromadného ničenia sa nenašli, spolupráca Saddáma Husajna s teroristami sa nepreukázala), situáciu ešte zostrili niektoré opatrenia šiitskej elity, ktorá je pri moci a „aktivity“ amerických okupačných jednotiek - zničenie miest Fallúdža a Rámádí, mučenie väzňov v Abú Ghraib, zabitie civilistov v meste Hadítha v provincii Anbar, znásilnenie maloletého dievčaťa a vyvraždenie rodiny v meste Latífíja, zničenie pamiatok svetového kultúrneho dedičstva a pod. (Chmelár 2007, Raděj 2007 a).

Problémom Iraku zostáva stále pomerne komplikovaná náboženská štruktúra. Sunniti tvoria väčšinu sa s nevôľou dívajú na aktivity šiitskej vládnucej elity. Ďalšie náboženské menšiny (najmä asýrski kresťania, jazídi a i.) sa stávajú pravidelnými cieľmi útokov všetkých zúčastnených strán. Výrazne kritická situácia je na západe a severozápade krajiny, kde vyvíja svoje aktivity Islamský štát. Aj keď po sérii útokov zo strany vládných vojsk sa jeho teritórium zmenšilo, nedá sa hovoriť o pokojnom regióne.

Okupácia Iraku v rokoch 2003-2011 si vyžiadala cca. 5 000 obetí na strane okupačných síl (Američania a ich spojenci), približne 17 000 zabitých irackých vládných vojakov a cca. 162 000 Iračanov, z ktorých až 70 % tvorili civilisti (Gombár, Pecha 2013). Ukončenie okupácie Iraku v roku 2011 sa udialo v čase rozpútania občianskej vojny v Sýrii, do ktorej zasiahli aj sunnitské oddiely z Iraku. Re-

latívne najstabilnejšou časťou Iraku je jeho severná časť, kde ešte v deväťdesiatych rokoch vyhlásili Kurdi autonómiu. Iracký autonómny Kurdistan (cca. 36 000km², 4,8 mil. obyv.) sa po vnútornej občianskej vojne na konci deväťdesiatych rokov stabilizoval. Prišlo k rozdeleniu moci na klanovom princípe medzi dve centrá, formálne hlavné mesto Irbil (1 mil. obyv.) a Sulajmaniju (860 tis. obyv.). Na území Kurdistanu bolo zabezpečené základné fungovanie spoločnosti a bezpečnosť pomocou vlastných ozbrojených síl tzv. pešmergy. Kurdistan je v pomerne komplikovanej medzinárodnej situácii. Diplomaciu a vojenskú podporu získava najmä od USA, ktoré vyzdvihujú predovšetkým jeho relatívne sekulárny charakter (Gurňák a kol. 2014). Aj Turecko, ako „odveký“ nepriateľ Kurdov akceptovalo momentálny status quo výmenou za zrieknutie sa podpory kurdských separatistov (PKK) na území Turecka. V roku 2014 ovládol novovzniknutý Islamský štát druhé najväčšie mesto krajiny, Mósul (1,5 mil. obyv.) situované na severe Iraku. Mesto má obrovský strategický a ekonomický význam, keďže v jeho blízkosti sa nachádzajú obrovské zásoby ropy, ako aj najväčšia umelá vodná nádrž štátu (Mósulská priehrada). Kurdi boli a sú jednými z hlavných protivníkov a odporcov Islamského štátu a s podporou západných spojencov sa im podarilo jednotky chalífátu do značnej miery paralyzovať. Postupne oslobodili menšie a väčšie sídla, ktoré obývajú kresťania a jazídi a počas nadvlády Islamského štátu boli vystavení krutému zaobchádzaniu a na niektorých miestach aj priamej fyzickej likvidácii. V súčasnosti prebiehajú ťažké boje o znovuzískanie Mósulu od Islamského štátu a okrem pravidelnej irackej armády a šiitských milícií sú to práve kurdske jednotky, ktoré tvrdo bojujú proti bojovníkom Dáešu.

Budúcnosť Iraku je veľmi neistá a kladie pre medzinárodné spoločenstvo náročné otázky súvisiace s jeho existenciou v súčasnej podobe. Objavujú sa viaceré alternatívy zmien jeho územného usporiadania. Medzi nimi prevažujú hlavne zástancovia federalizácie.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Aké udalosti predchádzali vojenskej operácii Iracká sloboda?

4

Kto sú to Kurdi a jazídi?

2

Ktoré náboženstvá sú dominantné v Iraku?

5

Ktoré oblasti Iraku anektoval Islamský štát?

3

Vysvetlite rozdiel medzi šiítmi a sunnitmi.

Arabi – vlastným menom al – Arab patria k národom semitskej jazykovej skupiny. Žijú najmä na Blízkom východe, v severozápadnej a severnej Afrike a menšinovo najmä vo východnej Afrike. Zo svojho pôvodného teritória na Arabskom polostrove sa rozšírili ako hlavní nositelia nového náboženstva, islamu, od 7. storočia postupne až do Španielska a južnej Ázie. Jazykom Arabov je arabčina, štvrtý najrozšírenejší jazyk sveta. Je úradným jazykom v 25 štátoch a materinským jazykom pre cca. 250 miliónov osôb. Arabčina je jedným z hlavných jazykov v OSN. Z arabčiny sa dostalo mnoho slov do jazykov európskych národov, slovenský nevynímajúc. Najviac arabských prvkov je v španielčine. K najznámejším slovám, ktoré obohatili slovenský jazyk, patria – algebra, algoritmus, alkohol, atlas, bazár, cifra, cukor, flotila, zenit a ďalšie.

Zdroj: Fogaš 2010 b

Chalifát – islamský štát riadený chalifom. Pôvodne znamenal územie, na ktorom je uplatňovaná moc obce veriacich. Inštitúcia chalifátu vznikla po smrti Mohameda (632). Pôvodní štyria chalifovia chápali chalifát ako štátoprávnu jednotu náboženských, politických a vojenských záujmov obce. Ich prísaha bola čiastočne doznievaním beduínskych tradícií, čiastočne odrazom reálneho boja o moc. Centrom chalifátu bola najskôr stredná Arábia s hlavným mestom v Medine. Počas panovania umajjovskej dynastie sa územie chalifátu rozšírilo od Iberského polostrova cez severnú Afriku, Levantu, Mezopotámiu a Irán až po Strednú Áziu a povodie Indu. Jeho sídlo sa presunulo do Damašku. Postupne sa chalifát rozpadol. Idea chalifátu sa oživila v niektorých prúdoch islamu v 19. storočí (reformizmus, panislamizmus) a v myšlienkach a činoch islamských fundamentalistov v 20. a 21. storočí (Islamský štát).

Zdroj: Pavlincová a kol. 1994

Islamský štát (IS) – staršie označenia – Organizácia džihádu v Mezopotámii (2004-2006), Islamský štát v Iraku (2006-2013), Islamský štát Iraku a Levanty (2013-2014), Hnutie Islamský štát (2014 – súčasnosť) – arabské označenie (Dáiš – Dáeš) je teroristická organizácia, ktorá sa snaží o zriadenie univerzálneho wahhábitského chalifátu, nadväzujúc pritom na myšlienky nového usporiadania sveta pod kuratelou islamu. IS vedie pseudosvätú vojnu formou nekontrolovaného teroru voči obyvateľom vyznávajúcim iné náboženstvo než sunnitský islám (kresťania, jazídi, šíitski moslimovia ai.). Prezentuje sa fyzickou likvidáciou vojakov, novinárov, humanitárnych pracovníkov, spojenou s medializáciou a ničením kultúrnych pamiatok vysokej historickej hodnoty (Palmýra, Nimrud, Hatra, Rakka, Mósul ai.). IS nie je uznaný na základe medzinárodného práva žiadnou krajinou sveta. Hlavným mestom je severosýrska Rakka. Na čele stojí Abú Bakr al-Bagdádí, prvý chalífa Ibrahím. IS sa separuje od al – Kájdy. Ozbrojené zložky (cca. 50 000 – 120 000) tvoria žoldnieri mnohých národností z celého sveta (Kaukaz, Blízky a Stredný východ, Stredná Ázia, Juhovýchodná Ázia, Severná Afrika, Rusko, Austrália, USA, EÚ ai.). Partizánsky spôsob boja nadväzuje na dobrú znalosť miestnych pomerov (bývalí dôstojníci irackej a sýrskej armády).

IS svojou masívnou expanziou obsadil ropné polia a vodné zdroje na severe Iraku a severovýchode Sýrie. Finančné prostriedky získava z daní obyvateľstva, predaja ropy, obchodovania so vzácnymi historickými artefaktmi. Značná časť príjmov pochádza od bohatých blízkovýchodných donorov, najmä z krajín Zálivu (predovšetkým zo Saudskej Arábie a Kataru). IS prekonal svojou aktivitou al – Kájdu a naplnil jej vízie (zisk územia, vyhlásenie chalifátu, získanie pozornosti globálnych džihádistov). Ďalším podhubím vzniku IS sa stali neschopnosť blízkovýchodných lídrov nájsť nový model vládnutia určený pre väčšinu obyvateľstva, experimenty s panarabským socializmom, korupčné režimy autoritatívnych vládcov a príklon k radikálnejšiemu islamu, ako aj pôsobenie vonkajších vplyvov svetových mocností (bezprecedentná invázia v Iraku bez mandátu BR OSN). Predobrazom vojenských operácií v Iraku a Sýrii sa okrem prozápadných aktivít v Iraku od roku 2003, stalo aj nepodložené obvinenie Sýrie zo strany USA o vlastníctve jadrových zbraní, následná likvidácia chemických zbraní sýrskym režimom, zrušenie výnimočného stavu v krajine, ktorý trval od roku 1963 do roku 2011, prezidentské voľby v júni 2014, víťazom ktorých sa stal al – Asada a následná občianska vojna apokalyptických rozmerov (zničená krajina, obrovské obeť na ľudských životoch, státisíce utečencov).

Mešita – kultová stavba určená na zhromažďovanie veriacich a k modlitbám. Prototypom mešity sa stal Mohamadov dom v Medine. Ten sa stal miestom prvých spoločných modlitieb a zároveň sa tu riešili aj záležitosti verejného záujmu - obce. Typ domu poskytol základnú schému pre mešitu, ktorá bola neskôr doplnená o monumentálne výškové doplnky – minarety, kupoly a vstupné brány. Interiér mešity je vybavený veľmi jednoducho. Účinnosť modlitby veriaceho je zaručená okrem iného postojom veriaceho, ktorého tvár musí byť obrátená k Mekke. Kvôli tomu je v mešite výklenok v stene (mihrab), ktorý naznačuje tento správny smer. Súčasťou interiéru je kazateľnica (minbar), odkiaľ Mohamed hovoril k veriacim. Základný typ mešít sa neskôr rozdelil na rôzne stupne podľa významu miesta, čo ovplyvňovalo výstavnosť a veľkosť stavby.

Zdroj: Pavlincová a kol. 1994

Literatúra:

- FOGAŠ, A. 2010 a. *Politickogeografické dimenzie vývoja regiónu Blízkeho východu*. Dizertačná práca. UK Bratislava. 207 s.
- FOGAŠ, A. 2010 b. Perzský záliv – Voda nad ropu (soľ nad zlato). In: KUBALIAKOVÁ, K. a kol. *Využitie informačných a komunikačných technológií v predmete: Geografia pre základné školy. Učebný materiál – modul 3*. Košice : Elfa, s.r.o, 2010. s. 238-274. ISBN 978-80-8086-155-1.
- GOMBÁR, E. 1999. *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha : Karolinum, 1999. 427 s. ISBN 80-7184-599-X.
- GOMBÁR, E., PECHA, L. 2013. *Dějiny Iráku*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 702 s. ISBN 978-80-7422-249-8.
- GURŇÁK, D. 2004. *Štáty v premenách storočí – dejepisný atlas*. Bratislava : Mapa Slovakia Plus, 2004. 50 s. ISBN 80-89080-47-2.
- GURŇÁK, D., BLAŽÍK, T., LAUKO, V. 2007. *Úvod do politickej geografie, geopolitiky a regionálnej geografie*. Bratislava : UK, 2007. 140 s. ISBN 978-80-969338-8-4.
- GURŇÁK, D. a kol. 2014. *Geografia Ázie*. Bratislava: UK, 2014. 414 s. ISBN 978-80-223-3770-0.
- CHMELÁR, E. 2007. Posledné roky Iraku. In: *Slovo*, č. 12, s. 9. ISSN n/a.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. 1994. *Slovník-judaismus, křesťanství, islám*. Praha : Mladá fronta, 1994. 469 s. ISBN 80-204-0440-6.
- RADĚJ, T. 2007 a. Irák: nekonečný příběh násilí a omylů. In: *Mezinárodní politika*, č. 7, s. 35-36. ISSN n/a.
- RADĚJ, T. 2007 b. Válka v Iráku v roce 2003 a její důsledky pro ropný průmysl. In: *Mezinárodní politika*, č. 3, s. 26-27. ISSN n/a.
- ŠLACHTA, M. 2007. *Ohniska napětí ve světě*. Praha: Kartografie, Nakladatelství ČGS, s.r.o., 2007. 186 s. ISBN 978-80-7011-926-6.
- TARASOVIČ, V. 2004. Irak- vývoj bezpečnostnej situácie po skončení vojnových operácií v apríli 2003. In: *Listy SFPA, september- október. Bezpečnostné analýzy*, 3. s.7-9 ISBN n/a
- TARASOVIČ, V. 2005. Irak. In: Tarasovič, V. Ondrejcsák, R.-Lupták, L. (eds.): *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2004-2005*. Bratislava : Inštitút bezpečnostných a obranných štúdií, Ministerstvo obrany SR s. 365-378. ISBN 80 – 88842 – 84 – 0.

Mgr. Anton Fogaš, PhD.

Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky
Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovská univerzita v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov
anton.fogas@unipo.sk

UŽITOČNÉ LINKY:

<http://eurabia.parlamentnilisty.cz/ShowContent.aspx?id=10>
<http://www.un.org/News/>
<http://www.palestinechronicle.com/>
<http://www.globalpolitics.cz/>
<http://www.iir.cz/>

RUSKO-UKRAJINSKÝ KONFLIKT

Dátum vzniku konfliktu:
január/február 2014

**Hlavná príčina: bezprostredná príčina
– nepodpísanie asociačnej dohody
s Európskou úniou ukrajinským
prezidentom Janukovičom**

**Ďalšie príčiny: vysoký podiel ruskej
menšiny na území Ukrajiny;
geopolitické záujmy Ruska**

V novembri 2013 ukrajinský prezident Viktor Janukovyč odmietol podpísať ukrajinsko-európsku asociačnú dohodu¹. Následkom boli v prvej fáze pokojné protesty Euromajdan (európske námestie), ktoré boli krvavo potlačené policajnými jednotkami Berkut. Situácia sa ďalej vyhrocovala a v januári a februári 2014 došlo ku tvrdým stretom, ktoré vyvrcholili 22. februára, kedy bola zo strany neznámych snajperov zahájená paľba do demonštrantov aj policajtov. Niekoľko desiatok obetí vytvorilo tlak na prezidenta Janukovyča aby situáciu neriešil násilím. Ukrajinský prezident situáciu nezvládol a utiekol do Ruskej federácie, kde hľadal exil. Vlády v krajine sa ujali zástupcovia Euromajdanu a bola zvolená nová vláda Arsenija Jaceňuka. Ruská federácia reagovala na Euromajdan negatívne, pričom ruská menšina sa mala nachádzať v bezprostrednom nebezpečí.

Práve toto vyhlásenie tvorilo základ pre vznik tzv. krízy na Kryme, ktorá nasledovala hneď po Euromajdane. Od potlačenia protestov sa na polostrove začal zvyšovať počet stúpenčov ruskej armády. Hoci v rámci Ukrajiny ruská menšina tvorila

¹ Európska asociačná dohoda je zmluva medzi Európskou úniou, jej členskými štátmi a krajinou mimo Európskej únie. Dohoda vytvára rámec podpory spolupráce väčšinou v politickej, ekonomickej, sociálnej, kultúrnej a bezpečnostnej oblasti.

významný podiel, stále predstavovala menšinu. Na Krymskom polostrove však tvorila ruská etnická skupina väčšinu (až 58% obyvateľstva). Podiel ruského obyvateľstva nebol jediným dôvodom záujmu o toto územie. Sevastopol bol na základe zmluvy medzi Ukrajinou a Ruskou federáciou domovským prístavom ruskej čiernomorskej flotily. Vyjadrenia zo strany proeurópskych ukrajinských politikov naznačovali možnosť nepredĺženia tejto zmluvy, Ruská federácia by tak stratila právo využívať túto vojenskú základňu. Po silnej propagande proti Európskej únii a „západu“ ako takého, sa na Krymskom polostrove konalo 16. marca 2014 referendum o pripojení k Ruskej federácii. Výsledky tohto referenda boli jednoznačné (96,77%), obyvateľstvo sa jednoznačne vyjadrilo za pripojenie sa ku Ruskej federácii. Medzinárodné spoločenstvo sa veľmi nesúhlasne vyjadrovalo ku referendu a ruský prístup bol označovaný za porušenie suverenity a územnej celistvosti. Výsledky krymského referenda uznalo len niekoľko štátov sveta. Na Ukrajine tvorí ruská menšina viac ako 17% celkového obyvateľstva. Protesty Euromajdan spustili aj protesty na východe Ukrajiny, ktoré sa následne po pripojení Krymského polostrova ku Ruskej federácii ešte zintenzívnili. Jednalo sa najmä o Doneckú, Charkovskú a Luhanskú oblasť, kde je koncentrácia ruskej menšiny väčšia ako vo zvyšku krajiny. S podporou z ruskej strany sa separatisti snažili násilne prebrať správu na oblastiach. V apríli sa však situácia zhoršovala. V Doneckej a Luhanskej oblasti vyhlásili separatisti samostatné republiky. Odvtedy na východe krajiny pretrvávajú násilné strety medzi separatistami a ukrajinskými ozbrojenými zložkami.

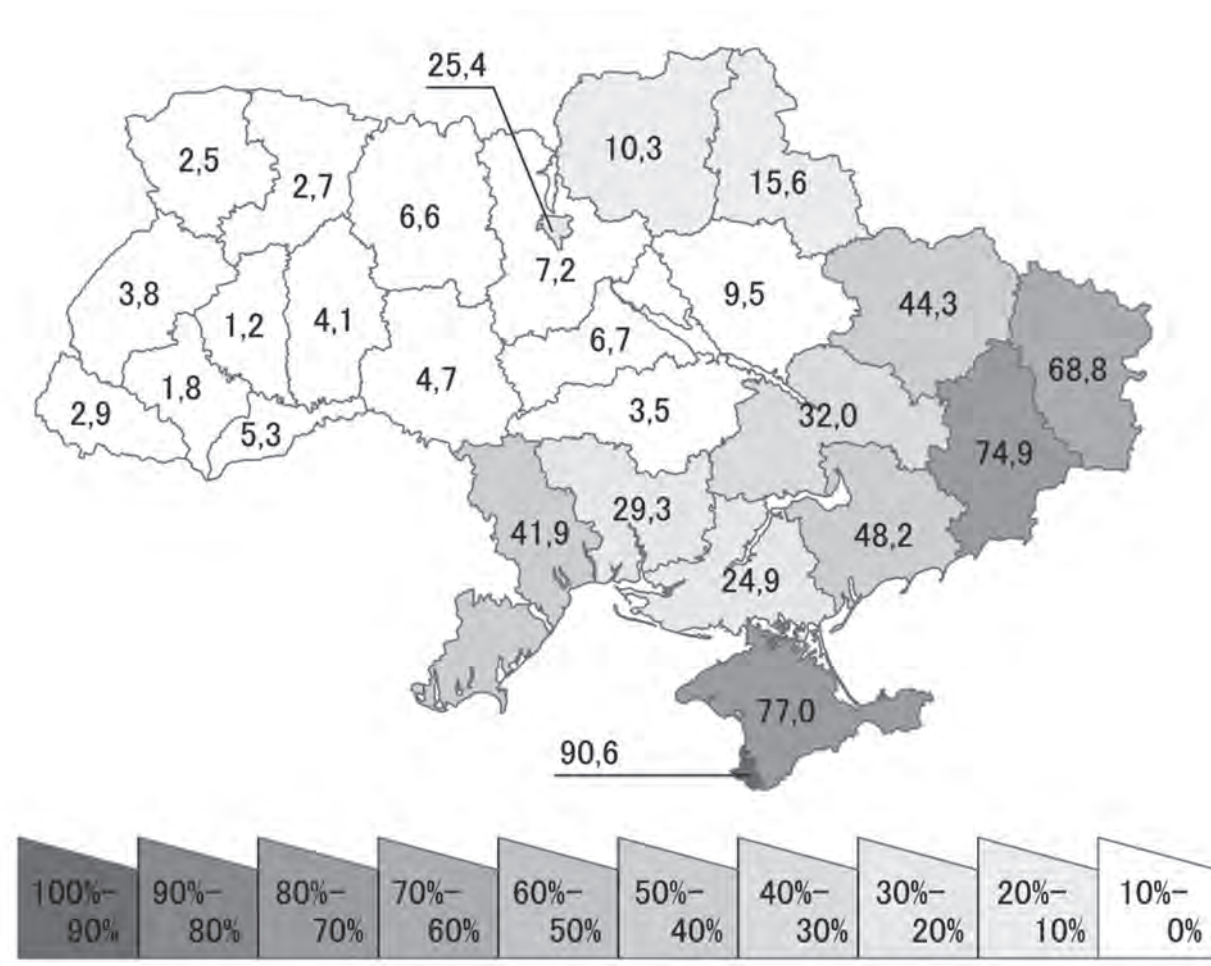
V marci 2014 Európska únia, Spojené štáty, Kanada, Austrália a Nórsko uvalili ekonomické sankcie voči Ruskej federácii. Sankcie okamžite spôsobili oslabenie ruskej ekonomiky a rubel oslabil

o viac ako 8%. Európska únia sa snaží udržiavať pozíciu mäkkej moci, ktorá pôsobí najmä ekonomickými nástrojmi a svojimi hodnotami na iné mocnosti. V tejto súvislosti sa sankcie zamerali najmä na finančné nástroje – prístup na kapitálové trhy vo vzťahu k štátom vlastneným ruským finančným inštitúciám, niektorým ruským subjektom v obrannom sektore a subjektom, ktorých hlavnou náplňou podnikania je predaj alebo preprava ropy. Ruská federácia reagovala zákazom dovozu najmä potravín z členských štátov Európskej únie.

V roku 2015 sa v Minsku konalo niekoľko stretnutí zo zástupcami Ukrajiny, Ruskej federácie a Doneckej a Luhanskej oblasti. Pod záštitou Organizá-

cia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE) sa podpísala prvá Minská dohoda na uvoľnenie vzťahov a vojenských útokov. Strany konfliktu súhlasili s vytvorením nárazníkovej zóny, stiahnutím žoldnierov a zákazom útočných operácií. Dohoda bola následne porušená útokmi povstalcov na oblasti ovládané ukrajinskými vojskami. Zástupcovia Nemecka, Francúzska, Ruska a Ukrajiny sa v Minsku stretli vo februári opäť za rovnakým účelom uzavretia mierovej zmluvy. Dohoda o prímerí (Minsk II) bola však ešte v ten istý deň porušená separatistami.

(<http://www.abc.net.au/news/interactives/ukraine-conflict-in-maps/>)

Obr. 60 –Percentuálny podiel populácie Ukrajiny (podľa regiónov) udávajúcej ako ich materinský jazyk ruštinu (na základe sčítania z roku 2001)

Zdroj: Ukraine census 2001. [online]. Wikimedia commons. [cit. 31.1.2017]. Dostupné na internete: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ukraine_census_2001_Russian.svg>

OTÁZKY NA DISKUSIU:

1

Čo bolo hlavným dôvodom vzniku konfliktu na Ukrajine?

3

Akú úlohu pri tomto konflikte zohrala Ruská federácia?

2

Aké hlavné rozdiely medzi východnou a západnou časťou Ukrajiny existujú?

GRUZÍNSKO-RUSKÉ SPORY

O ABCHÁZSKO A JUŽNÉ OSETSKO

Kaukazský región bol po stáročia oblasťou, v ktorej sa stretávali záujmy nielen tunajších národov, ale aj štátov, ktoré sa rozkladali v jeho susedstve. V posledných piatich storočiach o vplyv v regióne súperili Osmanská, Perzská a Ruská ríša, pričom posledne menovaná bola najúspešnejšia. Postupne si podrobila územia súčasného Gruzínska, Arménska a Azerbajdžanu, a v genocídnej kaukazskej vojne i celé severné kaukazské predhorie. Pád monarchie roku 1917 vyvolal národne-oslobodzovací boj za nezávislosť kaukazských národov, ktorý však nebol úspešný. Už vtedy sa prejavili ich vzájomné spory o územia, ktoré zatlačila do pozadia nová rusko-sovietska moc, ktorá transformovala zaniknuté Ruské impérium do komunistického totalitného útvaru nazvaného Zväz sovietskych socialistických republík. Jeho súčasťou sa stalo i Gruzínsko, samozrejme v podobe „sovietskej socialistickej republiky“. A jej súčasťou sa stala i Abcházska sovietska socialistická republika – napriek tomu, že v jej názve chýbal až do roku 1931 prídomek „autonómna“. I tento historický paradox sa stal súčasťou politického problému, ktorý bol zavŕšený separáciou Abcházska.

Abcházci sú jazykovo výrazne odlišní od Gruzíncov a ich najbližší príbuzní sú Ádyhovia, ktorých v Európe poznáme skôr ako Čerkesov. Nie sú však jediným minoritným národom na území Gruzínska. Druhým sú Oseti na severe stredného Gruzínska, ktorí sú vzdialení príbuzní Peržanov a väčšia časť ich žije na severných svahoch Kaukazu v republike Severné Osetsko-Alania, teda v rámci Ruskej federácie. A práve táto situácia a snaha o spojenie všetkých Osetov viedla pri dezintegrácii Sovietskeho zväzu k separácii Južného Osetska s konečným cieľom pripojenia k Severnému Osetsku – v ich prípade sa jedná o irendentizmus, špecifickú formu separatizmu.

Hodnotiť korektne všetky aspekty separácie Abcházov a Osetov je veľmi zložitú. Na jednej strane problému stojí územná celistvosť Gruzínska v súlade s dohodou o dezintegrácii Sovietskeho zväzu v hraniciach vtedajších zväzových republík. Na druhej strane problému je právo na sebaurčenie, ktoré však nie je v medzinárodne-právnom prostredí späté s právom na oddelenie od existujúceho štátu bez jeho súhlasu. V istých prípadoch je medzinárodné spoločenstvo ochotné podporiť separáciu, ale to iba v prípadoch dlhotrvajúcej zlej administratívy (príklad Bangladéša) spojenej i s prvkami genocídnej politiky (príklad Kosova). Av prípade Abcházska a Južného Osetska takéto faktory naplnené neboli, i keď oba malé národy sa snažia o preukázanie zlyhávajúcej správy i genocídy zo strany Gruzíncov. Do problému tak vstupuje i historický faktor, ktorý je však opäť veľmi komplikovaný a gruzínsky pohľad na minulosť sa výrazne odlišuje od vnímania abcházskeho i osetského. Napriek tomu, že historické udalosti nie sú od vzniku OSN považované za faktor, na základe ktorého by bolo možné meniť súčasnú realitu, nezaškodí sa aspoň stručne pozrieť na minulosť. Už preto, že nedávne politické udalosti ukazujú, že mocnosti sú ochotné použiť i vojenskú silu na presadenie svojich „historických nárokov“¹. A vlastné vysvetľovanie histórie spojené s propagandou je trvale prítomné v médiách, publikáciách, na webových stránkach vládnych i nevládnych inštitúcií všade tam, kde sú nejaké politické problémy. A v postsovietskom priestore je to takmer každodenná mediálna realita. Ako teda vnímajú históriu Gruzínci, Abcházci a Oseti?

Gruzínci obecné vnímajú, že ich história štátnosti

¹Typickým príkladom je anexia ukrajinského Krymu Ruskou federáciou s odôvodnením, že to bolo v minulosti ruské územie. Podobne Čína neustále presviedča svet, že Tibet je „odjakživa“ jeho súčasťou, i keď história preukázateľne dokladuje, že to tak nebolo.

siaha do 4. storočia pred našim letopočtom, že ich predkovia vytvorili viacero štátov, ktoré boli postupne zjednotené počiatkom 11. storočia do Gruzínskeho kráľovstva. Jeho rozloha bola väčšia než v súčasnosti (najmä na juhu a východe), ale severná hranica prechádzala po hlavnom hrebeni Kaukazu a súčasťou štátu boli i dnešné separované územia. Jednotné kráľovstvo bolo rozdelené na dve časti po ovládnutí Mongolmi v 13. storočí a ich hranice sa mierne zmenili, severná hranica však ostala prakticky bezo zmeny až do súčasnosti². Východné Gruzínsko sa ďalej rozdelilo na dve kráľovstva, Kartliu a Kachetiu, Západné Gruzínsko sa rozpadlo na päť štátov, medzi nimi i Abcházsko. Východogruzínske kráľovstva sa znovu spojili vo forme personálnej únie 1762, ale to už sa schýľovalo ku koncu nezávislosti. Zo severu sa na Kaukaz tlačilo Rusko, ktoré využilo problémy Gruzíncov s Osmanskou a Perzskou ríšou a roku 1783 uzavrelo s kartlijsko-kachetským kráľom zmluvu o poskytnutí ochrany v prípade napadnutia zo strany islamských mocností – faktický protektorát. Výsledkom bolo, že po smrti kráľa už Rusko neumožnilo nástup nového panovníka a roku 1801 celé územie anektovalo. Následne rozdelilo územie na gubernie a roku 1810 zrušilo autokefálnosť Gruzínskej pravoslávnej cirkvi a veriacich podriadilo Ruskej pravoslávnej cirkvi. Západogruzínskym štátom boli v nasledujúcich dekádach tiež vnútené protektoráty a v ďalšej fáze boli anektované – Abcházsko roku 1864.

Abcházci poukazujú predovšetkým na toto obdobie, ktoré začalo osamostatnením Abcházska roku 1463. Ale už roku 1578 sa v krajine objavili osmanskí Turci, nechali však vládu v rukách miestnej dynastie Šervašidze, ktorá prijala islam. Ten sa šíril i medzi obyvateľstvom ako reakcia na ruské dobývanie Kaukazu. Cez túto skutočnosť sa v bojoch o následníctvo obrátil roku 1810 jeden z pretendentov trónu na Rusko, zatiaľ čo jeho brat chcel krajinu udržať pod osmanským vplyvom. Rusko vtedy zvíťazilo, uzavrelo s Abcházskom zmluvu o protektoráte a nový vládca konvertoval k pravoslávii. Po úspešnom dobytí celého severného Kaukazska a vyhnaní vyše pol milióna

² Dočasne sa územie Gruzínska rozšírilo i na severné svahy Kaukazu v čase ZSSR v rokoch 1944-57 v čase stalinskej genocídy voči severokaukazským národom. Násilné odvlčenie statisícov ľudí vylúdniло rozsiahle oblasti a malé časti horských oblastí boli vtedy zverené pod správu Gruzínska.

Čerkesov a iných Severokaukazanov bolo anektované i Abcházsko. Dva roky nato, v roku 1866, vypuklo v Abcházsku povstanie, ktoré bolo tvrdo potlačené a Abcházci boli označení ako „previnilý národ“. Väčšina moslimských Abcházcov radšej odišla do Turecka a v krajine ostali menej početní kresťania a pohania. Na vyludnené miesta sa začali sťahovať Gruzíni, ale aj Rusi a Arméni utekajúci z Turecka. Tak sa začala meniť národnostná štruktúra a Abcházci sa postupne stali menšinou vo vlastnej krajine. Roku 1907 bol status previnilého národa zrušený, pretože zdecimovaní Abcházci už neboli pre Rusov problémom. Naopak ich začali využívať k nátlaku na stále odbojných Gruzíncov. To sa prvýkrát prejavilo pri sovietyzácii Gruzínska v rokoch 1920-21, kedy sa abcházsko-gruzínske vzťahy prvýkrát vyhrotili. Predchádzali tomu snahy Gruzíncov o separáciu od oslabeného Ruska, proklamovanú 26. mája 1918. Abcházcom sa podarilo vytvoriť Abcházskou národnú radu (ANR), s ktorou 11. júla 1918 uzavrela vláda nezávislého Gruzínska zmluvu o vzájomnej pomoci proti bolševickým vojskám. Súčasne zmluva obsahovala článok, že vnútorné záležitosti Abcházska sú plne v kompetencii ANR. Gruzínci však zmluvu čoskoro porušili, ANR rozpustili, uväznili jej členov a nakoniec presadili jej nové zloženie, pričom 3/4 členov tvorili Gruzínci. Súčasne bola proklamovaná gruzinizácia škôl i úradov. A keď o tri roky neskôr ruskí bolševici ukončili gruzínskou nezávislosť, vyhlásili Abcházci vlastnú sovietskú republiku. Tá bola časom vtelená do Gruzínskej SSR a otvorená gruzínskej imigrácii. Podiel Abcházcov sa do rozpadu ZSSR znížil pod 18 % a podiel Gruzíncov sa blížil polovici populácie.

S perestrojkou sa Abcházci začali hlásiť o obnovenie práv a vytvorenie federácie. Gruzínsko zasa patrilo k tým republikám, ktoré sa snažili o rýchle vystúpenie zo ZSSR. Jej prezidentom sa stal spisovateľ a disident Zviad Gamsachurdia, ktorý na požiadavky Abcházcov reagoval zrušením autonómie Abcházska. Ako disident preferoval plnú nezávislosť Gruzínska, odmietol vstúpiť do Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ) a trval na odchode vojakov a zrušení vojenských základní ZSSR. Proti nemu sa postavili stúpenci zachovania užších vzťahov s Ruskom, v ktorých čele stál bývalý minister zahraničných vecí ZSSR Eduard Ševarnadze. Ten sa

nakoniec v chaose občianskej vojny stal prezidentom, oslabená gruzínska armáda však nedokázala zabrániť Abcházcom (ale ani Osetom), aby s podporou ruských vojakov vytvorili nezávislé štáty. Povstalci pritom vyhnali z Abcházska okolo čtvrt milióna Gruzíncov a stali sa zasa väčšinou. Ani obrat v gruzínskej politike voči Rusku a vstup do SNŠ na tom nič nezmenili, pretože Ševarnadze sa snažil posilniť i vzťahy s USA a obviňoval Rusko z podpory separatistov. Súčasne ale narastala v krajine korupcia a odpor voči nej vyvolal v novembri 2003 tzv. ružovú revolúciu, ktorá Ševarnadzeho zvrhla. Novým prezidentom bol v januári 2004 zvolený prozápadne orientovaný politik Michail Saakašvili.

Osetské peripetie s Gruzíncami boli iné. Nikdy nevytvorili vlastný štát a predmetom vzájomných sporov je predovšetkým názor na ich príchod na južné svahy Kaukazu. Oseti tvrdia, že sa tak stalo už v 10.-13. storočí, Gruzínci sú presvedčení, že sa tak stalo až po roku 1774, kedy Rusko ovládlo Severné Osetsko. Sú teda podľa toho novodobými prisťahovalcami, ktorí nemajú nárok na územnú autonómiu. Vzájomné vzťahy zhoršili i udalosti z počiatku 20. rokov minulého storočia, kedy Oseti podporovali sovietyzaciu Gruzínska. Za podporu boli novou mocou v roku 1922 odmenení oblastnou autonómiou. Po potlačení rozporov v sovietskej totalite sa znovu vynorili pri rozklade ZSSR. Keď Gruzínsko vyhlásilo v júni 1990 vnútornú suverenitu v rámci ZSSR, reagoval juhoosetský Najvyšší soviety premenou autonómnej oblasti na Juhoosetskú sovietskú demokratickú republiku (JOSDR), ktorá „vystupuje zo zväzku s Gruzínskom ako nová zväzová republika ZSSR. Na to reagoval gruzínsky parlament zrušením autonómie oblasti a výnimočným stavom. Najvyšší soviety ZSSR oba akty zrušil, ale Gruzínsko odmietlo rozhodnutie o zrušení autonómie a v oblasti sa rozpútala občianska vojna. S pomocou ruských vojakov sa podarilo separatistom získať kontrolu nad severnou a strednou časťou oblasti a usporiadali tu referendum, v ktorom sa väčšina vyjadrila pre nezávislosť.

Zásadným prelomom vo vývoji v Južnom Osetsku i Abcházsku se stala krátka rusko-gruzínska vojna v roku 2008. Na začiatku augusta sa Gruzínsko pokúsilo znovu pripojiť separované oblasti Juž-

ného Osetska, i keď jeho prezident Saakašvili bol varovaný zo strany USA, aby sa nepokúšal o vojenské riešenie konfliktu. Rusko totiž bolo pripravené a v následnej ofenzíve obsadilo nielen celé Južné Osetsko, ale i Abcházsko a ďalšie gruzínske oblasti. Po ukončení bojov sa ruská armáda stiahla na územie separovaných republík, ktorým tak umožnila získať kontrolu v hraniciach vymedzených v čase ZSSR. Nasledoval však ďalší a prekvapivý krok – Ruská federácia oficiálne uznala nezávislosť Južného Osetska i Abcházska. Toto medzinárodné uznanie bolo vnímané ako prvý krok, po ktorom bude nasledovať pripojenie k Rusku. Tento predpoklad sa však nenaplnil, i keď v Južnom Osetsku takýto krok podporuje väčšina Osetov. V Abcházsku je situácia iná – Abcházci sú prevažne stúpenkami posilňovania nezávislosti, tvoria však iba niečo málo nad 50 % celej populácie a miestna populácia Rusov a z časti i Arménov, je za integráciu s Ruskom.

Oficiálny postoj Gruzínska k separovaným územiám nie je rovnaký, i keď v oboch prípadoch predpokladá ako základ opätovné pripojenie. Pre Abcházsko je v rámci gruzínskej ústavy vymedzený status autonómnej republiky. Bola to reakcia na faktické odtrhnutie Abcházska vo vojne s Gruzínskom v rokoch 1992-1993 i na skutočnosť, že zrušenie autonómie v roku 1991 bolo prehodnotené ako vážna chyba, ktorá separáciu vygradovala. Prvá progruzínska vláda bola ustanovená v Tbilisi už v septembri 1993, v súčasnosti existuje piata vláda, ktorej premiérom je Vakhtang Kolbaia. V septembri 2006 sa vláda presťahovala do riedko osídleného Kodorského údolia, ktoré separatisti nekontrolovali. Údolie bolo oficiálne premenované na Horné Abcházsko, vláda však v malej dedine Chkhaltla dlho nevydržala – v priebehu rusko-gruzínskej vojny roku 2008 bolo údolie dobyté a pripojené k separovanému Abcházsku a vláda sa musela opäť presťahovať do Tbilisi.

Naopak územie Južného Osetska z administratívnej mapy Gruzínska zmizlo, pretože bolo rozdelené medzi 4 správne regióny, pričom vyše 90 % pripadá do regiónu Strednej Kartlie (šida **Kartli**). Roku 2007 však bol prijatý 26. júna zákon, podľa ktorého sa po oslobodení a pripojení separovaného územia bude jednať o obnovení a statusu Južného Osetska. Bola to reakcia na to, že v Južnom Osetsku vzniklo

opozičné hnutie nazvané Zväz národnej spásy Južného Osetska, ktorého členmi sa stali i bývalí ministri a dokonca i premiér Dmitri Sanakojev, ktorý bol v tejto funkcii 6 mesiacov v roku 2001. Toto hnutie transformované do politickej strany Ľud Južného Osetska za mier požadovalo, aby sa začalo jednať s Gruzínskom o budúcnosti. To reagovalo v apríli 2007 vytvorením Dočasnej administratívy Južného Osetska, v čele ktorej do súčasnosti stojí Sanakojev. V čase utvorenia sídlila administratíva v dedine Kurta, ktorá vtedy bola pod gruzínskou kontrolou. Po prehranej vojne sa administratíva presunula do exilu – do gruzínskej metropoly Tbilisi.

Faktom ostáva, že Abcházsko i Južné Osetsko sú ekonomicky závislé na Rusku a vzťahy s Gruzínskom sú minimálne. Juhoosetský rozpočet je z viac ako 90 % dotovaný z Ruska, vonkajší obchod je realizovaný iba s Ruskom a takmer všetci obyvatelia už majú ruské pasy. I to je zrejme hlavný dôvod toho, že sa Oseti usilujú o pripojenie k Rusku a v jej

rámci k Severnému Osetsk-Alanii. Abcházska situácia je mierne odlišná – závislosť rozpočtu na dotáciách z Ruska sa pohybuje medzi 50-60 % a takmer tretina vonkajšieho obchodu sa realizuje i s inými krajinami, najmä s Tureckom, kde žije početná abcházska diaspora. Určité ekonomické nádeje vkladá Abcházsko do rozvoja cestovného ruchu, s ohľadom na geografickú polohu a medzinárodnú izoláciu však môže očakávať príjazdy iba z Ruska a niektorých postsovietskych štátov.

Z doterajšieho vývoja je zrejme, že ani Abcházsko, ani Južné Osetsko nemajú na integrácii s Gruzínskom záujem. Faktom je, že v prípade zmeny prozápadnej orientácie Gruzínska by mohlo Rusko donútiť separatistov k jednaniam o reintegrácii, ale s ohľadom na to, že uznalo ich nezávislosť, je viac ako pravdepodobné, že by preferovalo len voľnú konfederáciu, rozhodne nie autonómiu. Je teda viac ako isté, že pokiaľ nedôjde k zásadnej zmene vnútri Ruska, ostane problém zamrznutý na dlhé desaťročia.

Obr. 61 – Politická mapa Gruzínska

Zdroj: Political map of Georgia. 2016. [online]. Maps of the world. [cit. 12.12.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.maps-of-the-world.net/maps/maps-of-asia/maps-of-south-ossetia/large-detailed-political-map-of-georgia-with-abkhazia-and-south-ossetia-with-roads-cities-and-airports.jpg>>

3.5 SÚČASNÉ DEMOGRAFICKÉ PROBLÉMY

Problematika svetovej populácie patrí k jedným zo súčasných kľúčových globálnych problémov ľudstva. Zrýchľujúci sa nárast svetovej populácie je veľmi závažným problémom súčasného sveta. Závažnosť tohto problému si ľudstvo začalo uvedomovať od začiatku 60. rokov 20. storočia, nakoľko demografický vývoj začal od tohto obdobia nadobúdať obrovské rozmery. Pojem „populačný problém“ sa tak stal predmetom mnohých odborných diskusií. Obyvateľstvo významne ovplyvňovalo a ovplyvňuje fungovanie spoločnosti, preto sa štúdiu demografických procesov a jeho vývoju venovala v minulosti a venuje i v súčasnosti veľká pozornosť.

Populačný vývoj vo svete budú v 21. storočí charakterizovať a výrazne ovplyvňovať mnohé demografické faktory. Názory na to, ktoré problémy sa budú javiť ako tie najzávažnejšie, sa rôznia. Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že prakticky pri všetkých týchto názoroch sa jednotlivé problémy navzájom prelínajú.

Súčasný populačný vývoj vo svete môžeme vo všeobecnosti charakterizovať nasledujúcimi hlavnými trendmi: (Vaňo, 2001, s. 31-35)

- populácia rastie najrýchlejšie v najchudobnejších krajinách, ktoré sú najmenej schopné uspokojovať základné potreby a vytvárať príležitosti,
- vo vyspelých krajinách sa znižuje prirodzený prírastok obyvateľstva a obyvateľstvo starne,
- v krajinách, ktoré sú najviac postihnuté vírusom HIV, sa zvyšuje úmrtnosť a klesá očakávaná dĺžka života,
- pokračuje urbanizačný rast, a to prevažne v menej rozvinutých regiónoch (v súčasnosti už počet obyvateľov miest prevyšuje prvýkrát v histórii počet obyvateľov na vidieku),
- nárast utečencov z dôvodu perzekúcií vo vlastnej krajine je významným zdrojom vytvárania vrstvy chudobných (veľké mestské aglomerácie, utečenecké tábory, slamy),
- potenciálne populačné prírastky vo vyspelých krajinách budú predovšetkým dôsledkom imigrácie.

K závažným problémom, vychádzajúc z vyššie uvedených trendov, ktoré si vyžadujú prioritnú pozornosť, ako aj riešenia, môžeme zaradiť:

- vysoký prírastok obyvateľstva v rozvojových, resp. menej vyspelých krajinách,
- migrácia obyvateľstva do vyspelých krajín,
- problematika HIV/AIDS,
- starnutie obyvateľstva vo vyspelých krajinách.

OSN medzi hlavné charakteristiky v svetovej populačnej situácii na začiatku 21. storočia a tým aj hlavné problémy a otázky zaraďuje:¹

- preľudnený svet s rastúcou populáciou,
- nárast koncentrácie svetovej populácie v rozvojových krajinách,

¹Pozri.: Podľa zúčastnených na panelovej diskusii ohľadne „Výzvy svetovej populácie v 21. storočí“, ktorá sa uskutočnila na pôde OSN dňa 12.10.2006 a ktorej závery zhrnul profesor demografie Antonio Golini.
In: http://www.un.org/esa/publication/publications/2006ChaDging%20A_e/Golini.pdf

- pokles populácie v mnohých rozvinutých krajinách,
- nízka celková úhrnná plodnosť,
- otázka mortality,
- nárast staršej populácie a zvyšujúca sa priemerná dĺžka života,
- nárast urbanizácie a zvyšovanie počtu veľkých miest,
- nárast medzinárodnej migrácie a etnickej rôznorodosti,
- pokrok v ženskom zrovnoprávnení,
- zmeny v rodinnej skladbe a štruktúre.

Veľa týchto problémov vyplýva zo svetových rozličností v načasovaní a rýchlosti zmien v pôrodnosti, nárastu priemernej dĺžky života, migračných tokov a všeobecne rozšíreného starnutia populácie.

K inému pohľadu na globálne problémy populácie (In: Demografie. http://www.demografie.info/?cz_globalni=, ISSN 1801-2914) môžeme zaradiť otázky ako:

- populačný rast a jeho udržateľnosť,
- urbanizácia,
- náboženské či etnické konflikty a ich dôsledky,
- globálne otepľovanie a s ním súvisiace dopady na ľudskú činnosť a reprodukciu,
- ekologické problémy,
- migračný pohyb obyvateľstva,
- HIV/AIDS a ďalšie závažné ochorenia.

Ladislav Kabát za závažné a špecifické atribúty demografického vývoja v prvej polovici 21. storočia považuje: (Kabát, 2003, s. 1-5)

- znižovanie populačnej dynamiky vo vyspelých krajinách sveta – pokles fertility a natality,

- zvyšovanie priemerného veku a s tým súvisiace starnutie obyvateľstva v hospodársky vyspelých krajinách,
- migračný pohyb obyvateľstva,
- problematika AIDS a šírenie chorôb a nákaz pandemických rozmerov.

V súčasnosti vybrané demografické faktory zároveň predstavujú významné determinanty ovplyvňujúce možnosti a potenciál rozvoja jednotlivých regiónov. Neustále dynamicky menia ich štruktúru a charakter. Niektoré aktuálne demografické trendy majú veľmi špecifický charakter nielen na národnej, ale predovšetkým na regionálnej úrovni. Jednoznačným súčasným trendom, de facto vo všetkých vyspelých európskych krajinách, je znižovanie prirodzeného prírastku obyvateľstva, čoho dôsledkom je starnutie populácie. Tento trend je dlhodobý pozorovateľný ako v krajinách západnej Európy, tak v posledných rokoch aj v krajinách strednej a východnej Európy. (Kováčik, 2005). S postupujúcimi demografickými zmenami, predovšetkým v Európe, bude táto oblasť významne diskutovanou problematikou, ktorá si vyžiada nemalé úsilie pri hľadaní vhodného funkčného riešenia (Dušek, Protiva, 2007). Tento zmenený trend je reflexiou na zmenu politickej a sociálno-ekonomickej situácie v týchto krajinách v dôsledku celospoločenských zmien po roku 1989. Nové členské štáty Európskej únie, medzi ktoré sa radí aj Slovensko, patria medzi 50 najbohatších krajín sveta. Väčšina z týchto krajín prešla mnohými zmenami a reformami počas ostatných 25 rokov, pričom sa museli veľmi rýchlo prispôsobiť rýchlo meniacemu sa svetu a integrovať sa do globálnej spoločnosti. (Ondria, Kollár, 2011). Reformy sa ukazujú ako nevyhnuté, pretože zadlženosť, nepriaznivý demografický vývoj, malá konkurencieschopnosť niektorých krajín EÚ je problém, ktorý bez systémových zmien nemá žiadne rozumné riešenie bez výrazného poklesu životnej úrovne obyvateľov v niektorých regiónoch EÚ (Dušek, 2011).

Jedným z významných súčasných problémov, Slovensko nevynímajúc, ktorý si vyžaduje nalie-

havú pozornosť z dôvodu jeho súčasného, ale predovšetkým budúceho vplyvu na jednotlivé krajiny, je úbytok obyvateľstva a s tým súvisiace problémy starnutia populácie. Populačné starnutie je jednou zo základných črt súčasného populačného vývoja, so svojim budúcim zrejme nezvratiteľným dosahom. Intenzita a dôležitosť tohto procesu je výrazná v globálnom meradle, hlavne v posledných sto rokoch. Populačné starnutie je teda kauzálne spojené s demografickým prechodom a jeho ukončením vo viac vyspelej časti sveta. Ekonomické, spoločenské konzekvencie starnutia snáď netreba zvlášť pripomínať. Doba, keď sa pomer dôchodcov a detí otočí, sa blíži. Bude to doba, keď sa budú musieť zmeniť spoločenské zvyklosti, návyky a normy. Je to jeden z hlavných dôvodov, prečo je tomuto fenoménu nutné venovať zvláštnu pozornosť. (Bleha, Vaňo, 2007, s. 62-80)

Starnutie obyvateľstva nie je zatiaľ celosvetový problém, ale týka sa predovšetkým vyspelých krajín sveta. Na druhej strane je známou skutočnosťou, že proces starnutia obyvateľstva v rozvojových krajinách, ktorý bude kulminovať o niekoľko desaťročí, bude mať dramatickejší priebeh, ako starnutie, ktoré prebieha v súčasnosti vo vyspelom svete. Vo vyspelých krajinách je v súčasnosti starnutie spôsobené na jednej strane predlžovaním ľudského života, na druhej strane nízkou pôrodnosťou. Tento trend je výsledkom viacerých okolností, ktoré súvisia s modernizáciou spoločnosti, čo zapríčinilo pokles plodnosti a pôrodnosti. Zlepšenie zdravotníckej pomoci má za následok predĺženie dĺžky života a lepší zdravotný stav populácie. Pokrok vedy predĺžil strednú dĺžku života, čo je najvýraznejším dôvodom starnutia populácie.

Nakoľko sa rodí málo detí, podiel starších a starých ľudí v populácii sa zvyšuje. Vo vyspelých krajinách proces starnutia pokročil v súčasnosti natoľko, že sa stal jedným z najzávažnejších spoločenských problémov. Starnutie populácie nemá len prognostický charakter, ale predstavuje vážny ekonomický celosvetový problém, ktorý spočíva v stále nižšom počte aktívne pracujúcich, podieľajúcich sa na stave financií v štátnych rozpočtoch a naopak v neustálom zvyšovaní počtu poberateľov dôchodkov zo štátnych rozpočtov, pričom sa

zvyšuje aj nápor na zdravotnícke a sociálne služby. V dôsledku toho môže byť ohrozený celkový chod hospodárstva, a preto sú potrebné zásadné zmeny v sociálnom, zdravotnom a dôchodkovom zabezpečení obyvateľstva, ale napríklad aj v politike zamestnanosti. Starnutie ovplyvňuje životný cyklus jednotlivcov a ich rodinné správanie sa. Komplikovanosť situácie vo vyspelých krajinách je predovšetkým v tom, že kým s postupujúcim spoločenským pokrokom sa bude prírastok obyvateľstva v rozvojových krajinách znižovať, vo vyspelých krajinách bude treba na zlepšenie situácie v najbližších rokoch hľadať externé zdroje a v horizonte niekoľkých desaťročí zmeniť reprodukčné správanie založené na zmene v hodnotovom systéme obyvateľstva. (Vaňo, 2001, s. 35)

Muffels (Muffels, 1998, s. 285-302) hovorí v súvislosti s demografickým starnutím o „*dvojitej generácii starých*“ teda o vzraste podielu starých a „starších starých“ osôb, ktorá bude o to väčšia, čím bude väčší pokles počtu mladých ľudí vzhľadom k počtu starých ľudí. Vo väčšine prípadov stanovenie veku starnutia je významne ovplyvnené faktom, kedy vzniká nárok na odchod do dôchodku, ktorý je v rôznych systémoch sociálneho zabezpečenia rôzny.

Starnutie populácie sú v zmysle Jurčovej (Jurčová, 2002) zmeny vo vekovej štruktúre, spôsobené zvyšovaním podielu starého obyvateľstva v populácii. Vymedzuje pojmy:

- *Starnutie zdola* – starnutie populácie v dôsledku znižovania pôrodnosti (klesá relatívne zastúpenie detskej zložky populácie),
- *Starnutie zhora* – starnutie populácie v dôsledku predlžovania ľudského života (rastie relatívne zastúpenie staršej zložky populácie).

Upozorňuje na dôležitosť rozlišovania absolútneho a relatívneho starnutia:

- *Absolútne starnutie* – narastanie početnosti obyvateľstva staršieho veku v populácii, a to v dôsledku znižovania úmrtnosti a predlžovaním strednej dĺžky života.

- **Relatívne starnutie** – zvyšovanie podielu obyvateľstva starších vekových skupín ako dôsledok narastania ich početnosti, znižovania počtu obyvateľov predreprodukčného eventuálne reprodukčného veku.

Samotný proces populačného starnutia, na ktorý môžeme zúžiť vývoj vekovej štruktúry, v samotnej podstate vychádza zo vzťahu dvoch základných demografických procesov – pôrodnosť a úmrtnosť. Tento vzťah je determinovaný podľa Rabušica (Rabušic, 2002) výsledkom racionalizácie prístupu ľudí k základným otázkam života:

- 1 Ľudia obmedzujú plodenie detí, lebo chcú vychovať kvalitných potomkov. A nízke počty detí vedú k nárastu podielu starého obyvateľstva.
- 2 Bezprecedentná životná úroveň v moderných industriálnych a postindustriálnych spoločnostiach a koncept zdravého životného štýlu zvýšili atypicky kvalitu života, čo sa – spolu s vývojom lekárskeho poznatkov a technológií – odrazilo v postupnom a výraznom zlepšovaní úmrtnostných pomerov.

Po celom svete sa populácie stávajú čoraz staršími. Tento fenomén zatiaľ typický len pre rozvinuté krajiny sa pomaly stáva skutočnosťou aj v krajinách menej rozvinutých. Do roku 2050 takmer 1,2 miliardy z celkového počtu 1,5 miliardy ľudí starších ako 65 rokov sa bude nachádzať v krajinách, ktoré dnes označujeme ako menej rozvinuté. Jav takýchto rozmerov do obrovskej miery ovplyvní úroveň zdravia a socioekonomického rozvoja krajín celej planéty.

Z hľadiska dlhodobého demografického vývoja obyvateľstva v kontexte starnutia populácie sa pre takéto projekcie majúce dlhodobý trendový vývoj používajú práve ukazovatele natality a fertility. Úhrnná plodnosť – index fertility, znamená priemerný počet detí, ktoré žena za svoj život porodí. Tá sa udáva ako úroveň potrebná na zachovanie

populačnej stability – 2,1 dieťaťa. Preto je logické, že populácia s vysokou mierou natality má predpoklad mať menšiu proporciu starých ľudí a naopak.

Ďalším významným faktorom je zníženie miery mortality, hlavne novorodeneckej a detskej, vďaka zlepšeniu a sprístupneniu verejného zdravotníctva a mnohým programom na zníženie chorobnosti.

V neposlednom rade za starnutím obyvateľstva stojí aj nárast priemernej dĺžky života. V niektorých krajinách sa dokonca zdvojnásobila počas 20. storočia. Nárast bol významnejší v období rokov 1900 – 1950, keď vo viacerých západných krajinách nastalo zvýšenie až o 20 rokov. Prakticky všetky krajiny vykazujú nepretržitý nárast, až na určité výnimky v Latinskej Amerike a Afrike, zapríčinené hlavne vplyvom zvýšenej úmrtnosti na HIV/AIDS.

Celosvetová priemerná dĺžka života sa podľa správy OSN zvýšila zo 47 rokov vypočítaných za obdobie 1950 – 1955 na 68 rokov v období 2005 – 2010. Podľa správy Generálneho tajomníka OSN Pan Ki-muna žijú ľudia dlhšie najmä vďaka lepšej výžive a hygiene, ako aj pokroku v oblasti zdravotnej starostlivosti, najmä vakcín a liekov proti prenosným infekčným ochoreniam a parazitom. Znížil sa hlavne počet úmrtí detí a mladších ľudí. Starší ľudia však stále zomierajú na neprenosné chronické a degeneratívne choroby, akými sú rakovina, cukrovka, dýchacie a srdcové ochorenia. Správa preto vyzýva vlády, aby sa snažili o preventívne opatrenia namierené proti týmto fenoménom. Medzi ne patrí boj proti nadváhe, fyzickej nečinnosti, užívanie alkoholu a tabakových výrobkov. Celkovo stúpol počet úmrtí po dovŕšení 60 roku života z 26 percenta populácie v rokoch 1950 – 1955 na 54 percent v rokoch 2005-2010.²

Všetky tieto demografické zmeny spôsobujú starnutie populácie, obrovské zmeny vo vekovej štruktúre v rozvinutých, ale aj rozvojových krajinách. Taktiež sa vynára otázka tzv. depopulácie, fenoménu, ktorému sa doteraz nevenovalo dostatočné množstvo pozornosti. Ide o znižovanie celkového počtu obyvateľov v niektorých krajinách.

Jednou z príčin narastajúcej depopulácie sú aj súčasné trendy v mortalite. Správa World He-

² <http://dnes.atlas.sk/pauza/udalosti/640871/priemerna-dlzka-zivota-prudko-stupla>

alth Organization (WHO) (Colin D. Mathers, Doris Ma Fat, Mie Inoue, Chalapati Rao, and Alan D. Lopez, 2005, s. 171–177) v súvislosti s globálnym výskumom trendov úmrtnosti poukazuje na zvyšovanie zastúpenia úmrtnosti spojenej s chorobami dokonca i v niektorých technologicky vyspelých krajinách. Zároveň sa zvyšujú rozdiely v dĺžke života a v úmrtnosti medzi vyspelým a rozvojovým svetom. Údaje o priemernej dĺžke života z krajín západného sveta sa stále viac vzdalujú od údajov rozvojových, predovšetkým afrických krajín. Veľmi špecifický príklad znižovania veku, starnutia a „vymierania“ populácie predstavuje napríklad Rusko. V kontraste so všeobecným trendom zvyšovania dĺžky veku a znižovania mortality u rozvíjajúcich sa krajín a predpokladaným zvýšeným prírastkom obyvateľstva sa priemerná dĺžka života pri narodení v Rusku za posledných štyridsať rokov znížila o približne 4 roky — podobný problém má ďalších 40 krajín. Od roku 1993 prirodzený úbytok obyvateľstva Ruska predstavuje približne 0,7 - 0,9 milióna obyvateľov. Medzi rokmi 1992 – 2000 krajina „stratila“ 3,5 milióna obyvateľstva. Pričom v 27 ruských regiónoch je mortalita 2 – 3 krát väčšia ako natalita. Všeobecným trendom v tejto krajine je „super“ mortalita obyvateľstva v produktívnom veku, ktorá sa týka hlavne mužskej populácie (80 percent). V Rusku je zvýšenie úmrtnosti spojené najmä s kardiovaskulárnymi ochoreniami a alkoholom.³V roku 2000 sa iba 58 percent mužov dožilo priemerného veku 60 rokov. Uprostred deväťdesiatych rokov priemerná očakávaná dĺžka života v Rusku tvorila 57 rokov pre mužov a 70 rokov pre ženy. Na túto aktuálnu a nepriaznivú situáciu rea-

³Problémy s alkoholizmom naďalej negatívne vplyvajú na demografickú situáciu v Rusku – alkoholizmus predstavoval priamu príčinu 3,2 percenta prípadov úmrtí v roku 2007 a nepriamo často privádza k srdcovo-cievnyim ochoreniam, ktoré, ako uvádzajú štatistiky z toho istého roka, vyvolali 57 percent celkového množstva úmrtí. Alkoholizmus je často príčinou násilných úmrtí, úroveň ktorých v Rusku zostáva vysoká – 2 percenta samovrážd, 1,9 percenta dopravných nehôd a 1,2 percenta z celkového množstva vrážd v roku 2007. Často alkohol predstavuje príčinu rozpadu rodiny - hlavného piliera akejkoľvek spoločnosti alebo národa. Zápas s alkoholizmom, násilím, reforma dopravnej infraštruktúry môže taktiež pozitívne ovplyvniť demografickú situáciu. (JOVIČEVIČ, R. 2010. Demografia Ruska sa zlepšuje. In: http://www.chelemendik.sk/Demografia_Ruska_sa_zlepsuje_507288898.html)

goval už v roku 2001 aj vtedajší prezident Ruskej federácie Vladimir Putin, ktorý problém nepriaznivého demografického vývoja v krajine postavil do pozície jedného z kľúčových problémov Ruskej federácie, ktorý si vyžaduje naliehavé a prioritné riešenie. Okrem vlády sa týmto problémom zaoberali aj mnohé ministerstvá. (Sokolov, 2001, s. 54-57). Ako tento rok (2010) už poznamenal vicepremiér Alexander Žukov, priemerná dĺžka života v Rusku (mužská a ženská spolu) sa za posledných 5 rokov zvýšila o 4 roky. V roku 2004 bola na úrovni 65,5 rokov. Priemerná dĺžka života mužov v súčasnosti je 62 rokov a žien 74, čo je oveľa nižší údaj ako priemerná hodnota v rozvinutých krajinách, ale oveľa lepší stav ako za čias „Jelcinovej demokracie“. Ak sa tendencie zachovajú, berúc do úvahy pozitívnu zložku migrácie, existuje predpoklad, že postupný proces depopulácie sa zastaví. Žukov zdôraznil, že štát má veľmi serióznu úlohu zvýšiť do roka 2020 priemerný vek v krajine do 75 rokov. Podotkol takisto, že v Rusku sa v roku 2009 podarilo stabilizovať demografickú situáciu. (Rastie priemerná dĺžka života. 2010) Začiatkom roku 2014 žilo v Rusku približne 143 657 000 obyvateľov. (Federal States Statistics Service, 2014) Od vzniku federatívnej republiky v roku 1991 je to o vyše 5 miliónov obyvateľov menej, pričom možno zistiť, že populácia od roku 1993 do roku 2007 klesala v priemere o 362 000 obyvateľov za rok.

Podľa predpovedí OSN sa do roku 2050 počet obyvateľov v Rusku zníži na 120 761 000 osôb. (DESA, 2011 s. 88) Možno teda konštatovať, že ruská ekonomika je silne zasiahnutá problémami prirodzeného úbytku populácie. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa Rusko ponorilo do začarovaného demografického kruhu. Zhoršujúce sa životné podmienky dospeli k vysokej miere úmrtnosti a kríze pôrodnosti. V Rusku nachádzame tri základné problémy: extrémne nízka pôrodnosť, vysoká úmrtnosť, nízka stredná dĺžka života.

STARNUTIE POPULÁCIE V EURÓPSKEJ ÚNII

Podľa Eurostatu v súčasnosti žije v Európskej únii (EU – 28) približne 510 miliónov (2016) obyvateľov. Pri súčasnom demografickom vývoji sa predpokladá, že počet obyvateľov EÚ by mal kulminovať niekde na úrovni 526 miliónov v roku 2050, pričom v roku 2060 by mal tento počet klesnúť na 523 miliónov, čo svedčí o populačnom úbytku. Samozrejme v tomto vývoji nezohľadňujeme súčasný, ani potenciálny migračný prírastok, ktorý vieme len veľmi ťažko odhadnúť. Medzi krajinami s najväčším budúcim populačným úbytkom môžeme zaradiť Bulharsko, Nemecko, Estónsko, Grécko, Španielsko, Chorvátsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko. (http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/ageing/demography/index_en.htm)

V súvislosti s takýmto demografickým vývojom sa očakáva, že podiel Európanov starších ako 80 rokov sa do roku 2050 strojnásobí a počet Európanov vo veku 60-79 rokov bude predstavovať jednu štvrtinu celkovej populácie EÚ.

Podľa odhadov OSN o veľkosti svetovej populácie z roku 2002 je európsky kontinent jediným svetovým regiónom, ktorého populácia sa v nasledujúcich rokoch bude znižovať na úrovni – 0,28 percenta. Pomer detí v európskej populácii sa zo 17 percent v roku 2000 zníži na 15 percent v roku 2050. Zároveň sa predpokladá, že ľudia budú okolo roku 2045 – 2050 žiť dlhšie, pretože predpokladaná dĺžka života v Európe sa zvýši z aktuálnych 73,2 roka až na 80,5 roka.⁴ Tento trend je zároveň hlavnou príčinou starnutia populácie. Ako na neformálnom ministerskom stretnutí venovanom demografii a rodinnej politike László Andor, európsky komisár pre zamestnanosť, sociálne záležitosti a začlenenie, pri uvedení novej správy povedal: „*Stredná dĺžka života stúpa, zatiaľ čo pracovných síl je v Európe čoraz menej, pričom*

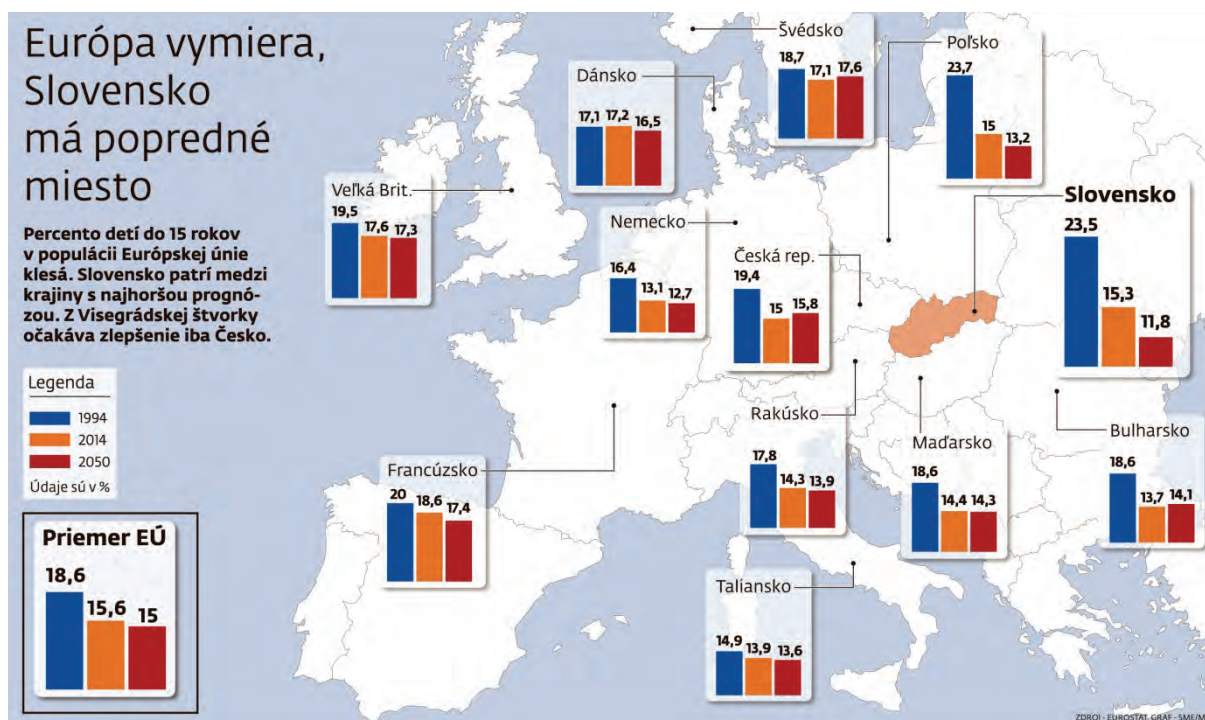
⁴ Priemerná dĺžka života v EÚ podľa Eurostatu bola v roku 2004 – 76 rokov u mužov a 82 rokov u žien (v roku 2008 – 76,4 rokov u mužov a 82,4 rokov u žien), pričom napr. v roku 1960 to bolo 67 rokov u mužov a 73 rokov u žien.

*v niektorých členských štátoch k týmto zmenám dochádza veľmi rýchlo. Je potrebné, aby sme naše politiky upravili v záujme lepšieho zosúladenia pracovného a súkromného života, aby rodičia mohli mať deti a naďalej pracovať; a vypracovať politiky, ktoré by Európanom pomohli zostať dlhšie v aktívnom živote“.*⁵

Súčasne sa zároveň poukazuje na to, že demografické problémy sa v závislosti od územia prejavujú s rôznou intenzitou. Pod vplyvom negatívneho prirodzeného prírastku obyvateľstva a sťahovania do zahraničia populácia štyroch členských štátov (Bulharsko, Litva, Lotyšsko, Rumunsko) rýchlo klesá. Kým populácia v strednej Európe dnes starne pomaly, tento trend sa po roku 2030 zrýchli, čím sa stredoeurópska populácia postupne stane najstaršou v Európe. V porovnaní s počtom osôb v produktívnom veku bude najviac osôb v postproduktívnom veku žiť pred rokom 2060 na Slovensku.

Súčasný stav, kedy na jedného dôchodcu pripadajú štyria ľudia v produktívnom veku, sa za 50 rokov zmení. Jedného dôchodcu budú „vyvažovať“ len dvaja pracujúci. Pre starý kontinent to už dnes predstavuje hrozbu „časovanej bomby“, podčiarkuje správa.

⁵ Najnovšia demografická správa – populácia EÚ starne a stáva rozmanitejšou. EURÓPSKA KOMISIA: Brusel 1. apríl 2011. In: http://ec.europa.eu/slovensko/news/media/press_releases/ts_demografia.pdf

Obr. 62 – Zdroj: <http://domov.sme.sk/c/7789780/na-rychlejsiu-starobu-nie-sme-pripraveni.html>

Európa je kontinentom s najstarším obyvateľstvom. Demografické zmeny a starnutie obyvateľstva má a bude mať v budúcnosti stále väčší vplyv na celú radu oblastí národného hospodárstva. Starší obyvatelia sa stanú najpočetnejšou skupinou populácie vo väčšine európskych štátov. To by mohlo byť zdrojom viacerých medzigeneračných konfliktov, pokiaľ sa nezmení súčasný negatívny pohľad na seniorov. Tí sú v dnešnej dobe považovaní za slabých, nepotrebných a neužitočných a ako príťaž, ktorá len nadmerne zaťažuje národnú ekonomiku čerpaním zdrojov na zdravotníctvo a starobné dôchodky. Je potrebné sa znovu naučiť úcte ku starším a uvedomiť si, že títo ľudia mnoho dobrého pre spoločnosť už vykonali a spoločnosť by sa im za to mala odvdáčiť.

Rozhodne by sme seniorov nemali „odpisovať“. Nakoľko sa stále viac ľudí dožíva staroby tešiaca sa dobrému zdraviu, mali by sme ich viac podporovať v ich aktívnej účasti na živote spoločnosti. Starší ľudia môžu byť veľmi užitoční už len kvôli tomu, že budúci penzisti sa budú od tých súčasných veľmi líšiť, budú zdravší, sebavedomejší a čo

je najdôležitejšie, vzdelanejší. Vzdelanie ovplyvňuje záujmy, postoje, hodnoty, názory a celkové chovanie jedinca a jeho životný štýl. Títo ľudia tak môžu byť pre spoločnosť vďaka svojim skúsenostiam veľkým prínosom.

Demografické starnutie ovplyvňuje celú radu oblastí národných ekonomík, ktorými sú napríklad:

- trh práce,
- ekonomický rast,
- verejné výdaje v oblasti penzijného systému, zdravotníctva a sociálnych služieb,
- bývanie,
- ponuku tovaru a služieb,
- finančný trh atď.

Už veľmi skoro dosiahne dôchodkového veku generácia obyvateľstva narodená v rokoch 1945 – 1965. Aj keď sa tak nerozhodnú všetci, dá sa predpokladať, že veľká časť z týchto osôb opustí trh práce a odíde do zaslúženého dôchodku. To spo-

sobí pokles počtu ekonomicky aktívnych jedincov a nárast počtu penzistov viac menej závislých na starobných dôchodkoch poskytovaných štátom.

Očakáva sa, že množstvo pracovnej sily porastie vo väčšine štátov Európskej únie do roku 2020. Tento nárast, približne o 3,7 percenta, t.j. 8,6 milióna ľudí, bude spôsobený skôr zvyšovaním zamestnanosti než rastúcim počtom ekonomicky aktívnych jedincov. Zvyšovať by sa mala najmä zamestnanosť žien a osôb starších ako 65 rokov, ktoré si dala za cieľ Európska komisia už v rámci Lisabonskej stratégie.

Vyššia účasť týchto osôb na trhu práce je považovaná za jeden zo spôsobov, akým je možné sa vysporiadať s negatívnymi dopadmi demografického starnutia na trh práce. Podľa prognóz by mala celková miera zamestnanosti osôb v ekonomicky aktívnom veku (15 – 64 rokov) vzrásť z 65,5 percenta v roku 2010 na 69 percent v roku 2020 a dosiahnuť takmer hranicu 70 percent v roku 2060. U žien by mala vzrásť z 58,4 percenta v roku 2010 na 64,3 percenta v roku 2020 a ďalej na 65,1 percenta v roku 2060. Najväčšieho nárastu zamestnanosti by sme sa mali dočkať pri skupine osôb starších pracovníkov (vo veku medzi 55 – 64), kde by sa mala zvýšiť z 44,9 percenta v roku 2010 na 54,5 v roku 2020 a dosiahnuť hranicu 59,8 percenta v roku 2060. Tento trend bude mať tiež pozitívny vplyv na nezamestnanosť, ktorá by mala podľa odhadov klesnúť o 1,5 percentuálneho bodu, teda z 7,2 percenta v roku 2010 na 5,7 percenta v roku 2020. (EUROPEAN COMMISSION. Ageing report 2012: Economic and budgetary projections for the EU – 27 member states (2010 – 2060). s.55-57).

Okolo roku 2020 sa trend zvyšovania počtu pracujúcich obráti a do roku 2060 už bude počet pracujúcich v celej Európskej únii klesať. Stále ale nájdeme pár krajín, v ktorých sa ešte vďaka vysokej miere pôrodnosti, vysokému počtu imigrantov a neustále rastúcej miere účasti na trhu práce a ponuka pracovnej sily bude zvyšovať, hovoríme napríklad o:

- [Cypre,](#)
- [Luxembursku,](#)
- [Írsku,](#)

- [Spojenom kráľovstve,](#)
- [Francúzsku](#)
- [Švédsku.](#)

Roky 2017 – 2020 sú považované podľa demografickej správy z roku 2010 za najťažšie obdobie, v ktorom by mali byť vytvorené reformy adaptujúce trh práce na nové okolnosti spôsobené demografickým starnutím. Potom už nebudú podmienky také priaznivé lebo generácia (1945 – 1965) bude odchádzať do dôchodku a navyše počet obyvateľov v ekonomicky aktívnom veku bude vďaka demografickému vývoju klesať.

Vďaka starnutiu obyvateľstva sa bude na trhu práce zvyšovať podiel starších pracovníkov vo veku medzi 55 až 64 rokov. Oproti roku 2010 ich bude v roku 2060 o polovicu viac (nárast z 11,6 percenta na 17,4 percenta). (EUROPEAN COMMISSION. Ageing report 2012: Economic and budgetary projections for the EU – 27 member states (2010 – 2060). s.60) Pokiaľ budú naďalej pretrvávajúť pesimistické predstavy o nižšej produktivite a flexibilitate starších zamestnancov, dá sa očakávať, že sa ich postavenie na trhu práce zhorší. Tieto argumenty by mohli byť v budúcnosti využívané pri prepustení zamestnancov na základe veku a častejšie sa môžu kvôli veku stretávať aj s diskrimináciou.

Flexibilita alebo aj schopnosť prispôbovať sa meniacim sa podmienkam, je obecné považovaná za vlastnosť, ktorá s vekom slabne. Je pravdou, že starší pracovníci len veľmi neradi menia svoje pracovné zvyky, postupy a metódy. Napriek tomu napríklad v oblasti časovej flexibility majú títo ľudia výhodu, pretože už majú väčšinou dospelé deti. Nemal by byť preto pre nich veľký problém pracovať na smeny, pracovať nadčasy či cez víkend.

Produktivita zamestnanca najskôr rastie vďaka pracovným skúsenostiam, znovu získaným vedomostiam, rôznym školeniam a v neskoršom veku následne klesá. Z niektorých analýz ale vyplýva, že výkon starších zamestnancov nie je ani lepší ani horší než výkon zamestnancov mladších a môže byť ovplyvňovaný taktiež inými faktormi, akými sú napríklad:

-
- motivácia,
 - sebadôvera,
 - uznanie,
 - skúsenosti,
 - náročnosť práce. (Muffels, 1998, s. 289)

Predstavy o negatívnom vplyve starnutia na produktivitu sa tak môžu stať skutočnosťou, pretože zamestnávateľia uprednostňujú mladšiu pracovnú silu a považujú za neefektívne investovať svoj kapitál do starších ľudí. Produktivita ale rastie až do určitej vekovej hranice, ktorá je závislá na rozsahu a kvalite investícií do ľudského kapitálu vo vnútri firmy, ktoré venujú viac času a úsilia rozvoju starších zamestnancov zaznamenávajú vyššiu produktivitu, pretože tak tlačia túto hranicu znižujúceho sa výkonu smerom nahor. Investícia do ľudského kapitálu prostredníctvom celoživotného vzdelávania je teda ďalšou z možností ako sa vyrovnáť so starnutím populácie. Staršia pracovná sila tak nebude považovaná za príťaž a umožní sa im zostať aktívnymi účastníkmi trhu práce čo najdlhšie.

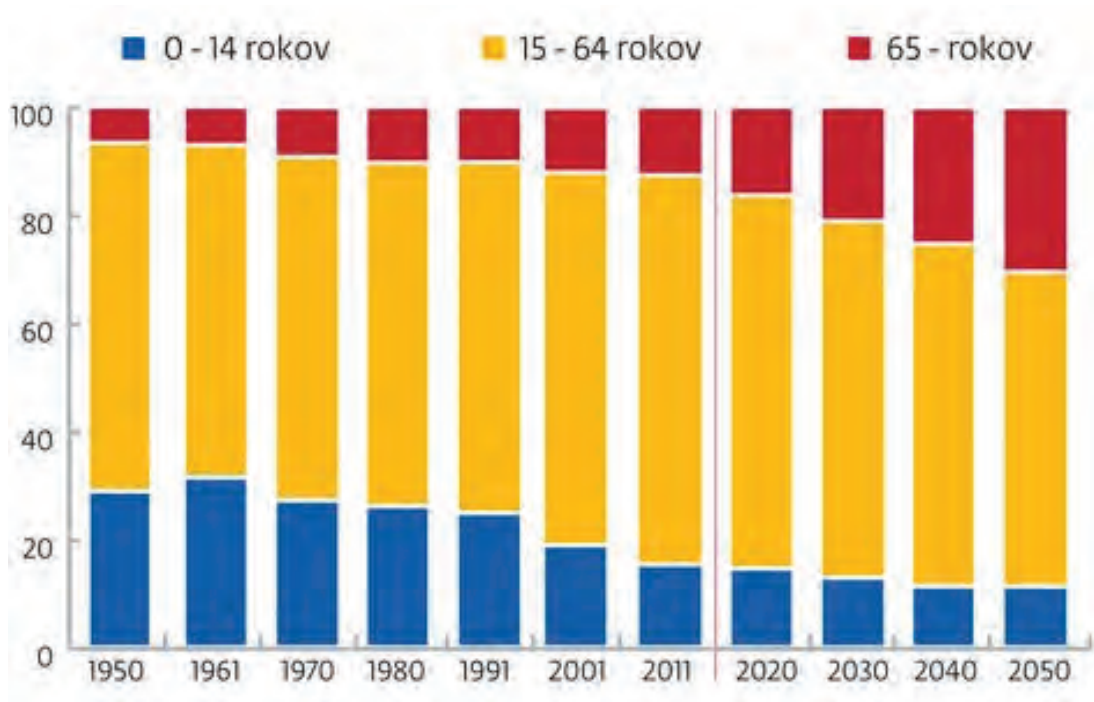
V súčasnej dobe si staršia osoba, ktorá je nútená opustiť zamestnanie, len veľmi ťažko hľadá novú prácu a títo ľudia sa často stávajú dlhodobo nezamestnaní, niekedy až do dôchodkového veku alebo sú nútení odísť do predčasného dôchodku. Tento jav by sa mohol vďaka investíciám do ľudského kapitálu a koncepcii celoživotného vzdelávania, ktoré zvýši flexibilitu a zamestnateľnosť stať menej častým.

Starnúca pracovná sila tak zasiahne ekonomiku mnohými spôsobmi. Pre krajiny, kde bude viac dôchodcov a menej pracovníkov, to bude znamenať možnú stratu ekonomickej produkcie. Aj keď sa v dnešných podmienkach vysokej nezamestnanosti môžu niektoré opatrenia javiť ako zbytočné a nezmyselné, je nutné si uvedomiť, že po roku 2020 príde na trh práce menej pracovnej sily, ako trh práce bude potrebovať. Otázka aktivizácie staršej pracovnej sily bude preto pre ekonomiku dôležitá. (Jankurová, 2015, s. 116). Ako krajina starne, bude čeliť väčšej fiškálnej záťaži, pretože stále viac

obyvateľov bude odkázaných na sociálny systém. Takýto vývoj bezprostredne neznamená, že spomalenie ekonomiky musí nutne odrážať nejaké veľké omyly v hospodárskej politike štátu. „Motor štátu“ nemusí byť nevyhnutne poškodený, len jednoducho beží o niečo pomalšie, než sme si zvykli. Milióny pracovníkov, ktorí ho poháňajú, už nie sú tak mladí a vitálni, ako bývali.

V prípade Slovenskej republiky, v kontexte jej demografického vývoja, ide v prípade starnutia o výraznú vývojovú črtu. Súčasnú starnutie populácie vyplynulo z predchádzajúcich demografických procesov (od 90-tych rokov 20. storočia úhrnná plodnosť postupne klesala z 2,08 – 1990, na súčasnú hodnotu 1,40 dieťaťa na jednu ženu) a je dôsledkom prirodzeného vývoja vyspelej civilizácie (ekonomický, hospodársky, sociálny a medicínsky rozvoj). (Podmanická, 2012, s. 66) Na Slovensku sa jedná o prírastok počtu obyvateľov v proreprodukčnom veku (populácia starne zhora, predlžuje sa dĺžka života), za súčasného úbytku počtu obyvateľov v predreprodukčnej zložke obyvateľstva (populácia starne i zdola, nízka pôrodnosť). Súčasná populačná štruktúra Slovenskej republiky sa dá vo všeobecnosti charakterizovať dvoma prívlastkami – kolísavosťou a starnutím. Pohyby v intenzite demografických procesov vekovej štruktúry predstavujú istú nestálosť, čo sa demografie Slovenskej republiky týka. (Juhászová, Kollár, 2013) V prieskume demografického vývoja sa sleduje absolútne a relatívne starnutie obyvateľstva. Absolútne starnutie je prirodzený populačný proces, ktorý vzniká v dôsledku znižovania úmrtnosti a predlžovania strednej dĺžky života. Vplyvom uvedených zmien narastá počet obyvateľov v poproduktívnom veku. Pri relatívnom starnutí populácie dochádza k nárastu počtu obyvateľstva v poproduktívnom veku vplyvom úbytku obyvateľstva v zložke predproduktívneho veku. Relatívne tempo starnutia je oveľa rýchlejšie ako absolútne tempo starnutia. V Slovenskej republike prevažuje relatívne tempo starnutia, z čoho vplyva, že predĺženie života obyvateľov má menší vplyv na proces starnutia populácie, ako je pokles pôrodnosti obyvateľstva. (Koprlová, Koprlová, 2010)

Vývoj zloženia populácie Slovenska (1950 – 2011, prognóza 2020 – 2050, v %)

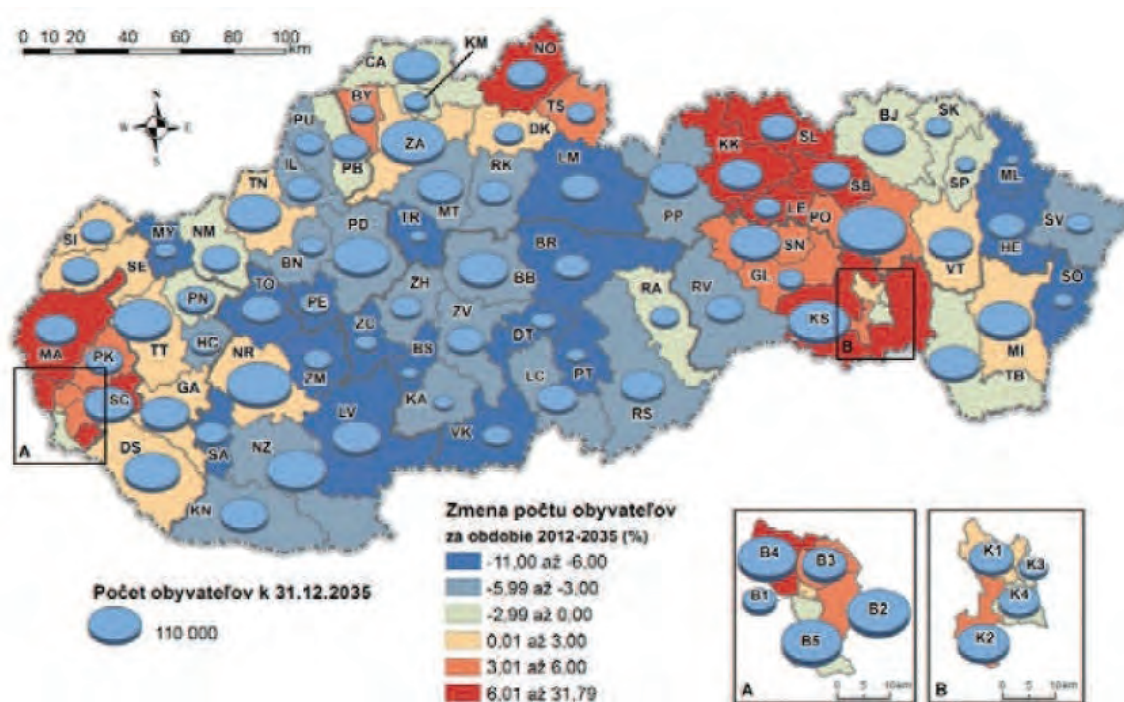
Obr. 63 – Zdroj: IVO

Závažné dopady v súvislosti s ostatnými negatívnymi trendmi populačného vývoja môžeme očakávať aj v regionálnej štruktúre Slovenska. Tieto vyplývajú zo súčasného, resp. budúceho vývoja počtu obyvateľov na Slovensku.

Vychádzajúc z analýzy prognózy vývoja počtu obyvateľov Slovenska do roku 2035 (Šprocha, Vaňo, Bleha, 2013) môžeme očakávať nerovnomerný vývoj na úrovni okresov, resp. regiónov. Podľa tejto analýzy bude mať viac ako polovica okresov (konkrétne 43) do roku 2035 prírastok alebo úbytok počtu obyvateľov menší ako 5 percent. Celkove sa zmeny v počte obyvateľov počas celého prognózovaného obdobia pohybujú od – 11,0

percent až po +31,8 percenta. Len v 15 okresoch sa však očakáva zmena počtu obyvateľov počas prognózovaného obdobia väčšia ako 8 percent a len v piatich z nich by mala zmena počtu obyvateľov presiahnuť 10 percent (okresy Levice, Kežmarok, Košice okolie, Námestovo a Senec). Okresy s najväčším úbytkom obyvateľstva sa nachádzajú na južnom a strednom Slovensku a na krajnom východe pri hranici s Ukrajinou. Ide o pás okresov od okresu Topoľčany a Partizánske až po okres Veľký Krtíš, o časť regiónu Liptova a Turca a o východoslovenské okresy Medzilaborce, Humenné a Sobrance.

Vývoj počtu obyvateľov okresov Slovenska, 2012 – 2035

Obr. 64 – Zdroj: Šprocha, Vaňo, Bleha, 2013, s. 68.

Tento populačný úbytok je kombináciou viacerých faktorov, akými sú nízka pôrodnosť, vysoká úmrtnosť a záporné migračné saldo.

Z hľadiska dlhodobého rozvoja Slovenska predstavuje tento negatívny demografický vývoj reálne ohrozenie socio-ekonomického rozvoja regiónov najmä stredného a južného Slovenska (Rýsová, 2009). Súčasná zaostávanie týchto regiónov je reflexiou dlhodobého úpadku a stagnácie týchto regiónov nielen v období posledných vyše 20 rokov, ale tento trend bol badateľný už aj v predchádzajúcom období. Všetky tieto skutočnosti sa tak podpísali aj pod nelichotivý demografický vývoj týchto regiónov a do budúcnosti, ako vidíme aj z projekcie, môžeme očakávať ešte väčšie zhoršenie tohto vývoja.

Ako môžeme vidieť aj z grafického modelu, môžeme v spomínaných okresoch očakávať veľmi negatívny vývoj z hľadiska demografického potenciálu rozvoja. V tomto kontexte je nevyhnutné náležitú pozornosť venovať aj problematike regi-

onálneho rozvoja marketingu. (Masár, 2011, s. 90)

Pri súčasnom uvedení si ich komplikovanej sociálno-ekonomickej situácie, bude ich ďalší vývoj znamenať závažné prehodnotenie ďalšieho smerovania nielen týchto regiónov, ale keďže priestorové pokrytie týchto okresov predstavuje pomerne rozsiahle územie krajiny, bude nevyhnutné tento ďalší vývoj riešiť komplexne, najmä z pozície štátu. Ako už bolo vyššie uvedené, závažnými demografickými problémami sú nízka pôrodnosť, vysoká úmrtnosť a záporné migračné saldo. Výsledkom takéhoto vývoja nie je len celkový úbytok obyvateľstva, ale aj jeho deformovaná štruktúra z hľadiska dlhohodobej perspektívy ekonomického rozvoja a rastu.

Ide o nasledovné faktory:

- demografický vývoj v týchto regiónoch nevytvára žiadny potenciál pre budúce využitie ekonomicky aktívneho obyvateľstva,

- vývojový trend tak skôr smeruje k starnutiu populácie,
- nízka pôrodnosť nepriamo znamená aj budúci nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily v týchto regiónoch,
- z hľadiska nedostatku ekonomicky aktívneho, ako aj vzdelaného obyvateľstva, nebudú pravdepodobne tieto regióny atraktívne ani pre potenciálnych zamestnávateľov, najmä z radov zahraničných investorov, dôsledkom čoho bude aj naďalej pretrvávajúť ekonomický úpadok,
- nakoľko už v súčasnosti ide o regióny so záporným migračným saldom, hlavne v prípade mladého ekonomicky a reprodukčne aktívneho obyvateľstva, do budúcnosti tak nemôžeme očakávať zlepšenie danej situácie, skôr naopak,
- keďže situácia z hľadiska demografického vývoja je nepriaznivá nielen pre jeden, resp. pár okresov, ale zaberá značnú časť územia stredného a južného Slovenska, socio-ekonomické dopady tak budú mať zásadný dopad nielen na tento región, ale aj na celé Slovensko.

Predmetné regióny tak budú čeliť existenčným výzvam v súvislosti s ich ekonomickým a hospodárskym postavením v rámci Slovenska. Už v súčasnosti ide o dlhodobo upadajúce regióny, kde príčiny takéhoto vývoja musíme hľadať v minulosti, z čias povojnového vývoja a budovania Československej socialistickej republiky. Tento dlhodobo nepriaznivý vývoj sa podpísal nielen pod ekonomický a hospodársky úpadok v rámci Slovenska, ale odzrkadlil sa aj v spomínaných demografických ukazovateľoch. Negatívnymi dopadmi rozvoja týchto regiónov tak nie je len nerozvinutá infraštruktúra, najmä dopravná, ale aj nedostatočne vybudovaná sídelná štruktúra, bezpečnostná situácia (Kazanský, 2013), negatívne dedičstvo odvetvovej štruktúry hospodárstva regiónov ešte z čias socialistického hospodárstva a pod. Všetky tieto aspekty sa podpísali pod súčasný vývoj týchto regiónov. Ako ďalší z množstva faktorov je aj skutočnosť, že najmä v priestore južného Slovenska nie je historicky zastúpená žiadna vyššia vzdelávacia

inštitúcia. Výsledkom toho je aj vyššie zmienená skutočnosť odlivu mladého obyvateľstva do miest poskytujúcich vyššie vzdelanie. Otázkou zostáva, či toto obyvateľstvo sa následne do týchto regiónov opätovne vráti a dokáže tieto regióny pozitívne stimulovať.

Na základe aj súčasných informácií a vývojového trendu na Slovensku v súvislosti s migráciou hlavne mladého a ekonomicky aktívneho obyvateľstva, len ťažko môžeme očakávať takýto vývoj. (Bolečeková, 2013) Výsledkom toho bude ešte väčšie prehlbovanie medziregionálnych ekonomických rozdielov, ako aj ďalšie prehlbovanie negatívnych demografických trendov. Takýto stav sa ale javí byť dlhodobo neudržateľným a je nevyhnuté už v súčasnosti prijať a realizovať také opatrenia, ktoré by tento negatívny trend zvrátili. Prínosom demografie, pokiaľ o to samozrejme stojíme, je pomerne presne predikovateľný vývoj v dlhodobej perspektíve, ktorý však v našich podmienkach na regionálnej úrovni je pomerne nepriaznivý, resp. sa mu doposiaľ nevenuje až taká pozornosť, akú by si tento vývoj zasluhoval.

Použitá literatúra:

- BLEHA, B., VAŇO, B. 2007. Niektoré teoretické a metodologické aspekty populačnej politiky a náčrt jej koncepcie pre Slovenskú republiku. In: *Sociológia* 39(1), 2007, s. 62-80. ISSN 1336-8613.
- BOLEČEKOVÁ, M. 2013. Využívanie slobody pohybu občanmi Európskej únie. In: BOLEČEKOVÁ, M. (ed.) *Dimenzie občianstva Európskej únie. Zborník vedeckých prác k Európskemu roku občanov 2013*. Banská Bystrica : Belianum, 2013, s. 61-69. ISBN 978-80-557-0651-1.
- DESA, 2012. *Population Division. World Population Prospects: The 2012 Revision*. [online]. United Nations. [cit. 25.12.2016]. Dostupné na internete: <<http://esa.un.org/wpp/>>
- DUŠEK, J. 2011. *Historie a organizace Evropské unie*. 2. vyd. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2011. s. 113. ISBN 978-80-86708-95-9.

- DUŠEK, J., PROTIVA, V. 2007. *Veřejná ekonomika*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2007. s. 93. ISBN 978-80-86708-43-0.
- Federal States Statistics Service*. 2014. [online] GKS. ru. [cit. 25.12.2016] Dostupné na internete: <http://www.gks.ru/wps/wcm/>connect/rosstat_main/rosstat/en/figures/population/.
- JANKUROVÁ, A. 2015. Aktívne starnutie a udržateľný rozvoj. In: *Lidské zdroje na trhu práce ČR a EU*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 2015. s. 114-123. ISBN 8086419487.
- JUHÁSZOVÁ, A. – KOLLÁR, A. 2013. Implications of the Demographic Changes in the Slovak Republic. In *Politické vedy*. Roč. 16, č. 4, s. 106-119. ISSN 1335 – 2741.
- JURČOVÁ, D. 2002. *Krátky slovník základných demografických pojmov*. Bratislava: Infostat, 2002. ISBN n/a.
- KABÁT, L. 2003. Základné determinanty svetovej demografickej situácie v prvej polovici 21. storočia. In: *Acta oeconomica et informatica 1/2003*. Nitra : Slovaca Universitas Agriculturae Nitriae, 2003. ISBN 1336-9261.
- KAZANSKÝ, R. 2013. *Súčasný problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia*. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB Belianum. ISBN 978-80-557-0573-6.
- KOPRLOVÁ, J. – KOPRILA, M. 2010. *Analýza vývoja a štruktúry procesov starnutia obyvateľov Slovenskej republiky- špecifikácia pre kraje*. Košice : UPJŠ v Košiciach, FF, Katedra politológie, s. 28-92. ISBN 1337-5555.
- KOVÁČIK, B. 2005. Možnosti európskej občianskej spoločnosti v rozšírenej Európe. In: GBÚROVÁ, M. (ed.) *Formovanie európskej občianskej spoločnosti*. Prešov : Prešovská univerzita, Filozofická fakulta. s. 81-85. ISBN n/a.
- MASÁR, D. 2011. *Vybrané problémy verejnej ekonomiky a verejných financií. Sládkovičovo* : Vysoká škola v Sládkovičove. ISBN n/a.
- MATHERS, C. D. - FAT, D. M - INOUE, M. - CHALAPATI, R. - LOPEZ, A. D. 2005. *Counting the dead and what they died from: an assessment of the global status of cause of death data*. [online]. World Health Organization. [cit. 25.12.2016]. Dostupné na internete: <<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2624200/>>
- MUFFELS, R. J. A. 1998. Stárnutí a flexibilizace. Hrozba nebo výzva pro sociální stát?. In *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 34 (3), s. 285-302. ISBN 2336-128X.
- ONDRIA, P., KOLLÁR, D. 2011. Komparatívna analýza oficiálnej rozvojovej pomoci v krajinách V4. In: *Cezhraničná spolupráca štátov V4*. Sládkovičovo : Vysoká škola v Sládkovičove, Fakulta verejnej politiky a verejnej správy, 2011. s. 10-25. ISBN n/a.
- PODMANICKÁ, Z. a kol. 2012. *Vývoj obyvateľstva v Slovenskej republike*. 1. vyd. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. s. 24. ISBN n/a.
- RABUŠIC, L. 2002. *Stárnutí populace jako pohroma nebo jako sociální výzva?* Praha : Socioklub - VUPSV, 2002. 24 s. ISBN n/a.
- RÝSOVÁ, L. 2009. *Regióny, regionálny rozvoj, regionálna politika a dosahovanie hospodárskej a sociálnej súdržnosti v rámci Európskej únie*. Banská Bystrica : Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009. s. 68-70. ISBN 978-80-8083-857-1.
- SOKOLOV, D. 2001. *Demography. The Third Demographic Transition*. [online] eastview. [cit. 20.12.2016] Dostupné na internete: <<http://dlib.eastview.com/browse/doc/3497317>>
- ŠPROCHA, B., VAŇO, B., BLEHA, B. 2013. *Prognóza vývoja obyvateľstva v okresoch Slovenskej republiky do roku 2035*. Bratislava : Prognostický ústav SAV, INFOSTAT - Výskumné demografické centrum Katedra humánnej geografie a demografie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 2013. ISBN n/a.
- VAŇO, B. 2001. Populačný vývoj ľudstva. In: *Slovensko 2015*, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, s. 35. ISBN n/a.

OTÁZKY A ÚLOHY:

1

Identifikujte a stručne popíšte súčasné demografické trendy vo svete a v Európe. V čom sú základné rozdiely?

5

Aké sú príčiny starnutia populácie a ako sa tento trend prejavuje na Slovensku?

2

Ktoré demografické problémy v súčasnosti predstavujú potenciálne riziko pre Slovenskú republiku?

6

V ktorých európskych krajinách môžeme očakávať populačný úbytok obyvateľstva?

3

Aké sú priestorové dopady tohto trendu na jednotlivé regióny Slovenska?

7

Ktoré slovenské regióny a prečo trpia v súčasnosti populačným úbytkom obyvateľstva?

4

Ktoré faktory z dlhodobého charakteru predstavujú do budúcnosti reálne ohrozenie socioekonomického rozvoja regiónov?

UŽITOČNÉ LINKY:

<http://www.worldometers.info/world-population/>
<http://www.helpage.org/global-agewatch/>
<http://www.unfpa.org/>
<http://www.population-europe.eu/>

3.6 ENERGETICKÁ A ENVIRONMENTÁLNA BEZPEČNOSŤ

OTÁZKY NA ZAMYSLENIE: ČO JE BEZPEČNOSŤ? ČO JE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE? ČO JE ENERGIA? AKO BY STE DEFINOVALI ENVIRONMENTÁLNU A ENERGETICKÚ BEZPEČNOSŤ? PREČO SÚ TIETO TÉMY SÚČASŤOU DEBATY O BEZPEČNOSTI? SÚ TIETO DVE TÉMY PREPOJENÉ?

Na začiatku akejkoľvek témy je jednou z najdôležitejších úloh zadefinovať základné pojmy danej problematiky. V tomto prípade by sme si mali v prvom rade položiť otázku ako vnímať a ako definovať pojem bezpečnosť v súčasnej dobe a rovnako sa zamyslieť nad otázkou, prečo sú v súčasnosti otázky ako úroveň stavu životného prostredia či dostupnosť energie súčasťou pojmu bezpečnosť. Ale kým sa prepracujeme k odpovediam, môžeme sa sústrediť na jednotlivé témy, ktoré smerujú k odpovediam na dané otázky.

DEFINÍCIA: BEZPEČNOSŤ MÔŽE BYŤ VNÍMANÁ AKO NEPRÍTOMNOSŤ HROZIEB, ALE AJ AKO SCHOPNOSŤ PRÍTOMNÝM HROZBÁM ČELIŤ.

TÉMA 1: Ako sa z témy životného prostredia stala téma dôležitá pre medzinárodné spoločenstvo?

Medzinárodné spoločenstvo začalo intenzívnejšie reflektovať otázky životného prostredia ako následok troch prepojených vývojových tendencií majúcich svoj počiatok v 60tych rokoch minulého storočia. Prvou vývojovou vetvou bolo vzrastajúce

povedomie o environmentálnych otázkach v rozvinutých krajinách. Viacero udalostí podnietilo tento vývoj, pričom medzi tieto udalosti môžeme zaradiť napr. vydanie knihy Rachel Carson *Mlčiaci jar* v roku 1962, ktorá je pozitívne hodnotená za zavedenie environmentalizmu ako novej politickej ideológie, či nárast počtu aktívnych mimovládnych environmentálnych organizácií¹. V roku 1968 vznikol *Rímsky klub*, významný think-tank, ktorý sa od svojho vzniku zaoberal otázkou vzťahu životného prostredia a prežitia ľudskej spoločnosti. Rímsky klub vydal v roku 1972 knihu *Limity rastu* manželov Meadowsových, ktorá prezentovala ideu, že ekonomický rast nemôže vo svete pokračovať donekonečna, nakoľko rast počtu obyvateľstva a spotreby musí nevyhnutne v určitom momente kolidovať s množstvom prírodných zdrojov, ktoré sú na planéte k dispozícii². (Waisová, 2005) Nasledoval nástup medzinárodných samitov reflektujúcich environmentálne výzvy a najmä **otázky trvalo udržateľného rozvoja** a taktiež proliferácia medzinárodných dohovorov o environmentálnych otázkach.

¹V roku 1961 vzniká World Wildlife Fund, v roku 1969 vzniká organizácia Friends of Earth a napokon organizácia Greenpeace v roku 1971. Ich zameranie obsahuje široký rámec aktivít a vytvárania prepojených kontaktov medzi jednotlivými štátmi. Do ich agendy sú začlenené aj otázky environmentálnej bezpečnosti na rôznej úrovni. K ďalším postupne vznikajúcim mimovládnym organizáciám s touto agendou patria napr. aj African Centre for Technology Studies, the Global Environmental Change and Human Security Project či International Institute for Sustainable Development, Stockholm Environmental Institute a Worldwatch Institute. (Collins, 2007)

²Ropná kríza z roku 1973 potvrdila niektoré z týchto predpovedí, čím sa kniha *Limity rastu* stala neoddeliteľnou súčasťou debaty o kauzalite vzájomnej závislosti, zraniteľnosti a nedostatku prírodných zdrojov. (Meadows, 1972)

DEFINÍCIA: TRVALO UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ JE ROZVOJ, KTORÝ SÚČASNÝM I BUDÚCIM GENERÁCIÁM ZACHOVÁVA MOŽNOSŤ USPOKOJOVAŤ ICH ZÁKLADNÉ ŽIVOTNÉ POTREBY A PRITOM NEZNIŽUJE ROZMANITOSŤ PRÍRODY A ZACHOVÁVA PRIRODZENÉ FUNKCIE EKOSYSTÉMOV.

Prvým najvýznamnejším globálnym environmentálnym samitom bola *Konferencia OSN o životnom prostredí* usporiadaná v Štokholme v roku 1972, ktorá iniciovala niekoľko medzivládnych výskumov, stretnutí a dohovorov o globálnych environmentálnych problémoch, ktoré potvrdzovali záujem medzinárodného spoločenstva o environmentálne otázky³. Táto iniciatíva sa v tom čase paralelne spojila s výskumom rozvoja a spoločnej bezpečnosti, čo v konečnom dôsledku vyústilo v roku 1987 do vytvorenia *Komisie pre životné prostredie a rozvoj*⁴ a vydania správy⁵ s názvom *Naša spoločná budúcnosť*, ktorá spopularizovala termín trvalo udržateľný rozvoj⁶ a zároveň **po prvýkrát predstavila pojem environmentálna bezpečnosť**. (Our Common Future, 1987)

³ Medzi aktivity, ktoré nadväzovali na Konferenciu OSN v Štokholme, patrili napr. aj vytvorenie Programu OSN pre životné prostredie (UNEP) v roku 1973, Medzinárodný dohovor o ekonomických, sociálnych a kultúrnych právoch z roku 1976, Konferencia OSN o ľudských sídlach HABITAT z roku 1975, či v roku 1982 prijatá Svetová charta pre životné prostredie a i. (Waisová, 2005)

⁴ Myšlienku prepojenia rozvoja s otázkami životného prostredia a bezpečnosti artikulovala v roku 1980 aj Brandtova komisia (komisia OSN) v správe *Sever-Juh: Program pre prežitie*. Táto správa okrem iného hovorí aj o nutnosti podpory rozvoja a ochrany zdrojov a životného prostredia v oblastiach Juhu. Technologické a sociálne zaostávanie spoločnosti na periférii a prečerpávanie neobnoviteľných zdrojov následne označuje ako hrozbu rovnako pre obyvateľstvo Juhu ako aj pre obyvateľstvo Severu. (Waisová, 2005)

⁵ Správa vznikla pod vedením Harlem Gro Brundtland, bývalej nórskej premiérky.

⁶ Trvalo udržateľný rozvoj je definovaný s cieľom zachovania možnosti rozvoja aj pre budúce generácie, pričom trvalo udržateľný rozvoj je podmienený šetrným využívaním obnoviteľných a neobnoviteľných zdrojov, má umožniť budúcim generáciám žiť v dôstojných ekonomických, sociálnych a environmentálnych podmienkach, čo zároveň predstavuje jeho základné tri piliere. V koncepcii trvalo udržateľného rozvoja bola zreteľne artikulovaná aj neekonomická stránka rozvoja, čo znamená, že zahŕňa taktiež zdravé životné prostredie a rovnomerný prístup k zdrojom. Rovnako tu bola artikulovaná podmienenosť rozvoja v súvislosti s existenciou dostatočného množstva zdrojov. (Our Common Future, 1987)

DEFINÍCIA: ENVIRONMENTÁLNA BEZPEČNOSŤ SKÚMA HROZBY ZAPRÍČINENÉ ENVIRONMENTÁLNYMI UDALOSŤAMI, TRENDAMI A VÝVOJOM, KTORÉ SMERUJÚ K OHROZENIU JEDNOTLIVCOV, KOMUNIT ČI NÁRODOV. ALE NA ENVIRONMENTÁLNU BEZPEČNOSŤ SA DÁ NAZERAŤ AJ Z OPAČNÉHO POHĽADU A TO SPÔSOBOM, AKÉ HROZBY GENERUJE ĽUDSKÁ ČINNOSŤ SMEROM K ŽIVOTNÉMU PROSTREDIU. PRETO JE PRI TEJTO TÉME NEVYHNUTNÉ SPRÁVNE DEFINOVAŤ HROZBU, KTO JU VYVOLAL A KTO MÔŽE BYŤ DANOU HROZBOU OVPLYVNENÝ.

K dôležitému posunu v oblasti ochrany zdrojov a samotného životného prostredia došlo následne v 90tych rokoch 20teho storočia. V roku 1992 sa uskutočnila *Konferencia OSN o životnom prostredí a rozvoji* v Rio de Janeiro, bola prijatá **Agenda 21** a nastolená globálna „zelená“ agenda pre celé medzinárodné spoločenstvo. O rok neskôr bola vytvorená *Komisia OSN pre trvalo udržateľný rozvoj*, ktorej úlohou bol práve monitoring implementácie Agendy 21. **Tento vývoj spolu so závermi jednotlivých konferencií poukazovali na skutočnosť, že medzinárodné organizácie rovnako ako aj jednotlivé vlády sú si vedomé, že životné prostredie je jednou z nevyhnutných podmienok zaistenia medzinárodnej a národnej bezpečnosti a rozvoja.** Vývoj reflexie otázok zmeny životného prostredia sa v súvislosti s aktivitami a konferenciami Organizácie spoločnosti národov postupne vyprofiloval do viacerých samostatných kategórií; medzi najvýraznejšie patrí spomínaná línia akcentujúca trvalo udržateľný rozvoj ako svoju hlavnú agendu a následne línia, ktorá zdôrazňuje vplyv klimatických zmien. Počiatkový impulz vývoja tejto agendy je možné nájsť v roku 1988, kedy vznikol z iniciatívy Programu Organizácie spojených národov pre životné prostredie a Svetovej meteorologickej organizácie **Medzivládny panel pre klimatické zmeny**. Úlohou tohto vedeckého orgánu **bolo vyhodnocovať riziká vyplývajúce zo zmeny klimatických**

podmienok a publikovať odborné hodnotiace správy. Tieto správy vytvorili aj relevantný základ pre prijatie *Rámcového dohovoru OSN o zmenách klímy* v roku 1992, ktorý následne vytvoril bázu pre prijatie *Kjótskeho protokolu* v roku 1997 a ktorý je v súčasnosti jednou z najsledovanejších súčastí environmentálneho práva.

DEFINÍCIA: KLIMATICKÉ ZMENY OZNAČUJÚ ZMENY V KLIMATICKÝCH PODMIENKACH PLANÉTY A MAJÚ ROVNAKO REGIONÁLNE AKO AJ GLOBÁLNE PREJAVY. V TOMTO OBDOBÍ JE POJEM KLIMATICKÝCH ZMIEN POMERNE FREKVENTOVANÝM SLOVNÝM SPOJENÍM A SPOMÍNANÁ SA PRIMÁRNE V SÚVISLOSTI S FENOMÉNOM GLOBÁLNEHO OTEPLOVANIA. TEDA JE SPÁJANÝ S DÔSLIEDKAMI ĽUDSKEJ ČINNOSTI.

Dekáda začiatku nového storočia je charakterizovaná ďalšími, stále početnejšími aktivitami, ktoré popularizujú a zdôrazňujú význam environmentálnych otázok. Spomenieme na tomto mieste len niekoľko významných udalostí: v roku 2002 sa v Johannesburgu uskutočnil *Svetový samit o trvalo udržateľnom rozvoji*, označovaný aj ako Rio+10 či *Earth Summit 2002*, v roku 2005 vstúpil do platnosti *Kjótsky protokol*, v roku 2009 sa uskutočnil vysoko očakávaný *Klimatický samit* v Kodani, ktorý však nepriniesol želané výsledky a v roku 2012 Samit Rio+20 a teda *Konferencia OSN o trvalo udržateľnom rozvoji*, jedna z najmasívnejších udalostí organizovaných pod hlavičkou Organizácie spojených národov.

Ak sa však vrátíme ku charakteristike troch vývojových tendencií, ktorých následkom bol zvýšený záujem o otázky životného prostredia, môžeme konštatovať, že druhým výrazným míľnikom vo vývoji reflexie environmentálnych otázok v disciplíne medzinárodných vzťahov a bezpečnostných štúdií bola stále intenzívnejšia kritika ortodoxného bezpečnostného diškurzu a praktík, ktoré inhibovali manažment environmentálneho rizika

smerom k národnej a medzinárodnej bezpečnosti. V priebehu 70tych rokov je možné lokalizovať zrod kritického prístupu k tejto špecifickej časti bezpečnostných štúdií, ktorý akcentoval potrebu medzinárodného politického systému porozumieť a kolektívne reagovať na výzvy environmentálnych problémov, nakoľko predstavujú hrozbu smerom k medzinárodnej stabilite a národnému blahobytu⁷. (Falk, 1971; Sprout, 1971)

V roku 1983 Richard Ullman publikoval v časopise *International Security* svoj článok s názvom *Redefining Security*⁸, ktorý je možné chápať ako začiatok akademickú debaty⁹ o možnosti, že environmentálna zmena má potenciál generovať konflikt. Tieto pokusy o zrod novej bezpečnostnej témy však nemali výraznejší potenciál zasiahnuť do spôsobu fungovania hlavnej línie vývoja bezpečnostnej agendy v tom období. Západný svet bol plne zaujatý riešením bipolárneho napätia a dynamika studenej vojny upriamovala pozornosť k vojensko-politickým otázkam riešenia vtedajšej sovietskej hrozby, pričom hlavným cieľom ostávala snaha o dosiahnutie vojenskej prevahy. No v priebehu 70tych rokov sa predsa len vyskytla situácia, ktorá naštrbila toto monotematické videnie bezpečnosti. **Do pozornosti medzinárodného spoločenstva sa dostala otázka energetickej bezpečnosti**, ktorá súvisela s ropnými krízami v rokoch 1973¹⁰ a 1979. **Avšak energetic-**

⁷ Dá sa s odstupom času zhodnotiť, že práve prepojenie environmentálnej interdependencie a zaistenia spoločnej bezpečnosti pretrvali ako kľúčové témy aj v súčasnej agende environmentálnej bezpečnosti. (Burgess, 2012)

⁸ Ullman definoval hrozby národnej bezpečnosti ako niečo, čo môže rýchlo znížiť kvalitu života obyvateľov štátu, alebo čo zužuje možnosti voľby ľuďom a organizáciám v rámci štátu. Ullman taktiež zvažoval možnosť ohrozenia v podobe nelegálnych environmentálnych migrantov. (Ullman, 1983)

⁹ K ďalším autorom, ktorí sa zaoberali týmto konkrétnym prepojením, patria napr. Norman Myers, Peter Gleick, Lester Brown či Arthur Westing. (Collins, 2007)

¹⁰ V roku 1973 OPEC obmedzil vývoz ropy, čo viedlo k štvornásobnému navýšeniu cien ropy na svetových trhoch. To vyvolalo značné znepokojenie obyvateľstva a vlád v rozvíjajúcich sa aj v rozvojových krajinách. Ropné embargo ukázalo, že priemyselné kapacity, ktoré prispievali k vojenskej prevaha Západu, môžu byť zraniteľné, ak sú vystavené diktátu dodávateľov energie. Tieto udalosti pevne ukotvili myšlienku energetickej bezpečnosti do hlavného prúdu bezpečnostného strategického plánovania. (Collins, 2007)

ká bezpečnosť bola jedinou formou alternatívneho prístupu k bezpečnosti, ktorá nadobudla ešte v priebehu studenej vojny významnejšiu hodnotu na poli bezpečnostných štúdií. Koniec bipolarity ale následne priniesol určitý prevrat do bezpečnostnej politiky a bezpečnostných štúdií, ktorý paralelne zapríčinil aj znižovanie významu ustáleného bezpečnostného myslenia posledných rokov, ktoré zdôrazňovalo výlučne politické a vojenské faktory vo vnímaní bezpečnosti.

POZNÁMKA NA ZAMYSLENIE: LEN KEĎ JE HROZBA NA DOSAH, ZAČÍNAME UVAŽOVAŤ O JEJ VÝZNAME, AKO V PRÍPADE OTÁZKY ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI A S ŇOU SÚVISIACIMI ROPNÝMI KRÍZAMI V 70TYCH ROKOCH. VEDELI BY STE SA ZAMYSLEŤ NAD ĎALŠÍMI POTENCIÁLNYMI HROZBAMI, KTORÉ V SÚČASNOSTI MÔŽU OHROZOVAŤ JEDNOTLIVCOV, KOMUNITY ČI ŠTÁTY, AK VYNECHÁME KLASICKÝ SCENÁR NEPRIATEĽSKÉHO ŠTÁTU, KTORÝ BY MAL V ÚMYSLE ZAÚTOČIŤ S POUŽITÍM SILOVEJ VOJENSKEJ TECHNIKY?

Tento prevrat v kombinácii s rastúcim environmentálnym povedomím spoločností rozvinutých štátov, spolu s výzvou k zabezpečeniu spoločnej bezpečnosti v správe Naša spoločná budúcnosť a v súvislosti s prípravou Konferencie v Rio de Janeiro v roku 1992, vytvoril intelektuálny a politický priestor na akceptovanie novej bezpečnostnej agendy, medzi ktorú patrila aj otázka environmentálnej bezpečnosti. (Dalby, 2002) Tu niekde je možné identifikovať tretiu vývojovú líniu reflexie otázok životného prostredia v disciplíne medzinárodných vzťahov a bezpečnostných štúdií, a to najmä prostredníctvom strategického posunu vo vnímaní existencie a významu environmentálnej bezpečnosti, ktorý definitívne zdôraznil význam environmentálnej bezpečnosti v rámci bezpečnostných štúdií. Tento strategický posun môžeme charakterizovať ako proces, ktorého súčasťou bolo vydanie mnohých publikácií a štúdií zaoberajúcich sa týmito otázkami, zahŕňajúc pritom významné periodiká

ako *Foreign Affairs* či *International Security*, a zároveň sa environmentálne otázky stali súčasťou politik významných medzinárodných aktérov ako USA či NATO a rovnako boli začlenené do bezpečnostnej stratégie Organizácie spojených národov. (Barnett, 2001) Práve Organizácia spojených národov zároveň predstavuje významné medzinárodné fórum, ktoré pôsobí aj ako silný predstaviteľ tzv. environmentálnej diplomacie.

Na *Klimatickom samite* v New Yorku na jeseň 2014 vystúpil generálny tajomník Pan Ki-mun s prejavom, v ktorom opätovne zdôraznil

POZNÁMKA NA ZAMYSLENIE: MYSLÍTE SI, ŽE V TOMTO OPISOVANOM OBDOBÍ DRUHEJ POLOVICE DVADSIATEHO STOROČIA SA O ENVIRONMENTÁLNEJ BEZPEČNOSTI UVAŽOVALO AKO O OHROZENÍ ĽUDÍ VÝVOJOM ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA ALEBO AKO O OHROZENÍ STAVU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA ČINNOSŤOU ĽUDÍ?

závažnosť agendy klimatických zmien: „*Klimatické zmeny sú témou, ktorá definuje našu dobu, našu prítomnosť. Naše súčasné reakcie a odpovede ovplyvnia našu budúcnosť. Aby sme túto búrku prežili, budeme potrebovať všetky nápomocné ruky nablízku. Aj to je dôvod prečo sme dnes tu. Potrebujeme jasnú víziu. Humanitárne, environmentálne a finančné náklady klimatických zmien sa čoraz rýchlejšie stávajú neúnosnými. Nikdy predtým sme neboli postavení pred takúto výzvu, nikdy sme neboli postavení pred takúto príležitosť...“.* (Pan Ki-mun, 2014)

OTÁZKA DO DISKUSIE: ČO MAL GENERÁLNY TAJOMNÍK BAN KI MOON NA MYSLI, KEĎ VO SVOJOM PRÍHOVORE SPOMENUL, ŽE SME NIKDY NEBOLI POSTAVENÍ PRED TAKÚTO PRÍLEŽITOSŤ?

Otázky environmentálnej degradácie a klimatických zmien sa od minoritných tém na okraji záujmu pretransformovali v priebehu niekoľkých dekád na agendu, ktorá získava silné postavenie medzi aktuálnymi výzvami, ktorým medzinárodné spoločenstvo čelí. Environmentálna agenda a jej prepojenie s bezpečnosťou je ešte stále pomerne vágne zadefinovaná problematika, ktorá je síce na jednej strane už pevne zakotvená v disciplíne medzinárodných vzťahov, no jej mobilizujúca sila by mala byť omnoho intenzívnejšie podporená, aby sa výzvy environmentálnej bezpečnosti stali príležitosťou k riešeniam a nie stelesnením katastrofických vízií scenárov degradácie životného prostredia.

TÉMA 2: Ako sa menilo vnímanie bezpečnosti v druhej polovici dvadsiateho storočia? Kto a kedy priniesol do teórie bezpečnosti nové témy?

Bezpečnosť ako taká, spolu s otázkami vojny a mieru, stála po prvej svetovej vojne pri vzniku základných myšlienkových podnetov odboru medzinárodné vzťahy a určovala jeho následné formovanie. Ponímanie bezpečnosti bolo od jeho prvopočiatku sprevádzané vznikom viacerých pojmových konceptualizácií a rozdielneho chápania definície tohto pojmu. Koncept bezpečnosti by sa dal popísať ako *work in progress*, teda v neustálom procese konceptualizácie a pretvárania, ktorá sa stala významnou výskumnou oblasťou mnohých autorov. Nepopierateľným hybným faktorom nového prístupu k premýšľaniu o bezpečnosti a hrozbách sa stal postupný historicko-politický vývoj medzinárodného spoločenstva. Jedným z význačných medzníkov bola aj pozvoľná erózia v rámci bipolárneho systému medziná-

rodného spoločenstva a s tým súvisiaca zmena bezpečnostného prostredia v priebehu 70tych rokov, kedy došlo k reflektovaniu nových tendencií v ponímaní bezpečnosti, či postupný prienik **hrozieb nevojenského charakteru** do diškurzu medzinárodných vzťahov v priebehu 80tych rokov. (Waisová, 2004)

OTÁZKA DO DISKUSIE: POKÚSTE SA ZADefinovať, čo znamená pojem hrozby nevojenského charakteru.

S koncom studenej vojny sa objavila potreba nového spôsobu premýšľania o otázkach bezpečnosti, potreba nových prístupov, ktoré sa postupne stali ustálenou súčasťou bezpečnostných štúdií. Tradičné vnímanie štátu ako jediného referenčného objektu sa ukázalo ako zastarané a prístupy, ktoré akcentovali a ponúkali novú typológiu referenčných objektov, sa dostávali do popredia akademického výskumu. Obsahom týchto nových prístupov k bezpečnosti sa stala nielen aktualizácia spektra referenčných objektov, ale aj rozdielne spôsoby zaistenia bezpečnosti, rozšírilo sa vnímanie toho, čo by malo byť predmetom sekuritizácie a rovnako bol diverzifikovaný rámec toho, čo bolo považované za hrozbu a nebezpečenstvo. Toto postupné pretváranie bezpečnostných štúdií prirodzene reflektovalo vývoj disciplíny medzinárodných vzťahov a politických vied ako takých, pričom pomyselná demarkačná línia medzi nimi začala nadobúdať stále menej výrazné kontúry.

Kľúčovým príspevkom do academickej debaty v rámci bezpečnostných štúdií sa stalo rozšírenie konceptu bezpečnosti autorov tzv. kodanskej školy, predovšetkým Barryho Buzana a Ole Waevra. Buzanova myšlienka piatich zdrojov hrozieb bezpečnosti a ustupovanie jedinečného postavenia štátu bola akceleratorom debát o možnosti novej konceptualizácie bezpečnosti. (Mutimer, 2011) Dochádzalo teda k modifikácii tradičného realistického konceptu národnej bezpečnosti a k vytvo-

reniu konceptu medzinárodnej bezpečnosti,¹¹ pričom bezpečnosť ako subjektívny stav, podľa tohto konceptu, závisí na sociálnom prostredí, na percepcii hrozieb ako aj na ich možnej interpretácii¹².

Samotný výraz bezpečnosť má svoj prapočiatok v latinskom slove *securitas*, čo je výraz označujúci nedostatok starostlivosti a záujmu. Všeobecná definícia bezpečnosti je pomerne problematizovaný jav, čo však na strane druhej neobmedzuje možnosti vývoja tohto konceptu a de facto ani neodradila autorov a výskumníkov od pokusov o vytváranie všeobecne platnej definície. (Buzan, 1991) Revolučnou zmenou vo vývoji konceptu bezpečnosti bolo poznanie kauzality bezpečnosti a prijatie neoddeliteľne prepojenej bezpečnosti štátu a bezpečnosti medzinárodného, globálneho systému smerom k sociálnej a ľudskej bezpečnosti. Po analýze prístupu kodanskej školy je možné identifikovať základ novej konceptualizácie bezpečnosti.

Ak sa pristavíme pri teórii kodanskej školy bližšie, môžeme hovoriť o tom, že táto akademická skupina na základe skúmania post bipolarnej reality trvala na fakte, že je nevyhnutné rozšíriť realistický koncept bezpečnosti, a to najmä z dôvodu existencie novej bezpečnostnej agendy, ktorá sa bude v budúcnosti zaoberať hlavne spoločenskými, ekonomickými a environmentálnymi témami. Pri rozširovaní konceptu bezpečnosti sa kodanská škola pohybuje ako v hladine vertikálnej, tak aj horizontálnej. Vertikálna hladina predstavuje kvalitatívnu premenu vo sfére referenčných objektov¹³. Horizontálna rovina následne vyjadruje kvalitatívnu odlišnosť zdrojov hrozieb a neistôt. Zdroje hrozieb lokalizuje kodanská škola do piatich rôznych sektorov: politického, vojenského, ekonomického, environmentálneho a sociálneho sektora. Následná kombinácia jednotlivých úrovní a vrstiev koncepcie bezpečnosti nám predstavuje ucelený prehľad referenčných objektov ako aj jednotlivých

hrozieb. Os zdrojov hrozieb, respektíve jednotlivé sektory vymedzené kodanskou školou, umožňuje odhaliť osobité aspekty vzťahov a následných interakcií medzi jednotkami medzinárodného systému. Povedané iným spôsobom, na medzinárodný systém je možné nazerať cez perspektívu interakcií a štruktúr v rámci systému¹⁴.

Práve tak, ako sa v priebehu času premieňa charakter usporiadania medzinárodného systému a charakter samotných štátov, mení sa zároveň aj charakter hrozieb. Zmena neprebíha len v samotných hrozbách, modifikuje sa aj ich vnímanie a interpretácia. Premena vnímania hrozieb následne umocňuje náročnosť konceptualizácie bezpečnosti. Navyše, dynamika globalizácie a interdependencie sa v medzinárodných vzťahoch prejavuje stále intenzívnejšie a vzťah medzi referenčnými objektmi, sektormi, a procesom globalizácie posilňuje absolútnu neoddeliteľnosť jednotlivých sektorov. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998) Kodanský prístup¹⁵ umožnil rozšírenie konceptu bezpečnosti dvomi smermi, a to konkrétne o zdroje hrozieb a o referenčné objekty. Dá sa povedať, že rozšírenie analýzy konceptu bezpečnosti kodanskej školy otvorilo cestu k detailnejšiemu vnímaniu bezpečnosti ako do hĺbky, tak aj do šírky. Najmarkantnejšie a do súčasnosti pretrvávajúce zmeny súvisia s upriamením pozornosti na predtým nie až natoľko reflektované témy, ktorými sú akcent¹⁶ na ľudskú bezpečnosť a zedefinovanie nových zdrojov hrozieb.

¹⁴ Buzan a Little upozorňujú na dôkladné rozlišovanie sektorov a úrovní analýzy. Sektory je možné chápať ako spôsob vnímania celého systému, kedy sa zameriavame na zvláštne, jednotlivé časti vzťahov, štruktúr a interakcií. (Waisová, 2004)

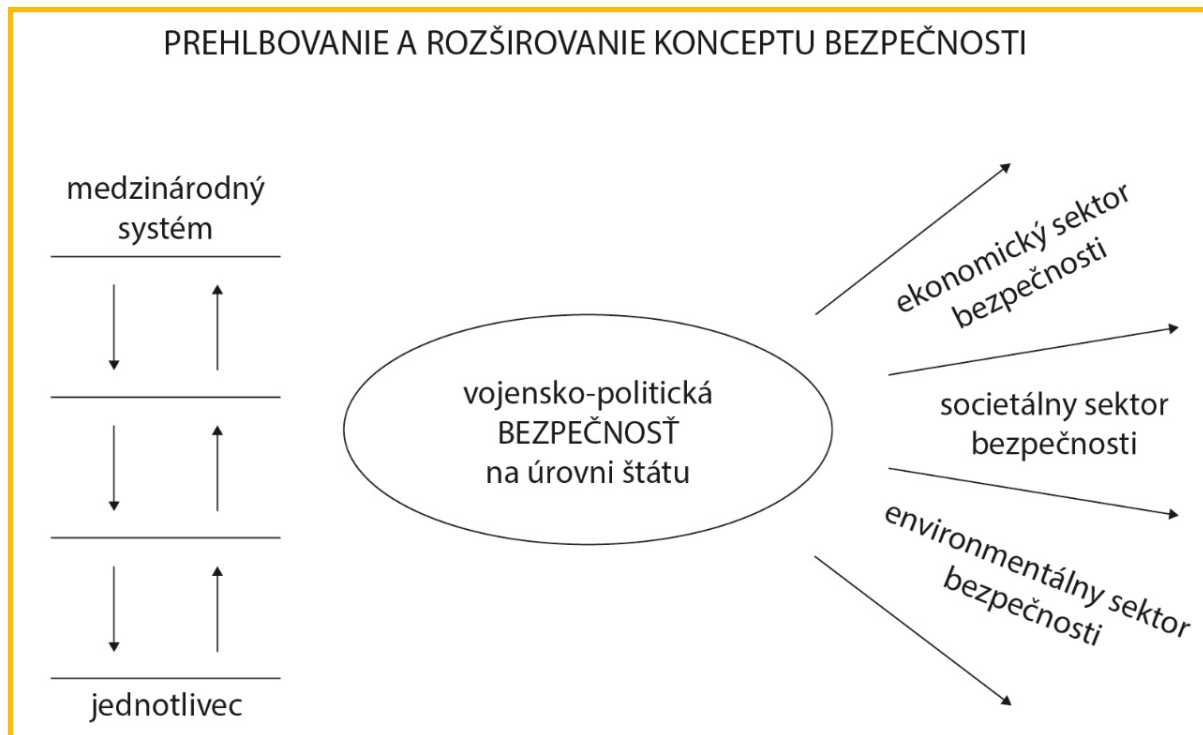
¹⁵ V prípade kodanskej školy je nám umožnené sledovať, ako sa teoretický koncept bezpečnosti stáva v tomto prípade seba-naplňujúcim sa proroctvom, pričom koncept bezpečnosti kodanskej školy spoluvytvára bezpečnostnú politiku skupiny aktérov, ako štátov, tak aj medzinárodných organizácií, ovplyvňuje ich vnímanie a interpretáciu bezpečnosti a stáva sa vodidlom ich konania. (Waisová, 2004)

¹⁶ Tento akcent môžeme okrem iného sledovať aj pri analýze tretej generácie ľudských práv, ktoré v sebe zahŕňajú aj právo na priaznivé životné prostredie.

¹¹ Buzan prijal myšlienku existencie medzinárodnej spoločnosti, ktorá podľa jeho názoru vytvára sociálne prostredie, v ktorom sa štáty pohybujú. Táto idea sa myšlienkovito opiera o myslenie anglickej školy a konštruktivizmu. (Waisová, 2004)

¹² Na základe skúmania, vnímania a interpretácie hrozieb vytvorili autori Buzan a Waever teóriu *sekuritizácie*.

¹³ Referenčným objektom môžu byť rôznorodé entity – jedinec, štát, medzinárodný systém. (Buzan, Weaver, de Wilde, 1998)

Obr. 65

Niektorí autori poukazujú na fakt, že rozšírené ponímanie bezpečnosti vedie k jej mnohoznačnosti a nejasnosti. Pokiaľ však berieme do úvahy, že bezpečnosť je konceptom v neustálom procese vytvárania sa, ovplyvnená aktuálnym charakterom medzinárodného systému a jeho aktérov, tak nekonvenčné poňatie bezpečnosti je významným posunom **k novej paradigme bezpečnosti**, ktorá v sebe prirodzene zahŕňa problémy chudoby, životného prostredia, sociálnej nestability, energetickej dostupnosti a široké spektrum ďalších **nových hrozieb**, ktorým je a bude medzinárodné spoločenstvo nútené čeliť a reflektovať ich potenciálne dopady resp. aktívne sa zapájať do procesu manažmentu rizika, ktoré z nich vyplývajú. Uvedomenie si a následná kategorizácia hrozieb je prvým krokom k ich úspešnému prekonaniu, resp. užitočný impulz na vytváranie preventívnych a adaptačných stratégií.

K novým témam bezpečnosti v 21. storočí nesporne patrí aj idea environmentálnej bezpečnosti. Vplyv environmentálnej degradácie a zmeny na ľudskú civilizáciu sú v úzkom prepojení s nekon-

venčným poňatím bezpečnosti a medzinárodná bezpečnosť je už dlhšie obdobie nesporne multidisciplinárnu záležitosťou. Bezpečnostné štúdie otvorili priestor pre diskurz o novej agende uvažovaním o životnom prostredí ako o možnej hrozbe na individuálnej, národnej či medzinárodnej úrovni. S prehĺbovaním a rozširovaním konceptu bezpečnosti sa do rámca medzinárodnej bezpečnosti otvorila cesta pre pojmy ako environmentálna degradácia či dopady klimatických zmien, ale aj priestor pre zadefinovanie pojmu energetickej bezpečnosti a jej prepojenie na environmentálnu bezpečnosť.

Ak by sme mali charakterizovať hrozby, ktorými by sa mali environmentálne bezpečnostné štúdie zaoberať, mohli by sme konštatovať, že zdroje ohrozenia v environmentálnom sektore pramenia zo zmeny stavu životného prostredia a dopadu tejto zmeny na jednotky medzinárodného systému. K najrezonujúcejším témam environmentálneho sektoru patrí rozpad ekosystémov, energeticke problémy ako napr. nedostatok strategických surovín, populačné problémy ako napr. hladomory,

nerovná distribúcia zdrojov, problémy spojené s tzv. *carrying capacity* planéty, environmentálna migrácia - a na ňu napojené environmentálne presídlené osoby, ekonomické problémy, kam spadajú neudržateľné výrobné postupy a environmentálny konflikt resp. vojny o zdroje. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998)

Medzi základné predpoklady patrí téza, že existuje vzťah medzi impulzom ku konfliktným situáciám a degradáciou životného prostredia, ktorá mení podmienky životnej úrovne určitej časti obyvateľstva. Tento vzťah je súčasťou mnohých akademických, vedeckých a politických debát, nakoľko nie je možné v súčasnosti podložiť priamu kauzálnu väzbu vyššie opísaného vzťahu dostatočnými empirickými dátami v jeho plnej významovej šírke. Napriek tomu však environmentálne bezpečnostné štúdie tvoria neodlúčiteľnú súčasť výskumu bezpečnostných štúdií, a to z toho dôvodu, že problematika environmentálnej bezpečnosti je témou, ktorá spolu s ďalšími faktormi kreuje komplexný rámec súčasného sveta a hrozieb, ktorým čelí.

Logika hrozieb a zraniteľností definovateľných v rámci environmentálneho sektora bezpečnosti kodanskej školy vyplýva z týchto troch typov vzťahov: hrozby ľudskej civilizácii z prírodného prostredia nespôsobené človekom, hrozby zapríčinené ľudskou aktivitou postihujúce ekosystém, ktoré znamenajú existenčnú hrozbu pre civilizáciu a hrozby zapríčinené ľudskou aktivitou postihujúce ekosystém, ktoré neznameniaju existenčnú hrozbu pre civilizáciu, pričom diskusia o environmentálnej bezpečnosti sa zaoberá najmä druhým typom vzťahov, ktorý v zásade vyjadruje antropogénne vedenú degradáciu životného prostredia a jej dôsledky. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998)

Súčasnnej environmentálnej agende bol pôvodne prisudzovaný globálny dosah, ale hrozby a zraniteľnosti sa v environmentálnom sektore premieňajú v závislosti na konkrétnej téme a len zriedkakedy majú univerzálny charakter. Bezpečnostné úvahy môžu mať globálny charakter, ale o ich politickej relevancii sa rozhoduje na

lokálnej úrovni. Sekuritizačný pohyb je vedený predovšetkým okamžitými environmentálnymi hrozbami, ale sekuritizáciu nemusí štartovať len reálne vzniknutá katastrofa, ale aj predpoveď, že k nej dôjde. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998) Bezpečnosť má enormnú mobilizujúcu silu, no v tomto sektore však veľmi záleží na schopnosti prezentovať hrozby, nakoľko tu existuje široký okruh referenčných objektov ako aj hrozieb a čini z tohto sektora bezpečnosti problematizovaný koncept.

No aj pri umiernených víziách budúcich scenárov je možné predpokladať, že životné prostredie bude vplývať stále intenzívnejšie na ľudskú činnosť. ***Idealistická definícia bezpečnosti hovori o neprítomnosti hrozieb, tá realistickejšia o schopnosti hrozbám odolať.*** Ak pripustíme, že úzke ponímanie bezpečnosti, vtesnané do vojenského a politického sektora bezpečnosti, kde ako jediný referenčný objekt vystupuje štát, je nedostačujúce; musíme pripustiť, že sa medzinárodné spoločenstvo nachádza v situácii, ktorá ho predurčuje, aby sa aktívne zaoberalo aj bezpečnostnými otázkami otvárajúcimi sa v ekonomickom, sociálnom či environmentálnom sektore bezpečnosti, v ktorých sa ako referenčné objekty vystavené hrozbám objavujú aj pojmy ako skupina, ľudský druh a jednotlivec. (Waisová, 2003) Pritom je nevyhnutné podotknúť, že toto rozšírenie nemá za cieľ označiť štát za nedôležitý referenčný objekt.

Koncepcia environmentálnej bezpečnosti prispieva k prijatiu rozšírenej a prehĺbenej koncepcie bezpečnosti, pričom jednou z problematizovaných skutočností zostáva, že životné prostredie môže byť rovnako objektom, ktorý je potrebné ochrániť, ako aj zdrojom hrozieb.

Kodanská škola vniesla do bezpečnostných štúdií širší, multisektorový prístup, označovaný aj ako odklon od tradičných bezpečnostných štúdií so zameraním na vojenský sektor bezpečnosti. Práve tým, že prístup kodanskej školy v sebe zahŕňa rovnako bezpečnosť štátu ako aj netradičné vnímanie bezpečnosti, umožňuje začlenenie hrozieb nevojenského charakteru do výskumu

bezpečnosti. Predstavila možnosť novej systematickej analýzy bezpečnosti a zároveň priniesla do bezpečnostných štúdií priestor pre výskum environmentálneho sektora bezpečnosti, čo je možné chápať ako jeden z definičných míľnikov pre porozumenie environmentálnej bezpečnosti ako nového prístupu v rámci bezpečnostných štúdií.

TÉMA 3: Ako chápeme energetickú bezpečnosť? Aké je prepojenie medzi energetickou a environmentálnou bezpečnosťou?

DEFINÍCIA: ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ SA DÁ CHÁPAŤ AJ AKO DOSTUPNOSŤ ZDROJOV ENERGIE, KTORÉ SÚ DÔVERYHODNÉ, CENOVO DOSTUPNÉ A PRÍSTUPNÉ V DANOM ČASE. PRÍSTUP K CENOVO DOSTUPNEJ ENERGII SA STAL NEVYHNUTNÝM PREDPOKLADOM FUNGOVANIA MODERNÝCH EKONOMÍK V SÚČASNOSTI, NO PRÁVE NEROVNOMERNÁ DISTRIBÚCIA ZDROJOV MEDZI JEDNOTLIVÝMI KRAJINAMI MÁ POTENCIÁL VYTVÁRAŤ ZRANITEĽNOSŤ V TEJTO OBLASTI.

Ďalšou možnou formuláciou definície energetickej bezpečnosti je dostupnosť dostatočných dodávok energie za prijateľné ceny. OSN napríklad pracuje s podrobnejšou definíciou, ktorá charakterizuje energetickú bezpečnosť ako dostupnosť použiteľných energetických dodávok pre koncového spotrebiteľa, za trhovú cenu, v dostatočnom množstve a načas – tak, aby nebol obmedzený ekonomický a spoločenský rozvoj krajiny.

Európska únia k tejto definícii zároveň zohľadňuje aj vplyv na životné prostredie, pričom definuje tri nevyhnutné predpoklady pri vnímaní energetickej bezpečnosti, ktorými sú neprerušovaná fyzická dostupnosť energetických produktov na trhu, ceny, ktoré sú prijateľné pre všetkých spotrebiteľov a ohľad na ekologickú čistotu a trvalo udržateľný rozvoj. Pojem energetická bezpečnosť úzko súvisí aj s fenoménom ropného vrcholu, čo označuje stav

ubúdania zásob fosílnych palív, ktoré boli dlhé roky primárnym energetickým zdrojom nerastných surovín. Vyčerpávanie prírodných zdrojov je významným impulzom pre viaceré štáty k tomu, aby tejto téme venovali zvýšenú pozornosť a ďalším dôvodom je rovnako aj správanie sa určitých štátov, ktoré využívajú svoje zdroje nerastných surovín ako nástroj ich zahraničnej politiky. (Pascual, 2009)

OTÁZKA NA ZAMYSLENIE: DAJTE DO SÚVISU S POJMOM ENERGETICKÁ BEZPEČNOSŤ NASLEDUJÚCE POJMY: DOSIAHNUTEĽNOSŤ, SPOĽAHLIVOSŤ, DOSTUPNOSŤ V ZMYSLE CENY, UDRŽATEĽNOSŤ.

Prepojenie environmentálnej a energetickej bezpečnosti je možné ilustrovať práve na príklade Energetickej stratégie 2030 Európskej únie, ktorá je v oblasti boja proti klimatickým zmenám jedným zo svetových lídrov v tejto oblasti. V tejto stratégii sa krajiny Európskej únie zaväzujú, že medzi rokmi 2020 až 2030 budú spoločne napredovať k cieľom, ktoré prepájajú otázky energetiky a klimatických zmien. Jedná sa okrem iného aj o 40 % zníženie emisií skleníkových plynov v porovnaní s rokom 1990, či zvýšenie podielu energie z obnoviteľných zdrojov minimálne na 27 %. (2030 Energy Strategy, 2016)

Literatúra:

BAN, K. M. 2014. *Opening remarks at 2014 Climate Summit. New York*. [online]. 23. 9. 2014 [cit. 2016 -11-07] Dostupné na internete: <http://www.un.org/apps/news/infocus/speeches/statments_full.asp?statID=2355#.VOyFfy4XhME>

BURGESS, J. P. 2012. *The Routledge Handbook of New Security Studies*. London: Routledge. 2012. 316 s. ISBN 9780415539333.

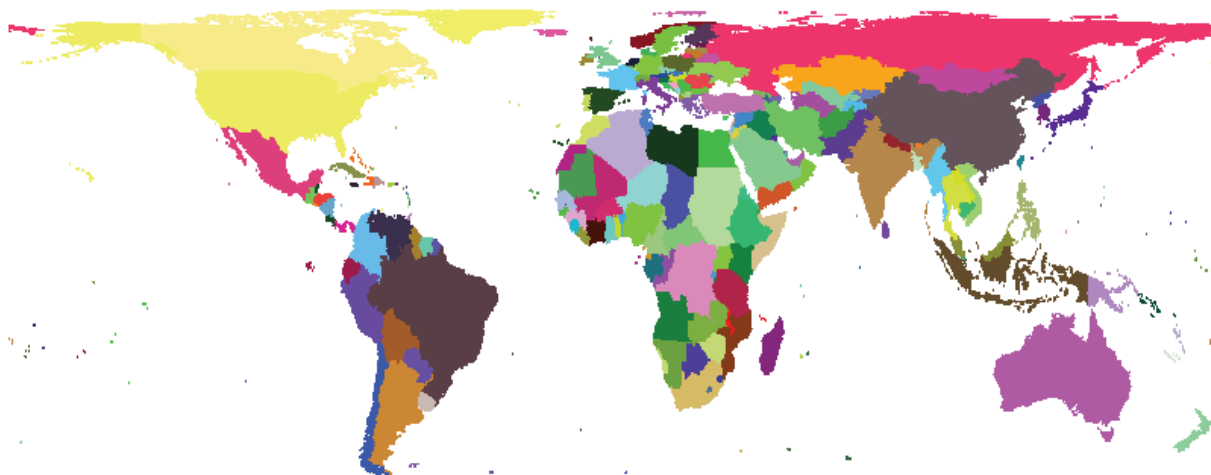
BUZAN, B. 1991. *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in Post-Cold War Era*. Second Edition. London: Longman., 1991. 311 s. ISBN 10 0955248817.

-
- BUZAN, B. - WEAVER, O. - WILDE, J. 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo.: Lynne Rienner Pub., 1998. 239 s. ISBN 155587603X.
- COLLINS, A. 2007. *Contemporary Security Studies*. Oxford : OUP, 2007. 576 s. ISBN 10 0199548854.
- DALBY, S. 2002. *Environmental Security*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002. 276 s. ISBN 0816640262.
- EUROPEAN COMMISSION. 2016. *2030 Energy Strategy*. [online]. 2016. [cit. 2016 -11-07] Dostupné na internete: <<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/2030-energy-strategy>>
- FALK, R. 1971. *This Endangered Planet*. New York: Random House ,1971. 495 s. ISBN 0394461789.
- LUFT, G., KORIN, A. 2009. *Energy Security Challenges for the 21st Century*. Oxford : Praeger Security International, 2009. 372 s. ISBN 0275999971.
- MEADOWS, D. - MEADOWS, D. 1972. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. London: Earth Island, 1972. 205 s. ISBN 0876631650.
- MUTIMER, D. 2011. Beyond Strategy: Critical Thinking and the New Security Studies. In: SNYDER, C.A. 2011. *Contemporary Security and Strategy*. London: Palgrave Macmillan, 2011. s. 77 – 101. ISBN 100230241506.
- PASCUAL, C., ELKIND, J. 2009. *Energy Security: Economics, Politics, Strategies and Implications*. New York: Brookings Institutions Press. 279 s. ISBN 0815769199.
- SPROUT, H., SPROUT, M. 1971. *Toward a politics of the Planet Earth*. New York: Van Nostrand Reinhold Co., 1971. 499 s. ISBN 0442781830.
- TEREM, P. et al. 2011. *Research of non-military aspects of security*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2011. 169 s. ISBN 9788055702902.
- ULLMAN, R. 1983. Redefining National Security. In: *International Security*. [online]. 1983, vol. 8 (1), s. 129-153. [cit. 2016 -11-07] Dostupné na internete: <http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/political_science/shared/political_science/9957/Ullman%201983.pdf>
- WAISOVÁ, Š. 2003. *Současné otázky mezinárodní bezpečnosti*. Praha: Aleš Čeněk, 2003. 160 s. ISBN 9788073801946.
- WAISOVÁ, Š. 2004. Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodanská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu.
- WAISOVÁ, Š. 2004. Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Kodanská škola na křižovatce strukturálního realismu, anglické školy a sociálního konstruktivismu. In: *Mezinárodní vztahy*. [online]. 2004, vol. 3, s. 66 – 86. [cit. 2016 -11-07] Dostupné na internete: <<http://www.mezinarodnivztahy.com/article/view/124>>
- WAISOVÁ, Š. 2005. *Bezpečnost: vývoj a proměny konceptu*. Plzeň: Aleš Čenek. 2005. 159 s. ISBN 8086898210
- WAISOVÁ, Š. 2005. *Ve stínu modernity. Perspektivy a problémy rozvoje*. Plzeň: Aleš Čeněk. 2005. 375 s. ISBN 8086898547.
- WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPEMENT. 1987. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press. 1987. 416 s. ISBN 9780192820808.

UŽITOČNÉ LINKY:

<https://www.worldenergy.org/>
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/energy/data/main-tables>
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/2030-energy-strategy>
<http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf>
<http://www.jus.uio.no/lm/environmental.development.rio.declaration.1992/portrait.a4.pdf>

3.7 GLOBÁLNE TRENDY ĎALŠIEHO VÝVOJA POLITICKEJ MAPY SVETA

Obr. 66

V súvislosti s budúcim vývojom vznikajú prognostické štúdie z prostredia politológie, medzinárodných vzťahov, geografie, ekonómie a pod., ktoré sa zaoberajú analýzami ďalšej dynamiky globálnych štruktúr a teda aj politickej mapy sveta. Mnohé majú pomerne široké obsahové zameranie a snažia sa odhadnúť tzv. megatrendy, iné napr. sledujú postavenie jednotlivých štátov, najmä veľmocí (globálnych, ako aj regionálnych), vývoj konkrétnych regiónov, zmeny významu regiónov pre mocnosti a vplyvu na celosvetovú situáciu, funkcie národného štátu v budúcnosti a pod.

Tofflerove civilizačné vlny

Futurologické práce A. Tofflera „Šok z budúcnosti“ (Future Shock, 1971), „Tretia vlna“ (The Third Wave, 1980), „Posun moci“ (Powershift, 1990), príp. aj „Vojna a antivojna“ (War and An-

ti-war,1993) sa venujú otázkam radikálnych premien, ktoré prebiehajú v súčasnosti a ich vplyvu na ďalší vývoj spoločnosti a civilizácie. Tretia vlna mala obrovský vplyv na rozhodovacie procesy v USA, Japonsku alebo v Číne. Považuje sa za jedno z kľúčových diel našej doby. Dielo malo značný vplyv napr. na rozvoj koncepcie, od ktorej sa rozvinula americká stratégia vzdušnej a pozemnej vojny a na celkový rozvoj vojenskej doktríny (Hudeček,2006). A. Toffler vychádza z teórie striedajúcich sa vln civilizácie - od prvej vlny (poľnohospodárska civilizácia) cez druhú vlnu (industriálna civilizácia) po nastupujúcu tretiu vlnu, ktorú charakterizuje obrovským rastom objemu a významu informácií resp. vznikom informačnej spoločnosti. Agrárna revolúcia (neolitická revolúcia) začala pred desaťtisíc rokmi zakladaním osád a dedín, kultiváciou pôdy, domestikáciou zvierat a postupne sa rozšírila na celú planétu. Priemyselná revolúcia rozpútala druhú vlnu a naštartovala ná-

stup industriálnej civilizácie. Oba procesy pritom prebiehali súčasne, ale každý inou rýchlosťou. Kým sila prvej vlny doznieva (poľnohospodárstvo je určujúce pre stále menšie skupiny štátov), druhá vlna, v priebehu zhruba dvoch storočí, dokázala zmeniť nielen Európu, ale aj Severnú Ameriku a mnohé ďalšie časti sveta. Nastáva výrazný presun moci rozdelením sveta na dve časti, na dominantnú civilizáciu druhej vlny, ktorá zahrňovala priemyselné štáty a na desiatky podriadených kolónií prvej vlny. Industrializácia viedla k expanzii národných trhov a k ideológii nacionalizmu. To všetko narúšalo mocenskú rovnováhu a viedlo k vojnám. Nástup tretej vlny Toffler zaraďuje do začiatku druhej polovice 20. storočia, kedy sa v USA rozvíjajú prvé zárodoky informačnej spoločnosti. Táto vlna postupne zasahuje všetky vyspelé priemyselné krajiny. Dochádza k zrážke civilizácie tretej vlny s inštitucionálnou a zastaranou ekonomickou štruktúrou civilizácie druhej vlny. Podľa Tofflerovcov bola vojna na území bývalej Juhoslávie príkladom, ako inštitúcie druhej vlny ochromili svet. Demokracia 21. storočia má byť založená na rešpektovaní názorov menšín, vyššej priamej účasti obyvateľov na rozhodovaní pomocou informačných sietí, presune riešenia problémov z národnej na miestnu a regionálnu úroveň.

Konflikt medzi Severom a Juhom interpretuje ako konflikt medzi štátmi druhej vlny (priemyselne vyspelými) a štátmi prvej vlny (neindustriálnymi resp. agrárnymi). Nástupom tretej vlny dôjde k zrážke štátov tretej vlny s krajinami prvej a druhej vlny, čo bude podľa neho hlavným konfliktom 21. storočia. Operácia Púštna búrka (oslobodenie Kuvajtu spod irackej okupácie v roku 1991 koalíčnými silami vytvorenými k tomuto účelu a schválená OSN), bola prvou vojnou medzi vojenským systémom tretej vlny a zastaranou mašinériou druhej vlny. Rozlet novej civilizácie, v ktorej sú po prvý raz v dejinách ľudstva hlavným zdrojom bohatstva a moci znalosti a informácie, destabilizoval globálnu mocenskú rovnováhu na istý čas v prospech Spojených štátov, ktoré dosiahli v oblasti vedy, výskumu a informatizácie hospodárstva najväčšie úspechy, ale Tofflerovci upozorňujú, že znalosti a informácie sú nevyčerpatelné a prenosné z jed-

nej krajiny do druhej. Preto má táto prevaha podľa nich len prechodný charakter (Hudeček, 2006).

V súčasnosti sa od štandardizácie prechádza k deštandardizácii, prejavujúcej sa diverzifikáciou názorov, keď v jednotlivých krajinách vzniká množstvo záujmových skupín. Okrem toho sa výrazne uplatňuje decentralizácia, t.j. úsilie o posilnenie lokálnej moci. Tieto trendy môžu viesť k urýchleniu odstredivých tendencií v národných štátoch. Kým industriálna spoločnosť inklinovala k národnému štátu, postindustriálna spoločnosť bude presadzovať regionálny štát. A. Toffler poukazuje na fakt, že kým industrializácia potláča rozdiely medzi komunitami (etnickými, jazykovými a i.), tretia vlna otvára obdobie prehĺbenia odlišností, o. i. aj v politickej štruktúre sveta.

Zároveň podľa neho vo svete prebieha proces posunu moci, ktorý znamená nielen jej presun, ale aj jej premenu. Za tri základné zdroje moci považuje silu, bohatstvo a poznatky. Práve v zmenách vzťahov medzi nimi prebieha kvalitatívny posun (transformácia) moci. Násilie považuje za najmenej pružný zdroj moci, keďže účinnosť násilia je síce vysoká a viditeľná, lenže násilie zvyšuje riziko pre všetkých a vyvoláva odpor. Bohatstvo považuje za oveľa pružnejšie, pretože môže poskytnúť odmenu, kým vedomosti (poznatky, informácie) sú podľa A. Tofflera najpružnejší zdroj moci, keďže umožňujú odvrátiť podnety pre využitie násilia alebo bohatstva a tiež aj presvedčiť iných konať žiaducim spôsobom (Toffler, 1990).

Tretia vlna znamená podľa A. Tofflera prechod k moci poznatkov. Z tohto hľadiska rozdeľuje štáty na rýchle a pomalé. Aj tu dochádza k posunu moci, ktorá sa presúva z „pomalých“ na „rýchlych“, a to najmä vo význame rýchlosti uplatňovania informácií, znalostí a nových myšlienok. Takto sa napr. moc bude presúvať od dodávateľov surovín k tým krajinám, ktoré disponujú znalosťami, ako vytvárať nové zdroje. Hierarchia moci vo svete, ktorá sa sformovala v priebehu historického vývoja, sa bude teda transformovať (Ištok, 1997).

Toffler analyzuje aj zásadné zmeny na jednotlivých úrovniach spoločenského života, ako rozpad jednotného hodnotového systému alebo rozsiahlu pluralizáciu spoločnosti. Odhaduje veľké tlaky na

politickú decentralizáciu a regionálnu autonómiu.

Posun moci rozštiepi podľa A. Tofflera politiku do štyroch úrovní: globálnej, národnej, regionálnej a lokálnej. Narastajúca heterogenita na regionálnej a lokálnej úrovni sťažuje riadenie ústrednej vláde, čo môže viesť k požiadavkám autonómie a v extrémnom prípade až k odtrhnutiu niektorých regiónov (Ištok, 1997).

V rámci tézy o posune moci A. Toffler poukazuje aj na presun ťažiska moci z národných štátov smerom nadol, t.j. k subnárodným jednotkám (regiónom) a tiež aj smerom nahor, t. j. k supranárodným celkom (ako príklad uvádza európsku integráciu). Tento posun, ktorý bude v najbližších rokoch pokračovať, vytvára miesto pre uplatnenie záujmov a cieľov ďalších (t. j. neštátnych) aktérov. Práve nástup nadnárodných korporácií urýchlil posun politickej a ekonomickej moci „smerom nahor“.

V diele *Vojna a antivojna* (2002) rozvíja nové možnosti vedenia vojny, ktoré budú odrážať civilizáciu tretej vlny. Uvádza, že krajiny novej civilizačnej vlny môžu predávať aj vojenskú ochranu tak, ako predávajú informácie, inovácie, techniku a vzdelanie. Odvolávajú sa na Johna Collinsa (1989) zdôrazňuje význam kozmického priestoru. J. Collins prichádza s analógiou k Mackinderoým tézám, že planéta bude vládnuť ten, kto bude vládnuť „obalu Zeme“. Ten, kto bude ovládať Mesiac bude vládnuť „obalu Zeme“ a kto bude kontrolovať body L4 a L5, bude ovládať systém Zem – Mesiac. L4 a L5 sú body tzv. lunárnej vibrácie, čo sú miesta v kozme, kde sa gravitácie Mesiaca a Zeme vyrovnávajú. Teoreticky to znamená, že keby sa na tieto miesta umiestnili vojenské základne, mohli by s minimálnou spotrebou paliva zostávať na mieste. Pre USA sa objavila výzva, ako obmedziť schopnosť nepriateľov využiť vesmír proti Spojeným štátom. Nielen vojna tretej vlny, ale aj antivojna tretej vlny, bude stále viac závisieť na dianí odohrávajúcim sa vo vesmíre (Toffler, 2002).

Zreteľným mierovým nástrojom tretej vlny je podľa neho tiež výmena údajov, informácií a poznatkov. Aktuálna je preto výzva na zásadnú reformu OSN, ktorá ak chce prežiť, musí sa adaptovať na organizáciu tretej vlny, v ktorej budú zastúpení aj neštátni aktéri.

Huntingtonov stret civilizácií

Značný vplyv na diskusiu o úlohách a cieľoch zahraničnej politiky USA, ako aj na interpretáciu udalostí najmä v regióne Blízkeho a Stredného východu a problematiku terorizmu, priniesla práca S. P. Huntingtona *Stret civilizácií* (*The Clash of Civilizations*, 1996). Podľa neho existuje v súčasnosti na svete niekoľko civilizácií (západná, konfuciánska, japonská, islamská, hinduistická, slovansko-ortodoxná, latinskoamerická a azda aj africká), ktoré možno rozdeliť na subcivilizácie (napr. západnú na európsku a severoamerickú). Pod civilizáciou rozumie S. P. Huntington takú kultúrnu jednotku, ktorá sama už nie je súčasťou vyššieho kultúrneho celku. Civilizácie S. P. Huntingtona sú do veľkej miery vymedzené a určené náboženstvom. Civilizácia môže byť tvorená jedným štátom (japonská) alebo viacerými štátmi. Sú dynamické: vznikajú, rozvíjajú sa a zanikajú. Svet podľa S. P. Huntingtona vstupuje do obdobia, keď sa vďaka zdokonaleniu komunikačných možností kontakty medzi civilizáciami zintenzívňujú. Takto sa vytvára po prvý raz v dejinách multipolárny a multicivilizačný systém. Vo vzťahu k národným štátom S. P. Huntington píše, že aj keď zostanú naďalej najsilnejšími a najdôležitejšími subjektmi medzinárodnej politiky, konflikty určujúce svetový vývoj budú prebiehať medzi štátmi a ich zoskupeniami, patriacimi do odlišných civilizácií, t. j. že svetovú politiku ovládne stret civilizácií. Najpravdepodobnejšími ohniskami napätia budú miesta, na ktorých sa civilizácie dotýkajú. Zároveň však S. P. Huntington nepredpokladá transformáciu všetkých civilizácií na homogénne politické entity, resp. že vo vymedzení jednej civilizácie nebude možný konflikt etnických komunít či štátov. Konflikt medzi civilizáciami podľa neho nahradí ideologické formy konfliktov a bude prevládajúcou globálnou formou konfliktov s najnebezpečnejšími dôsledkami. S. P. Huntington venuje značnú pozornosť líniám kontaktu medzi civilizáciami, obzvlášť západnej s islamskou a slovansko-ortodoxnou, ktorú považuje v budúcnosti za hlavnú os medzinárodných vzťahov (Ištok, 1997).

Posun k multipolarite

Globálne prognózy vypracované na pôde politológie a geopolitiky sú zamerané na analýzy formovania nového systému mocenskej rovnováhy a tiež aj na transformáciu postavenia jednotlivých makroregiónov a štátov, najmä veľmocí. Vychádzajú z faktu, že po skončení studenej vojny dochádza k transformácii svetového politického systému, ktorá bude mať dopad nielen na globálne, ale aj na makroregionálne a štátne (národné) politické štruktúry.

Súčasnú tendenciu naznačujú, že vývoj medzinárodnej politiky bude výrazne ovplyvňovať väčší počet štátov. H. Kissinger pre 21. storočie predpovedal vytvorenie až šiestich hlavných mocenských centier (USA, Európa, Rusko, Čína, Japonsko a India). Z. Brzezinski (1993) predpokladá sformovanie šiestich globálnych mocenských zoskupení: Severnej Ameriky, Európy, východnej Ázie, južnej Ázie, moslimského polmesiaca, a eurázijského zoskupenia (na väčšine územia bývalého ZSSR). U prvých troch možno očakávať politickú i ekonomickú súdržnosť, kým ostatné tri budú objektom prenikania, vplyvu či súperenia medzi prvými tromi zoskupeniami (Ištok, 1997). Ukazuje sa, že takýto vývoj si vyžiada transformáciu OSN, najväčšej svetovej organizácie, v zmysle posilnenia jej politickej váhy, a to aj za cenu zníženia moci resp. váhy niektorých, v súčasnosti dominantných štátov (Brzezinski, 1993). Ide teda o prispôbenie štruktúry OSN súčasnej realite moci v globálnom meradle.

Spravodajské služby USA v prognóze Global Trends 2025 naznačujú, že svet budúcnosti bude multilaterálny. A hoci USA v tomto časovom horizonte zrejme zostanú najmocnejšou krajinou, („...v období do roku 2025 pravdepodobne zostanú mocnosťou podporujúcou status quo sústredením na svoj vlastný vývoj a čerpajúc z výhod súčasného systému“ (Global Trends 2025, s.94), ich špecifická váha sa zníži. Autori tejto štúdie očakávajú viac zmien ako kontinuitu.

Nástup zoskupenia G-20 v septembri 2009 v Pittsburghu je ďalším atribútom súčasných medzinárodných vzťahov. Ide o skupinu devätnástich krajín sveta a EÚ, ktorá vytvára vyše 85% svetového

HDP. Kontroluje viac ako 4/5 globálnej obchodnej výmeny a na jej území žijú zhruba 2/3 obyvateľstva planéty. Do rozhodovacích procesov sa integrujú ďalšie krajiny v záujme stabilizácie svetového ekonomického systému (Tamene, 2010).

Krajiny ako Čína, Rusko, India, Brazília, ale aj Turecko alebo Južná Afrika presadzujú legitímnu požiadavku, že chcú zohrávať významnejšiu úlohu v štruktúrach moci a v globálnom rozhodovaní. Avšak je otázne, či sú schopné a ochotné prevziať na seba zodpovednosť pri riešení problémov, ako sú klimatické zmeny, energetika alebo obchod a postupovať ako veľmoci so širokými záujmami. Väčšina týchto rýchlo sa rozvíjajúcich mocností požaduje väčšiu mieru účasti na riešení otázok regionálneho mieru a stability, vo väčšine prípadov však vidíme predovšetkým presadzovanie vlastných národných záujmov namiesto snahy o vytváranie regionálnej a globálnej architektúry spolupráce.

V práci A. Rinkeho „Geopolitické metamorfózy“ (2009) sa objasňujú tri scenáre, ktoré spracovala nemecká spravodajská služba BND (Bundesnachrichtendienst). Prvý predpovedá pomalý rast v podmienkach pokračujúcej americkej éry s tým, že opatrenia na prekonanie súčasnej krízy budú účinné, trhy sa stabilizujú a zvýši sa spotrebiteľská dôvera. Druhý scenár počíta so získaním dominantných pozícií pre Čínu. Tretí scenár ukazuje vývoj do rastúcej nestability, ktorá môže vyústiť do zásadnejšieho obratu. Scenáre pracujú s existenciou troch centier moci – USA, EÚ a Čína, pričom si všímajú posun moci zo Západu na Východ.

Pozície EÚ a USA v meniacom sa svete

European Ideas Network vydala v roku 2007 diskusný dokument o hlavných prognózach do roku 2025 vo vzťahu k EÚ. Zdôrazňuje rôznorodosť a neprehľadnosť bezpečnostných výziev. Za základné hrozby považuje terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, zlyhávajúce štáty (uvádza, že takmer 50 z 200 krajín sveta nedokáže zabezpečiť riadenie vlastného štátu a úlohou bude účinne ich začleniť do medzinárodného systému) a dopyt po

prírodných zdrojoch. V kontexte rodiacej sa multipolarity pripomína význam upevnenia transatlantického partnerstva na základe zmien súčasných štruktúr vrátane NATO, aby mohla EÚ v partnerstve s USA účinnejšie spoločne reagovať na globálne výzvy prichádzajúce z rôznych regiónov sveta. V politickej oblasti venuje pozornosť demografickému vývoju a prisťahovalectvu, energetickej bezpečnosti, klimatickým zmenám a udržiavaniu demokracie. V hospodárskej oblasti upozorňuje na vplyv globalizácie na meniacu sa globálnu rovnováhu medzi krajinami, pričom uvádza, že Čína a India budú v roku 2060 pravdepodobne produkovať 50% svetového HDP. Túto úroveň už dosahovali v roku 1820, takže pôjde o akýsi návrat krajín Ázie na popredné miesta vo svete. Ak bude chcieť EÚ na tieto výzvy reagovať, musí vytvoriť štruktúru, ktorou sa zabezpečí účinné riadenie na zaistenie politickej zodpovednosti a finančných zdrojov zaručujúcich efektívnosť. Významnou bude aj nájdenie odpovedí na otázky súvisiace s hranicami EÚ, ako aj s hodnotami a s identitou Európy. Dokument tiež podčiarkuje nevyhnutnosť užšej transatlantickej spolupráce v množstve globálnych otázok politického, bezpečnostného a hospodárskeho charakteru. Napriek optimistickým prognózam pre Čínu a Indiu, zostávajú EÚ a USA jeden pre druhého najdôležitejším zdrojom a miestom určenia priamych zahraničných investícií. EÚ a USA spoločne tvoria 40% svetového HDP, sú okrem iného aj dvomi najväčšími poskytovateľmi rozvojovej pomoci. Bude potrebné účinnejšie riešiť rozdielne záujmy a prístupy medzi USA a EÚ, ktoré mnohé vyplývajú z rozdielnej politickej kultúry a geografickej polohy. Účinná spolupráca bude závisieť od trvalejších a dobre štrukturovaných modelov spolupráce, ktoré zabezpečia politickú kontrolu na najvyššej politickej úrovni na oboch stranách (European Ideas Network, 2007).

Posledných 70 rokov vytvorili Severná Amerika a západná Európa transatlantickú komunitu, ktorá dosiahla obrovský úspech a ktorá sa do značnej miery politicky a vojensky posilnila prijatím nových štátov. Od konca studenej vojny išla Aliancia do vojenských operácií v rámci humanitárnych zá-

sahov v Kosove v roku 1999 a v Líbyi v roku 2011. Po teroristických útokoch na USA 11. septembra 2001 sa prvýkrát aktivoval článok 5. Washingtonskej zmluvy (súhlas strán, že ozbrojený útok proti jednej alebo viacerým z nich v Európe alebo Severnej Amerike sa bude považovať za útok proti všetkým), keď európski členovia Aliancie ponúkli pomoc pri obrane Spojených štátov. Američania uprednostnili užší výber spojencov pri prenasledovaní Al-Káidy, v auguste 2003 následne požiadali NATO o vedenie Medzinárodných síl bezpečnostnej podpory (ISAF) v Afganistane.

Partnerstvá poskytujú priame prostriedky, aby NATO mohlo propagovať stabilitu a pomáhať riešiť problémy vlád v tých oblastiach, kde sa môžu zrodiť nové hrozby, ako šírenie zbraní hromadného ničenia a terorizmus. Závazky NATO voči partnerom za hranicami územia – na Balkáne, v Eurázii, ale aj voči Japonsku, Kórei, Austrálii, Novému Zélandu a Singapuru – zväčšujú pole pôsobnosti a zvyšujú schopnosť prispievať k medzinárodnej bezpečnosti (Vershbow, 2009). Mier a stabilita však nie sú ani v Európe samozrejmosťou. V auguste 2008 došlo k vojenskému konfliktu medzi Ruskou federáciou a Gruzínskom. Ruská anexia Krymu a podpora separatistických síl na Ukrajine ukazujú, že zápas o stabilnú a demokratickú Ukrajinu bude čoraz zložitejší. Stúpa význam čiernomorského regiónu, rastú obavy pobaltských štátov o svoju bezpečnosť. Požiadavka ďalšieho rozšírenia NATO poukazuje na dôležitosť politickej úlohy Aliancie. Tým dochádza k rozširovaniu geografickej oblasti kolektívnej bezpečnosti ďalej na východ, mimo európskych hraníc. Táto tendencia je aktuálnejšia v kontexte stále silného významu geopolitiky v prostredí meniacej sa štruktúry medzinárodného systému a presúvania globálnych gravitačných centier na východ. Malo by byť v záujme všetkých členských štátov, aby v záujme udržania svojich pozícií sa táto komunita dokázala vyrovnáť s výzvami budúcnosti.

Od NATO sa očakáva jasné určenie priorít, úloh a misií, ktoré by vnieslo svetlo do definície jeho samotnej podstaty. Práve tento impulz môže byť prínosom pre udržanie pozícií USA a EÚ v meniacom sa svete v ďalších dekádach 21. storočia.

Literatúra:

BRZEZINSKI, Z. 1993. *Bez kontroly. Chaos v predvečer 21. stololetí*. Praha : Victoria Publishing, 1993. 222 s. ISBN 80-85605-83-X.

COLLINS, J. 1989. *Military Space Forces: The Next 50 Years*. Washington, D.C. : Diane Pub Co, 1989. ISBN 978-0788150913.

EIDE, E.B. 2009. Ochrana územia vs. ochrana strategických záujmov. In: *EURO-ATLANTIC QUARTERLY. Magazín o medzinárodných vzťahoch a bezpečnosti*, roč. 4, č. 4. 2009. Banská Bystrica : Slovenská atlantická komisia. ISSN 1336-8761. s. 26-28.

EUROPEAN IDEAS NETWORK. 2007. *Svet v roku 2025. Ako bude musieť Európska únia reagovať*. [online] europeanideasnetwork[cit. 2010-07-18]. Dostupné na internete:<http://www.europeanideasnetwork.com/files/2025_sk.pdf>

HUDEČEK, T. 2006. Spoločnosť tretej vlny v diele H. a A. Tofflerovcov. In: IŠTOK, R. (ed.): *Transformácia politicko-priestorových systémov a systémov demokracie*. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita, 2006. s. 15-17. ISBN 80-8068-500-2.

HUNTIGTON, S. 2007. *Stret civilizácií. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2007. ISBN 8086182495.

IŠTOK, R. 1997. *Štát na politickej mape sveta. In Geografické práce VII*, č. 1. Prešov : FHPV PV, 1997. s.118-120. ISBN n/a.

KREJČÍ, O. 2009. USA : *Zmena zahraničnej politiky. Pro a proti*. Praha : Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahu, 2009. ISBN n/a.

RASMUSSEN, H.E.A.F. 2009. Bezpečnostné výzvy novej strategickej koncepcie. In: *EURO-ATLANTIC QUARTERLY. Magazín o medzinárodných vzťahoch a bezpečnosti*, roč. 4, č. 4. Banská Bystrica : Slovenská atlantická komisia. ISSN 1336-8761.

RINKE, A. 2009. Metamorphose der Geopolitik. In *Internationale Politik*, Juni, str.38-43. ISSN n/a.

TAMENE, G. 2010. *Moderné medzinárodné vzťahy a svetová politika*. Bratislava? Wolters Kluwer, Iura Edition, str. 206. ISBN 9788080783259.

TOFFLER, A.- TOFFLEROVÁ, H. 2002. *Válka a antiválka*. Praha : Dokořán a Argo- str. 120-121. ISBN 80-86569-16-0.

TOFFLER, A. 1990. *Powershift. Knowledge, Wealth and Violence at the Edge of the 21. st Century*. New York : Bantam Books, 1990. ISBN 0-553-05776-6.

TOFFLER, A. 1992. *Šok z budúcnosti*. Praha : Práce, 1992. ISBN 80-208-0160-X.

TOFFLER, A. 1995. *Posun moci*. In: HUBA, M. – NOVÁČEK, P. 1995. *Šok z prosperity*. Olomouc , s.219-235. ISBN n/a.

TOFFLER, A. 2001. *Nová civilizace. Třetí vlna a její důsledky*. Praha : Dokořán, 2001. ISBN 80-86569-00-4.

VERSHBOW, A. 2009. NATO a perspektívy do budúcnosti. In: *EURO-ATLANTIC QUARTERLY. Magazín o medzinárodných vzťahoch a bezpečnosti*, roč. 4, č. 4. Banská Bystrica : Slovenská atlantická komisia. s.17. ISSN 1336-8761.

UŽITOČNÉ LINKY:

https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161219_GlobalForecast_2017.pdf
<http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
<http://www.oecd.org/eco/economicoutlook.htm>
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/update/01/>
<https://www.dni.gov/index.php/about/organization/national-intelligence-council-global-trends>

OTÁZKY:

1

Vymenujte civilizačné vlny podľa A. Tofflera. Určte ich charakteristické znaky a porovnajte ich.

?

7

Skupinová práca. Na mape vyznačte línie kontaktu medzi civilizáciami. Urobte si prehľad konfliktov vo svete. Porovnajte oblasti konfliktov s líniami kontaktu medzi civilizáciami.

2

Aké zdroje moci poznáte? Uvedte príklady na ich použitie.

?

8

Vymenujte hlavné mocenské centrá v 21. storočí podľa H. Kissingera.

3

Prediskutujte uplatniteľnosť jednotlivých zdrojov moci podľa Tofflera pri riešení vybraných konfliktov z nedávneho obdobia. Ktoré zdroje moci by ste uprednostnili Vy? Zdôvodnite.

?

9

Pokúste sa vysvetliť (v piatich bodoch na každú tému), prečo sú pre EÚ dôležité nasledovné témy: demografický vývoj a prisťahovalectvo, energetická bezpečnosť, klimatické zmeny, rozvoj liberálnej demokracie.

4

Prečo sú pre štát znalosti hodnotnejšie ako nerastné suroviny?

?

10

Prečo nie sú mier, demokracia a stabilita v súčasnosti samozrejmosťou pre Európu?

5

Prediskutujte v skupinách, čo znamená pluralita v spoločnosti a čo znamená decentralizácia spoločnosti.

?

11

Napište esej v rozsahu 2 strán na tému: Svet v roku 2050.

6

Vymenujte civilizácia podľa S.P. Huntigtona. Ukážte ich na mape.

?

VPLYV EÚ A NATO

NA EURÓPSKU A GLOBÁLNU STABILITU

A ICH VÝZNAM PRE BEZPEČNOSŤ SR

Vedúci autorského kolektívu

Prof. PhDr. Peter Terem, PhD.

Recenzenti

Prof. RNDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.

Doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

Grafické spracovanie:

Mgr. art. Zuzana Ceglédová

Rozsah: 233

Vydalo: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

ISBN 978-80-557-1214-7

 BELIANUM